

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Halkbilimi Bilim Dalı

TÜRKİYE'DE PANAYIR KÜLTÜRÜ VE ÇANKIRI PANAYIRLARI

Murat KARACA

Doktora Tezi

Ankara, 2017

TÜRKİYE'DE PANAYIR KÜLTÜRÜ VE ÇANKIRI PANAYIRLARI

Murat KARACA

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Halkbilimi Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2017

KABUL VE ONAY

KABUL VE ONAY

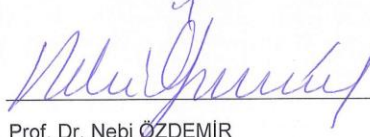
Murat KARACA tarafından hazırlanan "Türkiye'de Panayır Kültürü ve Çankırı Panayıruları" başlıklı bu çalışma, 26.05.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

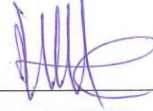
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU (Başkan)

Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN (Danışman)

Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR

Prof. Dr. Mustafa SEVER

Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Sibel BOZBEYOĞLU

Enstitü Müdürü

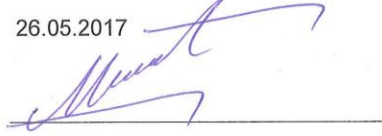
BİLDİRİM

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

26.05.2017

Murat KARACA

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.**
(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)
- Tezimin/Raporumuntarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.**
(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)
- Tezimin/Raporumun 26.05.2020 tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.**
- Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi**

26 /05/2017

Murat KARACA

ETİK BEYAN

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Murat KARACA

TEŞEKKÜR

İnsan, tabiatı itibariyle sosyal bir varlıktır. Nitekim yapıp ettiklerinde de iyi veya kötü birçok tesirin izleri görülür. Her eserde mükemmeliyeti yakama gayreti başka unsurların yardımına ihtiyacı da beraberinde getirir. Dolayısıyla bu çalışmanın tamamlanmasında bizim de yardımımıza koşan, aktif ve pasif destek veren birçok yardımcımız oldu. Şüphesiz buradaki iki satırlık güzellemeler tam olarak duygularımızı resmetmeye yetmeyecektir. Ancak teşekkür etmeden de geçemezdik.

Çalışmamızın fikir aşamasında ve bitimine kadar sabır ve tahammülle her soruma / sorunuma yılmadan cevap veren kıymetli hocam Prof. Dr. Metin Özarıslan'a, benimle birlikte sahalarda koşturan, en az benim kadar heyecanlı ve azimli, farklı disiplinlerin nasıl uyum içinde çalışabileceğini bana gösteren ve ufkumu açan değerli hocam Doç. Dr. Ahmet Özcan'a, gerek öğretim döneminde derslerde gerekse ders dışında her zaman fikirlerinden ve tavsiyelerinden istifade ettiğim / edeceğim hocam Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu'na, gerek meslek aşkı gerekse öğretme azmi ile her zaman bana kapılarını açan, tavsiyeleriyle hayatıma yön veren hocalarım Doç. Dr. Gülin Öğüt Eker ve Prof. Dr. Nebi Özdemir'e evvel emirde teşekkürü borç bilirim.

Hayatın her anını birlikte yaşadığım, varlığı ve destekleriyle hayatı daha anlamlı hale getiren sevgili eşim Şehri Karaca'ya, hayatının en güzel günlerinde en sevdiği oyuncağı olan babasını elinden aldığım, kendisine vakit ayıramadığım sevgili oğlum Suat Karaca'ya ve biricik dostlarıma da ayrı bir teşekkür borcumun olduğu kanaatindeyim.

Çalışmalarım ile ilgili bilgi ve belgeleri benimle paylaşan, arşivlerinden istifade ettiğim Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Başbakanlık Arşivi ve hassaten Dr. Rıfki Kamil Urgan Çankırı Araştırmaları Merkezi çalışanlarına ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Panayırlarla ilgili resimler için Metin Yılmaz'a ve hasta yatağında desteklerini esirgemeyen Sadık Softa'ya özellikle teşekkür ediyorum.

Derleme çalışmalarım sırasında heyecanla ve sıcak bir atmosferde bana vakitlerini ayıran, içtenlikle sorularıma cevap veren, isimlerini “Kaynak Kişiler” bölümünde zikrettiğim ya da zikredemediğim Gerede, Tosya, Çankırı, Yapraklı başta olmak üzere muhtelif Şehirlerin misafirperver halkına da teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

KARACA, Murat. *Türkiye’de Panayır Kültürü ve Çankırı Panayırları*, Doktora Tezi, Ankara, 2016.

İlk olarak ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmese de, gerek Doğu gerekse Batı kültüründe ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda uzun yıllar var olan panayırlar, günümüz araştırmalarında daha çok ekonomik boyutuyla yer almıştır. Nitekim halk anlatılarının ve âşıklık geleneğinin icra edildiği, “Açık İcra Ortamları” olarak değerlendirilen panayırların, Halkbilimsel bir incelemeye tabi tutulduğu çalışmalar yok denecek kadar azdır.

Panayırlar, kuruldukları bölgelerin sadece ekonomik yönden canlanmasını sağlamakla kalmamış, insanların sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarına da cevap veren merkezler halini almıştır. Hemen her yaştan insanın kendine göre bir sosyal alan bulabileceği panayırlar, insanların senenin yorgunluğunu ve sosyal yıpranmayı üzerinden atmasına imkân sağlayan organizasyonlar olarak, katılımcıların ve ziyaretçilerin büyük bir heyecanla beklediği zaman dilimleridir. Hemen her sınıftan insanın rahatlıkla katılabildiği ve aynı ortamı paylaştığı panayırlar, özellikle orta sınıf denilen kesimin medenileşme sürecine doğrudan etki eden, kimi zaman unutulmaya yüz tutan ya da özlem duyulan kültürel değerlerin hatırlandığı büyülenme, özlem ve nostalji mekânlarıdır.

Bu çalışmada; panayırların ne olduğundan hareketle, tarihî süreç, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel işlevler Halkbilimsel bir incelemeye tabi tutularak değerlendirilecektir. Ayrıca hâlihazırda Türkiye’de kurulan panayırlar bölgelere göre tasnif edilerek mevcut durum hakkında değerlendirmeler yapılacaktır. Bir bakıma panayırlarla ilgili çalışmaların açıklamalı bibliyografisi niteliğinde olan çalışmamızda Çankırı panayırları ayrıntılı olarak, farklı açılardan incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler

Panayır, Halkbilimi, Türkiye, Sergi, Çankırı, Ticaret, Kültür, Fuar, Eğlence

ABSTRACT

KARACA, Murat. *Fair Culture and Çankırı Fairs in Turkey*, Doctoral Dissertation, Ankara, 2016.

Although it is not known when exactly they were first started to be held; fairs, which had been existed for long years in both western and eastern cultures for economic, social and cultural reasons, appear in today's researches with their only economical aspects. Thus; studies examined through folkloric methods, in which fairs knows as "Open Performance Places" where folkloric narrations and minstrel traditions are performed, are scarcely any.

Fairs not only boost economy of the region where they are held but also become centers responding to the social and psychological needs of people. As organizations providing people to relive the tiredness of the year and social exhaustion; fairs, where people from almost all ages could find a social activity for himself, are the time periods that participants and visitors wait excitedly. Fairs which people from almost any social class can easily attend, share the same atmosphere and which have a direct influence on the civilization process of the people called middle class are the places of fascination, longing and nostalgia where the long-awaited and sunk into oblivion cultural values are remembered.

In this study, on the basis of what fairs are; historic process, economic, social, political and cultural functions are to be evaluated through folkloric methods. Furthermore, the current conditions are going to be evaluated categorizing the current set up fairs in Turkey into regions. In a sense, Çankırı fairs have scrutinized from different perspectives in our study that has the characteristics of annotated bibliography of the studies related to the fairs.

Key Words

Fair, Folklore, Turkey, Exhibition, Çankırı, Trade, Culture, Entertainment

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM.....	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	iii
ETİK BEYAN	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar	xvi
GRAFİKLER	xvii
HARİTALAR	xviii
RESİMLER	xix
KISALTMALAR	xxii
ÖNSÖZ	xxiii
GİRİŞ	1
Çalışmanın Konusu ve Amacı.....	1
Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi.....	2
Konuyla İlgili Çalışmalar.....	5
1. BÖLÜM: PANAYIR	25
1.1. Muhtelif Kaynaklarda Panayır Tanımları.....	25
1.2. Panayırların Tarihi	33

1.3. Panayır İle Sergi, Fuar, Festival, Karnaval ve Pazar Arasındaki Farklar ve İlişkiler	38
1.3.1. Sergi	38
1.3.2. Fuar	40
1.3.3. Festival	42
1.3.4. Karnaval.....	43
1.3.5. Pazar	43
1.4. Panayırların Adlandırılması	44
1.5. Panayırların Zamanı ve Süresi	47
1.6. Panayır Mekânları	50
1.6.1. Panayırların Organizasyon Yapısı ve Mekânı	50
1.6.2. Panayır Mekânlarının Hukuki Statüsü.....	54
1.7. Panayırların İmarı ve Giderlerinin Karşlanması	56
1.8. Panayırların ve Panayır Ticaretinin Hukuki Statüsü.....	64
1.9. Panayırlarda Yer Alan Emtia Çeşitliliği.....	67
1.10. Panayırların Güvenliği.....	69
1.11. Panayırlar ve Eğlence	72
1.12. Panayır – Edebiyat İlişkisi.....	79
1.13. Âşık Fasılları	82
1.14. Geleneksel Tiyatro.....	83
1.14.1. Meddah.....	83
1.14.2. Çadır Tiyatrosu	84
1.14.3. Kukla Gösterileri.....	85
1.15. Halk Müziği ve Halk Dansları	86
1.16. Mutfak Kültürü	87
1.17. Halk Sporları	89

1.18. Dil ve İletişim	90
1.19. Geçiş Dönemleri – Evlilik.....	98
1.20. Giyim – Kuşam – Süslenme.....	100
1.21. Oyun	100
2. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE ORGANİZE EDİLEN PANAYIRLAR.....	101
2.1. Ege Bölgesi’nde Organize Edilen Panayırlar	103
2.2. Marmara Bölgesi’nde Organize Edilen Panayırlar	116
2.3. Karadeniz Bölgesi’nde Organize Edilen Panayırlar.....	143
2.4. Doğu Anadolu Bölgesi’nde Organize Edilen Panayırlar	158
2.5. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Organize Edilen Panayırlar.....	160
2.6. Akdeniz Bölgesi’nde Organize Edilen Panayırlar	160
2.7. İç Anadolu Bölgesi’nde Organize Edilen Panayırlar.....	162
3. BÖLÜM: ÇANKIRI PANAYIRLARI	174
3.1. Çankırı’nın Fiziki ve Tarihî Dokusu	174
3.1.1. Fiziki Çevre	175
3.1.2. Tarihî, Sosyal ve Kültürel Çevre.....	189
3.1.3. İdari Taksimat	224
3.2. Çankırı Panayırı	229
3.2.1. Adlandırma	232
3.2.2. Zaman – Süreç	232
3.2.3. Mekân	233
3.3. Çankırı Panayırı Etrafında Oluşan Kültürel Doku	233
3.3.1. Eğlence.....	234
3.3.2. Halk Mutfağı.....	238

3.3.3. Ticaret ve Emtia Çeşitliliği	240
3.3.4. Dil ve Edebiyat	242
3.4. Çerkeş İlçesi	244
3.4.1. Çerkeş Hakkında Genel Bilgiler	244
3.4.2. Fiziki ve Coğrafi Çevre	246
3.4.3. Tarihî, Sosyal ve Kültürel Çevre.....	247
3.5. Çerkeş Panayırı	249
3.5.1. Adlandırma	249
3.5.2. Zaman – Süreç	249
3.5.3. Mekânı ve İmarı	250
4. BÖLÜM: ÇANKIRI-YAPRAKLI PANAYIRI	252
4.1. Bağlamsal Çözümleme	252
4.1.1. Yapraklı Hakkında Genel Bilgiler	252
4.1.2. Fiziki ve Coğrafi Çevre	253
4.1.3. Tarihî, Sosyal ve Kültürel Çevre.....	255
4.2. Yapısal Çözümleme.....	257
4.2.1. Adlandırma	258
4.2.2. Zaman – Süreç	259
4.2.3. Mekânı ve İmarı	259
4.2.4. Ticaret ve Emtia Çeşitliliği	261
4.2.5. Güvenlik.....	265
4.2.6. Eğlence ve Kültürel Boyutu	268
4.2.7. Dil ve Edebiyat.....	269
4.2.8. Geleneksel Mutfak Kültürü.....	279

4.3. İşlevsel Çözümleme	281
4.3.1. Ekonomik İşlevler.....	281
4.3.2. Siyasi ve Hukuki İşlevler	288
4.3.3. Sosyal ve Psikolojik İşlevler	291
4.3.4. Kültürel İşlevler	293
SONUÇ	296
KAYNAKÇA	300
EKLER.....	317
EK 1. İzmir Koyun Keçi Panayırına Ait Afiş	317
EK 2. Dursunbey Yağlı Güreşleri ve Emtia Panayırına Ait Afiş	318
EK 3. Kocaeli Sancağına Bağlı Adapazarı'nda Kurulan Pazarın (Panayırın) Cumartesi Gününe Alınmasına Dair Emrin Kaydı	319
EK 4. Tokat Kazası'nda Kurulan Panayırın Ne Zaman ve Ne Kadar Süreyle Kurulacağına Dair Emrin Kaydı	319
EK 5. Türkiye'de Açılacak Beynelmilel Panayır ve Sergilerin Vergi ve Resimlerden Muafiyetine Dair Kanun Değişikliği	320
EK 6. Yapraklı Panayırından Elde Edilen Gelirlerle Memurların Ücretlerinin Karşılındığını Gösteren Belge	321
EK 7. İzmir Uluslararası Panayırına Katılacak Yabancı Tüccarlara Pasaport ve Ücret Düzenlemesi	322
EK 8. Duyuruların Tellal İle İlanına Dair Emir Yazısı	323
EK 9. Uluslararası Panayırlara Görevlendirme Yazısı.....	324
EK 10. Balıkesir Panayırına Muhtelif Yerlerden Emtia Sevkini Gösteren Belge	325

EK 11. Kengiri'de Her Sene Olduğu Gibi Bu Sene de Kurulacak Panayırda Gereken Emniyetin Sağlanmış Olmasından Memnun Kalındığı	326
EK 12. Seferihisar Panayırı Davetiyesi	327
EK 13. Trakya Umumi Mufettiřliđi Bólgesinde Kurulan Panayır ve Sergiler	328
EK 14. Kepsut Panayırı	329
EK 15. Balıkesir Panayırı	329
EK 16. Tekirdağ Panayırı	330
EK 17. Tokat (Zile) Panayırı'na Dair Arşiv Belgesi	330
EK 18. Geleneksel Kargı Panayırı Afişi	331
EK 19. Zile Kazası'nda Panayır Esnasında Zuhur Eden Hastalığın Kolera vb. Tehlikeli Hastalıklardan Olmadığını Gósteren Arşiv Belgesi	332
EK 20. Çankırı ve Yapraklı Panayırının Emniyet İçinde Sona Erdiği ve Padişahın Yâd Edilmesi	333
EK 21. Çankırı ve Yapraklı Panayırının Açılış Tarihleri	334
EK 22. Destan Metni.....	335
EK 23. Çerkeş Çayır Panayırı	336
EK 24. Çerkeş Sultan Murad Cami Dükkânların Panayır İçin Kiraya Verilmesi	337
EK 25. Sultan Murad Vakfı'ndan Panayıra İcara Verilen Dükkânların Kira Bedelleri	338
EK 26. Çankırı Sabık Kaymakamı Mehmed Efendi'nin Yapraklı Panayırında İnşa Ettirmiş Olduğu Dükkânların Kereste ve Diğer Masrafları Hakkında	339

EK 27. Orijinallik Raporu	374
EK 28. Etik Kurul İzni	375

TABLOLAR

Tablo 1. XIX. Yüzyıl Ortalarında Düzenlenen Panayırlar ve Süreleri.....	49
Tablo 2. Ağnam Resmi Tarifesi	61
Tablo 3. Panayır Esnafının Ödediği Vergiler ve Muhatapları.....	62
Tablo 4. 1963-1972 Yılları Arasında Kurulan Sergi ve Panayır Sayıları	102
Tablo 5. 1972 Yılında Ege Bölgesi'nde Kurulan Panayırlar	103
Tablo 6. 1972 Yılında Marmara Bölgesi'nde Kurulan Panayırlar	117
Tablo 7. Trakya Umumi Müfettişliği Bölgesinde Kurulan Panayırlar	120
Tablo 8. Marmara Bölgesi'nde Hâlihazırda Kurulan Diğer Panayırlar	142
Tablo 9. 1972 Yılında Karadeniz Bölgesi'nde Kurulan Panayırlar	143
Tablo 10. 1972 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde Kurulan Panayırlar.....	159
Tablo 11. 1972 Yılında İç Anadolu Bölgesi'nde Kurulan Panayırlar	163
Tablo 12. Hâlihazırda Türkiye'de Düzenlenen Panayırların Bölgelere Göre Dağılımı.....	169
Tablo 13. Çankırı'da Sosyal Yaşamın Etrafında Şekillendiği Tarihî Yerler ve Özellikleri	194
Tablo 14. Çankırı Genelinde Okul Dışında Faaliyet Gösteren Eğitim Kurumları.....	216
Tablo 15. XVI. Yüzyılda Çankırı'da Oğuz Boylarına Ait Yer Adları ve Vergi Nüfusu.....	217
Tablo 16. Çankırı Nüfus Bilgileri	219
Tablo 17. Çankırı ve İlçeleri Nüfus Bilgileri.....	220
Tablo 18. Çankırı'da Ticari Önemi Bulunan Bazı Emtia ve Değerleri	222
Tablo 19. XIX. Yüzyılda Çankırı'nın Mahalleleri.....	225
Tablo 20. XIX. Yüzyılda Çankırı'nın Köyleri.....	226
Tablo 21. Hâlihazırda Çerkeş'e Bağlı Köyler ve Çerkeş Merkeze Uzaklıkları.....	245
Tablo 22. Çerkeş'in Son Dört Yıla Ait Nüfus Bilgileri	248
Tablo 23. Yapraklı İlçesinin Nüfusu	256
Tablo 24. Yapraklı Panayırının Emtia Çeşitliliği ve Menşei.....	264

GRAFİKLER

Grafik 1. Panayırlarla İlgili Çalışmalar	23
Grafik 2. Günümüzde Kurulan Panayırların Bölgelere Göre Dağılımı	170
Grafik 3. Hâlihazırda Türkiye’de Organize Edilen Panayırların Aylara Göre Dağılımı	173
Grafik 4. Çankırı Arazisinin Niteliklerine Göre Dağılımı	186

HARİTALAR

Harita 1. 9 Eylül Panayırı Krokisi	340
Harita 2. Trakya Umumi Müfettişliği Bölge Haritası–Panayır ve Sergiler	341
Harita 3. 2015-2016 Yıllarına Göre Türkiye’de Organize Edilen Panayırların İllere Göre Dağılımı	172
Harita 4. Türkiye Haritası’nda Çankırı	342
Harita 5. Çankırı İli Maden Haritası	343
Harita 6. Evliya Çelebi’nin Çankırı Sancağı’ndan Geçtiği Güzergâhlar	344
Harita 7. Çankırı’nın İlçeleri	345

RESİMLER

Resim 1. Panayırılarda Kurulan Döner Salıncak	346
Resim 2. Panayırılarda Kurulan Kale ve Bayan Kaleci.....	347
Resim 3. Halka Oyunu ve Halkacılar	348
Resim 4. Hedef Vurma Oyunu.....	349
Resim 5. Panayır-Lunapark Eğlenceleri	350
Resim 6. Langırt Oyunu	350
Resim 7. Cambaz.....	351
Resim 8. Ateşle Oynayanlar	351
Resim 9. Dönme Dolap	352
Resim 10. Seyyar Oyuncakçı	353
Resim 11. Kukla Gösterisi	354
Resim 12. Panayır Helvası (Yapraklı Helvası).....	354
Resim 13. Çardak Panayırında Tanışıp Evlenen Çift	355
Resim 14. İzmir 9 Eylül Panayırı	356
Resim 15. Koca Meşe	356
Resim 16. Paşa Sultan Çamı	357
Resim 17. İnandık Vazosu	357
Resim 18. Taş Mescit.....	358
Resim 19. Çankırı (At) Panayırı.....	359
Resim 20. Çankırı Panayırı ve Fetih Şenlikleri	360
Resim 21. Lunapark	361
Resim 22. Yazma Çöreği	362
Resim 23. Dondurmacı (Yunus Amca)	362
Resim 24. Horoz Şekeri	363
Resim 25. Çanakçı–Tabakçı	364

Resim 26. Sucu–Şerbetçi.....	365
Resim 27. Fotoğrafçı Ahraz.....	366
Resim 28. Namazgâh.....	367
Resim 29. Yapraklı Panayır Alanının Uzaktan Görünüşü.....	367
Resim 30. Yapraklı Panayır Alanı Kalıntıları	368
Resim 31. Yapraklı Panayır Alanından Geçen Kervan Yolu.....	369
Resim 32. Kale Kapı (Panâyıra Giden Yol)	369
Resim 33. Panayır Alanından Yapraklı İlçe Merkezinin Görünüşü	370
Resim 34. Panayırda Satılan Demir ve Bakır İşlerinin Yapıldığı Dükkânlar	370
Resim 35. Demir, Bakır İşlemeciliğinde Kullanılan Körük.....	371

DERLEME ESNASINDA ÇEKİLEN RESİMLER VE KAYNAK KİŞİLER

Resim 1. Yapraklı Merkez Kahvehane	372
Resim 2. Panayır Alanı.....	372
Resim 3. Panayır Alanından Yapraklı Merkezinin Görünüşü.....	373

KISALTMALAR

ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
Akt.	: Aktaran
Age.	: Adı Geçen Eser
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA	: Büyük Osmanlı Arşivi
Bkz	: Bakınız
bs.	: Baskı
C.	: Cilt
Ç.A.M.A.	: Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivi
Çev.	: Çeviren
DT	: Doktora Tezi
DS	: Derleme Sözlüğü
Haz.	: Hazırlayan
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
K.D.V.	: Katma Değer Vergisi
Ltd.	: Limited
M.T.A.	: Maden Tetkik ve Arama
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TAE	: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
T.S.	: Türkçe Sözlük
TS.	: Tarama Sözlüğü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
t.y.	: Tarih Yok
YKY	: Yapı Kredi Yayınları
YLT	: Yüksek Lisans Tezi
Y.Y.	: Yazar Yok

ÖNSÖZ

İlk Çağ'ın başlarından itibaren kurulmaya başladığı tahmin edilen panayırların Yunanca bir kelime olan “panêgyris” kelimesinden türediği ve kelime anlamı itibariyle *toplanma yeri, toplanılan yer ve periyodik zamanlarda bir araya gelmek* gibi anlamlar ihtiva ettiği üzerinde, araştırmacıların birçoğu hemfikirdir. Dinî toplantılar anlamında da kullanılan kelime, zamanla panayırların dinî toplantı olma özelliklerini yitirmeleri ve alışveriş ile eğlencenin ön plana çıkması nedeniyle günümüzdeki kullanımı ile son halini almıştır.

Türk Halkbilimi ve Türk Halk Edebiyatı alanlarında çalışma yapan araştırmacıların, halk anlatılarının icra edildiği yagâne ortamlar veya mekânlardan bahislerinde panayırlar; “Açık İcra Ortamları” başlığı altında incelenmiştir. Özellikle geleneksel tiyatro ve âşıklık geleneğinin önemli mekânlarından olan panayırların zamanla ekonomik işlevi ön plana çıkmış ve çalışmalar da bu alanda yoğunlaşmıştır. İşletme, Ekonomi ve İktisat gibi alanlarda panayır ticaretine yönelik yoğun çalışmaların yanında, Halkbilimsel bir yaklaşımla panayırların incelenmesine yönelik çalışmalar oldukça sönük kalmıştır. Panayırların bilinmeyen, unutulmuş ve günümüzde devam eden etkilerini hissettiğimiz birçok işlevinin tespit ve izahına yönelik bu çalışmanın; bu alanda önemli bir eksikliği dolduracağı kanaatini taşıyoruz.

Çalışmamız; “Giriş” bölümü ve bu bölümün dışında dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın amacına, kapsamına ve yöntemlerine yönelik bilgiler “Giriş” bölümünde yer almaktadır. Ayrıca bu bölüm; çalışmamızın muhtelif yerlerinde üzerinde durduğumuz panayır çalışmalarının nitelik ve nicelik açısından durumunu gösteren bir bölümdür. Bu alanda yapılmış çalışmalar; kitap, tez, makale ve bildiri başlıkları altında tasnif edilerek kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Dolayısıyla tez çalışmamız bir bakıma panayırlarla ilgili çalışmaların açıklamalı bibliyografisi niteliği taşımaktadır. Bu bölümün sonunda yapılan değerlendirmede, panayırlarla ilgili çalışmalar konusunda mevcut durum, çalışılan alanlar, eksik ve zayıf yönler üzerinde durulmuştur.

Grafik ve eklerle panayirlara akademik çalışmalar bağlamında kuşatıcı bir bakış açısı kazandırmak hedeflenmiştir.

Birinci bölümde genel olarak panayır kùltürüne ve bu kùltürü oluşturan unsurlara temas edilmiştir. Öncelikle muhtelif kaynaklarda yer alan panayır tanımlamaları incelenmiş ve bir anlam bütünlüğü aranarak panayırın ne olduğuna ilişkin tespit ve açıklamalar verilmiştir.

Panayırların tarihine ilişkin tespit ve değerlendirmelerin yanında, günümüzde panayır organizasyonları ile karıştırılan sergi, fuar, festival, karnaval ve pazar organizasyonlarının panayırlarla benzeşen ve ayrışan yönleri tartışılmıştır. Panayır organizasyonlarının kendiliğinden gerçekleşen, kuralsız bir organizasyon olmaktan öte, uluslararası kurallara ve ticari anlaşmalara bağlı ciddi organizasyonlar olduğu nazara verilmiştir. Bu bağlamda panayırların adlandırılması, kurulma zamanları ve süreleri, panayır mekânları ve ticari faaliyetler ile emtia çeşitliliği farklı açılardan ve farklı örneklerden istifade edilerek açıklanmıştır. Panayır organizasyonlarının güvenliği, eğlence boyutu ve edebiyata yansımalarına dair tespit ve değerlendirmelerin de yer aldığı bu bölümde; âşık fasılları, geleneksel tiyatro, mutfak kùltürü, spor, dil ve iletişim, geçiş dönemleri, giyim-kuşam ve oyun kùltürü başlıkları halinde panayır kùltürüne dair ayrıntılı bir inceleme yapılmıştır.

İkinci bölümde; Türkiye'de hâlihazırda organize edilen panayırlar incelenmiştir. Türkiye'nin coğrafi bölgelerine göre tasnif edilen panayırlar, il isimleri yerine panayır adlarına göre tasnif edilmiştir. Anlaşılmasının ve karışlaştırılmasının kolay olacağı kanaatiyle her panayır; adı, süresi, coğrafi mevkisi, imar ve idaresi, ticari faaliyetleri ve emtia çeşitliliği ile eğlence ve kùltürel boyutları başlıkları halinde tasnif edilerek incelenmiştir. Panayırlar tespit edilirken; il yıllıkları, arşiv belgeleri, sözlü kaynaklar, gazeteler, dergiler ve elektronik kaynaklardan istifade edilmiştir. Bölümün sonunda yapılan değerlendirmelerde günümüzde organize edilen panayırlar, nicelik ve niteliği ile toplumsal işlevleri yönünden incelenmiştir. Grafik ve tablolarla zenginleştirilerek bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilen panayırların ÷lke genelindeki birçoğ kùltürel, ekonomik, siyasi ve toplumsal olayla ilişkilendirilebileceğine yönelik tespitler ve

değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu bölümde Türkiye haritası üzerinden illere göre organize edilen panayır sayıları verilmiştir. Bu sayılar tespit edebildiğimiz panayırlara yöneliktir. Bu bakımdan sayılar değişse de oran olarak fikir vermesi bakımından faydalı olacaktır.

Üçüncü bölüm; biraz daha yerel nitelikte derleme ve tespitlerin yer aldığı bir bölümdür. Günümüzde kurulmayan fakat kültürel olarak etkilerini sosyal hayatta devam ettiren Çankırı panayırlarının incelendiği bu bölümde panayirlardan önce bölgenin tarihî, coğrafi ve kültürel durumu incelenmiş, panayırların bu bölgede nasıl işlevsellik kazandığı değerlendirilmiştir. Çankırı'da kurulan panayırlar kuruldukları bölgelere göre ayrı bir kategoride incelenmiştir. Panayırların oluşturduğu edebî ve kültürel dokuyu daha iyi anlayabilme adına bölgenin kültürel ve edebî çevresi incelenmiş, panayır etrafında teşekkül eden edebî ürünler ve kültürel faaliyetler tespit edilmiştir. Yazılı kaynakların kısıtlı olması, bölgede tarihî, edebî ve kültürel çalışmaların oldukça az olması sözlü kaynaklara yönelmemizi zaruri kılmıştır. Bu bakımdan Çankırı ve çevre köylerinde yoğun bir derleme faaliyeti gerçekleştirilmiştir.

Dördüncü ve son bölümde günümüzde kurulmayan ancak birçok işleviyle sosyal ve kültürel hayatın şekillenmesinde önemli etkileri bulunan ve panayıra özel birçok kültürel unsurun günümüzde de devam ettiği Çankırı Yapraklı panayırı incelenmiştir. Bu bölümde Yapraklı panayırı genel hatlarıyla bağlamsal, yapısal ve işlevsel olarak üç başlıkta incelenmiştir. Bağlamsal çözümleme bölümünde Yapraklı ilçesi ve panayırın bağlamına yönelik bilgiler verilmiş, fizikî, tarihî, sosyal, kültürel ve ekonomik çevre ile ilgili ayrıntılı tespit ve değerlendirmeler yapılmıştır. Yapısal çözümleme bölümünde Yapraklı panayırının adlandırılması, zamanı, mekânı, ticaret ve emtia çeşitliliği ile güvenlik boyutu değerlendirilmiş, eğlence ve kültürel boyutu ile panayırın dile ve edebiyata yansımalarına yönelik tespit ve değerlendirmelere yer verilmiştir. İşlevsel çözümlemenin yapıldığı bölümde ise genel olarak panayırların, özel olarak Yapraklı panayırının işlevlerine yönelik değerlendirmeler yer almaktadır. Panayırlar siyasi ve hukuki, ekonomik, sosyal ve psikolojik yönleri ile kültürel işlevleri bakımından değerlendirilmiştir.

Çalışmanın sonuç kısmında panayırların Halkbilimine bakan yönüyle işlevlerine temas edilmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırmada istifade ettiğimiz kaynaklar “Kaynakça” kısmında verilmiş, arşiv belgeleri ve tamamlayıcı görseller “Ekler” kısmında paylaşılmıştır. Ayrıca istifade ettiğimiz haritalar ve resimler de ilgili bölümlerde paylaşılmış, tablo ve grafikler çalışma içerisinde verilmiştir.

GİRİŞ

ÇALIŞMANIN KONUSU VE AMACI

Tez çalışmamızın konu başlığı ilgili bölümlerde de belirtildiği üzere; “Türkiye’de Panayır Kültürü ve Çankırı Panayırları” dır. Panayır tanımından hareketle, panayırların tarihi, imar ve idaresi ile kültür ve edebiyata tesirleri üzerine tespit ve değerlendirmelerin yanında Türkiye’de organize edilen panayırlar ayrıntılı olarak farklı ölçütlere göre incelenmiştir. Çalışmamızın panayır konusu etrafında örgülenmiş dört temel bölümü bulunmaktadır. Her bölüm, kendi içerisinde ayrı bir anlam ve konu bütünlüğüne sahiptir. Giriş bölümünde çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemi üzerinde durulmuş ve panayırlarla ilgili çalışmalar incelenmiştir. Panayırların teknik olarak incelendiği birinci bölümde tarihî süreç içerisinde panayırların değişimi ve gelişimi üzerinde durulurken, panayırların imarı ve idaresi ile güvenlik ve emtia çeşitliliğinden hareketle halkbilimine bakan yönüyle panayırların nasıl icra edildiğine dair tespit ve değerlendirmelere yer verilmiştir. İkinci bölümün konusu ise; bir önceki bölümlerde teknik detayları verilen panayırların günümüzde ne şekilde ve nerede organize edildiğine yönelik tespitlerin bulunduğu bir bölümdür. Bu bölümde özellikle Türkiye’nin bir bakıma panayır haritası çıkarılmış, bölgelere göre panayırlar tasnif edilerek incelenmiştir. Konu itibarıyla genel bir bakış açısından ziyade daha özel bir inceleme alanı bulduğumuz bölümde Çankırı özelinde kapsamlı bir panayır kültürü konusu işlenmiştir. Özellikle Yapraklı panayırı, bağlamsal, yapısal ve işlevsel yönden ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın genelinde panayır konusu hâkim olmakla beraber, panayırlarla ilişkili âşıklık geleneği, eğlence kültürü, ekonomi, geleneksel mutfak kültürü, dil ve edebiyat, panayır mekânları ve coğrafya gibi konulara kısmi ya da ayrıntılı olarak değinilmiştir.

Panayırlar, gerek organizasyon yapısı, gerek hitap ettiği kitle, gerekse işlevleri yönüyle hemen her bilim dalının çalışma sahasına girecek özellikte organizasyonlardır. Ancak günümüz çalışmaları nazarı itibara alınacak olursa;

bu konu ile ilgili oldukça az kaynağın olduğunu ve çalışma sayısının oldukça yetersiz olduğunu söylemek mümkündür.

Panayırlarla ilgili çalışmaların çoğunluğu Ekonomi ve Tarih alanında yapılmıştır. Bunlar da oldukça azdır. Sosyal ve kültürel çalışmalar ile Halkbilimi ve Edebiyat alanında panayırlarla ilgili çalışmalar yok denecek kadar azdır. Özellikle Halkbiliminin alanına giren çalışmalar nispeten bölgesel kalmış, umumi bir bakış açısıyla kapsamlı bir çalışma niteliğine kavuşamamıştır. Tez çalışmamızın amacı bu alanda önemli bir eksikliği kapatmak; bir dönem hayati organizasyonlar olan panayırları Halkbilimsel metotlarla kapsamlı bir incelemeye tabi tutarak kültür hazinemize kazandırmaktır.

ÇALIŞMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Tez çalışmamız, kapsam itibariyle umumiyetle Türkiye sahasını içine almaktadır. Ancak organizasyon yapısı uluslararası nitelikte olan panayırların yabancı tüccarların da iştirak ettiği beynelmilel bir organizasyon olmaları, kapsamı kısmen de olsa genişletmiştir. Özellikle panayırların tarihi ile ilgili konularda, Türkiye sınırları içerisinde kalan ticari yolların incelendiği konularda; Osmanlı dönemi, Avrupa ile Arap Yarımadası'ndan örneklerle kapsam geniş tutulmuştur.

Coğrafi kapsamın yanında konu itibariyle panayır ekseninde, panayır ile ilişkili hemen her türlü kültürel ve tarihî faaliyetler çalışmaya dâhil edilmiştir. Zira geleneğe ait birçok faaliyetin icra mekânları olan panayırlar, bir bakıma geleneğin şekillenmesinde de rol almış, bazı kültürel faaliyetler panayır etrafında teşekkül etmiştir.

Çalışmamız genel hatlarıyla dört bölümden oluşmaktadır. Her bölüm kendi içerisinde tasnif edilmiş, müstakil bir çalışma sayılabilecek konu ve içeriklere sahiptir. Bu bakımdan kaynak ve metot yönüyle ayrışan yönleri de vardır. Bu kaynak çeşitliliği ve kaynakların kendine has özellikleri dolayısıyla "Tarihî-Coğrafi Fin Metodu" kullanılmıştır. Panayır kültürünün belli bir bölgeye sıkışmayan, farklı coğrafyalarda ve uluslararası nitelikte yayılma alanı bulan

yapısı ve kökeni bir bakıma bu metodu zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla yazılı kaynaklardan elde edilen veriler, sözlü kaynaklardan elde edilen verilerle terkip edilerek elektronik kaynakların verileriyle şekillendirilmiştir. Panayırlarla ilgili veriler bu kaynaklardan derlenerek tasnif edilmiştir.

Derleme çalışmalarımızın ilk ayağını arşiv kaynakları oluşturmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cumhuriyet Arşivi, Tapu Kadastro Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Atatürk Kitaplığı Arşivi, IRCICA Arşivi, Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivi başta olmak üzere tarih itibarıyla oldukça eski olan panayırlarla ilgili Osmanlı Türkçesi ile yazılı metinler, birçok arşiv belgeleri taranarak tasnif edilmiştir. Arşiv belgelerinde panayırlarla ilgili bilgilerin birçoğu pazar olarak geçmektedir. Bu nedenle gerek belgelerin azlığı, gerekse farklı isimlendirmeler sözlü kaynaklara yönelmeyi zorunlu kılmıştır. Halkbiliminin en önemli yöntemlerinden olan sahada derleme yöntemi ile Ankara, Bolu, Bursa, İstanbul, Çankırı başta olmak üzere, yazılı kaynaklarda bulunamayan farklı illere yönelik derleme faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Derlemeler deşifre edilerek ilgili bölümlerde yazılı kaynaklarla birlikte tamamlayıcı bilgi olarak kullanılmıştır. Panayırlarla ilgili çalışmaların oldukça az olması, bu büyük organizasyonlarla ilgili herhangi bir envanter kaydının tutulmaması elektronik kaynaklara yönelmemizi zorunlu kılmıştır. Nitekim yerel haber siteleri, kültür siteleri, dernek siteleri, belediyelerin ve turizmle ilgili yetkili kuruluşların internet sitelerinden istifade edilmiştir. Bu bilgiler, yazılı ve sözlü kaynaklardan elde edilen bilgiler ile teyit edilerek çalışmaya dâhil edilmiştir.

Çalışmamızın “Giriş” bölümü, bu alanda çalışma yapacak araştırmacılar için kaynak niteliğinde bir bölümdür. Zira panayırlarla ilgili çalışmaların kitap, tez, makale, bildiri ve proje başlıkları altında tasnif edilerek verildiği bölüm bir bakıma açıklamalı bibliyografi çalışmasıdır.

Panayırların işlevleri ve toplumdaki karşılıklarının incelendiği bölümde “İşlevsel Halkbilimi Kuramı”ndan istifade edilmiştir. Özellikle folklorun işlevlerine yönelik hemen her özelliğin görüldüğü panayırlar, sonuç bölümünde de izah edildiği üzere bu işlevlerin uygulama alanı bulduğu önemli organizasyonlardır.

Hâlihazırda Türkiye’de organize edilen panayırların tespit edilmesine yönelik hazırlanan bölüm, kaynak sıkıntısı yaşadığımız bir bölümdür. İl yıllıklarında panayırlara yer verilmeyişi, birçok panayırın farklı ad ve unvanlarda zikredilmesi bizi elektronik kaynakları taramaya ve sözlü derleme faaliyetlerine yöneltmiştir. Yerel internet siteleri, belediyelerin ve kültürel faaliyetleri organize eden derneklerin elektronik yayınları taranmış ve yazılı kaynaklarla sözlü kaynaklardan teyit edilerek istifade edilmiştir.

Çankırı panayırlarının incelendiği son bölümde Çankırı ve Yapraklı panayırlarının artık kurulmayışı fakat geleneksel birçok etkinliğin ve kültürel unsurların günümüzde yaşıyor olması ve bu konuda yazılı kaynakların yetersizliği bizi sözlü kaynaklara yönlendirmiştir. Bu bağlamda alan araştırması ve sahada derleme yöntemi ile panayır mekânları ziyaret edilmiş, bizzat mekânda kaynak kişilerle derleme yapılarak panayır mekânı ve derlemeye konu olan her türlü görsel, fotoğraflanarak çalışmamıza dâhil edilmiş ve resimlere ait bölümünde listelenmiştir. Genelde bütün panayırlara ait olan ancak özelde Çankırı panayırlarının önemli bir unsuru olan âşıklık geleneğinin icra mekânları olan panayır ortamları ve bu panayırların oluşturduğu sosyal ve kültürel çevre tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu bölümde bağlamsal kuramın verilerinden istifade edilmiştir. Kaynak kişinin bizzat panayır mekânına götürülerek olayı canlı olarak yaşar gibi anlatması birçok bilgi eksikliğinin önüne geçmiştir. Derleme metinlerinde yöresel ifadeler mümkün mertebe sadık kalınmış ve müdahale edilmemiştir.

Panayırlarla ilgili kaynakların az olması, dönemin canlı tanıklarına ulaşılamaması, gazete ve dergi taramalarını zorunlu kılmıştır. Türkiye’de organize edilen panayırlarla ilgili Türkiye geneli gazeteler taranmış ve Milli Kütüphane gazete arşivinden istifade edilmiştir. Ayrıca Çankırı’da Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren yayınlanmaya başlayan 1930’lu yılların tarihî, kültürel ve siyasi hayatı hakkında önemli bilgilerin olduğu Duygu Gazetesi taranarak panayır ve panayır etrafında oluşan kültürel dokular tespit edilerek çalışmaya dâhil edilmiştir.

KONUyla İLGİLİ ÇALIŞMALAR

1. KİTAPLAR

Acar, A. (2014). *Tarihi Çardak Panayırı ve Yağlı Güreşleri*. İstanbul: Dahi Yayıncılık.

Eser, Çanakkale ili Lâpseki kazasına bağlı Çardak beldesinde düzenlenen panayırarda sergilenen güreşlere ilişkin oldukça doyurucu bilgiler içermektedir. Yazar, birçok kaynak kişiyle görüşerek elde ettiği bilgi ve belgeleri sistemli ve düzenli bir şekilde yazılı hale getirmiştir. Eserde Çardak beldesinin kısa bir tarihi verilmiş, akabinde panayırlar ve panayırarda yapılan güreşlerin içeriği ve güreşçilerden bahsedilmiştir. Tarihe tanıklık etmiş kaynak kişilerin anlatılarına da yer veren yazar, bol miktarda resimle eserini daha anlaşılır ve görsel açıdan tatmin edici hale getirmiştir.

Eserin başlığında panayırların özellikle zikredildiği çalışmada, panayırlara ayrılan bölüm oldukça azdır. Panayırlarla ilgili ayrıntılı bilgiler verilmezken, panayır ilanları ve gazetelerde yer alan bu ilanların resimleri paylaşılmıştır. Eserde esas konu pehlivanlar ve yağlı güreşler etrafında şekillendirilmiştir. Bu güreşlerin panayır organizasyonlarında yapılması panayırların da bu çalışmada zikredilmesini zorunlu kılmıştır. Her ne kadar panayırlarla ilgili bilgiler bulunmasa da, dönemin panayırlarına ve panayırlar içerisinde yer alan organizasyonlara ışık tutması açısından değerlendirilebilecek bir çalışmadır.

Darıyerli, Y. (2008). *Panayır. The Country Fair*. İstanbul: Ağustos Yayınları.

Çalışma; genel hatlarıyla muhtelif zamanlarda panayırarda çekilen resimlerin kitap haline getirilmesinden müteşekkildir. Eserde toplam 155 adet resim bulunmaktadır. Çalışmanın sonunda bu resimlerin nerede ve hangi yılda çekildiğine dair bir liste yer almaktadır. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde kurulan ve çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde detaylı paylaşımlarda bulunduğumuz panayırlara ilişkin resimlerden oluşan eser, her sayfada bir resim olacak şekilde

tasarlanmıştır. Görsel olarak panayırlar ve kuruldukları dönemlere ilişkin içerikler bakımından kaynak niteliğinde bir çalışmadır.

M. Etem, (1931). *Sergi ve Panayır (Sergi ve Panayırcılığın İktisadiyatta Ehemmiyeti ve Panayır ve Sergi Bürolarının İdare ve İşletmesi*. İstanbul: İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları.

Eserde sergi ve panayırların karakteristik özellikleri ve ayrışan yönleri incelenmiş, müşterek hareket ve gayeleri üzerinde durulmuştur. Panayırlarla ilgili araştırmaların hemen hepsinin ticari ve ekonomik parametreler doğrultusunda yapıldığı gerçeğinden hareketle eserin, panayırların ekonomik ve ticari açıdan incelendiği bir eser olarak değerlendirilmesi mümkündür. Ancak tarih itibarıyla oldukça eski olması eserin yazıldığı dönemden günümüze panayırlarla ilgili gelişim ve dönüşüm süreci hakkında bizlere çıkarımda bulunma imkânı vermesi bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca o dönemde faaliyet gösteren panayırların işleyiş ve kuruluşu hakkında verdiği bilgiler de kaynak olarak kullanılabilir niteliktedir. Zira panayırlarla ilgili çalışmalar eskiden olduğu gibi günümüzde de oldukça azdır.

İstanbul Ticaret Odası. (1928). *İstanbul Beynelmilel Sergi ve Panayır Küşadı Meselesi*. İstanbul: İstanbul Cumhuriyet Matbaası.

Osmanlı Türkçesi ile yazılan, dönemin ticari anlamda gelişmesi için tekliflerin ve dünyadaki örneklerinin yer aldığı çalışma, İstanbul Ticaret Odası (İTO) tarafından hazırlanmıştır. Özellikle yirminci yüzyılın başlarında uzun süren savaşlar neticesinde zayıflayan dünya ekonomilerinin, çözüm için arayış içine girmelerinden hareketle panayırlara yönelmelerine dair örnekler verilmiştir. Farklı ülkelerdeki uygulamalar ve panayırların imar ve idaresine yönelik tekliflerin yer aldığı çalışma, İstanbul merkezli uluslararası bir panayırın kurulmasını tavsiye etmektedir. Bu panayırın imarı ve idaresine yönelik Avrupa'dan örnekler getirilmiş, başarılı uygulamalar sayısal verilerle paylaşılmıştır.

Pirenne, H. (2013). *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (Uygur Kocabaşoğlu, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Türkçeye Uygur Kocabaşoğlu tarafından çevrilen eser, genel olarak Ortaçağ Avrupası'nda ekonomik durumu, para ve ticari ilişkileri incelemektedir. Eserin küçük bir bölümünde Avrupa'da panayırların ekonomiye ve sosyal hayata getirilerinden bahsedilmiş ve dönemin en ünlü ve en büyük panayırları hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışma; Orta Çağ'da, Avrupa'da ekonomik durumun incelenmesi ve panayırların varlığı ile ekonomik ve sosyal hayata katkılarını anlama ve öğrenme bakımından istifade edilebilecek kaynak niteliğinde bir eserdir.

Sümer, F. (1985). *Yabanlu Pazarı*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları.

Panayırların tarihine ilişkin önemli bir çalışma olan ve tarihî kaynaklarda sıkça zikredilen "Yabanlu Pazarı" hakkında hazırlanan bu çalışmada, pazarın kuruluş sebepleri, nasıl işlediği ve kurulduğu dönem itibariyle ekonomik ve sosyal açıdan etkilerinin ne olduğu üzerinde durulmuştur.

Yabanlu sözünden pazara ticaret için gelen çok sayıda yabancı tüccarın kastedildiği çalışmada, her ne kadar pazar ismi geçse de Yabanlu Pazarı bu bölgede faaliyet gösteren ve Yapraklı, Zile gibi panayırlarla birlikte Osmanlı Devleti'nin en büyük panayırlarından birisidir. Dönemin ticari ve sosyal yapısı hakkında bilgilerin yer aldığı çalışma, panayırların tarihi ve gelişimi üzerine yapılacak çalışmalara kaynak eser olabilecek bir nitelik taşımaktadır. Zira dönemi itibariyle dünyanın uluslararası nitelikte kurulan ilk panayırı kabul edilmektedir. Kimi çalışmalarda adından mülhem pazar, fuar gibi isimlerle anılsa da gerek işleyiş, gerekse yapı yönüyle bu pazar tam manasıyla bir panayırdır.

Sülün, U. (2007). *İhracatın Geliştirilmesinde Fuar, Sergi ve Panayırlara Yönelik Mali Teşviklerin Etkinliği (1990–2005 Dönemi Analizi)*. İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları.

Ana hatlarıyla fuarların, ihracatın gelişmesine etkileri üzerinde durulan çalışmada; sergi, fuar ve panayırların ekonomik yönden özellikleri incelenmiştir. Fuar kavramı üzerinden Türkiye’de fuarcılığın tarihçesi anlatılarak, fuarlara yönelik geçmişte yapılmış ve günümüzde yapılan mâli teşvikler nazara verilmiştir. Bütün bu bilgilerden sonra işlevsel olarak iç içe geçmiş panayır, sergi ve fuarlara yönelik vergi istisnaları üzerinde durulmuş ve Avrupa’daki örnekleriyle karşılaştırılmıştır. Panayırların incelendiği küçük bölümde genel olarak panayırlardan bahsedilmiş, bazı özellikleri ile ticari yönleri değerlendirilmiştir. Eser, panayırlara yönelik müstakil bir çalışmadan ziyade, fuarlarla ilişkili olduğu kadarıyla kısmî olarak panayırların da nazara verildiği bir çalışmadır.

Şen, Ö. (1996). *Osmanlı Panayırları (18-19. Yüzyıl)*. İstanbul: Eren Yayınları.

Panayırlarla ilgili genel anlamda bilgiler veren bir çalışma olan Ömer Şen’in *Osmanlı Panayırları (18.-19. Yüzyıl)* adlı kitabı bu alanda yapılmış önemli bir çalışmadır. Ancak bu çalışmada panayırların ticari ve ekonomik etkileri araştırılmış, panayırların sosyal ve kültürel işlevlerine yönelik herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır.

Osmanlı belgelerinde panayırlarla ilgili düşülen kayıtların yer aldığı çalışmada, panayırların ne sıklıkla yapıldığı, hangi mevsimlerde ve coğrafi olarak hangi bölgelerde kurulduğu ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bununla birlikte panayırların organizasyon yapısı, panayırların imarı, panayır gümrüklerinin idaresi, panayırlara giren mal cinsleri ve panayıra katılan bölgeler ile panayır vergileri ve panayır masraflarının finansmanı şeklinde alt başlıklarla arşivlerden tespit edilen veriler paylaşılmıştır. Yazar panayırlarla ilgili çok önemli bir problem olan güvenlik konusunu da değerlendirmiş ve hammadde kaynağı olarak panayırlarla ilgili çeşitli bilgiler paylaşmıştır. Tespit edilen emtianın listesi ve ekonomik

bilgilerinin verildiği çalışma, halkbilimi ve kültür çalışmaları açısından yararlanılabilecek bir eserdir.

2. TEZLER

Çoban. Y. (2011). *Atatürk Dönemi Tarım, Sanayi ve Ticaret Sergileri*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Yüksek lisans tezi olan bu çalışmada, genel olarak Atatürk döneminde Anadolu'da yer alan sergiler incelenmiştir. Çalışmamıza konu olması, tezin bir bölümünde panayırlardan ve sergi ile panayır arasındaki farklılıklardan bahsedilmesi nedeniyledir. Yazar, panayırların tanımını yapmış ve sergi ile ayırışan ve benzeşen yönlerini vurgulamıştır. Panayır ve fuarların genel olarak aynı anlamda kullanıldığını eleştiren yazar, panayırların fuarlara göre daha dar bir kavram olduğunu söyleyerek büyük bir hataya düşmüştür. Gerek büyük çaplı organizasyon oluşu, gerekse büyük ticari hareketliliğin olduğu panayırlar eğlence yönü de dikkate alınacak olursa fuarlardan farklı ve daha büyük çaplı organizasyonlardır.

Panayırlardan küçük çaplı organizasyonlar olarak bahsedilen eserde, beynelmilel panayırların ve ticaret hacminin gözden kaçırıldığı kanaatini taşıyoruz. Nitekim panayırlar; küçük çaplı ve yerel olanlarının yanında gerek katılımcı gerekse ticari yönüyle oldukça büyük organizasyonlardır. Pazar tanımında panayırların büyük organizasyonlar olduğunu söyleyen yazar, gerek çalışmanın muhtelif yerlerindeki kaynak alıntılılarıyla gerekse kendi yorumlarıyla çelişkiye düşmüştür. Bunun yanında işlev yönüyle panayırların kısmen tarifinde başarılı olmuştur. Fuar, sergi ve pazar karşılaştırmaları isabetlidir.

Doğan, M. (2011). *İmparatorluktan Cumhuriyet'e Panayırlar*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

19. yüzyıl başlarında genel olarak toplumların hemen her kesiminde meydana gelen iktisadi ve ticari değişimlerin Osmanlı Devleti'ni nasıl etkilediği ve

panayırların bu değişimde üstlendiği önemli roller üzerinde duran yazar, tarihî bir perspektifle toplumda meydana gelen değişimlerin sınırlarını çizmiştir. Panayırların mekânsal ve tarihsel olarak birlikte değerlendirildiği çalışmada, Anadolu sahasında halkın panayırlara nasıl yaklaştığından hareketle toplumda meydana gelen ticari ve sosyal ilişkilerdeki değişiklikleler üzerinde durulmuştur. Tanzimat'ın ilanıyla 1970 yılları arasında organize edilen panayırların incelendiği çalışmada, gelenek ve kültür yönüyle günümüz insanları da kısmen çalışmaya dâhil edilmiştir.

Durmaz, U. (2016). *Güney Marmara Panayırları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Çalışmada; genel hatlarıyla Güney Marmara bölgesinde kurulan panayırlar incelenmiştir. Giriş ve içeriğın bazı bölümlerinde panayırlar hakkında genel bilgiler verilmiş, panayırların tarihi ve en meşhur panayırlar belirtilmiştir. Tezin geniş ve kapsamlı kısmı Güney Marmara'da yer alan iller ve bu illerde kurulan panayırlara yönelik bilgiler için ayrılmıştır. Panayırların kuruluş süreci ve kültürel yönü ile ekonomik yönlerinin nazara verildiği bölümün eklerinde ilgili panayırların görselleri paylaşılmıştır. Halkbilimi alanında hazırlanan ender tezlerden olması ve bu alanda önemli bir eksikliği kapatması açısından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Ful, Ş. D. (1998). *Antik Devirde Lidya'da Panayırlar, Fuarlar ve Pazar Yerleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

Çalışmada, Lidya bölgesinde yer alan pazar, panayırlar ve panayır yerleri incelenmiştir. Yazar bu bölgede kurulan pazar ve panayırların neler olduğu ve nerelerde kurulduğundan hareketle günümüz pazar ve panayır yerleri ile mukayese etme gayesiyle çalışmasını şekillendirmiştir. Antik dönemde periyodik pazarlarla ilgili bazı teorilerin de ileri sürüldüğü çalışmada periyodik pazarların ekonomiye bakan boyutu, köylüler ve şehirliler özelinde incelemeye tabi tutulmuştur. Panayır kelimesinin etimolojisine de değinilen çalışmada o

bölgede kurulan panayırlar ve özellikleri ile ilgili elde edilen bilgi ve belgeler paylaşılmıştır.

Girgeç, N. (2008). *Zile Panayırı Üzerine Halkbilimsel Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Bölgesel bir konuyu inceleyen yüksek lisans tezi olan çalışmada yazar, Tokat iline bağlı Zile ilçesinde kurulan panayır ve bu panayırın kültürel açıdan işlevlerini halkbilimsel bir incelemeye tabi tutarak tespit ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Zile panayırının yanında panayır hakkında genel bilgiler verilmesi esere özelden genele bütüncül bir bakış açısı kazandırmıştır. Ayrıca panayır kültürü etrafında teşekkül eden kültürel unsurları ve bunların Zile bölgesinde ne şekilde tezâhür ettiği derleme ve tespitlerle paylaşılmıştır.

Osmanlı döneminde adı geçen büyük panayırlardan olan Zile panayırının kurulduğu yıllardan günümüze gelinceye kadar geçirdiği değişimler ve günümüzde devam eden ya da artık unutulmaya yüz tutmuş hususiyetlerinin incelenmesi de çalışmaya farklılık kazandırmıştır. Bölgesel olması yönüyle genel birtakım değerlendirmelerden uzak olan eser, "Halkbilimci" bakış açısıyla ve Halkbilimi'nin araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanmış olması yönüyle bu alanda yapılan ender çalışmalardandır.

Yıldırım, F. (2010). *Festival ve Karnavalların Turizm Açısından Önemi ve Türkiye'deki Festivallerin Turizm İçerisindeki Yeri*, Uzmanlık Tezi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

Çalışma, Kültür ve Turizm Bakanlığı "Uzmanlık" pozisyonuna yükselme tezidir. Yazar, genel olarak festivaller ve ülkemizdeki festival örnekleri üzerinde dursa da panayır ve panayır kültürüne dair konulara da çalışmasında yer vermiştir. Bu bakımdan panayırlar ile ilgili çalışmalar bölümünde bu çalışmanın da yer alması uygun olacaktır. Yazar, festivallerin turizm açısından önemini vurgularken, ülkemizdeki örnekleriyle karşılaştırma fırsatı sunmuştur. Çalışmada panayırlarla ilgili çok az bir bölüm oluşturulmuştur. Bu bölümde panayırın kısaca tanımı yapılmış ve festivallerden ayrı değerlendirilmesi hususu dile getirilmiştir.

Özellikle Antik Yunan döneminde toplumların kitle halinde gerçekleştirdikleri turizm faaliyeti olarak panayır, festival ve tiyatro gibi organizasyonların düzenlendiği ve bu organizasyonlara geziler düzenlendiği bilgisi verilmiştir. Yazar, türlerine göre ve özelliklerine göre festivalleri incelerken, grafik gibi görsellerden istifade etmiş, panayırları da bu kategoride ele alarak grafikte göstermiştir. Ancak fuarlar ve panayırları aynı maddede inceleyen yazar, panayırların ayrışan yönlerini görmezden gelme yanılığısına düşmüştür. Ayrıca panayır tanımında da çelişkiler yaşamıştır.

Yılmaz, İ. (1997). *Panayırlar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Yazar, çalışmasında Arap dünyasında düzenlenen panayırlar ve bu panayırların organizasyon yapısı ile ilgili bilgiler vermiştir. Panayırlarda düzenlenen organizasyonların başında edebî olanlarına dikkat çeken yazar, panayırlarda okunan şiirler ve şairlerin panayırlara katılarak şairliklerini nazara verdikleri organizasyonlara değinmiştir. Farklı isimlerle farklı bölgelerde kurulan panayırlar ve bu panayırlara katılan şairler ve şiirleri hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmada Arap coğrafyasında kurulan 20 kadar panayır hakkında genel bilgiler bulunmaktadır.

3. MAKALELER

Atamgüç, Z. (1935). Sergi ve Panayırlar (Ekonomik Önemleri), *İktisat ve Ticaret Mecmuası*, 2(20), 29 – 31.

Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kötüleşen ekonominin ve toplumsal alım gücünün telafisi ve iyileştirme çabalarına yönelik Polonya örneğinden yola çıkan yazar, Polonya endüstrisini Polonya'ya tanıtmak için "Ulusal Poznan Panayırı"nın kurulduğunu söylemektedir. Bu panayırın, kurulduktan kısa bir süre sonra oldukça faydalı olduğu ve dünya endüstrisi ile sıkı bir etkileşime girdiği bilgisi paylaşılmıştır. Bu aşamadan sonra sergi ve panayırların ekonomi için vazgeçilmez birer gerçek olduğu vurgulanmış ve kurulmasına yönelik teşviklerin

de arttığı söylenmiştir. Pazarlar ve pazarların hususiyetleri ile farklı adlandırmaları üzerinde durulan çalışmada, sergi ve panayırların birbirlerinden ayrılan yönleri nazara verilmiştir. Tarihte ilk kurulan panayırlar, bu panayırların içeriği ve adlandırmalarına yönelik kısa açıklamaların da yer aldığı makalede, bu panayırların en meşhurlarına dair örnekler verilmiştir.

Akarpınar, R. B. (2004). Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçişte Panayır-Sergi-Fuar-Festivalin Durumu ve Türkiye Örneği, *Milli Folklor*, 16(64), 25-36.

Panayır, sergi, fuar ve festivalin tanımının yapıldığı makalede, bu ticari mekânların Türk ekonomisine katkısı üzerinde durulmuştur. Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinden hareketle karşılaştırmalı bir yaklaşımla incelenen panayır, festival, sergi ve fuarlar; düzenleme, gelişme ve dönüşme yönüyle değerlendirilmiştir. Ayrıca bu tür organizasyonların Halkbilimi açısından öneminin vurgulandığı makalede, özellikle halk eğlenceleri başlığı altında incelenmesi ve kültürel işlevlerinin nazara verilmesi halkbilimi açısından önem arz etmektedir. Zira birçok çalışmada panayırların genellikle ekonomik işlevleri üzerinde durulmuş, kültürel ve sosyal yönü incelenmemiştir. Bu bakımdan diğer çalışmalardan ayrılan makale, nispeten panayırların ve diğer organizasyonların halkbilimsel bir nazarla incelenmesi gerektiği yönünde vurgu yapmıştır.

Çakır, C. (2006). Fuarların Doğuşu ve Türk Fuarıcılık Tarihine Genel Bir Bakış. Panayırlardan Dünya Ticaret Merkezlerine, *İktisat, Tarih ve Zihniyet Dünyamız*, (Müsiad Ekonomi Kitaplığı), 9-23.

“İktisat, Tarih ve Zihniyet Dünyamız” başlıklı bir kitapta yer alan makale, kitabın tamamı konumuzla ilgili olmadığı ve sadece bir makalenin panayırlar ile ilgili olduğundan, makaleler bölümüne dâhil edilmiştir.

Fuar kelimesinin etimolojik olarak incelendiği ve tanımının yapıldığı “Giriş” bölümünde Türk fuarcılığının tarihi ve gelişim süreci üzerinde durulmuştur. Selçuklu Devleti’nde ve Osmanlı Devleti’nde fuar organizasyonları ve fuarcılığın temel prensipleri anlatılırken, elde edilen bilgi ve belgelerle konu ayrıntılı olarak

açıklanmıştır. Panayırlar, bir alt başlıkta verilmiş ve Selçuklu Devleti ile Osmanlı Devleti'nde ticari ve siyasi düşüncenin tezahürü ile panayırların oynadığı rol kısaca anlatılmıştır.

Hafta pazarlarından farklı olduğu izah edilen panayırların tarihini, 1277 yılında kurulduğu kaynaklarda yer alan "Yabanlu Pazarı"na kadar götürmüştür. Anadolu'da kurulan belli başlı panayırların paylaşıldığı ve özelliklerinin verildiği kısa bir bölümden sonra bu panayırların güvenliğini sağlamak için Osmanlı Devleti'nin derbentler kurduğu bilgisi verilmiştir. Bu bilgilerden sonra fuarcılıkla ilgili başka bir bölüme geçilerek panayırlara ayrılan bölüm sonlandırılmıştır.

Çalışkan, V. (2008). Geleneksel Periyodik Ticaret Mekânları Olarak Panayırlar: Çanakkale Örneği, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 217-245.

Çalışmada panayırların kırsal kesimin eğlence ve ticaret merkezi olduğu üzerinde durulmuş ancak zamanla yeni eğlence tarzları, teknolojik gelişmeler ve imkânların artmasıyla panayırlara karşı ilginin azaldığı söylenmiştir. Bu savını örneklendiren yazar, günümüzde ülke genelinde 79 panayırın bulunduğunu belirtmiş ancak bu panayırların nerede ve nasıl kurulduğu ile ilgili bilgi vermemiştir. Çanakkale panayırının ayrıntılarıyla incelendiği çalışmada, panayırların kırsal kesimlerde yılsonunda yorgunluk atılan, hasat zamanı elde edilen ürünlerin satıldığı, geleneksel sporların ve kültürün devamını sağlayan önemli merkezler olduğu belirtilmiştir. Fonksiyon itibarıyla fuar, sergi, pazar yeri ve panayırların birbirlerine çok benzediği ve zamanla birbirlerine dönüşebileceği üzerine tespitler aktarılmıştır.

Çankaya, C. Kırsal Bölgelerde Spor Eğitimi ve Değnek Aşırma Oyunu, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 83-95.

Çalışmada Balıkesir ve yörelerinde oynanan *değnek aşırma oyunu* ve bu oyun sayesinde kırsal bölgelerde spor ihtiyacının nasıl karşılandığına yönelik bilgiler ve tespitler yer almaktadır. Bu oyunun oynanma mekânlarından ve zamanlarından birinin de bölgede kurulan panayırlar olduğunun vurgulanması, panayırların sadece bir ticari faaliyet olmadığını, aynı zamanda geleneksel oyunların da sergilendiği bir faaliyet olduğunu bize göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Demirtaş, B. (2011). Saray Nahiyesi Balçık Panayırı (18-20. yy), *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 40-54.

Panayır kelimesinin anlamından ve kullanım alanlarından bahsedilen makalede Osmanlı Devleti'nde ticari ve sosyal açıdan panayırların önemine dair tespitlerde bulunulmuştur. Panayırların kuruluşundan, Saray'daki (kasaba adı) sosyal ve ticari yapıya kadar önemli tespitlerin yer aldığı makalede Balçık panayırı özelinde panayırların kuruluş ve işleyiş safhaları anlatılmıştır. Ayrıca panayırlara katılan tüccarların genel olarak nereden geldiği ve mensup olduğu dine ait bilgiler tablo halinde paylaşılmıştır. Panayırdaki yer alan emtia ve tüccarlarla ilgili arşiv belgelerinden hareketle bilgiler veren yazar, harita ve resimlerle tespitlerini delillendirmiştir.

Erdoğan, M. A. (1996). 18-19. Yüzyıl Osmanlı Panayırları ve Hafta Pazarlarına Dair Belgeler. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 7, 49 – 128.

Bu makalede Osmanlı'da ticari faaliyetlere yönelik arşiv belgeleri araştırılmış ve paylaşılmıştır. Makalede panayırlarla ilgili Tapu ve Kadastro Arşivi'nde yer alan "Mufassal ve Evsaf" isimli defterlerden elde edilen tarihî belgeler yer almaktadır. Yazar, bu çalışmasıyla arşiv kayıt defterlerinde panayırlarla ilgili kayıtların

olmadığı savını çürüterek önemli tespitlerde bulunmuştur. Muhtelif bölgelerde kurulan panayırlar ve bu panayırlarla ilgili emtianın kayıtlarının yer aldığı arşiv belgelerinden müteşekkil eserde, halkbilimi açısından panayırların ve panayır kültürünün önemine dair değerlendirmeler bulunmamaktadır.

Arşiv belgelerinden hareketle, dönemin panayırları ve coğrafi olarak ticari ve kültürel faaliyetlerin hangi bölgelerde yoğunlaştığı üzerinde çıkarımda bulunmaya imkân sağlayan çalışma, panayır üzerine yapılan çalışmalara kaynaklık edebilecek niteliktedir.

Güçer, L. (1987). XVI-XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Ticaret Politikası. *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, 1, 1 – 128.

Genel hatlarıyla Osmanlı'da yürütülen ticari politikalar üzerinde durulan eserde, ekonomik ve ticari anlamda Osmanlı'yı zirveye taşıyan hemen her unsur yer almaktadır. Makalede, Osmanlı ticaretinin temel dinamiklerinden iç pazarlar ve ticareti kolaylaştıran genel emniyet tedbirleri ile ticaretin güvenli yapılabilmesi için Osmanlı'nın kurduğu derbentler üzerine oldukça ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

Dönemin ticari faaliyetlerinin temel dinamikleri olan hanlar, kervansaraylar gibi konuların yer aldığı makalede, çalışmamızı ilgilendiren kısım 44. sayfada yer almaktadır. Bu kısımda alt madde halinde panayırlara yer verilmiş, panayırların Osmanlı İmparatorluğu döneminde hangi vilayetlerde kurulduğu ile ilgili tespitlere değinilmiştir. Bunun yanında devletin panayırlara verdiği önem ve panayırlara gelen tüccarlar ile emtianın korunması için görevlendirdiği beylerbeyi ve sancak beyleri ile ilgili bilgiler paylaşılmıştır. Çalışmanın bütününe oranla oldukça az bir bölümünü oluşturan panayır maddesinin, dönemin panayırları ve güvenliği ile ilgili bilgi vermesi ayrıca Osmanlı ticari hayatında oynadığı role dair çıkarımlarda bulunmaya imkân sağlaması bakımından, eseri burada zikretmeyi uygun bulduk.

Küpelî, Ö. (1999). Osmanlı Devleti'nde Panayır Organizasyonları ve Gönen Hacı İsa Panayırının Tarihine Dair, *Osmanlı*, 3, 490-497.

Yazar, makalesinde ticari faaliyetlerin ilk şekli olan değiş tokuştan, senede bir kurulan büyük ve kapsamlı ticari mekânlar olan panayırlara tarihî bir bakış açısı getirmiştir. En eski panayırların kurulmasından Selçuklu ve Osmanlı dönemi panayırlarına kadar bilgi ve belgeleri paylaşmıştır. Bu bilgi ve belgelerden hareketle panayırlarda yer alan emtia ve miktarları hakkında bilgi veren yazar, tarihî serüvenini anlattığı panayırlara bir örnek vererek konuyu daha anlaşılır ve somut bir halde izah etmiştir. Tarihî belgelerden hareketle Anadolu'da kurulmuş veya hâlihazırda belli zamanlarda kurulmaya devam eden panayırlardan örnekler veren yazar, Gönen Hacı İsa panayırını tarihî, kültürel ve ekonomik yönden incelemiştir.

Nazır, B. (2009). Dersaadet Ticaret Odası ve Uluslararası Sergiler, *History of Studies*, 1(1), 179-196.

Genel olarak sergiler ve Osmanlı'da kurulan bu sergilerin tarihi, işlevi ve özellikleri ile ilgili bilgilerin yer aldığı çalışmada, Osmanlı'nın katıldığı ilk beynelmilel sergiler nazara verilmiştir. Sergilerden daha önce Osmanlı Devleti'nde hem ticaret hem de eğlence faaliyetleri olarak panayırların bilindiği ancak sergilerin 1851 tarihine kadar pek bilinmediği belirtilmiştir. Bazı sergilerin özellikle panayır organizasyonlarına göre düzenlendiğini ve panayırların içerisinde ticari gösteri maksatlı sergilerin de olduğu bilgisi panayırların işlevleri açısından oldukça önemlidir.

Özcan, K. (2006). Anadolu'da Selçuklu Kentler Sistemi ve Mekânsal Kademelenme, *Metu Jfa Dergisi*, 23(2), 21-62.

Selçuklu döneminin kültürel, coğrafi yerleşme ve üretim – dağıtım sürecini inceleyen yazar, çalışmanın bir bölümünde panayırlara değinmiştir. Selçuklu döneminde panayırlara benzeyen milletlerarası pazarların bulunduğunu ve bu pazarların geçici yani mevsimsel yerleşmeler olduğu tespitinde bulunulmuştur.

Bu panayirlarda zaman zaman mübadele usulü alışverişlerin yapıldığı, coğrafi olarak oldukça stratejik fakat kırsal alanlarda kurulduğu söylenmektedir. Panayirlerin kurulma ve yerleşme yerlerinin genellikle ticari ve askerî güzergâhlar üzerinde yer aldığı ve oldukça büyük organizasyonlar olduğu bilgisiyle bu bölüme son verilmiştir.

Özcan, K. (2006). Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri Pazar ya da Panayır Yerleşmeleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 205 – 224.

Çalışmada Selçuklu döneminde Anadolu'nun ticari açıdan oldukça aktif olduğu dönemlerde yerleşme ve ulaşım olanakları, dolayısıyla pazar ve panayirler incelenmiştir. Pazarların ya da panayirlerin etrafında yerleşme mekânlarının oluştuğundan hareketle Anadolu'da bu durumun nasıl gerçekleştiği ekonomik, sosyal ve siyasi arka planı üzerinde durulmuştur. Orta Asya'da yerleşme yerlerinden oldukça uzak, ticaret yollarının bulunduğu ya da bu yolların kesiştiği noktalarda panayirlerin kurulduğu bilgisini veren yazar, zamanla bu panayirlerin kentsel yerleşme mekânlarına dönüştüğünü söylemiştir. Özellikle Ortaçağ Batı coğrafyasında tüccarların mallarını satmak ya da değiş tokuş yapmak amacıyla bu tür mekânlara ihtiyaç duyduklarını söylemiştir.

Özgüven, B. (2010). A Convention Centre On The International Road: The Osijek Fair During The Ottoman Period (Uluslararası Güzergâh Üzerinde Bir Ticari Merkez: Osmanlı Döneminde Ösek Panayırı), *Alternative Politics*, 2, 1-17.

Makalede Osmanlı İmparatorluğu'nda düzenlenen ticari etkinliklerden ve ticari yapı örneklerinden hareketle panayirlerin genel yapısı üzerinde durulmuştur. Ticaret yollarının uzanışı ile bu yollar üzerinde düzenlenen panayirlerin kuruluşu ve güvenliği hakkında genel bilgilerin bulunduğu çalışmada XVII. yüzyılda Hırvatistan'da kurulan Ösek panayırı incelenmiş ve panayıra ait bazı ayrıntılar nazara verilmiştir.

Panayırın genel yapısını araştıran yazar, panayirlerin işlevlerini tam ve etkin olarak yerine getirmelerine olanak sağlayacak ahır, büyükbaş hayvan

barınakları ve güvenliği sağlayacak olan atlı süvarilerin kaldığı mekânlar gibi bazı yapılaşmaların da düşünüldüğünü belirtmiştir. Bu yapılardan yola çıkarak, panayırların gelişigüzel değil, belli bir plân ve program dâhilinde kurulan ve denetlenen organizasyonlar olduğunu söylemiştir.

Su, M. K. (1936). Balıkesir Panayırı ve Pazarı. *Kaynak Dergisi*, 36, 914 – 915.

Balıkesir yöresinde kurulan pazar ve panayırların incelendiği makale, yerel bir çalışma olsa da içeriğinde paylaşılan bilgi ve belgeler panayırların bütününe ilgilendiren konulardan oluşmaktadır. Özellikle panayırların imarı ve ihtiyaçlarının karşılanması noktasında vergiler ve bu vergilere ait arşiv belgelerinden elde edilen bilgilerin olduğu bölümler panayır çalışmalarına kaynaklık edecek niteliktedir.

Sungur, S. (2011). Tüketimin Küreselleşmesi ve Tüketim Tapınakları: Postmodern Panayır Yerlerinde Alışveriş. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 14, 7 – 35.

Çalışmanın ana hatlarını tüketimin küreselleşmesi ve bu bağlamda alışveriş merkezlerinin fonksiyonları oluşturmaktadır. Zaman içerisinde panayırların işlevlerinden birçoğunu üstlenen alışveriş merkezleri, “post modern panayır yerleri” olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada panayırların toplumun ihtiyacını karşılamaya dönük fonksiyonları ve ticaret ile eğlencenin birleştirildiği yerler olarak ne kadar önemli olduğuna dair kısa tespit ve değerlendirmeler yer almaktadır.

Sosyal ve kültürel açıdan panayırların işlevlerini zamanla modern alışveriş merkezlerinin alması, bu alışveriş merkezlerinin toplumun maddi ihtiyaçlarının yanında eğlence, sosyalleşme gibi ihtiyaçlarına da cevap vermesinden hareketle zaman içerisinde bu dönüşümün nasıl gerçekleştiği sorusuna cevaplar aranmıştır. Alışveriş merkezlerinin zamanla geçmişten geleceğe, teknoloji ile geleneksel davranış modellerine köprü kuran mekânlar haline dönüştüğü vurgulanmaktadır. Bütün bu özelliklerden hareketle panayırlarla

alışveriş merkezleri arasında sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan kurulan bağ üzerinde durulmuştur.

Tunçel, H. (2009). Geleneksel Ticaret Mekânı Olarak Türkiye’de Haftalık Pazarlar. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 4(2), 35 – 52.

Makalede, Türkiye’de kurulan haftalık pazarlar incelenmiştir. Pazarların kuruluş şekline amacına, mekânından maliyetine kadar birçok konuda tespit ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Çalışmamıza konu olan kısım ise, panayır ve pazar ilişkisinin anlatıldığı kısımdır. Bu bölümde panayır ve pazar arasındaki farklılıklar ve benzerliklere vurgu yapılırken, pazar ve panayır ile ilgili çalışmalara değinilmiştir.

Türkoğlu, Ö. (2008). Tarihi Yapraklı Panayır Hakkında Bazı Notlar. *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, 3, 157 – 160.

Çankırı ilinin Yapraklı ilçesinde kurulan fakat günümüzde sona ermiş olan Yapraklı panayır hakkında tarihî bilgilerin yer aldığı çalışmada arşiv belgelerinden de yararlanılmıştır. Bölgenin tarihî sürecinin kısaca anlatıldığı ve panayırın ne zaman hangi mevkide ve ne gibi şartlarla kurduğu üzerinde tespit ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Arşiv belgelerinin azlığı ve panayır ile ilgili bilgilerin sözlü olarak aktarılamadığından bu alanda yapılan çalışmaların az olduğunu söyleyen yazar, panayır etrafında oluşan sosyal, kültürel, ekonomik ve ticari yapıyı tam anlamıyla öğrenemediğimizin ve bunun önemli bir kayıp olduğu üzerinde durmuştur.

Ülgen, P. (2012). Geç Ortaçağ Avrupa'sında Pazar ve Panayır İlişkisinin Ticaret Hayatındaki Rolü ve Türk-İslam Dünyasındakilerle Karşılaştırılması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(21), 359-381.

Çalışmada pazar ve panayır ilişkisinin ekonomik boyutu ele alınmış, Avrupa'daki örnekleriyle ülkemizdeki örnekler karşılaştırılmıştır. Panayırların Ortaçağ Avrupasında ekonominin gelişmesi için ne kadar önemli olduğundan hareketle ticari hayata yön verdikleri ve bu alanda çalışma yapan, dikkatleri çekmeye çalışan araştırmacılarla ilgili bilgiler verilmiştir. Pazar ve panayır kelimelerinin anlamları üzerinden ne zaman kurulduklarına yönelik tespitler yer almaktadır. Genel olarak panayırların ekonomik işleviyle değerlendirildiği çalışmanın, tarihsel süreç içerisinde panayırların gelişimi ve fonksiyonlarının tespit ve değerlendirilmesi açısından önemli olduğu kanaatindeyiz.

Yüksel, A. T. (1994). Yakın Doğuda Ticaret Merkezleri ve Panayırlar. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 309 – 334.

Makalede İslamiyet'in kabulünden önce Arabistan coğrafyasında organize edilen panayırlar ve önemli ticaret merkezleri üzerinde durulmuştur. İslam öncesinde Mekke ve çevresindeki ekonomik ve siyasi durumların incelendiği çalışmada, panayırların bu bölgelerde siyasi ve ticari anlamda fonksiyonları nazara verilmiştir. Bağdat, Mekke, Basra, Mısır gibi ülkelerin birbirleri ile siyasi ve ticari ilişkilerinde panayırların katkıları kısmen de olsa incelenmiş ve panayırların kültürel, siyasi ve ekonomik olarak bir araç olma özelliği belirtilmiştir.

4. BİLDİRİLER

Durmaz, U. (Ekim 2014). *Kültür Ekonomisi ve Sürdürülebilir Kalkınma Açısından Geleneksel Bir Oluşum Olan Panayırlara Bir Örnek: Gönen Panayırı* [Bildiri], 2. Uluslararası Genç Halkbilimciler Sempozyumu, Ankara.

Çalışmanın temel konusu ve üzerinde durulan ana tema kültür ve kültürel değerlerin ekonomik açıdan değerlendirilmesidir. Bu bağlamda panayırların da ekonomik ve kültürel olarak katkılarından bahsedildiği çalışmada, panayırların kültürel öğelerinin ne olduğu üzerinde durulmuştur. Gönen panayırı örneğinden hareketle, panayırların kurulduğu bölgelere ekonomik ve sosyal olarak sağladığı faydalar üzerine tespitlerin ve değerlendirmelerin yer aldığı çalışmada bu kültürel ve ekonomik faaliyetin sürdürülebilir ekonomi için önemine değinilmiştir.

5. PROJELER

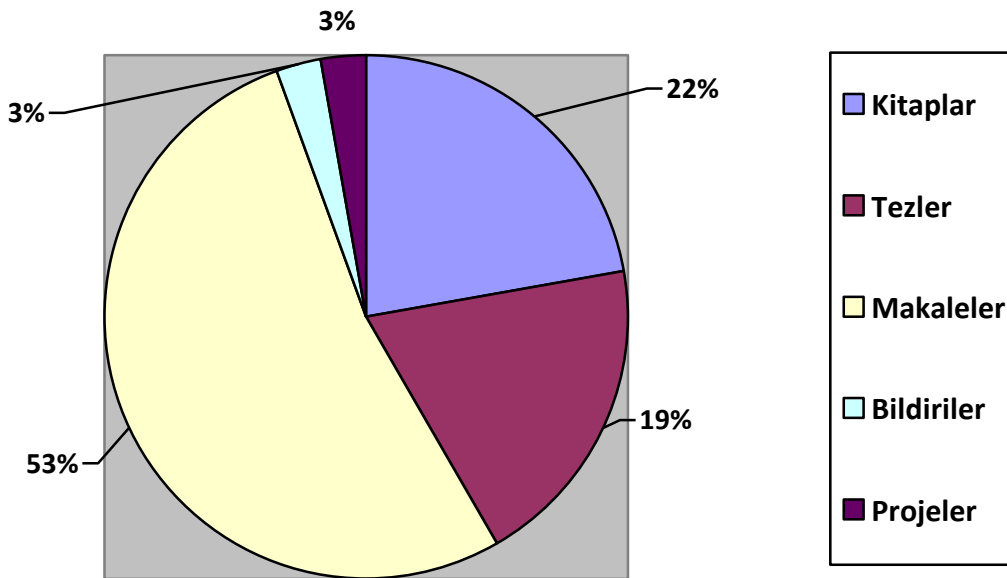
Çalışkan, V. (2015). Türkiye’de Panayırlar: Geleneksel Bir Ticaret Sisteminin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Etkilerinin Mekânsal Analizi. TÜBİTAK Projesi, 113K239.

Proje; geleneksel panayırların yerinde incelenerek analiz edildiği bir çalışmadır. Marmara, Ege, Karadeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgeleri temel alınarak proje kapsamında panayırların incelenmesi esas alınmıştır. Ancak panayır yoğunluğu dikkate alınarak öncelikle Kırklareli, Balıkesir, Çanakkale, Bilecik, Bolu, Samsun, Tokat gibi illerin incelenmesi amaçlanmıştır. Projenin iki yıl sürmesi planlanmaktadır.

DEĞERLENDİRME

Panayır, birçok yönüyle farklı disiplinlerin çalışma alanlarına girebilecek hususiyette organizasyonlardır. Bir dönemin gerek ekonomik gerekse kültürel yönüyle önemli mekânlarından olan panayır, ilgili çalışmalar oldukça azdır. Aşağıdaki grafikte panayır, ilgili çalışmalarla ilgili sayısal veriler ve nitelikleri gösterilmiştir:

Grafik 1. Panayır, İlgili Çalışmalar

Çalışmaların genelinde “panayır” kelimesinin terim anlamına yönelik bir fikir birliğinin olmadığını görmekteyiz. Zira birçok çalışmada panayır, festival, fuar, sergi gibi kavramlar birlikte ya da birbirinin yerine kullanılmaktadır. Hatta panayır tanımlarından sonra gelen açıklamalarında birçok yazar, panayır yerine yine festival gibi farklı organizasyonlara ait kelimeler kullanabilmektedir. Bu organizasyonların kimi yönleri ile birbirlerine benzedikleri doğrudur. Ancak panayır, bu organizasyonların hemen hepsini kuşatacak kadar geniş ve büyük çaplı organizasyonlardır.

Çalışmalarda dikkati çeken en önemli unsur, panayırların ekonomik işlevlerinin daha çok incelenmesidir. Dolayısıyla birkaç çalışmayı dışarda tutmak kaydıyla panayır organizasyonlarının kültürel ve sosyal yönü gibi pek çok işlevinin görmezden gelindiğini söylemek mümkündür. Ayrıca burada incelediğimiz makale ve kitapların kahir ekseriyeti tezlerden mülhem çalışmalardır. Yani farklı kişilerin bu konuda yaptığı çalışmalardan ziyade aynı kişilerin tespit ve değerlendirmelerinden müteşekkil çalışmalardır. Çalışmaların içerik ve niteliğinden hareketle Halkbilimi sahasında yapılan araştırmalar arasında panayırlarla ilgili çalışmaların yok denecek kadar az olduğu söylenebilir.

Çalışmaların büyük bir bölümünü makaleler oluşturmaktadır. Bunun nedeni, panayırlarla ilgili kapsamlı bir araştırmanın kaynak sıkıntısı nedeniyle zor olduğudur. Bölgesel ve kısmi bilgilerle genel anlamda bir inceleme yapılan makalelerin yanında az da olsa tezler yer almaktadır. Tezlerde ise dikkati çeken, panayırların ekonomik yönünün incelenmesidir. Arşiv belgelerinde panayırların ekonomik boyutu ile ilgili birçok bilginin olması bu yönde bir araştırmayı kolaylaştırmaktadır.

Grafikte de görüleceği üzere tez çalışmaları ve kitap çalışmaları hemen hemen aynıdır. Bu çalışmalar müstakil bir kitap çalışmasından ziyade, tez çalışmalarının küçük düzenlemelerle kitap haline getirilmesinden müteşekkindir.

Panayır alanı ile ilgili çalışma yapanların ve çalışmaların bilimselliği oldukça az ve belli kişilerden oluşmaktadır. Çok yönlü olması nedeniyle birçok farklı disiplinden uzmanlar panayır organizasyonlarından kendi alanlarına mahsus birçok analiz ve tespitlerde bulunmaktadır. Özellikle son yıllarda panayır organizasyonlarının unutulmaya başlaması bu alanda bir projenin başlamasını zorunlu kılmış olmalı ki 2015 yılında TÜBİTAK destekli bir çalışma başlatılmıştır. Bu çalışmanın sonuçları çok yönlü değerlendirildiğinde panayırların değişim ve dönüşüm sürecinin doğru anlaşılması sağlanmış olmakla birlikte, kültürün devamına yönelik yeni çalışmalara ve somut adımlara da zemin hazırlayacaktır.

1. BÖLÜM

PANAYIR

1.1. MUHTELİF KAYNAKLARDA PANAYIR TANIMLARI

Sözlüklerde “Belli zamanlarda ve genellikle küçük yerleşim birimlerinde kurulan, sergi niteliğini de taşıyan pazar” (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 1879) olarak tanımlanan panayırlar, temelde hemen her sözlük tarafından aynı tanımlansa da zamanla değişen ve gelişen işlevlerine binaen farklı değerlendirilmiştir. Sözlüklerde arandığında genel itibariyle “pazar” madde başlığı altında ya da “küçük yerleşme yerlerinde kurulan büyük pazar¹” (Eren, 1999: 323) olarak tanımlandığı görülen panayırların bazı sözlüklerde Yunanca *Panaguris* kelimesinden (toplanma yeri) türeyerek panayır (dernek) adını aldığı vurgulanmaktadır (Eyuboğlu, 1991: 546). Kelimenin Yunancadan geldiği ve “genellikle kasabalarda belli zamanlarda kurulan, çeşitli geleneksel özellikleri yanında sergi özelliği de bulunan geniş çaplı eşya ya da hayvan pazarı” (Püsküllüoğlu, 2012: 1520) olarak kurulduğu genel kabul gören tanımlamalardandır. Bununla birlikte kelimenin yine Yunanca *paneguri* (ayın, tören, kurultay, alay, pazar) kelimesinden türediği ve “bir yerde belli tarihlerde kurulan ve günlerce süren büyük pazar” (Ötüken Türkçe Sözlük, 2007: 3763) anlamına gelen *panayır* kelimesine dönüştüğü düşünülmektedir. Bazı sözlüklerde tüccarlarla, ülkelerle ve ticareti yapılan emtia ile ilgili de bilgilerin olduğu panayırlar; “bir memleketin veya müteaddit memleketlerin ticari, sınai ve zirai mamul ve mahsullerinin bir kısmına veya umumuna mahsus olmak üzere muayyen tarihlerde ve yerlerde açılıp yerli ve ecnebi alıcı ve satıcıların buluştukları pazarlar” olarak nitelendirilmiştir (Türk Hukuk Lugatı, 1991: 276).

¹ Panayırların pazar ve pazar türü alışveriş merkezlerinden ve insanların bir araya geldiği diğer organizasyonlardan ayrılan tarafları çalışmamızın diğer bölümlerinde tafsilatıyla değerlendirilmiştir.

Ansiklopedilerde *panayır* maddesi altında oldukça ayrıntılı bilgiler paylaşılmıştır: “Bir yerde belirli zamanlarda kurulan büyük pazar. Türkiye’de panayırlar eski çağlardan beri iktisadi ihtiyaçları karşılamada önemli bir yer tutar. Belli zamanlarda Anadolu’nun ve özellikle Trakya’nın birçok yerleşme merkezinde panayır kurulur. Bunlar ya eşya ya da havyan panayırlarıdır. Eşya panayırlarında çeşitli eşya alışverişi yapılır. Hayvan panayırlarında ise sığır, dana, at gibi tarım ve çekim hayvanları satılır. Panayır günlerinde bölgenin iktisadi hayatına bir canlılık gelir. Panayır yerlerinde ayrıca halkın eğlenmesi için pehlivan ve deve güreşleri yapılır, gezginci çadır tiyatroları oyunlar oynar” (Meydan Larousse,1972: 846). Bu bilgilerden hareketle, panayırların sadece bir pazar olmadığı, sosyolojik ve kültürel birçok fonksiyonu olduğu söylenebilir.

Yunancada *panêgyris* kelimesi halkın tamamının toplandığı, bir araya geldiği mekân (Meydan Larousse, 1972: 846) olarak tanımlanmaktadır. *Panêgyris* kelimesinden hareketle yapılan panayır tanımlarında, belli bir periyoda bağlı olarak çoğu itibariyle dinî içerikli toplantılara da panayır adının verildiği görülmektedir (Ful, 1998: 45-49). Panayır kelimesinin; Yunanca “kutsal gün, ayin veya bayram” anlamında kullanılan “*panêgyris*” kelimesinden türediği noktasında çoğu araştırmacılarca ortak kanaat olarak belirtilirken, farklı ve uzak yerlerden, kimi zaman farklı ülkelerden bir araya gelen tüccarların oluşturduğu büyük pazarlar da (Akarpınar, 2004: 25–36) *panayır* olarak tanımlanmıştır.

Panayırlar konusunda yapılan en eski çalışmalarda panayırlar; “...kitabiyatta panayır mefhumu tarihî tekâmülü itibariyle pazarların hususi bir şekli olarak tavsif edilmektedir” (M. Etem, 1931: 9) cümleleri ile değerlendirilmiştir. Özellikleri itibariyle “Milli Panayırlar” ve “Beynelmilel Panayırlar” olmak üzere iki başlıkta incelendiğini gördüğümüz panayırlardan, *Milli Panayırlar*; “...teşhircileri bilhassa yerli fabrikatör ve dolayısıyla büyük yerli tüccardan mürekkep olan panayırlardır. Bunlarda yalnız o memleketin eşyası teşhir olunabilir” (M. Etem, 1931: 12) şeklinde değerlendirilirken, panayırların belli bir çerçeveye yerleştirildiği, milli ürünlerin teşhir edildiği mekânlar olduğu nazara verilmiştir. *Beynelmilel Panayırlar* ise; “...yerli teşhircilerden maada ecnebi teşhircilerin iştirak edebildikleri meşherlere denir: Bunlarda her nevi ecnebi eşyası teşhir

olunabilir. Bugün hemen bilcümle panayırlar beynelmilel bir karakter almağa mütemayildir” (M. Etem, 1931: 12) denilerek bu panayırların genel karakteristik özelliğinin belirtildiği ve uluslararası özelliğine dikkat çekildiği görülmektedir.

Panayırlarla ilgili beynelmilel ve milli olmalarının yanında zamana ve emtiaya bağlı küçük tasniflerin yapıldığı da görülmektedir. Bu tasniflerden biri olan *Senevi Panayırlarla* ilgili; “*Senevi Panayırlar* ki, bizde panayır ismile yadedilirler. Sair pazarlardan farkı bunların bazı küçük sınaî mamulâtı arz etmeleri ve daha ziyade mutavassıt tüccarı birleştirmeleridir” (M. Etem, 1931: 9) gibi açıklamalarla ayrıntılı izahlar yapılmıştır. Bu cümleden olarak, senede bir defa kurulan panayırların daha çok sanayi ile ilgili emtiaya yer verilen, farklı tüccarlar arasında aracılık yapılarak bu tüccarların bir araya getirildiği panayırlar olduğu açıktır.

Panayırlar kuruldukları bölgede ve yakın bölgelerde üretimi yapılmayan / yapılamayan fakat ihtiyaç hissedilen emtiaya ulaşma adına oldukça önemli mekânlardır. Bu panayırların zamanla evrilerek teşhir amaçlı kurulan panayırlara dönüştüğü, teşhir edilen emtiadan ihtiyaç adedinin kaydedildiği ve bir bakıma sipariş alınarak ileriki tarihlerde verilmek üzere anlaşma yapıldığı ticaret mekânlarına yani “*Numune Panayırları*” na (M. Etem, 1931: 11) dönüştüğü görülmektedir. Nitekim numune panayırlarından sonra bu panayırların yerini zamanla genel teşhir malzemelerinden ziyade bizzat eşyaların yer aldığı “*Eşya Panayırları*” (M. Etem, 1931: 10) adı altında kurulan panayırların aldığını söylemek mümkündür. Bu panayırlarda daha çok aldıkları eşyayı kendi dükkânlarında satmak üzere götüren satıcılar aktif rol oynamaktadır.

Ticari panayırların yanında *dinî içerikli panayırların* da olduğu bilinmektedir. Özellikle manastırların ve kiliselerin yanında kurulan panayırlar, her yıl farklı din adamlarının adıyla kurulurlardı.² Kelimenin etimolojik tariflerinde kutsallık nazara verilmiş ve panayırların öncelikle dinî bayramlarda ve kutsal kabul edilen

² İstanbul’da yaptığımız derlemelerde Rum asıllı Yani Klimantaki bize Tatavla panayırında haç uçurma merasimlerinin yapıldığı ve bu panayırların her yıl farklı din adamlarının ismiyle organize edildiği bilgisini paylaşmıştır (Klimantaki, 2016).

mekânlarda kurulduğu vurgulanmıştır (Doğan, 2011: 2). Kutsal günlerde ve ibadetlerini yapmak amacıyla toplanan insanların zamanla tüccarların dikkatlerini çektiğini, dolayısıyla panayırların dinî ritüellerle birleştirilerek organize edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Eski Yunan'da yer alan çok tanrılı inancın getirisi olarak bu bölgede tanrılara adaklar adanan birçok ayinin yapıldığı bayram günleri bilinmektedir. Bu günlerde satıcılar, mallarını sergileyip; köle, canlı hayvan ve giysi ticareti yapmaktaydı (Ögel, 1985: 243). Panayırlarda satılan canlı hayvanlar daha ucuz olduğundan kurban, adak gibi dinî ibadetler için özellikle panayırların beklendiği söylenebilir.

Panayırlarda hemen her türden ürün satılmaktadır. Bu ürünler kimi zaman bir yiyecek, kimi zaman el eşyası kimi zaman da eğlenceye matuf bazı ürünlerdir. Bazı panayırlarda ise köle, kadın ve işçi pazarları yer almaktadır. Bu panayırlarda özellikle ihtiyacı olanlar, zirai işlerde ve ev işlerinde çalıştırılacak amele (işçi), temizlikçi ve hizmetçi ihtiyaçlarını gidermektedir (Atamgüç, 1935: 30). Ancak bu panayırlar, (işçi kiralama ve ücreti mukabilinde çalıştırma nispeten devam etse de) zamanla ortadan kalkmıştır. Evliya Çelebi "Seyahatname"sinde panayırlarda satılan ürünler hakkında bilgiler verirken, bu panayırlarda insan ve köle ticaretinin de yapıldığını söylemektedir. Koyun, keçi, at gibi hayvanların yanında özellikle Rumeli'de kurulan panayırlarda develerin de satıldığını söyleyen Evliya Çelebi'nin; "...Hattâ avretler bile gizli metâ'ların âşikâre satarlar. Niçe bin âdem mâl-ı Kârûn'a mâlik olup ve niçe bin âdemler ayş [u] işret sefâhatiyle bir akçeye ve bir cübbeye ve habbeye muhtâc olurlar. Hattâ bu cem'iyet-i kübrâda koyun bâzâ[r]ı başka olup niçe kerre yüz bin aded gûsfend ve keçi fûrûht olunur. Ve At Meydânı bâzârında niçe bin at ve katırlar fûrûht olunur. Ancak Rûmeli'nde deve olmamak ile şütür bâzârı yokdur. Ve sığır ve câmûs bâzâ[r]ı vardır. Ve İbn-i âdem bâzârı olup niçe bin pençe-i âfitâb mehtâb mahbûb ve mahbûbe kızlar ve oğlanlar bey' u şîrâ olunur." (Kahraman vd., 2003: 316) diyerek verdiği bilgiler, panayırlarda yer alan emtianın ve ticari şeklin çok fazla değişmediğini ortaya koymaktadır. Ancak yine Çelebi'nin verdiği bir başka ayrıntı oldukça önemlidir. Nitekim Evliya Çelebi, o dönemde siyahi Arap köleler için ayrı bir pazar ya da panayır kurulduğunu ifade etmektedir (Kahraman vd., 2003: 316). Seyahatname'nin yazıldığı tarihi referans kabul

edecek olursak, özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda Arap uyruklu zenci köleler ile Arap kadınlara ilginin oldukça fazla olduğunu söyleyebiliriz.

Panayır tanımlarının genelinde eksik olan en önemli unsur; panayırların eğlence ve sosyal boyutudur. Bununla ilgili Nebi Özdemir, panayırların sosyal boyutu ve eğlence faktörünü nazara verirken, panayırları Türk halk eğlenceleri başlığı altında incelemiştir (Özdemir, 2005: 43-49). Unesco'nun Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) başlığında yer alan listelerde panayırlar; "Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler" olarak değerlendirilmiş ve "Kutlamalar" başlığı altında değerlendirilmiştir (Oğuz, 2003: 158). Ancak diğer tanımlamaların çoğunda panayırların bu boyutu arka planda kalmış ya da hiç değinilmemiştir. Dolayısıyla panayırlarda satılan ya da alınan emtianın yanında; huzur, eğlence ve hoşça vakit geçirme ile sosyal statü ile ilgili de bir ticaretin söz konusu olduğu gerçeği göz ardı edilmiştir. Hâlbuki kaynaklarda sadece eğlence amaçlı kurulan panayırların varlığından bahsedilmektedir. Bu panayırlarda ticaret bütünüyle terk edilmemiş ancak eğlence faktörü ön plana çıkmıştır. Kurulmasını bizzat 1. Henry'nin istediği 17.yüzyılda Londra'da kurulan Bartholomeu Panayırı *eğlence panayırlarına* örnek olarak gösterilebilir (Atamgüç, 1935: 30). Bu panayırlar, özellikle 19. yüzyıldan sonra farklı eğlencelerin yer aldığı merkezlerin ve mekânların ortaya çıkmasıyla birlikte eski önemlerini ve kendilerine olan ilgiyi kaybetmişlerdir. Fransa ve Belçika'da bu türden panayırların oldukça fazla olduğunu ancak Fransız devrimi ile bunlardan birçoğunun ortadan kalktığını söylemek mümkündür (Atamgüç, 1935: 31).

Panayırlarla ilgili Osmanlı belgelerinden hareketle yapılan bir çalışmada, panayırlar; "yılda bir defa ikame olunan panayır tabir olunur pazar" ve "merkezi otorite tarafından organizasyonu sağlanan pazarlar" olarak tanımlanmıştır (Şen, 1996: 11). Eski Lydia bölgesi ile ilgili bir çalışmada ise panayırlara geliş gidişin gemilerle yapıldığı ve bu yolculuklarda yaşanan zorlukların anlatıldığı eserlerden örneklere yer verilmiştir. Bir örnekte panayırlarla ilgili şöyle bir ayrıntı verilmiştir: "Tüccarlar panayırlarda malları ucuza alıp pahalıya satmaya çalışırlar, aynı zamanda ticari ilişkiler genelde nakit para ile yürür, hububat,

tekstil ürünleri ve büyük baş hayvan ticareti yapılır. Diğer bazı panayirlarda da altın ve gümüş ticareti vardır” (Ful, 1998: 47 – 48).

Çalışmaların bir kısmında panayirlar; kuruldukları yerlere göre ve işlevlerine göre farklı değerlendirilmişlerdir. *Yerel Panayirlar*; kurulduğu yer itibariyle daha yerel olan ve küçük bir bölgenin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik daha küçük ölçekli panayirlar olarak tanımlanmıştır (Ful, 1998: 48). Bu panayirlarda kimi zaman köylüler kimi zaman da şehirliler olurken, satılan emtianın da daha çok kırsal kesime hitap eden mallardan oluştuğunu söylemek mümkündür.

Panayirlarda gerçekleşen alışverişlerden bazılarında; özellikle köylü ve kırsal kesimden iştirakçilerin olduğu panayirlarda yerli mallar ile şehirlilerin kullandığı malların değiş-tokuş yapıldığı bilinmektedir. *Bölgesel Panayirlar* olarak adlandırılan panayirlar ise; kurulduğu yerlerin veya bölgelerin sabit olduğu, her dönem belli tarihlerde periyodik olarak kurulan panayirlardır (Ful, 1998: 48). Bu panayirlar küçük bir köy ya da kasabadan ziyade geniş çapta ya da orta ölçekte bir bölgeyi etkileyen ve birkaç bölgeden katılımcıların olduğu panayirlardır. Bu panayirların daha geniş katılımcılı olanları *Bölgelerarası Panayirlar* olarak adlandırılmıştır.

Bütün bu tanımlamaların dışında, özellikle bazı bölgelerde panayirlar için “Mercatus” adı altında farklı bir adlandırma da yapılmaktadır. Bu sözcüğün Latince oluşundan hareketle, panayir anlamına gelen başka bir kelime olan “*panêgyris*” kelimesinin karşıladığı anlamdan farklı olarak içinde mutlaka ticari bir faaliyetin yapıldığı periyodik pazarları kastettiği anlaşılmaktadır (Ful, 1998: 53). *Mercatus* sözcüğü, taşıdığı genel anlam dolayısıyla doğrudan panayir sözcüğü yerine kullanılabilir. Romalılar tarafından bu sözcüğün herhangi bir pazar, panayir ya da periyodik olarak kurulan ticari mekânlar anlamında kullanılması *Mercatus* kelimesinin panayira karşılık kullanıldığının göstergesidir (Ful, 1998: 53). Bu sözcüğe yakın *nundiane* sözcüğü de panayir kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Kelimenin tam karşılığı “belirli günler” anlamına gelse de periyodik olarak kurulan panayirlara karşılık kullanımlarının da olduğu vurgulanmaktadır (Ful, 1998: 54).

Panayır kelimesinin bazı yörelerde farklı karşılıklarının olduğu ve farklı kelimelerle ifade edildiği konu ile ilgili çalışmalarda ve yerel ağızda karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Zile bölgesinde halkın panayıra karşılık *deri* sözcüğünü kullandığı görülmektedir. Milattan önce IV. asra kadar dayandırılan bir mezhep olan *Anaidis'e* ait tapınağın papazının sonbahar mevsiminde taç giyme törenlerine katılan halkın bu ritüeli *Deri (Deyri)* diye adlandırmasıyla, zamanla panayır kelimesinin karşılığı olarak *Deri* kelimesi kullanılır olmuştur (Girgeç, 2008: 7 – 8). Belli periyotlarla halkın bir araya gelmesi ile dinî bir tören olan taç giyme ve kutsama ritüeli zamanla panayıra dönüşmüş ve ticari bir canlılık meydana gelmiştir (Şahin, 2013: 210). Günümüzde de Anadolu'nun muhtelif yerlerinde panayıra *deri* denildiğini görmek mümkündür. Bu konuda yapılan bazı araştırmalarda özellikle Zile panayırı için *deri* kelimesinin kullanılması, halk arasında “toplanma, toplanılan yer” anlamına gelen bu kelimenin “dermek” fiilinden türediği (Sepetçioğlu, 1999: 173) belirtilmektedir. Günümüzde bazı yörelerde yerel halkın dilinde hâlâ yaşayan bu kelime kültürel ve akademik çalışmalarla kayıt altına alınmıştır. Nitekim Erzurum iline bağlı İspir ilçesinde panayıra günümüzde de *deri* denilirken (Kösoğlu, 2007: 100-109) kelimenin de yine “toplanma, bir araya gelme” olarak tanımlandığı görülmektedir.

Tarihî kaynakların ve hatıra yazılarının birçoğunda rastladığımız bilgilerden, yabancı yazarların ve gezginlerin Anadolu'da bazı törenlerle ilgili *deri* kelimesini kullandığı görülmektedir. Anadolu ve Ankara ile ilgili tarihî bir çalışmada cirit oyunu tanımlanırken *deri ciriti* ifadesinin kullanılması (Şapolyo, 1938: 166) Ankara ve çevresinde bu kelimenin bir dönem kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Konu ile alakalı olarak; derleme sözlüğünde *deri ve dernek* sözcüklerinin kullanıldığı yerlerin özel olarak belirtildiği görülmektedir. “Deri” kelimesinin yanında “dernek” kelimesi de kimi yörelerde panayıra karşılık kullanılmaktadır. “Toplantı, düşün; pazar veya panayır kurulan gün, deri; belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek için kurulan yasal topluluk, cemiyet” (Tarama Sözlüğü [TS.], 1988: 361) olarak tanımlanan derneğin, 14. asırdan günümüze “dernek, dirnek yiri, dirnek, dirnek” gibi kullanımlarının olduğu bilinmektedir (Dilçin, 1983: 69). “Deri” sözünün de tıpkı “dernek” sözcüğünde olduğu gibi “der-

“kökünden geldiğinden hareketle; “toplantı, düğün; pazar veya panayır kurulan gün, dernek” anlamında kullanılmaktadır (TS., 1988: 360).

Anadolu’da halk arasında özellikle pazar ya da panayır kurulan gün için *deri* ve *dernek* kelimelerinin kullanıldığını söylemek mümkündür. Sözlüğe giren ve sık kullanılan gün adlarına yönelik yapılan bir çalışmada, *deri* ve *dernek* sözcüklerinin kullanımı ve kullanıldığı yerler haftalara göre tasnif edilerek;

Pazar günü için: “*Dernek:* (Yalvaç-Isparta / DS-IV:1433, Gölhisarı-Burdur / DS-XII:4484), *dernek günü:* (Düzce-Bolu / DS-IV:1433), *dernek gün:* (Karahisar, Tavas-Denizli /DS-IV:1421), *deri / déri:* (Gölhisarı-Burdur; İst. Göçmenleri, Daday-Kastamonu, Kurşunlu-Çankırı, Çorum, Sinop /DS-IV:1512), *diri / diri gün:* (Van / DS-IV:1517).”

Pazartesi günü için: “*Diri gün / diri:* (Bor-Niğde / DS-IV:1517), *deri ertesi:* (Kurşunlu – Çankırı DS-IV:1434).”

Salı günü için: “*Dernek:* (Soma ve çevresi – Manisa / DS-XII:4484).”

Çarşamba günü için: “*Deri / déri:* (Çankırı ve köyleri / DS-IV:1433), *dernek:* (Çankırı ve köyleri / DS-IV:1436, Bozadoğan – Aydın / DS-XII:4484), *deri gün:* (Çankırı ve köyleri / DS-IV:1433).”

Perşembe günü için: “*Deri / déri* (Kayseri / DS-IV:1434).”

Cuma günü için: “*Dirnek günü:* (Eyüp – İstanbul / DS-IV:1519).”

Cumartesi günü için: “*Ternek:* (Rumeli göçmenleri; Çatalca – İstanbul, Rumeli göçmenleri; Çorlu – Tekirdağ / DS-X:3893).” Şeklinde kullanımları belirtilmiştir (Aşçı ve Yastı, 2008: 102 – 128).

Doğu Anadolu bölgesinde özellikle Siirt ve çevresinde panayır anlamında kullanılan bir diğer kelime de “şihir” kelimesidir. Şehirler, her yıl özellikle Mayıs ayının 13. gününde kurulan panayırlardır. Zamanla değişen ve farklı formata bürünen bu panayırlar, özellikle türbelerin etrafında kurulan ve evlenmek

isteyen gençlerin uğrak yeri olan ve genellikle 1 ay süren panayırlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Siirt'te panayır bilmeyiz biz. Şehir deriz. Belki de şehir demek istedi büyüklerimiz ama şehir şimdilerde ihtiyarların bildiği panayırın adıydı. Bir aya yakın sürerdi. Biraz türbe ziyaret biraz da bekârların evlilik için alışveriş yaptığı yerlerdi. Senede bir defa olunca tabi aradığınız her şeyi orda bulursun. Şimdilerde yok maalesef (Sarı, 2016).

Bolu Gerede ve Tosya çevreleri ile Çankırı'nın bir bölümünde panayır kelimesinin yerine "mayha"³ kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz. "Panayır" anlamında (DS. 1977, "mayha" maddesi) kullanılan bu sözcüğün yörede yaptığımız derlemelerde hâlihazırda kullanılır olduğu karşımıza çıkmaktadır: "...Biz eskiden panayır demezdik. Mayha derdik. Mayhaya gidiyoruz derlerdi eskiden. Panayır manayır bilmezdik. Mayha dedimmi dört gözle beklerdik" (Yüksel, 2016).

1.2. PANAYIRLARIN TARİHİ

Tarımla uğraşan köylülerin ya da herhangi bir ürünü satmak üzere kent merkezlerine gelen tüccarların, ürünlerini buradaki halka satmak üzere gelmeleri panayırların ortaya çıkma nedenlerindedir. Özellikle Orta Çağ'da zamanla orman bölgelerinin azalması, ağaçların kesilmesi ile açılan tarım arazilerinden elde edilen ürünleri satma ihtiyacı doğmuştur. Takas yoluyla yapılan alışverişlerin neticesinde panayır denilen ticari merkezler ortaya çıkmıştır (Prienne, 2012: 113). Panayırların tarihi ile ilgili, kaynaklarda çok farklı açıklamalar bulunmaktadır. Panayırlarla ilgili müstakil çalışmaların oldukça az olması, panayırların tarihi ile ilgili bilgilerin genelinin tesadüfi ve farklı kaynaklardan edinildiğini söylememiz yanlış olmaz. Daha çok tarihî ve iktisadi çalışmalardan edinilen bilgiler panayırların tarihi ile ilgili bizi belli bir zamana kadar götürebilmektedir.

³ Panayırlarla ilgili bir çalışmada (Doğan, 2011: 18) kelimenin "mahya" olarak kullanıldığı söylenmiş ve Gerede'de "Mahya Panayırı" adı altında bir panayırın kurulduğundan bahsedilmiştir. Ancak yörede yaptığımız derlemelerde (Mehmet Yüksel ile 28.02.2016 tarihinde yapılan derleme) bölgede böyle bir panayırın kurulmadığı, yöre halkının panayıra mayha dediği tespit edilmiştir. Ayrıca Derleme sözlüğünde (DS. 1977, "mayha" maddesi) kelimenin anlamının "panayır" olarak verilmesi görüşümüzü desteklemektedir.

Panayırlarla ilgili yapılan çalışmaların genelinde net bir tarih verilmekten kaçınılmış fakat farklı yaklaşımlarla tarihî bir perspektif sunulmuştur. Bu çalışmaların ve yorumların temelinde panayırların başlangıcının bilinmeyecek kadar eski olduğu anlayışı vardır. İlk Çağ'ın başlarından beri panayırların varlığından söz etmek mümkün olmakla birlikte, bazı çalışmalarda İsa'nın doğumundan 427 yıl önce Chaupagne ve Brie adı verilen panayırların kurulduğu tespiti yer almaktadır (Atamgüç, 1935: 30). Özellikle 16. yüzyılda Felemenk'te⁴ sık sık kurulan bu panayırlar, Normanların İngiltere'ye göç etmelerini takiben İngiltere'de de çoğalmaya başlamıştır (Atamgüç, 1935: 30).

Doğrudan panayırların tarihine yönelik çalışmalardan ziyade panayırlarla ilişkili kimi çalışmalardan elde ettiğimiz bilgilere göre panayırların tarihi M.Ö. 1200-1500'lü yıllara kadar götürülmüştür (akt. Yılmaz, 1997: 25). Denizcilikle uğraşan Fenikelilerin sık seyahat ettikleri ve gittikleri bölgelere orada kaldıkları süre içerisinde ticaretle ilgili mağaza, atölye gibi müessese ve ibadet merkezleri kurmuşlar, zamanla bu faaliyet panayır organizasyonlarına dönüşmüştür. Fenikeliler bölgede kaldığı müddetçe bu panayırlar devam etmiş, ayrıldıklarında ise panayırlar da kaldırılmıştır (Yılmaz, 1997: 27).

Özellikle Arap yarımadasında muhtelif yerlerde kurulan ve 6. yüzyılın ikinci çeyreğine dayandırılan panayırlar, Arapların sosyal ve iktisadi hayatında oldukça öneme sahipti (İslam Ansiklopedisi, 1988: 324). Kervanların ortaya çıkmasıyla zamanla önemini yitiren bu panayırlar bölgesel ve bölgeler arası ticaretin yapıldığı, dinî ve kültürel organizasyonlarla köle ticaretinin gerçekleştirildiği mekânlar olmaktan öteye gidememişlerdir.

Özellikle eski panayırların incelendiği çalışmalarda panayırlarla ilgili kanıt ve belgelerin oldukça az olduğu söylenirken, elde edilen belgelere dayanarak bazı tarihler verilmiştir: "...panêgyislere pek çok tüccar çeşitli mallar getirir, şairler, tiyatrocular yeteneklerini sergiler, pek çoğu da işçilik yapar." (Ful, 1998: 47 – 48) Aynı çalışmada verilen bir diğer örneğe göre Alexandria'lı Celemens'in tarih

⁴ Önceleri bağımsız bir devlet olan Felemenk Cumhuriyeti, 1789 Fransız İhtilali'nden sonra Fransa tarafından istila edilmiş ve Felemenk toprakları üzerinde Batav Cumhuriyeti kurulmuştur (1795). Ancak daha sonra bu topraklar da Fransa'ya bağlanmıştır (İslam Ansiklopedisi, 1998: 221).

olarak M.S.200'lü yıllara ait panayırlarla ilgili bilgiler verdiği görülmüştür. Bu bilgi de bize panayırların tarihi ile ilgili çıkarımlarda bulunma imkânı sağlamaktadır.

Ortaçağ Avrupa'sında IX. yüzyılda oldukça az sayıda tacir, ticaret için uygun ovaları sık sık ziyaret etmiş ve belli bir zaman sonra tüccar trafiğinin artması bölge yöneticilerini (kont) birbirlerine yakın bölgelerde panayırlar tertip edilmesine ve tüccarlara birtakım kolaylıklar ve ayrıcalıklar tanınmasına yönelik düşüncelere sevk etmiştir. Buna bağlı olarak, tarihî belgelerde 1114 yılında Avrupa'da Bar ve Troyes panayırlarının varlığı dikkati çekmektedir (Pirenne, 2012: 116-117). Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Avrupa'nın doğusunda kurulan büyük panayırlardan bahsetmiş ve bu bölgede Nagy-Varat, Mashkilor, Yannina, Dojran ve Elason adında beş büyük panayırın kurulduğu bilgisini vermiştir (akt. Özgüven, 2010: 6).

Türk kültüründe çok önemli bir yeri olan pazar ve panayırların tarihine ilişkin çalışmalarda Türklerin kervanlarla yapmış oldukları ticaretin yürüyen bir pazar niteliğinde olduğu vurgulanırken, Anadolu'ya göçtüklerinde Anadolu'da yerleşik hayat süren Hristiyan kabilelerin o dönemde yapageldikleri panayırla tanışmış oldukları söylenmektedir. Daha önce senenin belli zamanlarında icra ettikleri *yıl pazarı* adı verilen bu pazarlarla *panayır* adı verilen büyük pazarların ve organizasyonların kültürel bir birleşmeye maruz kaldığı ve daha sonra *panayır* adı altında Türklerin de bu organizasyonları devam ettirdiği görüşü hâkimdir (Baykara, 2001: 139 – 142).

Anadolu'da tarihî panayırlarla ilgili çalışmalarda dikkat çeken en önemli pazar, *Yabanlu pazarı*dır. Bir diğer ifadeyle *yıl pazarı* olarak adlandırılan ve zamanla panayıra dönüşen bu pazarla ilgili kayıtlar bizi XIII. yüzyıla kadar götürmektedir (Sümer, 1985: 45). Selçuklu döneminde uluslararası bir pazar niteliği taşıyan bu ticari organizasyon, Osmanlı döneminde varlığını devam ettirememiş olsa da kendisinden sonra çevre illerde kurulan panayır organizasyonlarına ilham olması nedeni ile farklı bir işlevsellik kazanmıştır.

Yabanlu pazarı ile ilgili Mesnevi'de bilgiler veren Mevlana; köylü pazarı olarak isimlendirdiği bu pazarda kusurlu malların da yerli ve yabancı kazanç

sağlamaya yönelik kaliteli malların da yer aldığını söyler. (Gölpınarlı, 1973: 4283-4286) Yabancı tacirlerin de bu pazara geldiğini vurgularken uluslararası bir panayır hüviyetinde olan bu pazarın ticari ve kültürel olarak önemini tarihe not düşmüştür. Ayrıca Yabanlu Pazarı'nın, Selçuklu ordularının toplanma yeri olarak kullanıldığı bilgileri yer alırken, ordu-pazar kültürünün Orta Asya Türk kültürü ve medeniyetine kadar uzandığının kanıtı olarak değerlendirilmiştir (akt. Özcan, 2006: 35).

Selçuklular döneminde Anadolu'da uluslararası bir niteliğe sahip panayırların olduğu bilinmektedir (Sümer, 1985: 11). Özellikle XVI. ve XIX. yüzyıllar arasında panayırların Anadolu ve Rumeli sahasına yayılarak Osmanlı'nın hemen her yöresinde özellikle ticaret yollarının bulunduğu coğrafyalarda faaliyet göstermiştir (Erdoğan, 1999: 30). Osmanlı Devleti döneminde de büyük önem verilen bu panayırlar, faaliyetlerine devam etmiştir. Yıl pazarlarının panayır adını aldığı bu dönemde kurulan panayırların birçoğu özellikle Osman Gazi devrinde organize edilmiştir. (Küpeli, 1999: 490-497). Osman Bey'in Karahisar Kalesi'ni fethettikten sonra burada bir pazar kurduğunu, zamanla bu pazarın farklı yerleşim yerlerinden gelen Müslim ve gayrimüslimlerden müteşekkil büyük bir pazara ve panayıra dönüştüğü bilgisi tarihî kayıtlarda yer almaktadır (Atsız, 1992: 25-27). Tarih olarak XV. ve XVI. yüzyıllara rastlayan dönemde iki önemli panayırın varlığı bilinmektedir. Birincisi; çalışmamızın bir bölümünü ilgilendiren ve ayrıntılı incelenecek olan "Çankırı Yapraklı Panayırı", diğeri ise "Zile Panayırı" dır.

Arşivlerde yer alan mühimme defterlerinden hareketle Osmanlı Devleti'nde "Budin eyaletinin Solnuk livasında havvas-ı hümayundan olan Tor Varoşunda, Hersek'te Prepolye kazasına bağlı Milşova manastırında, Taşlıca kazasının Prez yaylasında, Ustrumca, Alasonya, Çatalca, Hrupişta, Petriç, Yenişehir, Sıdrakapsa, İstorga, Karaferye, Katerina ve Çiroz" bölgelerinde⁵ panayırların kurulduğu tespit edilmiştir (Güçer, 1987: 44). Bununla birlikte, Fener kazasında yer alan Moşkolor panayırına ait 5 numaralı mühimme defterinin 23.

⁵ Lütfi Güçer, çalışmasında (1987, 44-48) panayırlarla ilgili bölümde Devlet Arşivleri'nde yer alan mühimme defterlerini incelediğini ve 39, 46, 49, 58, 31, 61, 78, 7 ve 85 numaralı defterlerde bu bölgelerde panayırların kurulduğuna ilişkin kayıtlara ulaştığını söylemektedir.

sayfasındaki bilgilerden hareketle panayırlarla ilgili en eski vesikaların 973 senesine ait olduğu da ileri sürülmektedir. (Güçer, 1987: 45). Osmanlı Devleti'nde panayırların genellikle Rumeli'de kuruluyor olmasına rağmen, bazı kaynaklarda Osmanlı Devleti'nin ilk panayırının Eskişehir Ilıca'sında kurulan pazar olduğu ileri sürülmektedir (Alp, 2009: 156). Bununla birlikte özellikle Tuna ile Sava bölgelerinde 1300'lü yıllarda kurulan panayır sayısının 50 civarında olduğu, bu sayının 1400'lü yıllarda 60 ile 100 arasında, 1600'lü yıllara gelinceye kadar yine 100 civarında olduğu, 17. yüzyıl sonlarına doğru bu sayının 200 ile 400 arasında olduğu aktarılmaktadır (akt. Dervişoğlu, 2014: 103). Braudel'e göre ise 17. yüzyılda yaklaşık 100 panayır organize edilmiş ve bu panayırlar daha çok Balkan coğrafyasında kurulmuştur (Braudel, 1995: 379).

Panayırlar, günümüze gelinceye kadar birçok değişikliğe uğramıştır. Bazı panayırlar festival gibi farklı formlara bürünmüş, bazıları ise tamamen yok olmuştur. Tarih içerisinde birçok panayır bu şekilde kurulup kaybolurken, kayıtlarda yer alanları dışında birçoğu unutulmuş ve gelecek kuşaklara aktarılamamıştır. Bazı kaynaklarda isimleri zikredilen panayırlara ise tesadüfen rast gelinmektedir. Bu panayırlar zaman içerisinde ya tamamen kaybolmuş ya da farklı ad ve unvanlarla farklı yerlerde kurulmaya devam etmiştir. Tarih içerisinde hangi panayırın ne zaman kurulduğuna dair bir kaydın olmaması panayırların tarihi ile ilgili oldukça farklı kaynaklara bizi yöneltmiştir. Bu kaynaklar genel olarak panayırlarda icra edilen organizasyonlara dair kaynaklardır. Bu cümleden olarak, panayırlarda tertip edilen güreşlerle ilgili bir çalışmada düşünülen not, bizim için panayırların tarihine yönelik bir tespit olmaktadır. Bu notta; 16 Nisan 1901 tarihinde Hayrabolu'da bir panayır düzenlendiği ve burada dereceye giren pehlivanlara ödülleri verildiği bilgisi yer almaktadır (Dervişoğlu, 2014: 116). Buradan hareketle 1901 yılında Hayrabolu'da panayır kurulduğu söylenebilir.⁶

Panayırların tarihine yönelik muhtelif kaynaklardan birisi de gazetelerdir. Gazetenin toplum hayatında yerini almasıyla birlikte gazete ilanları ile panayırlara çağrıda bulunulmaya başlanmıştır. Bu da dönemin gazetelerinin

⁶ Sabah Gazetesi'nin 5 Mayıs 1901 tarihli sayısında bu panayırda dereceye giren pehlivanların gazete matbaasını ziyaret ettikleri bilgisi de bulunmaktadır.

panayır tarihi için bir vesika olarak değerlendirilebileceği anlamına gelmektedir. Bütün bunlara rağmen özellikle 19. yüzyıldan geriye doğru gidildikçe panayır tarihi açısından tespiti oldukça zor ve muğlak dönemler karşımıza çıkmaktadır.

1900 yılında gazetelerde yer alan ilanlardan birisi şu şekildedir: "...her sene Kırkpınar'da Hızır İlyas'dan üç gün evvel bir güreş panayırı icra olunur. Bu panayıra her taraftan en meşhur pehlivanlar gelir..." (Sabah Gazetesi, 01.04.1900). Panayırın genel içeriği ve kapsamına dair bilgilerin olmadığı bu gazete haberleri, panayır tarihi açısından geniş bir perspektif sunmasa da o yılda bir panayırın kurulduğunu bildirmesi açısından oldukça önemlidir.

1.3. PANAYIR İLE SERGİ, FUAR, FESTİVAL, KARNAVAL VE PAZAR ARASINDAKİ FARKLAR VE İLİŞKİLER

Günümüzde gerek bilimsel çalışmalarda gerekse günlük kullanımlarda "panayır, sergi, fuar, festival ve karnaval" kelimeleri birbirleri ile karıştırılmakta, çoğu zaman yanlış kullanılmaktadır. İşlev ve anlam yönüyle iç içe geçmiş bu kavramlar gerek kelime anlamı itibarıyla, gerekse işlevsellik yönüyle birbirinden farklıdır. Bu kavramları başlıklar halinde şu şekilde izah etmek mümkündür:

1.3.1. Sergi

Kelime anlamı itibarıyla "alıcının görmesi, seçmesi için dizilmiş şeylerin tümü ve bu nesnelerin serildiği yer" (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 2070) olarak tanımlanan sergiler, bazı özellikleri bakımından panayırlardan ayrılırlar. "Halkın gezip görmesi, tanınması için uygun biçimde yerleştirilmiş ürünlerin, sanat eserlerinin tümü" (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 2070) sergilerin en belirgin ve açıklayıcı tanımıdır. Sergilerde ticari kaygıdan ziyade göstermek ve tanıtmak amaçları da vardır. Türkçe ser- "açarak yaymak" kökünden geldiği (Eren, 1999: 370) vurgulanan sergilerde tematik bir nizam ve gösterme mevcuttur. Birbirinden farklı birçok eşyanın ya da tarım ürünlerinin sergilendiği bu organizasyonlar; "öteberinin sergilendiği, sunulduğu yerlerdir (Eyuboğlu, 1991: 592).

Ansiklopedilerde de bu tanımlara benzer tanımlar yapılmış ve sergiler; “Bir yerin, bir ülkenin kendine özgü ürünlerini tanıtmak için bunların uygun bir biçimde gösterildiği yerler” olarak değerlendirilmiştir (Karacan, t.y.: 1740). Daha çok sanatsal faaliyetlerin insanların beğenisine sunulduğu organizasyonlar için kullanılan sergiler, bu yönüyle panayırlardan ayrılmaktadır. İstanbul Ticaret Odası'nın (İTO) 1928 yılında yayınladığı bir çalışmada sergi ve panayırların tanımı yapılarak arasındaki farklar da beyan edilmiştir:

Misal; kundura imalathaneleri müteahhid namına toptan müşteri bulmak veya harice ihraç edebilmek üzere sırf ticaret maksadıyla yapılan meşhere “panayır” denir. Eğer kunduracılığın bugün vasıl olduğu derece-i terakkiyi göstererek bu şaibe-yi sanatte bir tekâmül vücuda getirmek ve o memleket kundura imalatının nefaseti hakkında haricin nazar-ı dikkatini celb etmek için bir meşher yapıyorsa ona da “sergi” denir (İTO, 1928: 2).

Sergiler, panayırlara göre dar dairede, daha küçük bir mekânda kurulur ve emtia itibariyle daha kısıtlı olmakla birlikte tematik bir yapıya sahiptir. Ayrıca panayırlar belli bir periyoda bağlı olarak kurulabilirken, sergi ise bir defaya mahsus olarak da kurulan ve nispeten uzun süren organizasyonlardır. Sergilerde amaç; asgari vasıta ile en büyük ticari gelir elde etmek (M. Etem, 1931: 8) olsa da sergilerde satış ve ticaret genellikle arka planda kalmıştır. Panayırlar; anlık ihtiyaçların karşılanması yönüyle oldukça işlevsel kullanılırken, sergiler daha çok büyük çapta bir ticari faaliyetin temin ve tedarik zincirinin ilk halkasını oluşturur. Ayrıca panayırlar; kısa süren fakat belli bir seri halinde devam eden alışveriş yerleri iken, buna mukabil sergiler bir defaya mahsus ama uzun süren meşherlerdir (Atamgüç, 1935: 30). Hayvan pazarları ve emtia çeşitliliği yönüyle sergilerden belirgin bir şekilde ayrılan panayırlara mukabil, sergilerde daha çok sanatsal gelişimler gösterilmektedir. Sergi ve panayırların amacına ve işlevine yönelik en belirgin ayrılığı aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür:

Sergiler daha ziyade ilmî ve fennî maksatla gerek umumun gerekse alakadar olanların malumatını artırmak veyahut o mevadı tanımak için yapılan bir nevi propaganda ve neşriyat müesseseleridir. Panayırlar ise kadim zamanlarda kurulan pazarların tekâmül etmiş ve asrileşmiş bir şeklidir. Orada mal numuneleri gösterilir, sipariş alınır ve iş bağlanır (İTO, 1928: 2).

1.3.2. Fuar

Fuarlar, “belli zamanlarda belli yerlerde ticari mal sergilemek amacıyla açılan büyük sergiler” (TDK Türkçe Sözlük 2011: 893) olarak tanımlanmaktadır. Latince bir kelime olan “feria” sözünden türediği üzerinde durulan fuar; “bayram, alay, dinî tören” anlamında da kullanılmaktadır. Bazı kaynaklara göre ise; Fransızca bir isim olan “foire” kelimesinden türediği söylenen fuarlar; belli zamanlarda ve belli yerlerde ticari malların tanıtılması ve satışının gerçekleşmesi amacıyla matuf kurulan sergi, satış merkezi ve pazar olarak tanımlanmıştır (Büyük Larouse-Sözlük ve Ansiklopedi 1986, 9: 4318). Sergilere nazaran daha büyük mekânlarda daha geniş kitlelere hitap eden fuarlar, ulusal ve uluslararası olma özelliği de taşırlar. Fuarların panayırlardan ayrılan en önemli yönü; panayırlara göre daha geniş çaplı olması, belli bir yörenin mal ve hayvanlarının nazara verilip satıldığı küçük organizasyonlardan ziyade bir veya daha çok ülkenin iştirak ettiği satış yapmaktan öte sergi ve teşhirin ön plana çıktığı organizasyonlar olmasıdır (Şener, 1971: 54).

Fuarların sergiyle benzeşen yönü, tematik ve belli bir ürünün tanıtılmasıdır. Bu organizasyonlar, bir ürünün ya da belli bir sektörün emtialarının teşhir edilmesi, sergilenmesi ile ulusal ya da uluslararası anlaşmalarla ticari faaliyetlerin temini noktasında faaliyet yürütülen organizasyonlardır. “Araba fuarı”, “eşya fuarı”, “tarım aletleri fuarı” gibi tematik ve sektörel bazlı kurulan fuarlar, perakende satıştan daha ziyade toptan satışları amaçlayan organizasyonlardır. Sergilenen ürünler gezilip, görülen ve almak üzere karar verilen teşhir ürünleridir. Bununla birlikte, perakende satışın da olduğu fuarlar mevcuttur. Fuarlara ve sergilere giriş genellikle belli bir ücrete tabidir. Ancak panayırlarda katılımcılardan (tüccarlar dışında) ücret alımı söz konusu değildir. Çünkü panayırların temel gayesi satış yapmak, sergi ve fuarların ise ürünleri teşhir edip toptan bir satış anlaşmaları sağlamaktır. Fuar ve sergiler için mutlaka kapalı ve özel olarak hazırlanmış mekânlar gerekliken, panayırlar genellikle açık alanlara kurulurlar. Sergi ve fuar kelimeleri işlev itibarıyla ortak zikredilirken, bugün bu kelimeler aynı anlamda kullanılmaktadır. Fuar ve sergiler gerek mekân olarak, gerekse içerik ve amaç yönüyle panayırlardan ayrılmış olsa da genel olarak panayır ve

fuar kelimelerinin birlikte kullanılması gibi bir yanlış söz konusudur. Bu yanlış üst düzey tartışmalara da konu olmuş; panayır kelimesi ile fuar kelimesinin anlamları ve kast edilen mana itibariyle aynı olmadığı yönündeki tartışma ve teklifler meclis tutanaklarına da girmiştir:

Bu esas kabul edilerek, Adliye encümeninin 10 ncu maddesi tadil ve ilâvelerle 10 ncu madde olarak onaylanmıştır. Bu maddenin (e) fıkrası sonuna yapılmış ilâve ile millî bakımdan fayda görülen hallerde beynelmilel teşekküller de kurabilmesi istihdaf ve g fıkrası metniyle adres kitapları ve her türlü öğretici, yayıcı, tanıtıcı filim ve neşriyat da kast edilmiştir. F fıkrasında mevcut «panayırlar ve fuarlar» kelimeleri üzerinde durulmuş, bunlardan ikincisinin aynı mânaya gelmekte olmasına nazaran tayyı hakkındaki teklif, fuar kelimesi dilimizde beynelmilel karekteri haiz olanlara alem olduğu ileri sürülerek ekseriyetle kabul edilmemiştir.⁷

Tutanaklarda panayır ve fuar kelimesinin aynı olduğu teklifi, fuar kelimesinin daha çok beynelmilel bir organizasyonu işaret ettiği ve o anlamda kullanıldığı gerekçesiyle reddedildiği görülmektedir. Ancak bu tek başına yeterli bir gerekçe değildir. Zira fuarlar işlev ve yararlılık itibariyle sadece ticaretle ilgili organizasyonlardır. Panayırların ise eğlenceden kültüre, hukuktan oyuna, yemekten müzik ve edebiyata kadar oldukça geniş bir yelpazeye hitap ettiği bilinmektedir.

İşlevi veya tertibi itibariyle panayırların ve fuarların birbirine benzediği de söylenebilir. Bu cümleden olarak, bazı araştırmacıların yaklaşımları, panayırların bir süre sonra uluslararası fuarlara dönüştüğü yönündedir. Fuara dönüşen ilk panayırın da “İzmir Beynelmielel 9 Eylül Panayırı” olduğu görüşleri de hâkimdir (Çalışkan, 2008: 219). 1936 yılında uluslararası fuara dönüşen “9 Eylül Panayırı” gibi Bursa, Balıkesir, Samsun, Trabzon, Konya gibi şehirlerde panayırların fuar ya da festivale dönüştüğü söylenebilir.

⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi. (Kasım 1942). *Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Borsaları ve Esnaf Odaları Teşkilî Hakkında Kanun Lâyihası ve Adliye ve İktisat Encümenleri Mazbataları*, (No: 63 1/890) s.12. Erişim: 13 Ekim 2016
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d06/c030/tbmm06030024ss0063.pdf>

1.3.3. Festival

Sözlük anlamı ve işlev itibariyle sergi, fuar ve panayırlardan farklı olan festivaller; “dönemi, yapıldığı çevre, katılanların sayısı veya niteliği programla belirtilen ve özel önemi olan sanat gösterileri” (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 864) olarak tanımlanmıştır. Genel olarak şenlikleri, eğlenceleri veya bayramları ifade eden festivaller, geçmişte çok eski olan ve özellikle tarım toplumlarında sonbahar ve ilkbahar aylarında daha sık yapılan organizasyonlardır (Akarpınar, 2004: 28). Özellikle kendi yöresine ait kültürü, tarihi canlı tutma ve gelecek kuşaklara aktarma görevi olan festivallerin rekreasyon, istihdam ve turizmi geliştirme gibi işlevleri de vardır (Günersel, 1997: 28).

Bünyesinde eğlence ve kültürel unsurların bulunması panayırlarla festivallerin benzeşen en önemli özelliğidir. Sergi ve fuarlara benzeyen yönü ise festivallerin de belirli zaman aralıklarıyla yapılması ve tematik organizasyonlar olmasıdır. Bu açıdan, festivallerin daha çok eğlence yönüyle ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Nitekim festival tanımlamalarında festivallerin ekonomik yönünün yanında özellikle sosyal ve kültürel yönü nazara verilmiştir. Kurulduğu bölgenin tarihini, düşüncelerini, kültürünü gösteren ve tematik olan bu kutlamalar (Miller, 2004: 5) son yıllarda festival turizmi denilen bir kavramı da literatüre kazandırmıştır. Son dönem çalışmalarda *özel ilgi turizmi* içerisinde değerlendirilen festival turizminin, turizm pazarında her geçen gün daha etkin bir rol üstlendiği vurgulanmaktadır. Bu duruma gerekçe olarak; toplumların değişen dünya yapısıyla birlikte kendi kültürel ve siyasi özelliklerinin farkına vararak bundan faydalanmak istemesi gösterilmektedir (Yıldırım, 2010: 7). Bu düşünceden hareketle bazı ülkeler kendi milli ve kültürel varlıklarını tekrar canlandırarak şenlik ve bayram gibi organizasyonlara alternatif bir eğlence ve kültürel araç olarak festivalleri turizmin hizmetine sunmuştur. Zaman içerisinde bu durum bütün dünya tarafından kabul edilir hale gelmiştir. Böylelikle tarihi çok eskilere dayanan festivaller, turizmin bir parçası olarak kültür tarihindeki yerini almıştır.

1.3.4. Karnaval

İşlev ve içerik yönüyle festivale en çok benzeyen organizasyonlardır. “Hristiyanların belli dönemlerde renkli, komik ve şaşkırtıcı kılıklara girerek yaptıkları şenlik ve eğlence dönemi” (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 1335) olarak adlandırılan karnavallar, içerisinde ticaretin de olduğu fakat daha çok eğlence ve şenlik için düzenlenen organizasyonlardır. Ülkemizde karnaval yerine festival adı altında yapılan bu kutlamalar, dünyada daha çok tematik ve belli bir ülkeye (Örnek: Rio Karnavalı) has düzenlenen büyük çaplı organizasyonlardır. Özellikle Hristiyanların çeşitli kılıklara girerek yaptıkları bu şenlikler (Ayverdi, 2007: 571) her milletin kendine has kutlama gelenekleri ve imkânları ölçüsünde gerçekleşir. Bu şenlikler bir bakıma milletlerin kendi kültürlerini başka milletlere göstermek için çok önemli bir fırsattır. Ortaçağ’da her zaman yaşayan bir gelenek olan karnavallar; “her türlü resmi konum ve ciddiyete yönelik alay, tüm hiyerarşilerin tepetaklak edilmesi, davranış kurallarının küfür, müstehcenlik, aşağılama, kabalıkla ihlali, bedensel iştahlara yönelik tüm aşırılıkların kutlanması biçiminde kendini dışa vuran bir halk bilincinin mekânı” (Bakhtin, 2001: 23) olarak değerlendirilmiştir. Bu yönüyle panayır, festival ve sergi gibi organizasyonlardan ayrılan karnavallar, çığınca eğlencenin her şeyin önüne geçtiği organizasyonlardır.

1.3.5. Pazar

Kelime anlamı itibariyle Farsça *bâzâr* (yiyeceklerin satıldığı yer) sözünden türeyen ve günümüzde *pazar* olarak kullanılan kelime; *bâ* (yiyecek) ve *zâr* (yiyeceklerin satıldığı yer) kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur (Eyuboğlu, 1991: 552). Pazarlar, en geniş ifadesiyle, arz ve talebin bir araya geldiği, buluştuğu mekânlardır (Tunçel, 2009: 35). “Satıcıların belirli günlerde mallarını satmak için sergiledikleri geçici yerler” (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 1905) olarak da tanımlanan pazarlarla ilgili, kurulduğu yer itibariyle farklı isimlendirmelere (Rusya Pazarı, Ankara Pazarı vs.) tabi tutulduğu gibi, ürün çeşitliliği yönüyle de farklı adlandırmaların yapıldığını söylemek mümkündür. Nitekim “yayla pazarı,

semt pazarı gibi herhangi bir yerleşim biriminde kurulan sabit ya da geçici alışveriş yerini anlatabildiği gibi, bilgisayar pazarı, yoğurt pazarı, antika pazarı gibi belirli bir ürünü tanımlamak için de kullanılabilir” (Tunçel, 2009: 36).

Yılda birkaç defa ya da sadece bir kere kurulan büyük pazarların panayır olarak değerlendirilmesine karşılık, panayırarda yer alan eğlence ve oyunların pazarlardan ayrılan en önemli unsur olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte panayırların süresi pazarlardan daha uzundur. Osmanlı döneminde panayırlara ortalama on beş gün izin verildiği bilinmektedir (Erdoğan, 1994: 82). Ayrıca, bir ay ya da bir buçuk ay süren panayırların olduğu da vakidir (Şen, 1996: 9). Gerek ürün çeşitliliği gerekse farklı milletlerden tüccarların geniş katılımı, panayırları pazarlardan ayıran diğer özelliklerdir. Pazarlar yöre halkının haftalık ya da günlük ihtiyaçlarını karşılamaya dönük kurulan, perakende satışların yapıldığı merkezlerdir. Panayırlar ise daha çok profesyonel tüccarların ve hemen her milletten insanların katılımıyla gerçekleşen daha çok toptan ve büyük alışverişlerin yapıldığı merkezler olarak karşımıza çıkmaktadır. Panayırlarda satılabilen hemen her emtia sergilenir ve ticareti yapılır. Pazarlar; kimi yerleşik dükkânların olduğu, kimi zaman da gezgin tacirlerin yer aldığı alt kademe organizasyonlar olarak değerlendirilirken, panayırlar ise borsaları bile içine alacak kadar geniş üst kademe organizasyonlardır (Braudel, 1991: 34).

1.4. PANAYIRLARIN ADLANDIRILMASI

Panayırlar genel olarak kurulduğu bölgelerin adlarına göre isimlendirilir. İznik Panayırı, Balçık Panayırı, Zile Panayırı gibi isimlerle kurulan panayırlarda kurulduğu yerin adıyla panayırın isimlendirildiği görülmektedir. Bunun yanında ürün çeşitliliğine göre tematik isimler de alabilmektedir. Nitekim keçi, koyun gibi hayvanların satıldığı panayırlara keçi panayırı adı verilmektedir. İzmir’de düzenlenen “Koyun & Keçi Panayırı” (Ek 1) bu türden panayırlara örnek olarak gösterilebilir. Bu panayırlarda daha çok ilgilileri hedef alan bir yaklaşım sergilenmektedir. Belli bir üründen yola çıkarak, o ürünün ve sektörel yardımcı materyallerin de satıldığı böylesi panayırlarda az da olsa genel emtia satışı da yapılmakta ve eğlence, ticaret ve yemekle ilgili bütün aktiviteler bir arada

organize edilmektedir. Özel bir emtia ismi verilmeksizin panayırda genel olarak ticareti yapılacak emtianın ismine göre isimlendirmelerin yapıldığı panayırlar da oldukça fazladır. Nitekim “Gerde Hayvan ve Emtia Panayırı, Dörtdivan Hayvan ve Emtia Panayırı, Kepsüt Emtia Panayırı” gibi birçok panayırda özel bir emtia ya da hayvan adından ziyade genel bir isimlendirme yoluna gidilmiştir.

Panayırlarda icra edilecek özel bir oyun ya da gösteri varsa ve bu vurgulanmak isteniyorsa panayır isimlerinde gösteri ya da sporun adı mutlaka zikredilmektedir. Oldukça fazla katılımın sağlandığı panayırlar, özel gösteriler ve spor müsabakaları için bulunmaz bir fırsattır. Tek başına icra edildiğinde yeteri kadar katılımcı sağlanamayacağı endişesi taşındığından özellikle panayırların kurulacağı zaman seçilmekte ve panayıra icra edilecek spor ya da gösterinin adı verilmektedir. “Dursunbey Emtia Panayırı ve Yağlı Güreşleri” (Ek 2) bu türden isimlendirmelerin yapıldığı panayırlara örnek verilebilir.

Yörede yetişen ve özellikle reklamı yapılacak olan ürünlere yönelik panayır isimlendirmeleri de sıkça başvurulan yöntemlerdendir. Zamanla festival adı altında özel isimlendirmelerin yapıldığı bu panayırlarda yöre halkının yetiştirdiği ürünlerin en güzeli seçilmek suretiyle bir markalaşma arayışı hâkimdir. Aydın’da kurulan “Portakal Panayırı” bu türden panayırlardandır.⁸ Panayır adı yerine bazı bölgelerde “deri” adıyla isimlendirilen bu organizasyonlar,⁹ umuma da bu şekilde ilan edilmektedir. Panayır isimlendirmelerinde dikkat çeken bir diğer unsur, panayırın kurulduğu zamandır. Özellikle sonbahar ya da ilkbahar mevsimlerinin seçildiği panayırlarda, panayırın kurulduğu mevsim de panayıra isim olarak verilmektedir. Genellikle aynı yörede farklı iki mevsimde kurulan panayırlar için bu yöntemin uygulandığı söylenilebilir. Balıkesir’de Haziran ve Eylül aylarında kurulan panayırlara “Manyas İlkbahar Panayırı ve Manyas Sonbahar Panayırı” adı verilmektedir (Küpeli, 1999: 492). Bu adlandırma yöntemlerinin dışında “Yaz” ve “Güz” isimlerinin de panayır adlandırmalarında kullanıldığını görmekteyiz. Çanakkale’nin Çan ilçesinde kurulan panayırlar,

⁸ İlk kez 1940 yılında “Portakal Panayırı” olarak kurulmuş, daha sonraki yıllarda festivale dönüşmüştür. Ancak yörede günümüzde aynı isimle anılmaktadır.

⁹ Çalışmamızın “Muhtelif Kaynaklarda Panayır Tanımları” başlığı altında ayrıntılı olarak incelediğimiz “deri” kelimesi özellikle Erzurum, Zile ve Çankırı’nın bazı bölgelerinde panayır yerine kullanılmaktadır.

Haziran ve Eylül aylarında kurulmalarından mütevellit “Çan Güz Panayırı ve Çan Yaz Panayırı” adlarıyla ilan edilmektedir (Güleç ve Türker, 2011: 104).

Tarımla oldukça fazla uğraşılan kesimlerde etkinlik için belli zamanlar yöre halkı tarafından çok önemsenmiştir. Bağ bozumu, harman başı, harman sonu gibi zamanlar etkinliklere isim olarak kullanılagelmiştir. Nitekim Kocaeli’de Eylül ayında kurulan panayırın adı da “Harmansonu Panayırı” olarak belirlenmiştir. Yıl boyunca özenle yetiştirilen ürünler, harman sonunda alıcısına ulaşacak ve bir sezonu bitirmenin huzuruyla coşkulu bir panayırda hem stres atılmış hem de bütün yıl çalışmanın karşılığı ekonomik olarak alınmış olacaktır.

Anadolu’da farklı etnik ve kültürel kimliğe sahip birçok insan yaşamaktadır. Bu insanlar, belli vesilelerle bir araya gelir, birlik ve beraberlik içerisinde olduklarını gösterir ve eğlenmiş olurlar. Panayırlar bir araya geliş vesilelerinden bir tanesidir. Bu türden panayırlara verilen isimler sayesinde genel olarak panayıra hangi kültürden ya da etnik gruptan insanların katılacağı konusunda çıkarımda bulunmak mümkün olmaktadır. Bursa’da ve Balıkesir’de kurulan “Yörük ve Türkmen Şenliği ve Panayırı”¹⁰ bu türden panayırlara örnek olarak gösterilebilir. Bu panayırların isminden hareketle sadece Yörük ve Türkmenlerin katıldığı panayırlar olarak değerlendirilmesi doğru değildir. Ekonomik ve eğlence boyutuyla hemen herkesin katılabildiği bu panayırlara özellikle bu isimlerin verilmesi, kültürel ve etnik mensubiyet açısından ilgilerine özel bir çağrı niteliğinde olduğu kanaatini taşıyoruz.

Panayırlar, belli zaman dilimlerinde kurulan periyodik ve geleneksel organizasyonlardır. Dolayısıyla birçok panayır adında “geleneksel” ifadesini görmekteyiz. Ancak bazı engeller veya yetersizlikler yüzünden bazı panayırlar sadece bir defa veya iki defa kurulabilmektedir. Bu nedenle “geleneksel” ifadesi kimi panayırlarda kullanılmamaktadır. Bunun yanında her yıl düzenli kurulsun da “geleneksel” ifadesinin kullanılmadığı panayır adlarını da görebilmekteyiz. Bize göre bu özellikle seçilmiş kasıtlı bir kullanım değildir. Bazı panayırların isimleri

¹⁰ Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2015). *Yerel Etkinlikler Takvimi*. Erişim: 08.02.2016. <http://www.bursakulturturizm.gov.tr/Eklenti/37289,bursa-2015-festivaller-fuarlar-ve-yerel-etkinlikler-tak-.pdf>.

tamamen özel bir maslahata binaen verilmiş olabilmektedir. Panayırın içeriğindeki özel bir durumdan dolayı panayıra o ismin verildiği panayirlardan olan “Bakla Hurani Panayırı” buna örnek gösterilebilir. İstanbul Şişli’de 18. yüzyıllarda kurulan bu panayırdaki oldukça fazla bakla tüketildiği için bu ismin verildiği söylenmektedir (Klimantaki, 2016).

Panayırların, halkın kendilerini özgür hissettikleri ve herkesin eğlenebileceği, alışveriş yapabileceği alanlar olduğunu hissettirircesine bazı panayır adlarında “halk” kelimesinin özellikle kullanıldığı söylenebilir. Nevşehir ilinin Avanos ilçesinde düzenlenen “Avanos Halk Panayırı” bu türden panayırlara örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca bütün bu adlandırmaların yanında, dinî içerikli panayırlarda kutsal günlerin ve kutsiyet atfedilen kişilerin ve hadiselerin isimleri de panayır ismi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Hıristiyan toplumlarda her sene farklı din âlimlerine atfen onların isimleri ile anılan panayırların organize edildiği bilinmektedir.¹¹

1.5. PANAYIRLARIN ZAMANI VE SÜRESİ

Kuruldukları bölgeyi gerek ekonomik, gerek kültürel ve gerekse sosyal açıdan ihya eden panayırlar için süre tayin etmek her dönemde bir zorunluluk olarak görülmüştür. Yöneticilerin böyle bir dayatması olmasa bile, yöre halkı ve tüccarlar kendi menfaatlerinin gereği olarak panayır sürelerini bir sonraki panayıra göre ya da bir başka coğrafyaya intikal sürelerine göre tayin etmişlerdir. Bu sayede hem alıcılar hem de satıcılar panayırın tarihini bilerek, bütün bir senenin planını buna göre yapma imkânına sahip olmaktadır.

Avrupa’da panayır kurulacak zaman, özellikle bu işle ilgilenen panayır propaganda ve ilan müdürlüğü tarafından yürütölmekteydi. Bununla ilgili bir çalışmada şu ayrıntılar verilmiştir:

¹¹ İstanbul’da yaptığımız derlemelerde “Tatavla Panayırı” adı verilen panayır ile ilgili Yani Klimantaki, (71 yaşında Rum asıllı) adalarda ve İstanbul’un muhtelif yerlerinde haç uçurma merasimlerinin yapıldığı dinî içerikli panayırların olduğu ve bu panayırlara her sene farklı din adamlarının isimlerinin verildiğini anlatmıştır (Klimantaki, 2016).

Panayır idaresi 1926 senesinde panayırı ziyaret için muhtelif ecnebi firmalara altmış bir bini müteceviz davetname ve iki yüz elli bin mektup ve beş yüz bin kadar da matbua ve vesika göndermiş, beş bin büyük ilan, yirmi altı bin küçük duvar ilanı, otuz beş bin tramvay ve şimendiferlerde asma ilan, altı bin prospektör, beş yüz bin kart ve ilan olarak bir milyon pul kullandığı gibi elli dokuz gazete ve otuz altı risale-i mevkutede mütemadi ilanlar basmıştır (İTO, 1928: 10).

Panayırlar çoğu zaman ne çok sıcak, ne de çok soğuk olan mevsimlerde yani sonbahar ve ilkbahar mevsimlerinde kurulurlar. Ne kadar süreceği ve tam olarak hangi tarihler arasında kurulacağı tespit edilirken, yörede veya yakın coğrafyada kurulan diğer panayırların tarihleri göz önünde bulundurulur. Bu bir bakıma hem katılımın istenilen düzeyde olmasını sağlamaya hem de istenilen ticari hareketliliğin elde edilmesine yönelik bir önlem olarak değerlendirilebilir. Özellikle köklü ve zengin bir panayır kültürünün olduğu Arap yarımadasında panayırlar; hac mevsimine ya da hac mevsiminden biraz önceki bir zamanda kurulurlardı (İslam Ansiklopedisi, 2003: 196). Bu sayede farklı coğrafyalardan gelen birçok insanın panayıra iştiraki sağlanmış olmaktadır. Ayrıca *üç aylar* tabir edilen savaşmanın haram olarak kabul edildiği aylarda organize edilen panayırlar, daha çok Kâbe'nin ziyaret edildiği zaman dilimlerinde kurulurlardı.

Osmanlı döneminde hasat mevsimlerini takip eden panayırlar, senede bir veya iki defa kurulurdu. Ancak ticari potansiyeli yüksek bölgelerde kurulan panayırların bazıları bir, bazıları üç, bazıları ise 15 ya da 30 gün sürebilmekteydi. Nitekim güreş sporlarını inceleyen bir çalışmada 19. yüzyılın ortalarında düzenlenen panayırlar ve bu panayırların tarihi ile kaç gün sürdüğüne dair bilgiler şu şekilde paylaşılmıştır: (akt. Dervişoğlu, 2014: 104)

Tablo 1. XIX. Yüzyıl Ortalarında Düzenlenen Panayırlar ve Süreleri

Panayır Adı	Tarihi	Süresi
Lüleburgaz	16 Mart	8 gün
Kırkpınar (Edirne)	13 Nisan	10 gün
Tikoş	5 Mayıs	3 gün
Manastır	2 Mayıs	3 gün
Cesir Ergene	11 Mayıs	4 gün
Piriştine	13 Mayıs	15 gün
Manyas	4 Haziran	5 gün
Manyas	21 Haziran	5 gün
Ohri (Sarı Saltuk)	4 Temmuz	2 gün
Ankara Kışlaiçi	22 Ağustos	15 gün
Keşan	26 Ağustos	8 gün
Tekirdağı	27 Ağustos	8 gün
Bursa Atıcılar	13 Eylül	15 gün
Amasya	27 Ekim	15 gün
Adana - Kumluk	27 Ekim	10 gün
Zile Yapraklı	13 Kasım	15 gün

Halkın ihtiyaçları doğrultusunda panayır günleri tayin edilirken, kutsal günlerde ve özellikle toplu ibadetin yapıldığı zaman dilimlerinde ticaretin zorluğu, halkı kimi zaman panayır günlerinin değiştirilmesi yönünde taleplere yöneltmiştir (Balcı, 2008: 147). Cuma günleri toplu ibadet yapıldığı için panayırlar daha çok farklı güne alınır. Osmanlı Arşivleri'nde bununla ilgili birçok kayıt olmakla birlikte Kocaeli kazasına bağlı Adapazarı'nda kurulan bir pazarın (panayırın) gününün değiştirilmesine yönelik emir buna örnek gösterilebilir. Bu belgede şu ifadeler yer almaktadır (Ek 3):

Kaza-yı Kocaeli sancağında vaki Adapazarı kaza-yı mezburda olan bazar, yevmi Cuma ertesi gününe tahvili için yazılan emrin kaydı 15 Ramazan 245 Not: Yevm-i Pazar ertesi gününe tahvili fi 9 Cemaziyelahir 247). (BOA. A.DVN.00039.00017.001).

Pazar ya da panayırın tarih ve gününün değişmesine neden olan ya da zaman değişikliği taleplerine gerekçe olarak gösterilen temel konuların başında

panayırların aralarındaki sürelerin kısalığıdır. Bu nedenle panayırlara verilen sürelerde idare doğrudan müdahil olmakta ve panayırın hangi tarihler arasında kurulacağına karar vermektedir. Arşiv belgelerinden hareketle Tokat'ta kurulan bir panayır ile ilgili aşağıdaki bilgiler bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Ek 4):

Kaza-yı Tokat. Medine-i mezburun derununda kâin Meydan Camii pişkâhında beher sene ruz-i Kasımdan 15 gün mürurunda (geçtikten sonra) 15 gün miktarı müceddeden panayır ikamesi için verilen emrin kaydı. Fi 21 Şaban 1243) (BOA. A.DVN.00039.00017.001).

Panayırın kurulacağı zaman dilimlerinden biri de dolunay zamanlarıdır. Elektriğin olmadığı zamanlarda ve şehir merkezinin biraz dışında kurulan panayırlarda, ay ışığından istifade edilmek suretiyle, panayırın gece geç saatlere kadar sürmesi sağlanırdı. Derleme çalışmalarımızda panayırların zamanına yönelik sorularımıza cevap olarak; dolunay zamanı özellikle vurgulanmıştır:

Ayın dolunay olduğu dönemde. Dolunay on beşinde olur. Gece ayın ışığından faydalanmak için ayın hareketine göre ayın 13'ü, 14'ü, 15'i, 16'sı, 17'si, 18'i. Hiç ışık yakmadan sabaha kadar aydınlık içerisinde insanları ve malları koruma kollama ve emniyet için bu günü tercih ediyorlar. Ağustos ayının son haftası ya da Eylül'ün son haftası kuruluyor. Yani dolunaya denk gelecek şekilde. Her sene aynı olmuyor. 10 gün fark ediyor. Eylül'ün son haftası üzümler ve meyvalar çıktığı için sonbahar tercih ediliyor. Bahar mevsimine geçişte soğuk olur da, yazdan sonbahara geçişte soğuk olmaz. Bizim yayladan inişimiz Ekim'in son haftasıdır. Yani Eylül, Ekim'de biz yayladayız (Şehitoğlu, 2016).

1.6. PANAYIR MEKÂNLARI

1.6.1. Panayırların Organizasyon Yapısı ve Mekânı

Panayırlarda mekân seçiminde; bölgenin ticaret potansiyeli, ulaşım olanakları, sosyal ve fiziki çevre olanakları dikkate alınmaktadır. Ortaçağ panayırlarının mekânsal altyapısında da bu beklentilerden hareketle tüccarların ortak mekân arayışları yatmaktadır (Özcan, 2006: 208).

Panayırlarda tarih belirlenirken diğer panayırların da tarihlerine dikkat edildiği gibi, coğrafi konum da diğer panayırlara göre değerlendirilirdi. Nitekim güvenlik açısından şehrin dışında ve geniş bir coğrafyada tertip edilen panayırlar, tacirlerin bir panayırdan başka bir panayıra rahatlıkla geçiş yapabilmeleri için yakın coğrafyalarda ve birbirini takip eden tarihlerde düzenlenmeye çalışılırdı. Ulaşım imkânlarının oldukça zayıf olması, insanların çoğunun elindeki emtianın uzak pazarlara götürülmesi imkânına sahip olmaması coğrafi alanda seçici ve stratejik davranmayı zorunlu kılmaktaydı.

Panayır kurulması öngörülen yerlerin temel özellikleri, birçok farklı kültüre mensup tacirlerin, savaşıların, seyyahların geçiş güzergâhı üzerinde olmasıdır. Panayır kültürü yönüyle oldukça köklü olan ve büyük panayırların organize edildiği Arabistan yarımadasında farklı kervanların yollarının kesiştiği, büyük düzlükler ve uzun görüş alanına sahip özellikle tarafsız bölgeler tercih edilirdi (İslam Ansiklopedisi, 2003: 195). Geniş bir alanda inşa edilen ve geçici bir mimariye sahip olan panayırlara özellikle Osmanlı döneminde askerî güzergâhların mekân olarak seçildiğini görmekteyiz. Özellikle Anadolu ve Avrupa'yı birbirine bağlayan geçiş noktası olan Balkanlar, hususiyile Edirne, Filibe, Selanik, Sofya ve Belgrat gibi önemli şehirler panayır kurulan ve kurulması teşvik edilen merkezlerdir (akt. Özgüven, 2010: 5). Avrupa ile bağlantısı ve ticaret yolları ile ulaşım kolaylığı nedeniyle Osmanlı Devleti'nde panayırların Rumeli bölgesinde toplandığı söylenebilir. Bunun yanında panayır kurulacak mekânlar her türlü malzemeyi rahatlıkla ulaştırabilecek imkâna sahip olmalıydılar. Dolayısıyla atlı arabaların, deniz araçlarının veya trenlerin ulaşımında önemli bir rol oynadığı dönemlerde panayır için seçilen mekânlar da lojistik ve güvenlik açısından ulaşım araçlarına yakın bölgeler olarak belirlenmiştir. Özellikle yirminci yüzyılda Avrupa'da kurulan panayırlar merkezi bir araziye kurulmakla birlikte adeta cesim bir mahalle teşkil etmekteydi. Bu panayırların mevkileri tren istasyonlarına ve her türlü nakliyeye imkân tanıyacak şekilde seçilirdi (İTO, 1928: 5).

Panayırlara iştirak eden tacirlerin yanlarında getirdikleri emtiayı panayır süresince muhafaza etmelerine olanak sağlayacak korunaklı ve büyük

mekânlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bakımdan mekânlarda aranan özelliklerin başında, ulaşım kolaylığının yanında güvenli ve yeterli büyüklükte depo yapılabilecek ya da tacirlerin mallarını teşhir edebilecekleri yerlerdir. 16. yüzyılda Esztergom (Estergon), Buda, Pest (Budapeşte), Székesfehérvár (Zigetvar), Mohács (Mohaç) ve Filek gibi Macar şehirleri bu türden yerlere örnek olarak gösterilebilir. Genel olarak panayır alanlarında, panayır bölgesinin sınırlarını belirleyen ve alanı çevreleyen duvarlar, bu duvarların içerisinde sabit çardaklardan oluşan sosyal bir alan bulunmaktadır (Faroqhi, 1997: 490). Tarihi belgelerde panayırlarda tüccarların eşyalarını koyabilecekleri ve konaklayabilecekleri mekânların olduğu, hatta Moşkolar panayırında 1000 civarında dükkânın olduğu ve bu dükkânların kale duvarı gibi bir duvarla çevrili olduğu bilgileri yer almaktadır (Güçer, 1987: 46). Arşiv belgelerinden hareketle yapılan tespitlerde Osmanlı Devleti döneminde organize edilen panayırlarda iç içe dükkânların olduğu, hatta Moşkolar panayırında yer alan dükkânların semt ve büyüklüklerine göre; âlâ, evsat ve edna adında üç kısma ayrıldığı bilgileri yer almaktadır (Güçer, 1987: 3-4). Ayrıca yirminci yüzyılda Avrupa'da kurulan panayırlarda büyük binaların olduğu bilinmektedir. Bu binaların içlerinde panayır zamanlarında büyüklü küçüklü dükkânlara ayrılmak suretiyle bölmeler oluşturulur, panayır idaresi, ihtiyaca göre bu bölmeleri, sütunları ve parmaklıkları oluşturur, kiraya verirdi. Avrupa'da hemen her şehrin panayır organizasyonları için bu türden binaları bulunur, bu binaların yanında büyük lokanta binaları, konser ve konferans salonları da olurdu (İTO, 1928: 6). İstanbul Ticaret Odası'nın ekonominin geliştirilmesine yönelik hazırlanmış olduğu bir çalışmada panayırlardan bahisle bazı tavsiyelerin olduğu bölümde panayır mekânları ile ilgili şu cümle dikkat çekmektedir:

Ecnebi şehirlerin her birinde sergi ve panayırlar tesisine müsait ve bu hususa hasredilmiş cesim ve müteaddid saray ve binalar vardır. Mateessüf memleketimizde henüz böyle bir sergi binasına malik değiliz (İTO, 1928: 6).

Evliya Çelebi, "Seyahatname"sinde panayır yerlerine dair birçok ayrıntı paylaşmaktadır. Bu panayırların genellikle 4 tarafı duvarla çevrili bir mekânda yapıldığını söylerken, 4 köşenin her birisinde girişlerin olduğu ve bu girişlerden yaklaşık yirmi ayrı sokağa çıkıldığı ayrıntılarına da yer vermektedir. Kimi panayır

mekânlarının ise satranç tahtası şeklinde belli bölümlere ayrılarak tasarlandığı, çatıları baştanbaşa kiremitle kaplanmış iki katlı dükkânlardan oluştuğu bilgisini vermiştir. Kiremit kaplı ve duvarlarla örülmüş / çevrilmiş mekânlar ekonomik değeri oldukça yüksek olan emtianın muhafazası için çok önemli olmakla birlikte özellikle farklı ülkelerden gelen yabancı tacirlerin en önemli talepleridir. Panayırların birçoğunda gelen emtianın çeşitlerine göre farklı bölümler oluşturulmakta hatta eğlence için tamamen farklı bir alan tahsis edilmektedir. (akt. Özgüven, 2010: 7).

Şehirler veya belli bölgelerde planlama yapılırken; panayır yerleri de özel olarak değerlendirilir ve planlamaya dâhil edilir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na bağlı, Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü tarafından yapılan düzenlemelerde, panayır alanlarının özel olarak tespit edilmesi, bu alanlara prestij yapıları, gösteri ve sergi yapıları ile geniş servis mekânlarının yer alması hususu özel olarak vurgulanmaktadır. Dolayısıyla görülüyor ki, başlangıçta geçici süreyle kurulan panayırlar, ticari ve kültürel potansiyeli nedeniyle cami, mescit, han, hamam gibi umuma açık sosyal ve kültürel mekânların yanında devlet eliyle kurulan ve sürekli hale gelen organizasyonlara dönüşmüştür. Bu nedenle bir bakıma kurulduğu bölgeyi ticari olarak cazibe merkezi haline getirmekle birlikte, panayırların çevresinde yerleşme ve yerleşime açık bir mekân oluşturma olgusu ortaya çıkmıştır (Özcan, 2006: 35).

Panayır mekânları seçilirken dikkat edilen bir diğer unsur da, halkın ibadetini rahatlıkla yapabileceği mekânlardır. Özellikle Anadolu'da Cuma günü kurulan panayırlar için ya cami bulunan bir merkez seçilir¹² ya da panayır yerinde toplu namaz kılmaya imkân sağlayacak bir mekân oluşturulur:

Burada kalabalıkta namaz kılmak için çeşmenin üstünde seki halinde açık hava mescidi vardı. Namazgâh deniliyordu. Bunun karşılığında buraya bir kilise yapmak için uğraşmışlar yabancı tüccarlar için ama panayırın dağılmasıyla beraber bütün işler yarım kalmış (Şehitoğlu, 2016). Panayır yerinde yüksekçe bir yer vardı. Namazların kılındığı namazgâh denilen bir yer vardı. Bir de müezzinin ezan okuması için bi yer vardı. Müezzin direği ya da müezzin sütunu gibi (Şerifoğlu, 2016).

¹² Çankırı'da yaptığımız derlemelerde ve tarihî belgelerde Çankırı'da Büyük Cami adı verilen caminin bulunduğu bölgede panayırın kurulduğu ve panayıra gelenlerin ibadetlerini rahatlıkla bu camide yapma imkânı olduğu bilgilerine ulaşılmıştır (Yılmaz, 2016).

1.6.2. Panayır Mekânlarının Hukuki Statüsü

Ticaret yolları güzergâhında ya da askerî geçiş bölgelerinde hususi mekânlar olarak değerlendirilen panayır alanları, hemen her dönemde tarafsız ya da şahsa ait olmayan, devlet arazilerinden seçilirdi. Emlak-ı miriye adı verilen devlete ait bu arazilerin şahısların istismarına kapı açmamak ve ticareti teşvik etmek amacıyla özellikle seçildiği söylenebilir. Bazı dönemlerde şahısların idaresine verilen ya da kiralanın bu araziler hiçbir dönemde bütün bütün şahıslara satılmamıştır. Özellikle devlet gelirlerinin düştüğü dönemlerde iltizam¹³ adı verilen usulle açık artırma yoluyla bu mekânlar devlet tarafından gelir elde etmek gayesiyle özel şahıslara kiralanmıştır. Bu şahıslar kendi belirlediği vergileri değil, devletin kendilerine tayin ettiği vergi miktarı kadar toplayabilirlerdi (Erdoğan, 1999: 10). Aksi halde panayırın dağılma ve tüccarların mağdur olması gibi bir durumla karşılaşılabilirdi. Nitekim Çankırı Yapraklı panayırının dağılma nedenleri arasında yöre halkı özellikle bu durumu nazara vermektedir:

Bu panayırlarda bir zabıta kurumu var, emniyet grubu. Bu kurum da panayır da sonra dağılıyor, kapatılıyor. Sebebi de mal sahibi vergiyi çok yükseltiyor. Vergi yükselince kendiliğinden dağılıyor (Şehitoğlu, 2016).

Panayır mekânlarının hukuki durumunun, panayırın ne kadar gelir getirdiği ile doğru orantılı olduğu vurgulanmıştır (Doğan, 2011: 63). Yani gelir getiren mekânlar hukuki açıdan hiçbir boşluk bırakılmayacak şekilde tanzim edilmiş ve takip edilmiştir. Devletin sahip olduğu alanlarda kurulan panayır vergileri yine devlet görevlileri ya da bölgeyi idare edenler tarafından paylaşılırken, vakıflara ait arazilerde kurulan panayır gelirleri ise vakıflara bırakılmış, dokunulmamıştır. Bu sayede vakıfların gelirleri de artacak uzun vadede devletin üzerindeki ekonomik yük kalkmış ve idare boşluğu olmamış olacaktır. Dolayısıyla panayır mekânlarının hukuki hamiliği ve ekonomik istifade yöntemleri, panayır

¹³ Osmanlı Devleti'nde vergilendirmenin iki yolu vardı. Bunlardan biri, günümüzde de olduğu gibi devletin bu işle vazifelendirip maaşını ödediği vergi memurları, diğeri ise vergilendirme görevinin özel şahıslara belirli şartları sağlamak koşuluyla devlet adına verilmesiydi. Bunlardan ikincisini iltizam olarak değerlendirirken, "özel bir şahsın devlete ait herhangi bir vergi gelirini toplamayı belirli bir yıllık bedel karşılığında üzerine alması" şeklinde tanımlanabilir (İslam Ansiklopedisi, 2000: 154). İltizam vergilerini toplayan kişiye ise "mültezim" denir.

gelirlerinin ve hukuki sorumluluğun devlet ve vakıflar tarafından paylaşıldığı bir sistemi doğurmuş olmaktadır. Uzunca bir dönem devam eden bu sistemin Tanzimat'tan sonra değişerek panayır mekânlarının tamamen belediyelerin sevk ve idaresine bırakıldığı görülmektedir (Erdoğan, 1999: 10-12). Belediyelerin panayır yerlerine matuf görev ve yetkileri hususunda özellikle 1930 yılı Nisan ayında yayınlanan 1580 numaralı Belediye Kanunu ile muğlak hiçbir durumun kalmaması sağlanmıştır. Bu kanuna göre belediyelerin görev ve sorumlulukları şu şekilde düzenlenmiştir:¹⁴

23. Madde: Sokak, meydan, iskele, köprü, pazar, panayır yerleri gibi umumi mahalleri daima temiz tutmak, yıkamak, temiz sularla sulatmak, kışın çamur ve karları ve buzları kaldırtmak ve geçenlerin kaymamasını temin eylemek.

63. Madde: İktisat Vekâletinin müsaadesi alındıktan sonra mahsulat ve masnuat sergi ve panayır yerleri ve müzeleri kurmak ve işletmek

63. maddede dikkat edileceği üzere, devlet panayır mekânlarının ve gelirlerinin önemine binaen tamamen inisiyatifli yüklenici kuruma bırakmamış, panayır kurulması düşünülen yer ve panayır küşadı için belediyelerin dahi izin alması şartını koymuştur. Özel idareye yönelik yapılan bir düzenlemeye göre aşağıdaki görev ve sorumluluklar belirtilmiştir:

Bir mahalli idare olan il özel idareleri hicri 1329 tarihli idari Umumiye-i Vilayet Kanunu'nun İdare-i Hususiye'ye müteallik kısmı ile yönetilmektedir. Bu kanunun 78. maddesi özel idarelerin görevlerini belirtmiştir (Doğan, 2011: 66).

Panayırlarla ilgili hususlar bu kanunun 4, 7 ve 8. fıkralarında yer almıştır. 4. fıkrada "mahsulat-ı ziraiye ve hayvanat-ı ehliye sergi ve müsabakaları açma", 7. fıkrada "sergi mahalliye mahsulat ve mamulatin teşviki için yarışma ve sergiler açma", 8. fıkrada ise "ıcap eden mahallerde sergiler açmak ve Pazar ve panayır ihdası velhasıl umuru ticaretin tevsi ve teshili ve serveti mahalliye için lazım gelen tedabirin ittihazı" ile ilgili hükümlerden oluşmaktadır (Aydın, 1976: 5). Tanzimat'tan sonra da panayır açılması için merkezi idareden izin alınması hususu muhafaza edilmiştir. Özellikle son dönem Osmanlı panayırlarında Babiali'den izin alınmadan panayır kurulmasına izin verilmemiştir (Ortaylı, 2000: 207).

¹⁴ Belediye Kanunu.(1930). *T.C. Resmi Gazete*, 1471,14 Nisan 1930.

1.7. PANAYIRLARIN İMARI VE GİDERLERİNİN KARŞILANMASI

Hafta pazarlarına göre oldukça büyük çaplı organizasyonlar olan panayırların imarı ve giderlerinin karşılanması oldukça meşakkatli olmaktadır. Mutlaka bir hamiyete ihtiyaç duyulan organizasyonlarda koruyucu ve gözetici bir hamiyetçi, aynı zamanda masraf ve ihtiyaçların karşılanması noktasında teminat olma durumundadır. Osmanlı'da çoğu itibariyle vakıflar tarafından organize edilen panayırlar, kimi zaman vezirler veya vezir-i azamlar tarafından kurulur ve himaye edilirdi (Güçer, 1987: 46). Merkezi idare tarafından kurulan bu panayırlar Tanzimat'ın ilanından sonra belediyeler tarafından kurulmuş ve denetlenmiştir (Küpeli, 1999: 490). Bunun yanında panayırlarda yer alan dükkânlardan elde edilen kira gelirleri yine panayırın temel ihtiyaçlarının ve giderlerinin karşılanmasında kullanılmaktaydı. Dükkânların inşası için gerekli olan odun, kereste, taş gibi temel ihtiyaçlar kimi zaman yerel halk tarafından karşılanıyordu. Yabancı tüccarların satmak üzere yanlarında getirdikleri emtianın oldukça fazla olması bu tüccarların panayır imarı ve inşası adına müştemilat getirmelerine engel teşkil ediyordu. Bu durumda yerel halktan yardım istense de ücreti mukabilinde verilen kereste gibi aynı yardımlar bölge halkı için farklı bir ekonomik kazanç kapısı olarak değerlendirilmekteydi.

Osmanlı Devleti'nde panayırların idare edilmesi ve işletilmesi açık artırma yolu ile *iltizam* adı verilen sistemle en yüksek meblağı veren kişiye verilirdi (Doğan, 2011: 7). İmparatorluğun sonuna kadar devam eden bu sistemde hem panayırların sevk ve idaresi sorunsuz bir şekilde sağlanmış olmakta hem de vergi toplamak ve hesaplamak gibi külfetli bir işten kurtulmuş olunmaktaydı. Osmanlı'nın son dönemlerine kadar süren bu uygulama, Tanzimat'ın ilanından sonra bir bakıma belediyelerin görev ve sorumluluk alanına girmiştir (Küpeli, 1999: 491). Panayır yerlerinin hazır hale getirilmesi, imkânların iyileştirilmesi, panayır öncesinde ve sonrasında yapılması gerekenlerle ilgili belediyeler vazifelenmiştir. 1930 yılında kabul edilen belediye kanuna göre; pazar ve panayır yerleri gibi umuma açık yerleri temiz tutmak, yıkmak, temiz sularla

sulamak görevi belediyelere verilmiştir.¹⁵ Belediyeler, panayırların bitiminde gerekli temizliği de üstlenmiş, sıhhi şartlara riayet ederek ihtiyaç varsa umumi tuvaletlerin de yapılmasında birinci dereceden sorumlu olmuşlardır.

Panayırların kurulması, masraf ve idarelerinin karşılanmasına yönelik meclis tutanaklarında yer alan kayıtlara göre Ticaret ve Sanayi Odaları bu organizasyonlardan doğrudan sorumludurlar:

Ticaret ve sanayi odaları MADDE 11. — Ticaret ve sanayi odaları ticaret ve sanayi erbabının müşterek işlerini tanzim etmek ve müşterek ahlâk ve tesanütlerini memleketin iktisadi menfaatleriyle ahenkli bir surette yürütmek ve inkişaf ettirmek ve Hükümetçe bu sahada verilecek vazifeleri yapmakla mükellef olup bilhassa aşağıdaki işleri görürler:

- a) Mahallî örf ve ticari teamülleri tesbit etmek;
- b) Mevzuata uygun olarak umumî mukarrerat ittihaz etmek;
- c) Ticaret ve sanayie ait meseleler hakkında Hükümete ve belediyelere teklif ve temennilerde bulunmak;
- ç) Hakem ve sulh heyetleri teşkil etmek,
- d) Mahallî veya mıntıkavi sergiler, panayırlar, fuarlar, umumî mağazalar, depolar ve antrepolar, mevzu dâhilinde kulüpler, müzeler ve kütüphaneler açmak, millî ve beynelmilel sergi ve panayırlara iştirak etmek ve bunların vekâlet mümessillik ve muhabirliğini deruhde ve ifa eylemek.¹⁶

Sanayi odalarına nispeten biraz daha küçük ölçekli esnaflara yönelik kurulan esnaf odaları da panayırların kurulması, sevk ve idaresinden sorumlu resmi kurumlardır. Nitekim Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarında yer alan bilgilere göre esnaf odalarının sorumlulukları şöyledir:

MADDE 24. — Esnaf odaları küçük tacirlerin ve esnafın müşterek işlerini tanzim etmek, müşterek meslekî ahlâk ve tesanütlerini memleketin iktisadi menfaatleriyle ahenkli bir surette yürütmek ve inkişaf ettirmek ve Vekâletlerce bu hususta verilecek vazifeleri yapmakla mükellef olup bilhassa aşağıdaki işleri görürler:

- g) Millî ve beynelmilel sergi ve panayırlara iştirak etmek ve bunların vekâlet mümessillik ve muhabirliğini deruhde ve ifa eylemek.¹⁷

¹⁵ Belediye Kanunu.(1930). *T.C. Resmi Gazete*, 1471,14 Nisan 1930.

¹⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi. (Kasım 1942). *Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Borsaları ve Esnaf Odaları Teşkilî Hakkında Kanun Lâyihası ve Adliye ve İktisat Encümenleri Mazbataları*, (No: 63 1/890) s.16. Erişim: 13 Ekim 2016, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d06/c030/tbmm06030024ss0063.pdf>.

¹⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi. (Kasım 1942). *Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Borsaları ve Esnaf Odaları Teşkilî Hakkında Kanun Lâyihası ve Adliye ve İktisat Encümenleri Mazbataları*, (No: 63 1/890) s.19. Erişim: 13 Ekim 2016, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d06/c030/tbmm06030024ss0063.pdf>.

Günümüzde değişik kurum ve kuruluşlardan maddi destek sağlanarak devam ettirilmeye çalışılan panayırlar, özellikle kültürel varlıklara sahip çıkmaya çalışan dernekler ile tüzel kurumlar tarafından sahiplenilmektedir. Panayır kurmak için başvurulduğu takdirde Avrupa Birliği başta olmak üzere valilikler ve belediyeler maddi destek sağlamaktadır (Usta, 2012: 167). Ayrıca küçük ölçekli mükellefiyetlere tabi olan panayır gibi ticari faaliyetlerin sonucunda elde edilen kazanç, hükümet iznine bağlı olarak Gelir Vergisi'nden muaf tutulmuştur. Gelir Vergisi Kanunu'nun 30. Maddesi'nde bu husus şöyle açıklanmıştır:

Madde 30-Dar mükellefiyete tabi olanların:

1. Hükümetin müsaadesiyle açılan sergi ve panayırlarda yaptıkları ticari faaliyetlerden elde ettikleri kazançlar (Türkiye'de başkaca işyeri veya daimi temsilcileri bulunmamak şartıyla);
2. Bu sergi ve panayırlarda yaptıkları serbest meslek faaliyetlerinden elde ettikleri kazançlar, Gelir Vergisinden müstesnadır.¹⁸

Panayırların vergi ve bazı harçlardan muaf tutulması devlet politikası halinde yasal zemine oturtulmuş ve belli dönemlerde kısmi değişikliklerle birlikte panayırların organize edilmesi vergi muafiyeti yönüyle teşvik edilmiştir (Ek 5). Bunun yanında yabancı tüccarların Türkiye'de yaptıkları ticari faaliyetler neticesinde katma değer vergisinden (K.D.V.) muaf tutulmaları, panayırlara katılan yabancı tüccarlar açısından oldukça kolaylaştırıcı ve teşvik edici bir unsur olmuştur. 90 No'lu Katma Değer Vergisi Genel Tebliği gereğince;

Türkiye'de ikametgâhı, işyeri, kanuni ve iş merkezi bulunmayanların taşımacılık faaliyetlerine ilişkin olarak satın alacakları mal ve hizmetler ile fuar, panayır ve sergilere katılımları dolayısıyla satın alacakları mal ve hizmetler nedeniyle ödedikleri katma değer vergisi, karşılıklı olmak kaydıyla iade edileceği karara bağlanmıştır.¹⁹

Panayır, organize edildiği bölge için oldukça önemli bir ayrıcalık olduğundan, kimi panayırlarda panayır giderleri tamamen yerel halk tarafından karşılanırdı. Bazı panayırlarda ise "panayır ağası" denilen kişi ya da kişiler panayırları satın alır, belli bir meblağı panayır kurulan bölgenin idarecisine takdim eder. Panayır

¹⁸ Gelir Vergisi Kanunu. (1961). *T.C. Resmi Gazete*, 10700, 6 Ocak 1961.

¹⁹ Katma Değer Vergisi Genel Tebliği (90 Seri No'lu). (2005). *T.C. Resmi Gazete*, 25864, 3 Temmuz 2005.

süresince elde edilen kazanç tamamen panayır ağasına aittir. Bu durumda tüccarlar bir bakıma parasını toplu ve peşin almış olmaktadır:

Haa bak bi de şu var. İşte bu panayırı kurduk. Muhtar der ki içinizde bu panayırı alabilecek içinizde kim var? İşte o anki panayırın masraflarını hesaplar işte mesela Recep abi ağadır ya der ki 3 bin liraya ben panayırı aldım. 3 bin lirayı köye verir. Köyden, köy sandığından oraya bişey gitmez bütün paralar Recep Abi'nin olur. 2,5 lira olur, 4 lira olur o onun sorunu ama köy sandığına 3 bin lira nakit olarak girer. Zarar da eder, kar da eder. Ona panayır ağası derler ama genelde ağa derler (Yurtoğlu, 2016).

Panayır organize edilen bölgede, mali açıdan sorumlu görevliler, satılan her emtiadan belli oranlarda komisyon ya da vergi adı altında ücretler alarak, panayır mekânlarının ve katılımcıların ihtiyaçlarını bu ücretlerden karşılamaktadır. Panayır giderleri ve ihtiyaçların temininde vergi muafiyeti her zaman geçerli olan bir durum değildi. Çünkü herhangi bir haminin bulunamaması durumunda “yer kirası” ve “memurin masrafı” adı altında muhtelif giderler panayırdan toplanan vergilerden karşılanmaktaydı. 1865 yılında kurulan Amasya panayırının vergi tablosu bu konuda tamamlayıcı bir örnek olarak değerlendirilebilir. Amasya panayırının vergi tablosuna göre:

- 1- Panayırdaki satılacak hayvanların değerine göre satıcıdan gürüş başına bir pare.
- 2- Ashabı uhdesinde bulunan dükkânlarda alışveriş yapacak tüccardan, 4 sınıf üzerinden alınan vergiler.
 - a. 1. sınıftan 40 gürüş.
 - b. 2. sınıftan 30 gürüş.
 - c. 3. sınıftan 20 gürüş.
 - d. 4. sınıftan 10 gürüş (Doğan, 2011: 48).

Bu vergilerin dışında panayırılarda *panayır resmi*, *avaid* ve *ruhsatiye* adı altında vergiler alınırken, düzensiz olmakla birlikte cizye²⁰ de alınmaktaydı. Panayırılarda, özellikle uluslararası (beynelmilel) panayırılarda gayrimüslimlerin oluşunun bir bakıma belgesi olan cizye vergilerine ait belgeler, Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlerden rahatlıkla vergi toplamalarına imkân sağlayan panayırılar ne derece işlevsel hale getirdiğinin de göstergesidir. Zira yabancı tüccarlar panayır sayesinde hem vergi memurlarının ayağına kadar gelmekte,

²⁰ Cizye vergisi gayrimüslimlerden alınan ve toplama görevi devletin memurlarına ait olan bir vergi olmakla birlikte, mültezim, cizyedar, silahtar ve cizye bürosu memurları da cizye toplamakla vazifelendirilirdi (Ercan, 2001: 254 – 255, Doğan, 2011: 50).

hem de sayıca oldukça fazla olmaları memurları önemli bir külfetten kurtarmış olmaktadır.

Panayırın sevk ve idaresinden sorumlu memurların ücretleri de panayır gelirlerinden karşılanırdı. Arşiv belgelerinde “Yapraklı Panayırı”²¹ ile ilgili bir vesikada şu ifadeler geçmektedir (Ek 6):

Meal-i mazbata Tosya muhassılığına merbut Bayraklı (Yapraklı) panayırında istihdam olunan zabtiye asakirine verilen tayinat-ı baha ve nisf-ı mahiye ile bazı me'murlara verilen ücret ve mesarif-i saire onbir bin dört yüz kırk yedi buçuk guruşa baliğ olmuş ve hasılat-ı panayırdan verilmiş olduğunu beyandan ibaret olub zikr olunan panayırın elli altı senesine mahsuben hasılat varakası alınmış dört bin dokuz yüz dokuz buçuk guruş on sekiz paraya varmış olduğu varidat-ı muhasebesinin derkenar olunmuş olunmağla bu suretle masarifi mezkur panayır-ı mezbur hasılatından tenzil olunmuş idüğünden zikr olunan mesarifin muhtevi nezd-i hazret-i müşirilerinde tensib buyurulduğu halde lede-l-hace müracaat olunarak işbu defterin mesarifat muhasebesinde hıfzı iktiza ider ferman devletlû Sultanım Hazretlerindedir 11 Muharrem 1257 (Doğan, 2011: 126).

Osmanlı döneminde *duhuliyye* ve *huruciyye* adı altında emtia adedine göre alınan vergilerin yanında köylülerden alınan *bac* adı verilen vergiler (Doğan, 2011: 49) de panayır masraflarının ve ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılan vergilerdendi. *Bac-ı pazar*, *bac-ı siyah*, *bac-ı ubur*, *bac-ı hamr*, *bac-ı ağnam* gibi çeşitleri olan bu vergilerin en önemlisi ve ilgi çekici olanı *bac-ı ubur* adı verilen yol vergisiydi (Erdoğan, 1999: 15). Tüccarların panayıra ulaşana kadar mallarını güvenle taşımalarına yönelik hizmetin bir bedeli olan bu vergiler, zamanla köylülerin hemen hepsinden alınan ayakbastı parasına dönüşmüştür (akt. Doğan, 2011: 49). Panayıra gelen tüccarlardan *bac-ı ağnam* adı altında alınan vergi oranları fikir vermesi açısından faydalı olacaktır.

²¹ Arşiv kayıtlarında ilgili panayır, “Bayraklı Panayır” adıyla zikredilmektedir. Bu bağlamda bazı çalışmalarda (Doğan, 2011: 69) panayırın bayraklı panayır adıyla geçtiği görülmüştür. Yaptığımız araştırmalar neticesinde böyle bir panayırın olmadığı, bu panayırın aslında Yapraklı panayır olduğu kanaatine vardık. Bunun bir okuma hatasından kaynaklanabileceği ve o bölgede kurulan panayırın Yapraklı panayır olduğu gerek derleme çalışmalarımızda gerekse arşiv çalışmalarımızda açık bir şekilde tespit edilmiştir.

Tablo 2. Ağnam Resmi Tarifesi²²

Koyun (Kuruş)			Keçi (Kuruş)		Yer
Kıvırcık	Karaman	Dağlıç	Kıl	Tiftik	Vilayetler
3, ½	3, ½	3, ½	3, ½	4, ½	Kastamonu, Ankara, Erzurum, Van, Hakkâri, Bitlis, Diyarbakir
4, ½	4, ½	4, ½	4, ½	4, ½	Aydın, Hüdavendigâr
3, ½	3, ½	3, ½	-	-	Elazığ, Tunceli
3, ½	3, ½	3, ½	3, ½	7	Trabzon Vilayeti Canik Sancağı
3, ½	3, ½	3, ½	4, ½	4, ½	Konya Vilayeti
3, ½	3, ½	3, ½	4, ½	4, ½	Adana Vilayeti

Panayırların giderleri ve ihtiyaçlarının tespitinde genel giderlerin yanında bölgesel özellikler ve panayırların ticaret hacmi de göz önünde bulundurulurdu. Buna göre bölgelere ve panayırlara göre alınan vergiler de değişiklik göstermektedir. Dolayısıyla bölgeye özel vergilerin de talep edildiği ya da bir bölgede alınan verginin başka bir bölgede alınmadığı durumlar da olmaktadır. Nitekim Kastamonu panayırına has bir vergi olan *arziyye vergisi* panayıra gelen tüccardan talep edilen bölgesel bir vergi olarak bu duruma örnek teşkil etmektedir (Doğan, 2011: 50). Panayıra katılan tüccarın gerek panayır süresince gerekse panayıra ulaşana kadar ihtiyaç duyduğu en önemli unsur güvenlikti. Panayır güvenlik giderleri de yine panayır esnafından ve panayıra katılan müzisyen ve çalgıcılardan toplanan gönüllü bağışlardan ve *ruhsatiyye* adı verilen vergiden (Doğan, 2011: 51) karşılanmaktaydı.

Panayıra katılan tüccarlardan alınan vergilerle sadece panayır ihtiyaçları karşılanmıyor, devletin ihtiyaç duyduğu alanlara da destek sağlanıyor ve para aktarılıyordu. 1874 tarihli sicil defterindeki kayıtlardan hareketle panayır esnafının kimlere ne kadar vergi ödediğini aşağıdaki tabloda daha net görebiliriz:

²² Tablo Mehmet Doğan'dan (2011: 50) alınmıştır.

Tablo 3. Panayır Esnafının Ödediği Vergiler ve Muhatapları²³

Verginin Kime Ödendiği	Miktarı (kuruş)
Hâkim Efendi'ye	300
Karesi Mutasarrıfına	300
Serdar Ağa'ya	300
Bac Bazar Ağası'na	300
Kethüda Efendi'ye	45
Hademelerin Harcı	30
Kâtip Efendi'ye	15
İhzariye	10
Toplam	1330

Tablolarda da görüldüğü üzere özellikle Osmanlı döneminde panayırların ciddi bir maddi getirisi olmakla birlikte takip mekanizması da oldukça ciddiye alınmıştır. Panayırların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kazançların bir diğeri 1307 tarihli Çankırı Belediyesi'ne ait bir belgede karşımıza çıkmaktadır. Bu belgede dikkati çeken en önemli husus; *ceza-yı nakdi* adı verilen gelirdir. Bu gelir, panayırdaki kurallara riayet etmeyen esnaflara kesilen cezaların tahsilinden gelen paralardan oluşmaktadır (Türkoğlu, 2005: 287).

Panayırın imarı; bölge ve devlet ekonomisine katkı, toplumsal düzenin sağlanması ve siyasi otoritenin bir bakıma güç göstergesi olduğundan devlet; kurulan panayırları her zaman desteklemiş ve gerekli kolaylıkları mevzuata göre düzenlemiştir. 1934 yılında İzmir'de kurulacak panayıra katılmak isteyen yabancı tüccarlara pasaport alma kolaylığı yanında ücret talep edilmemesi buna örnek olarak gösterilebilir (Ek 7):

Eylül ayında açılacak olan "İzmir Beynelmül Panayırı"na gelecek kimselere 2552 sayılı kanunun hükmüne göre meccani pasaport vizesi verilmesi ve bu pasaportu hamil olanların 20 Ağustos'tan 20 Eylül 1934 tarihine kadar Türkiye'ye girmelerine ve burada oturmalarına müsaade edilmesi; Hariciye Vekilliğinin 21/7/934 tarih ve 658/42 sayılı tezkeresi ve Dahiliye Vekilliğinin 29/7/934 tarih ve 5974/9037 sayılı mütaleanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 29/7/934 te tasvip ve kabul olunmuştur (BCA.030.18.01.02.47.53.15).

²³ Tablo Mehmet Doğan'dan (Doğan, 2011: 52) alınmıştır. Doğan, tabloyu Kamil Su'nun tespit ettiği 1784 tarihli sicil defteri kayıtlarına göre düzenlemiştir (Su, 1936: 914 – 915).

Derebeyleri panayırların kurulması ve gerekli imtiyazların verilmesi hususunda kimi zaman dolaylı, kimi zaman da doğrudan muhatap kabul edilmişlerdir. Yani panayırların kurulması, tüccarlara ulaşım kolaylığı ve seyahat izni verilmesinin yanında güvenliklerinin de sağlanması hususunda derebeyleri sorumluluk üstlenmektedir:

Panayırlar genellikle derebeylerin isteği üzerine kurulur ve derebeyleri panayıra katılan tüccarlara seyahat izni gibi imtiyazlar verir, yol boyunca koruma sağlar, aynı bölgeden tüccarların olası iflasları sonrasında zararın kendileri tarafından karşılanması hakkının uygulanmasından muaf tutar ve tefeciliğe karşı kuralların aşılmasına ve kredi işlemlerinin uygulanmasına izin verir. Bu imtiyazlar karşılığında derebeyleri tüccarların konutlarıyla satış tezgâhlarına uygulanan vergilerden, şehre giriş ve çıkış vergilerinden, satış vergilerinden ve ağırlık ölçüleri üzerindeki haklardan gelir elde ederler (Eco, 2014: 163).

Avrupa'da yine Osmanlı'da olduğu gibi belediyelerin panayır imar ve idaresinde etkin olduklarını söyleyebiliriz. Belediyelerin bünyelerinde kurulan panayır idareleri bir nevi kurumsallaşmış olan bu organizasyonların giderlerini karşılamakla görevlidirler.

Panayır mekânlarına sarf edilen paranın faizi ve idare masrafı tüccarların kiraladığı yerlerle sergiye gelenlerden alınan duhuliye ve senenin sair zamanlarında bu binaları ahir suretle geriye vermek suretiyle kapatılır. Bazı panayır idareleri masraflarını kapadıktan sonra mühim bir fazla-i veradat bile temin ederek binalarını her sene tavzi' etmektedirler (İTO, 1928: 7).

Uzun süren savaşlar neticesinde zayıflayan Avrupa ekonomisini düzeltmek üzere panayır organizasyonlarının çözüm olarak ileri sürüldüğü Belçika'da bizzat Belçika kralı panayırın imar ve idaresini kendi himayelerine almıştır. Daha sonraları ise bu organizasyonun imar ve idaresinde panayır için oluşturulan komiteler, azınlıklar, ticaret odaları, millet ve ayan meclisi reisleri, valiler, büyükşehirlerin belediye reisleri, dâhil olmuş ve maddi yardımlarda bulunmuşlardır. Bu yardımlar şu şekildedir:

Brüksel şehri bu iş için altı yüz bin frank tahsis etmiş, sanayi vekâleti, mesai ve işe vekâletleri üç yüz bin Franklık bir müzahirette bulunmuşlar, bazı vilayetler de dört yüz bin frank kadar muavenette bulunmuşlardır (İTO, 1928: 8).

1.8. PANAYIRLARIN VE PANAYIR TİCARETİNİN HUKUKİ STATÜSÜ

Farklı ülkelerden ya da coğrafyalardan birçok insanın katılımına olanak sağlayan büyük çaplı ticari organizasyonlar olan panayırların hukuki bir statüye kavuşturulma zorunluluğu vardır. Özellikle Osmanlı Devleti'nde panayırlar tamamen ahlaki ve kanuni bir çerçevede alışveriş yapılan mekânlar olarak değerlendirilmektedir (Ergin, 1995: 361). Dolayısıyla panayır ticareti bütünüyle devlet koruması altına alınmıştır. Arşiv belgelerinde panayırların ve pazarların muhafazasına ve hukuki olarak garanti altına alınmasına yönelik birçok emir²⁴ mevcuttur (akt. Doğan, 2011: 5).

Avrupa'da organize edilen panayırların ticari ve uluslararası ilişkiler yönüyle büyük potansiyele sahip olması nedeniyle zamanla bu organizasyonların hukuki ve tüzel bir hüviyete büründürülmesi zaruri hale gelmiştir. Nitekim 27 Mayıs 1919'da Avrupa'da birçok ülkede olduğu gibi Belçika da panayır organizasyonları için bir talimatname hazırlamış ve panayıra hukuki bir nitelik kazandırmıştır. Bu bağlamda panayırı yönetecek bir idare heyeti tertip etmişlerdir. Daha sonra bir umumi kâtip, maliye müdürü, propaganda ve ilan müdürü, panayırların katılımcılardan sorumlu müdürü ile bir tane de inşaat müdürü tayin edilmiştir (İTO, 1928: 9). Ayrıca Avrupa'nın birçok ülkesinde panayır ticaretinin hukuki ve tüzel bir yapıya kavuşturulması adına panayır idaresinin kontrolü altında farklı yapılanmalar gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda farklı şirketler kurulmuş, bu şirketler kendilerine tevdi edilen vazifeleri hukuki anlamda üzerine almıştır. Almanya Leipzig panayırında bunun uygulandığı ve panayır idaresinin altında "Leipzig Panayırı ve Sergisi Anonim Şirketi, Leipzig Panayırı Binaları Limited Şirketi, Leipzig Panayırı Matbuaları Limited Şirketi, Leipzig Panayırı Beynemilel İstihbarat Dairesi, Leipzig Panayırı İlanat Dairesi, Leipzig Panayırı Muhtelif İhtisas Encümenleri" kurulmuştur (İTO, 1928: 15). Bu sayede panayır organizasyonları hukuki bir zemine oturtulmuş ve denetlenebilir, hesap sorulabilir bir tüzel kişiliğe bürünmüş olmaktadır. Dolayısıyla panayırlar;

²⁴ 387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri (937/1530) (Erdoğan, 1999: 2).

hukuki anlamda kurulduğu bölgenin ve ülkenin şahsiyet-i maneviyasını temsil etmekle birlikte bir müesses-i amme hükmü kazanmış olmaktadır.

Uluslararası organize edilen panayırlar, kurulduğu bölge ve katılımcılar yönüyle devletlerarası ikili antlaşmalara ve hukuki kaidelere bağlanmıştır. Nitekim 1564 yılında Osmanlı Devleti; Boğdan voyvodasına bir hüküm ve uyarı göndermiş, Hotin Kalesi yakınında kurulan panayırın Leh kralı ile yapılan antlaşmaya aykırı olduğu gerekçesiyle kaldırılmasını istemiştir (Doğan, 2011: 5). Ayrıca 1934 senesinde İzmir'de kurulan panayırdaki yabancı iştirakçiler için çeşitli kolaylıklar sağlanmıştır. Pasaport ve oturma izinleri hususunda panayır boyunca herhangi bir engelle karşılaşmayacak olan tüccarlara, pasaportlarının da meccanen (karşılıksız, ücretsiz) verilmesi yönünde kararname çıkarılmıştır (Ek 7). Panayıra katılan yabancı tüccarların maddi ve manevi kayıplarını en aza indirmek için hukuki düzenlemeler yapılmıştır. 1934 yılında kurulan 9 Eylül uluslararası panayırı için çıkarılan umumi bir talimatnamede panayıra iştirak edecek yabancı ziyaretçiler ve tüccarlar için şu not düşülmüştür:

1. İzmir şehri beynelmilel dördüncü 9 Eylül panayırında teşhir edilmek üzere yabancı memleketlerden getirilecek eşya, Türkiye ile ecnebi hükümetler arasında mevcut kontenjan kararname hükümlerine tabidir.
2. Birinci maddede yazılı eşyadan panayırın açılış ve kapanış tarihleri arasında geçen müddet esnasında satılmış olanların, satış bedelleri mukabilinde 200 bin liraya kadar döviz ihracına müsaade edilir.
3. İkinci maddede yazılı meblağ, birinci maddede yazılı eşyayı teşhir edenler arasında lüzum ve ihtiyaca, teşhirdeki alaka ve iştirak derecelerine göre ve her teşhir edeceğe düşen hisse 3 bin lirayı geçmemek üzere panayır komitesince tevzi olunur. Bunlar üzerine bu paranın ihracına kambiyo²⁵ dairesince izin verilir.
4. Panayır sahası transit deposu ittihaz edileceği için, ekspozanlar²⁶ buraya mallarını gümrük resmi ve sair tekâlifi vermeden getirebilirler. Panayır sahasına doğrudan doğruya ecnebi memleketlerden gelecek mallar, panayırdaki bulundurulacak gümrük muayene memurlarıyla komite tarafından seçilecek memurlar kayıt ve tesbit olunur. Ekspozanlar, gümrük idaresine bir taahhüt mektubu vermekle mükelleftirler. Getirilen mallar satıldığı takdirde satılan mallar için panayır hitamında gümrük resmi ve diğer devlet resimlerini tediye ederler. Panayırdaki teşhir edilip satılmayan ecnebi mallar, panayırın hitamından bir buçuk ay sonraya kadar gümrük transit ambarında muhafaza olunabilir.
5. Panayıra iştirak

²⁵ Herhangi bir yerdeki bir alacağın tahsili, bir borcun ödenmesi veya bir yerden toplanan para ve para yerine geçen taşınabilir değerlerin başka bir yere aktarılması için yapılan işlemin bedeli (T.S., 2011: 1288).

²⁶ *Ekspoze* sözünden türemiş ve sergileme anlamında kullanılan (T.S. 2011: 772), mallarını sergileyecek olan tacirler olarak kullanılmıştır.

edecek olan ecnebi ziyaretçiler ve ekspozanlarla malları, Türkiye'deki deniz nakil vasıtalarından % 50 tenzillattan istifade edeceklerdir.²⁷

Ticari potansiyeli oldukça fazla olan panayırlar, özellikle Osmanlı döneminde çok sıkı takip edilmiş, sorunsuz ve kazançlı bir ticaret için her türlü düzenleme ve sistem oluşturulmuştur. Gerek panayırlarda dönen para ve emtianın takibi gerekse herhangi bir vergi kaçırma ya da kayıt dışı ticaretin önüne geçmek için *panayır gümrükleri* kurularak, panayıra getirilen emtianın çeşidi, sahibi, adedi ve maddi değeri sistemli bir şekilde varidat defterleri adı verilen kayıt defterlerine yazılmıştır (Akarpınar, 2004: 29). Pazar ve panayır gibi ticari merkezlerin kurulmasında, yer ve zamanın tespit ve tayininde hukuki açıdan sorumlu olan müesseselerin hangileri olacağı konusunda kimi zaman önemli tartışmalar yaşanmıştır. Yetki konusunda belirsizliğin ortadan kaldırılması adına ilgili makamlara resmi yazılar yazılarak taraflara yetkileri hatırlatılmıştır:

Başvekalet yüksek makamından devlet şurası riyasetine havale edilen 20/01/939 T. ve 38/923 S. tezkeresi ikinci daireye tevdi buyrulması üzerine dairece verilen kararı havi 20/02/939 T. ve 1720/240 S. mazbatada tafsilen beyan olunduğu üzere vilayet kaza ve nahiye merkezlerinde köylerde ve civarlarında kurulacak pazarların günlerinin tesbitine dair idare-i umumiyet-i vilayet kanununun 78'inci maddesinin 8'inci fıkrası delaletile 87'nci maddesine tevfikan vilayet umumi meclisleri selahiyettar olduğu yolundaki akaliyet (azınlık) reyine karşı birçok vilayetler gibi Ankara'da dahi Pazar günleri belediyece tesbit olunmakla ve umumi meclislere bırakılan cihet bir yerde pazar ihdasına lüzum olup olmadığını kararlaştırılmaktan ibaret olup pazar günlerinin tayini belediyelerin vazifesi cümlesinden bulunduğu ekseriyetle mütalaa kılınmaktadır (akt. Doğan, 2011: 62).

Bu kararın verilmesine tanıklık eden ve müzakerelere katılan azalardan Cudi Özal, neden böyle bir karar ya da açıklamaya ihtiyaç duyulduğu ve yöneticilerin hukuki açıdan ne yönde karar verdiğini şu sözleri ile anlatmaktadır:

Hadise İzmit'te pazar yerinin ve gününün tayini belediye meclisine mi yoksa vilayet genel meclisine mi ait olduğu meselesidir. Bunun halli için kanunların metinlerinden ziyade idari hukukun tensiplerini (uygunluk) göz önünde bulundurmak lazımdır. Malumdur ki, her teşkilat bir hizmet için meydana getirilmiştir. Vilayet mahalli idaresi vilayet halkının, belediye mahalli idaresi hemşehrilerin müşterek ihtiyaçlarını tatminle mükelleftir. Bu sebeple her ikisi milli otoritenin kontrolü altında kendi sahalarında muhtar ve serbesttirler. Yoksa genel meclis belediye meclisinin mafevki (üstü) değildir. Tabiiyeti ancak kanunen tedai (çağrışım) olarak tayin edilen hallere

²⁷ İzmir Şehri Beynelmîlel Dördüncü 9 Eylül Panayırı Umumi Talimatnamesi, 1934: 5 – 7.

münhasırdır. Bu mahalli hürriyetlerin suiistimallerini önlemek mahalli menfaatleri genel ve milli menfaatlerle ahenktar kılmak ancak kanunun meydana getirdiği idari ve kazai mekanizmaların tahrikile mümkündür. Bu sebeple şehir dâhilinde hemşehrilerin müşterek ihtiyaçlarını tatmin için istediği yerde istediği gün için pazar açması belediyenin mutlak hakkıdır. Kanunda gün hakkında hüküm sevkedilmeyişi sırf belediyeyi bağlamamak, serbesti vermek içindir (Ergin, 1995: 6).

Panayırlarda meydana gelecek her türlü hukuksuzluğun ve asayiş probleminin önüne geçmek için çeşitli yaptırımlar getirilmiştir. Bunlardan birisi *ceza-yı nakdi* adı verilen para cezalarıydı. Bu sayede herhangi bir hukuksuzluğun önüne geçilirken aynı zamanda hazineye para kazandırılmış olmaktadır (Türkoğlu, 2005: 287). Ayrıca her türden dolandırıcılık faaliyetlerin önüne geçmeye çalışan memurlara rağmen sahte para olayları da panayır ticaretinde önemli bir problem di:

İlk panayır yerinin yanında hayvan pazarı da bulunuyordu. Yaşlı bir komşumuz danasını satmak üzere pazara gider. Satışlardan belediye bir rüsum (harç) almaktadır. Komşumuzun anlaştığı alıcılar “istersen rüsum parası cebinde kalsın, hayvanı pazar dışına çıkar, dışarıda alalım” der. Komşumuz kabul eder. Belediyeye vergi vermeyeyim derken tüm paradan olur, çünkü aldığı para sahte çıkar.²⁸

Bu türden şikâyetler, görevlileri her sene önlem almaya zorluyordu. Yasalara göre, satılan malın, herhangi bir memnuniyetsizlik durumunda 7 gün içerisinde iadesi tüketiciye bir hak olarak verilmiştir. Ancak panayırın 1 ila 15 gün içerisinde dağılması, malların iadesini imkânsız hale getirmektedir. Bu durum panayırlarla ilgili yasal düzenlemelerin yetersizliği yönünde ya da hâlihazırdaki hukuki düzenlemelerin uygulanamadığı yönünde değerlendirilebilir.

1.9. PANAYIRLARDA YER ALAN EMTİA ÇEŞİTLİLİĞİ

Ticaret yolları üzerine ve birbiri ile bağ kuracak şekilde organize edilen panayırlar, özellikle XIX. yüzyılda Tanzimat’la birlikte ekonomik canlılığın da getirisiyle ticarete oldukça önemli bir organizasyon olma özelliği kazandı. Anadolu’daki panayırlar ulusal ticareti, kültürü ve iletişimi sağlarken,

²⁸ Peker, E. H. (2008). *Bursa Panayırları*. Erişim: 18 Şubat 2016. Ağ Sitesi: http://www.bursadakultur.org/panayir_bursa.htm.

Balkanlardaki ve Trakya'daki panayırlar Avrupa tüccarları ile etkileşim kurmada önemli bir fonksiyon icra ediyordu. Teselya ve Trakya'daki panayırlar Avrupa'da kurulan panayırlarla ticari ve kültürel bir bağ kurmaktaydı.

Panayırlarda hemen her türden ürünün satıldığını söylemek mümkündür. Giyim, züccaciye, gıda, süs eşyası, temel ihtiyaç maddeleri, tarım ve sanayi ürünleri, eğlence ürünleri gibi oldukça geniş bir emtia çeşitliliğinin olduğu panayırlarda, hayvanlar da alınıp satılmaktadır. Orta Asya'da Hun ve Göktürk devletleri Çin'le önemli ticari faaliyetlerde bulunmuş ve bu bölgede kurulan panayırlarda Çin'e işlenmiş deri ürünleri, maden ürünleri, kurutulmuş et, hayvansal gıdalar, yünlü dokuma ve kumaşlar, keçe, kürk gibi malları satarken, karşılığında da ipekli dokumalar ve kumaşlar, süs eşyaları ile bazı tarım ürünleri almışlardır (akt. Doğan, 2008: 3).

Kimi zaman, panayırlarda hayvanlar için farklı günler ayrılır, o günlerde hayvan ticareti yapılırdı. Hayvan panayırı olarak adlandırılan bu panayırlarda büyükbaş hayvanlar, küçükbaş hayvanlar satılırken, tarım ve hayvancılıkta kullanılan araç gereç ve makinalar da satılırdı. Günümüzde de devam eden bazı hayvan panayırlarında canlı hayvan borsasının da olduğu görülmektedir.²⁹ Panayıra gelen emtianın genel karakteristik özelliği; taşınması kolay, yükte hafif pahada ağır ve bozulmayacak ürünler olmalarıdır. Buna mukabil bazı panayırlarda değiş tokuşların olması, taşınamayacak ya da bozulma ihtimali olan ürünlerin yerine yenisini yani tazelerini alarak başka bir panayırdaki satmak suretiyle gelir elde etme yolu da oldukça fazlaca görülmektedir. Böylelikle uzun süre satılmayan ürünün bozularak heba olmasının önüne geçilerek, yeni ürünleri satmak suretiyle gelir elde edilmiş olmaktadır.

²⁹ Son zamanlarda sağlık denetimlerinin artması ve hayvan borsalarının açılması, hayvan panayırlarına olan ilgiyi oldukça azaltırken, kimi yerlerde bu panayırlar zamanla kapanmaya başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Çalışkan, 2008: 236).

1.10. PANAYIRLARIN GÜVENLİĞİ

Panayırlar, güvenliği sağlamak ve olabilecek herhangi bir olumsuz durumda yöre halkının ve esnafın korunmasını kolaylaştırmak için genellikle açık ve geniş bir alanda, yerleşim yerlerinin ya da şehrin dışında kurulmuşlardır. Yerli ve yabancı birçok tüccarın bir arada bulunduğu bu büyük organizasyonlarda, ciddi rekabet ortamları oluşmakta bu da bazı anlaşmazlıkları ve güvenlik problemlerini beraberinde getirmektedir. Gerek tüccarlar arasında gerekse panayıra iştirak eden büyük küçük bütün katılımcıların arasında doğabilecek herhangi bir anlaşmazlığın büyümeden giderilmesi, panayırın sevk ve idaresinin güvenli bir şekilde sağlanması oldukça önemli bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Şehir merkezinden biraz dışarda panayır kurarak bir bakıma yerli esnaf korunurken (Şen, 1993: 14), adil rekabet ortamlarının oluşmasıyla yöre halkı da kollarını kullanmış olmaktadır. Ancak bu rekabet kimi zaman yerel esnafı rahatsız etmekte ve panayırların kapatılması yönünde idareye baskı yapabilmekteydi. Gerekçeleri ise kurulan panayırın kendi gelirlerinin azalmasına neden olduğudur. Çanakkale’de kurulan panayırlara yakın dükkân sahipleri ve yerli esnaf ortaya çıkan rekabetten rahatsızlık duymuş ve şikâyetçi olmuşlardı (Çalışkan, 2008: 235). Bu rahatsızlıklar beraberinde güvenlik problemlerini de getirdiği için kimi panayırlarda güvenliği sağlamakla görevli tomruk müdürleri atanmıştı. Bu müdürlerin giderleri de toplanan vergilerden karşılanmaktaydı (Doğan, 2011: 51).

Panayırların önemine binaen, bu büyük organizasyona bazı hukuki ayrıcalıklar tanınır, çoğu zaman panayırlara has özel güvenlik önlemleri alınırdı. Panayırlara katılan tüccarlar, panayırın gerçekleştiği bölgenin yöneticisi tarafından korunduğu gibi, kendi ülkesinin yöneticileri tarafından da korunmaktaydı. Ortaçağ’da pazar ve panayır ilişkisini araştıran bir çalışmada, Avrupa’daki bir panayıra iştirak eden herkesin yerel büyük lord tarafından koruma altına alındığı bilgisi paylaşılmıştır (Ülgen, 2012: 361-365). Panayırlar için özel olarak görevlendirilen *Custodes Nundinarum* adı verilen muhafızlar kendilerine verilen özel yetkilerle panayırların güvenliğini sağlamaktaydı (Pirenne, 2013: 116). Avrupa’da kurulan panayırların güvenliğinden yıl boyunca o yerleşim yerini

korumakla görevli askerî birlikler sorumluydular. Özellikle Avrupa'da yer alan ticari mekânları araştıran bir çalışmada Serez Mollasının Makedonya'daki Dojran panayırının güvenliğinden sorumlu olduğu, Yanova ya da Varat askerî birliklerinin de Doğu Macaristan'daki Nagy-Varat panayırının güvenliğini sağladığı bilgileri yer almaktadır (Özgüven, 2010: 6). Selanik bölgesinde kurulan Mashkilor ve Elason panayırlarının ve bu panayıra katılan tüccarların güvenliği Selanik Yeniçeri Ağası'nın askerleri tarafından sağlanmaktaydı. Çünkü Trikala adı verilen bölgenin de Trikala Beyi'nin de güvenliği yine bu askerler tarafından sağlanıyordu. Panayır etrafına inşa edilen sur ve duvar gibi yapılar da bir bakıma panayır güvenliği için yapıldı.

Osmanlı Devleti'nde ise panayırların güvenliğini sağlamak, panayırlara katılan tüccarların güvenli bir şekilde faaliyetlerini yürütebilmeleri için derbentler kurulmuştur (Güçer, 1987: 44). Derbent kelimesi sözlüklerde "engel, geçit, boğaz, sınırdaki kale, hudut, güçlkle geçilen yer" anlamlarında kullanılmaktadır (Şemsettin Sami, 1317: 604, Devellioğlu, 2008: 175). Osmanlı Devleti'nde hem güvenliği sağlamak hem de iskân politikası olarak kullanılan derbentler, yol güvenliğini sağlamak, panayırların eşkıyaların baskınlarına karşı korunmasını sağlamak için önemli ticari ve askerî geçiş bölgelerine kurulurdu (Orhonlu, 1990: 10-11). Ayrıca devlet tarafından görevlendirilen zaptiyeler de harcamaları ve ücreti panayırlardan elde edilen gelirlerle karşılanmak şartıyla güvenlik hizmeti vermekteydi (Ek 6):

Meal-i mazbata Tosya muhassılığına merbut Bayraklı (Yapraklı) panayırında istihdam olunan zabtiye asakirine verilen tayınat-ı baha ve nisf-i mahiye ile ba'zı me'murlara verilen ücret ve mesarif-i saire onbir bin dört yüz kırk yedi buçuk guruşa baliğ olmuş ve hasılat-ı panayırda verilmiş olduğunu beyandan ibaret olub zikr olunan panayırın elli altı senesine mahsuben hasılat varakası alınmış dört bin dokuz yüz dokuz buçuk guruş on sekiz paraya varmış olduğu varidat-ı muhasebesinin derkenar olunmuş olunmağla bu suretle masarifi özkur panayır-ı mezbur hasılatından tenzil olunmuş idüğünden zikr olunan mesarifin muhtevi nezd-i hazret-i müşirilerinde tensib buyurulduğu halde lede-l-hace müracaat olunarak işbu defterin mesarifat muhasebesinde hıfzı iktiza ider ferman devletlû Sultanım Hazretlerindir (11 Muharrem 1257) (Doğan, 2011: 126).

Panayırlara katılımın artmasını sağlamak amacıyla, daha önceden suç işlemiş ya da borçlu olan tacirlerin, panayır boyunca panayırın huzurunu bozacak ve

asayışı tehlikeye sokacak davranışlar sergilemedikleri sürece panayıra katılmalarına izin veriliyor ve suçlarının cezası panayır sonuna erteleniyordu (Pirenne, 2013: 116).

Tarihî kaynaklarda XVI. Yüzyılda Anadolu ve Rumeli coğrafyalarında düzenli panayır ve pazarların kurulduğu ve Celali isyanlarından kaynaklanan güvensizlik ortamı nedeniyle birçok panayırın ve pazarın tatil edildiği bilgileri yer almaktadır (İslam Ansiklopedisi, 1998: 207). Bununla birlikte XII. yüzyılda Avrupa'da Kont İyi Şarl'ın öldürülmesi üzerine Lomberdiya'dan gelen tüccarların Ypres panayırını terk ettikleri hatta kaçtıkları bilinmektedir (Pirenne, 2013: 118).

Panayırarda güvenlik konusunu sadece asayiş yönüyle değerlendirmek doğru değildir. Bu tür toplu organizasyonlarda güvenliği tehdit eden bir diğer husus salgın hastalıklardır. Panayırların birçoğunun salgın hastalıklar nedeniyle kurulamadığı vakidir. Bu nedenle belli aralıklarla panayırarda sağlık kontrolü yapılır ve panayırda hastalanan hastalarla ilgili inceleme sonuçları kamuoyu ile paylaşılırdı. Örneğin Osmanlı arşivlerinde yer alan bir belgeye göre Zile panayırında bir hastalık nüksetmiş, bu hastalığın bulaşıcı olmadığı, Kolera vb. hastalıklardan olmadığı bildirilmiştir (Ek 19):

Taraf-ı Bala-yı Hazret-i Askeriyye. Devletlû, Atifetlu Efendim Hazretleri: Zile kazası panayırını esnasında zuhur eden hastalığın beyanına dair Amasya mutasarrıfı saadetlu Paşa'nın varid olan tahrirat-ı manzur-u bala-yı seraskeriyeleri buyrulmak üzere merfufatıyla (ekli olarak) beraber leffen irsalı seviy-yi sami-yi sipahivarileri kılınmış olmakla irade efendimindir (Fi 24 Recep 1276).

Maruz-ı çakar-i kemineleridir ki (ben aciz kulunuz) ziver abadi-yi tekrim olan iş bu fermanname-i sami-i cenab-ı sadaret penahileri evrak-ı merfufesiyle beraber emsali misüllü meclis-i sıhhiyeye ledel havale Zile'de zuhur eden hastalığın lehül hamd Kolera ve illet-i mühlike-i saireden olmadığı ifade olunarak evrak-ı mezkure yine pişkah-ı sami-i cenab-ı daveranelerine iade ve takdim kılınmış olmağla ol babda emrû ferman Hazreti Men lehül emrindir (Fi Recep 1276) (BOA.A.MKT.NZD.305.55).

Siyasi otorite tarafından özenle takip edilen panayırların açılış ve kapanışları, panayırda karşılaşılan sorunlar ya da güvenle bittiği yönündeki izahlar resmi raporlarla merkeze bildirilirdi. Bunun sonucunda duyulan memnuniyet de yine resmi yazıyla ilgili bölgenin idari ve mülki amirlerine iletilirdi (Ek 20). Zira eşkiyalar için bulunmaz bir fırsat olan panayırarda, kervanların soyulmasından,

tüccarların paralarının gasp edilmesine kadar birçok güvenlik problemi doğmaktaydı. Bu durumda panayır kurulmadan gerek güzergâh boyunca yol emniyeti, gerekse panayır mekânlarında önleyici tedbirler almak zorunlu hale gelmekteydi. Yerel halkın korumasının yanında Bostancıbaşıları da etkin bir şekilde kullanan Osmanlı tüccarların panayıra ulaşmalarını ve panayırdan sonra yüklü miktarlarla memleketlerine geri dönmelerini sağlamakta Bostancıbaşıları görevlendirmişti (Şen, 1996: 102).

1.11. PANAYIRLAR VE EĞLENCE

Panayırlar, içerisinde sadece ticari faaliyetlerin yürütüldüğü bir organizasyon değildir. Panayırların asıl içeriğini eğlence, sosyal ve kültürel faaliyetler oluşturmaktadır. Bazı ritüeller, soytarılar, palyaçolar, devler ve cüceler, hokkabazlar, yemekler panayırların olmazsa olmazlarındandır. Panayırlara ilgi çekmek üzere oldukça önemli olan bu eğlenceler, tacirler için fazla müşteri anlamına gelmektedir.

Evliya Çelebi, panayırlarda yer alan eğlencelere yönelik oldukça ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bu eğlence türlerinin ya da eğlence amaçlı yapılan aktivitelerin zamana ve zemine göre değiştiği veya kaybolduğu, popüleritesini yitirdiği gerçeğini bir yana koyacak olursak, tarihî panayırlarda ne türden bir eğlencenin olduğunu öğrenme açısından oldukça önemli olduğunu düşünüyoruz. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde panayırlarda ne türden eğlencelerin olduğuyla alakalı şu bilgileri vermektedir:

Cemî'i rûy-i arzda ne kadar lu'bedebâz ve bâzbâzânlar var ise meydânlar ve hayemâtlarda hokkabâz ve surâhîbâz ve cânbâz ve kumârbâz ve sûretbâz ve kâsebâz ve gürzbâz ve kûzebâz ve zorbâz ve resenbâz ve şu'lebâz ve kuklabâz ve şebbâz ve hayâlbâz ve hîlebâz ve perendebâz ve sinibâz ve kadehbâz ve şîşebâz ve âteşbâz ve tâsbâz ve kadehbâz ve taşbâz ve çemberbâz ve şemşîrbâz ve ayubâz ve maymûnbâz ve keçibâz ve himârbâz ve matrakbâz ve kemendbâz ve yılanbâz ve kumârbâz ve kuşbâz ve kayışbâz ve kâğıdbâz ve âyînebâz ve çanakbâz ve kellebâz ve'l-hâsıl cemî'i dünyânın erbâb-ı ma'ârif bâzbâzânları ve cemî'i ilm-i sîmyâya mâlik veled-i zinâları bu cem'iyet-i kübrâda bulunup cemî'i hayemâtlarda ve çârsû-yı bâzârlarda her diyârın hânendegân sâzendegân rakkâs-ı mutribân kaşmerân mudhikân meddâhân gazelhânları ve pehlivân-ı kûştegîrân kemândârân dilîrân dilberân-ı mahbûb-ı zemânları ve âşıkân-ı

sâdikân gûyendegân bintân-ı zenânları bile cümle bu bâzâr-ı hüsnde mevcûd olup bir cem'iyet-i kübrâ olur kim bunu görmeyen ve Mısır'da Nîl kesimin görmeyen ve Mısır kurbunda fieyh Seyyid Ahmedü'l-Bed[ev]î ve eş-fieyh Ğbrâhîm Dessûkî mevlûdların görmeyen bu cihânda ifnâ-yı vücûd edüp çok şey gördüm demesin (Kahraman vd., 2003: 316).

Panayırların çekiciliğini artırmak için oldukça renkli organizasyonlar düzenlenir, spordan sanata birçok faaliyete yer verilir. Güreşten at yarışına, koşudan ok atmaya kadar birçok sportif faaliyetin yanında, tiyatro, sirk, cambazlar, dansözler ve şans oyunları ile lunaparklar panayırların olmazsa olmazlarındandır. Evvel emirde meddahların yer aldığı panayır organizasyonlarında günümüzde meddahlık yapan kalmadığı için stand up ya da farklı güldürü etkinlikleri (skeç) sergilenmektedir. Evliya Çelebi'nin hemen her panayırda olduğunu vurguladığı sazandelerin, rakkasların yerini günümüzde halk konserlerinin aldığını söylemek mümkündür.

Panayır eğlenceleri, senenin sosyal ve psikolojik yorgunluğu ile ruhsal çöküntü yaşayan halkı rehabilite etme işlevine sahiptir. Sağaltıcı yani tedavi edici işlevi de vardır. Bu bir bakıma “buhar kazanındaki güvenlik subabı gibidir. Kültür düzeninin ve baskıların kaldırılması, geçici bir süre için dizginlerinden boşalmış bir enerji ve büyük savurganlığın, başıboşluğun hüküm sürdüğü bir toplu yaşantı(dır)” (And, 1982: 1-2). Böylesine doğal ve eğlenceye matuf ritüellerin olduğu ortamda panayır mekânları, folklorik birçok unsur için icra mekânı olarak değerlendirilebilir. Panayır kurulan bölgelerdeki geleneksel eğlenme tarzlarının yanında toplumun bütünü tarafından eğlenceli bulunan aktiviteler panayırların ortak eğlenceleri olarak ifade edilebilir.

Eğlence denilince çocuk faktörünün ön plana çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Panayır eğlencelerinde ise seyyar salıncaklar büyük küçük en önemli eğlence aracıdır (Resim 1). Bayramlarda ve panayırlarda kurulan bir çeşit teleferiğe benzer eğlence aracını da Orhan Okay şu şekilde anlatmaktadır:

Kurdağa gibi zaten eğimli olan arazide birbirinden zannederim 30 – 40 metre kadar mesafeli iki direk arasına çekilen çelik bir kablo üzerinden makaralar üzerine asılmış, ayakları olmayan sandalye gibi bir oturak üzerinden eğimin verdiği süratle bir uçtan bir uca kayılırdı. Herhalde bütün kayma 10 saniye kadar sürer, aşağıda güçlü kuvvetli bir adamın bizi tutup indirmesiyle bu korkunç düşüş sona ererdi (Okay, 2002: 111).

Panayırların geleneksel sporu olan kaleye gol atma da oldukça ilgi çeken eğlence yöntemlerinden biriydi. Erkek katılımcıların ilgisi futbola dönük olduğundan kaleye gol atma karşılığında genellikle ödül olarak sigara verilir, her şut için belli bir miktar ücret alınırdı. Kaleci çoğu zaman bayan olurdu. Bunun sebebi, erkeklerin ilgisini çekmenin yanında, bayan kaleciye daha kolay gol atabileceklerine yönelik psikolojik bir tercihti (Resim 2). Şimdilerde muhtelif parklarda az da olsa devam eden halka atma ya da kasnak geçirme oyunu ise, daha çok gençlerin ve büyüklerin tercihiydi (Resim 3). Bu oyunda tabla üzerinde gelişigüzel sıralanmış sigaraların uzaktan atılan halkaların ortasında kalacak şekilde isabet ettirilme çalışması söz konusudur. Her halkanın belli bir miktar ücret karşılığında alınması, halka geçirilen sigaranın kazanılmasıyla kâra dönüşeceği bir oyun:

Şeyler vardı mesela, halkayla sigara şeyleri vardı. Tablaya yayarlardı sigaraları, üç halka beş liraydı mesela. Şimdi lunaparklarda olan şey o zaman da vardı (Yüksel, 2016).

Panayırlarda olmazsa olmaz oyunların bir diğeri, hedef vurmaca oyunudur. Günümüzde balon vs. farklı türleriyle lunaparklarda oynanan bu oyunda hedefi vurulduğunda kazanılan hediyeden ziyade hedefi vurabilmek keyif verici bir durumdu (Resim 4). Panayır eğlencelerini lunapark eğlenceleri gibi paket program şeklinde tanımlamak mümkündür. Taşınması kolay eğlence araçlarından müteşekkil oyunlar, panayırlarda kurulan seyyar lunaparkın eşliğinde panayırdan panayıra seyahat eder, yediden yetmişe herkesi eğlendirirdi (Resim 5). Merkezi bölgelerde kurulan panayırlar, eğlence açısından oldukça zengin panayırlardandı. Nitekim ulaşımın kolay olması ve yakın mesafelerde kurulması, nispeten daha ağır oyun malzemelerinin taşınmasına olanak sağlamaktaydı. Langırt diye tabir edilen (Resim 6) bir çeşit masa futbolu şeklinde tanımladığımız bu oyunun malzemeleri bu minvalde değerlendirilebilir. Oldukça ağır olması bu oyunun daha çok merkez bölgelerde oynanmasına olanak sağlamaktadır.

Panayır eğlenceleri bu tür oyunlardan ibaret değildi şüphesiz. En ilgi çeken ve izleyicileri heyecanlandıran gösterilerin başında cambazlar (Resim 7) gelmekteydi:

Aralarında herhalde yedi – sekiz metre mesafe olan iki kalın direk arasına gerilmiş tel üzerinde gösterileri başlardı. Cambazımız genç bir delikanlı olan Ali Rıza idi. Önceden telden sarkıtılmış bir trapez üzerinde korkunç tehlikeli hareketler, az kaldı düşecekti dedirten ani bükülüşler... Derken Ali Rıza, elinde terazilediği sırıkla telin topraktan başlayan eğik kısmından asıl direğe doğru ağır ağır yükselmeye geçer, direğe ulaşınca da ilk alkış kopardı (Okay, 2002: 66).

Cambazın ipler arasındaki yolculuğu esnasında düşecekmiş gibi heyecanlandırıcı hareketleri hemen herkesi korkuyla karışık heyecana sevk eden tarifsiz bir duygu olarak izah edilmektedir:

Artık yolda yürür gibi, bir direkten öbürüne, bazan düşer gibi yapıp çığlık attırarak, bazan koşa koşa, bazan ayaklarını bir gaz tenekesine sokup kırım kırım ilerleyerek dolaşması ertesi günler mahalle çocuklarının meclislerinde, seyredemeyenlere de tarif edilerek anlatılır dururdu (Okay, 2002: 66).

Aç! Aç! Aç! sloganlarının altında erkekleri heyecanlandıran önemli bir eğlence türü de panayırların birçoğunda yer almaktaydı. Özellikle İstanbul, Bursa gibi şehirlerde panayırlara dansözlerin geldiği oyunun yanı sıra yaptıkları gösterilerle farklı bir eğlence kültürünün kapılarını araladığını görmekteyiz:

İstanbul'da kurulan panayıra dansözlerin geldiğini biliyorum. Hatta oyun bitince herkes bağırırdı “Aç! Aç!” diye. O da eteğini yavaşça indirmeye başlar, tam indirecekken heyecandan herkes bağırır, sonra geri çekerdi. Bir müddet böyle devam eder, en sonunda bi indirirdi. Bir de bakardık ki altında başka bir etek, tayt var (Gölpınarlı, 2016).

Cinselliğin oldukça gizli olduğu, belli başlı programların, televizyonların, magazin dergilerinin olmadığı dönemler düşünüldüğünde oldukça heyecan verici olabileceği panayırcıların da gözünden kaçmamış, fırsatı değerlendirerek eğlenceyi ticarete dönüştürmüşlerdir. Buna benzer bir panayır eğlencesinde şu ayrıntılar yer almaktadır:

Bizim oralarda çadırlar kurulurdu. Biz aç aç çadırları derdik. Dansözler gelir dans müzikleri eşliğinde oynarlardı. Bazen grup halinde çıkarlardı, bazen tek başına çıkarlardı. Ama elbiseleri yoktu mayoları ve pullarla yapılmış sütyenleri vardı sadece. Bunlar sütyenlerini ya da mayolarını çıkarır gibi yapınca herkes çığlığı basardı (Gündüz, 2016)

Panayırlarda yapılan bu gösteriye benzer bir ayrıntı da yöresel tanıtımlar için hazırlanmış web sitelerinin birinde şu şekilde yer almıştır:³⁰

Gösteriden önce yapılan anonlarda sahne önündeki tellerde elektrik olduğu belirtilirdi. Coşup sahneye fırlayacakları ne panayırcılar, ne de görevli bekçiler önleyebilirdi. Oynayan kadınların yaşları 20-40 arasındaydı. Aç-aç tezahüratı belli bir noktaya gelince oyuncu kadın sütyenini çıkarıp sallarken bir eliyle göğüslerini kapatırdı. Yavaş yavaş ellerini indirir, hepimiz ilk defa çıplak göğüs görürdük. Sonra tezahürat artarak devam ederdi. Genellikle kadınlar açmadan içeri kaçırdı. O zaman kıyamet kopardı. Seyirciyi yatıştırmak için çadırın patronu sahneye gelir ve “Bu kız yeni, acemi, kusura bakmayın, diğerleri açacak” der, seyirciyi yatıştırmaya çalışır, diğer kadınlar sahneye fırlayarak oynamaya başlardı.

Cinsel içerikli şovların yanında tehlikeli ve heyecan verici şovlar da panayırlarda özlemle beklenen gösterilerdendi. Bu gösterilerin başında ateş üfleyen ya da ateşle oynayan, dans eden gösteriler (Resim 8) gelmektedir:

Cambazlar gelirdi, ateşler üflerlerdi. Ağzına benzin mi ne aliyosa artık. Püff yaptı mı ateşler etrafa dağılırdı. Bazen yanmış gibi yapar, bizi heyecanlandırır. Tabi bu gösteri akşam oluyodu. Millet alışverişi bırakır, gecenin içinde o aydınlığa bakardı. Bi de ateşlerin yakıldığı meşalelerle akrobatik hareketler yaparlardı. O ateşler döndükçe muhteşem bi görüntü olurdu (Yurtoğlu, 2016).

Cambaz ve alev üfleyenlerin farklı olduğu gösterilerin dışında iki gösteriyi birleştiren cambazlar da birbirinden heyecanlı ve tehlikeli gösterilerle izleyenleri heyecanlandıran oyunlara imza atmaktaydılar:

Bir zaman da Ali Rıza'dan biraz daha yaşlıca, kıyafeti daha profesyonelce, ellerinde deri bileklik, mayosu daha modern bir cambaz gelmişti. O daha tehlikeli numaralar yapıyor, tekerlek lastikleri çıkarılmış bisikletle ip üzerinde ileri – geri gidip geliyor, ağzından elindeki meşaleye alev püskürtüyordu. Hatta bir defasında kendini ipten ustalıkla yere atıp güm diye toprağın üzerine bağdaş kurmuş olarak düşmüştü de bir şey olmamış gibi ayağa zıplamıştı (Okay, 2002: 67).

Günümüz teknolojiyle düşünüldüğünde gösterilerde kullanılan araçlar değişse de hareketlerin ve heyecan uyandıran hamlelerin ortak olduğunu söylemek mümkündür. İnsanların değişen dünya hayatına rağmen korkularının, sevinçlerinin ve heyecan uyandıran eğlencelerinin hatta zevklerinin

³⁰ Peker, E. H. (2008). Bursa Panayırları. Erişim: 18 Şubat 2016. Ağ Sitesi: http://www.bursadakultur.org/panayir_bursa.htm.

değişmediğini görmekteyiz. Bu cümleden olarak; büyük küçük hemen herkesin sevdiği eğlence araçlarından dönme dolap adı verilen büyük eğlence aracının teknolojik ve ekonomik imkânlar ölçüsünde biraz daha iptidai olanı panayırları dolaşmaktaydı (Resim 9). İnsan gücüyle çalışan bu dönme dolap özellikle çocukların peşinde koştuğu ve dört gözle beklediği tahtadan bir dönme dolaptır. Nitekim panayır mekânlarında rahat bulunabilecek madde olan tahta, tamiri kolay ve taşınabilir olması yönüyle oldukça avantajlı olmaktadır.

Panayır eğlencesi denilince hokkabazlar olmadan olmazdı tabi. Birbirinden ilginç ve şaşırtıcı sihirbazlık hareketleri ile şaşkın bakışlar altında el çabuklukları. Büyük küçük herkesin ilgi duyduğu eğlence araçlarından biriydi. Şimdilerde sirklerde yapılan böylesi gösteriler daha önce mekân olarak panayırları seçerlerdi. Sihirbazlık yapan ve kendilerine ilgi çekici isimlerle kostümler ayarlayan bu hokkabazlar aynı zamanda fal da bakarlardı.

Yetmişli yıllara gelirken büyük çadırlarıyla fal bakan Mandrake, Şah-mat gibi hokkabazlar panayırlara gelirdi. Bunlar çeşitli gösteriler yaptıktan sonra fal bakarlardı. Bu falın ücreti yüksekti. Fal baktırmak isteyenler ücreti ödedikten sonra dileklerini bir kâğıda yazarlardı. Falcının yardımcısı bu kâğıtları toplar, büyücek bir kâsenin içinde seyircinin gözü önünde yakardı. Gösterinin belli aşamasında falcımız elindeki çubuğu çanaktaki küllere batırır dileklerimiz olup olmayacağını söylerdi. Harçlıklarımız biter, gidemediğimiz, alamadığımız şeylere imrenerek bakar, bir dahaki panayıra inşallah diyerek evlerimize dönerdik.³¹

Atlıkarıncalar da çocukların eğlence dünyasına hitap eden en önemli araçlardan biriydi. Panayır eğlenceleri bir bakıma çocukların daha çok ilgisini çekecek eğlence araçlarıyla, oyuncaklarıyla doluydu. Günümüz alışveriş merkezlerinin olmadığı zamanlarda, kalkıp şehir merkezinde gidebilecek imkânı olmayan, olsa da kalacak yeri olmayan çocuklar için panayırın köylerine ya da kasabalarına gelmesi çok önemlidir. Atlıkarıncada dönen çocukların mutluluklarıyla mutlu olan anne babalar, çocukların ellerinden tutup doğruca minik hayvanat bahçelerine giderlerdi. Panayırlara vahşi ya da evcilleştirilmiş irili ufaklı hayvanların geldiğini anlatanlar şu ayrıntıları vermişlerdir:

³¹ Peker, E. H. (2008). Bursa Panayırları. Erişim: 18 Şubat 2016. Ağ Sitesi: http://www.bursadakultur.org/panayir_bursa.htm.

Ben en çok hayvanları merak ederdim. Sanki ufak bi hayvanat bahçesiydi. Çadırların içinde kafesler vardı. Kafeslerde küçük köpekler, kurt, Sibiry kurdu, çeşit çeşit yılanlar hatta domuz ve ayı da olurdu (Koca, 2016).

Ayı, panayırlar için çok önemli bir hayvandı. Zira ayı oynatanlar için panayır mekânları çok önemliydi. Elinde defle şarkılar söyleyerek ayı oynatanlar bir anda etrafına insanları toplayabiliyor ve gösteri sonunda parasını toplayıp gidiyordu:

Ayıcı geliyodu ayı oynatıyodu. Ayının işte burnunda bi halka, oynuyivi (oynayıver) oğlum veya oynuyivi kızım dedimi tefi çalardı, ayı oynardı. Hamur yoğurivi (yoğuruver) kızım derdi yoğururdu. Gocagarı, kızlar nası gider? Onun taklidini yapar. Eğitmiş ayıyı adam (Yurtoğlu, 2016).

Şans oyunları yetişkinler için oldukça ilgi çeken ve kısa yoldan parayı kazanmak, panayırdaki harcamak için bir fırsat olarak değerlendirilen oyunlardandı:

Mesela ben hiç unutmuyom ben sana bi anımı anlatıyım. Hacı rahmetlik babam bana 10 lira para verdi. Bu şıkşık şeyler var ya işte 3 tane, 6 tane şeyleri var işte birine parayı basıyon 2-3 tane zar var sallıyo... O zaman ben çok büyük ciddi para kazanmıştım 65 lira. Bastıkca alıyodum. Şöyle büyük bi masa vardı, işte deniz işareti vardı, ok işareti vardı, işte bilmem şu vardı, oraya gidiyon beş lirayı basıyodun 3 tane zar var üçü bir arada geldi mi üçünü birden alıyodun diğerlerini de alıyodun yani. Öyle bi şeydi işte şimdi olsa mümkün değil de... Ama 55-60 liraya yakın para kazandım. Harcaya harcaya bitiremedim onu (Yurtoğlu, 2016).

Bu oyunlarda oynayandan ziyade oyunu kuran ve yöneten daha çok para kazanmaktaydı. Buna benzer bir hatıradaki da şu ayrıntılar yer almaktadır:

Tombalacılar, basit hediyeler veren piyangocular dışında çakmak, sigara tablası, güzel çakılar, benzeri ürünleri tezgâhta olan çekilişçiler vardı. İyi sayılacak bir para verip zarflardan birini seçerdiniz. Genelde boş çıkardı. Bazen de büyük ikramiyeyi kendi adamlarına kazandırır ve böylece müşteri kızıştırırlardı. Bilirdik ki adam hediye el ayak çekildikten sonra geri getirecek bir kısmına ben şahit olmuşum.³²

Panayıra gelen çocukların en çok merak ettikleri unsurlardan biri oyuncaklardı. Her sene panayıra yeni oyuncakların gelmesi çocukları bir sonraki panayırdaki kendilerini ne gibi yeni oyuncakların beklediğini merak etmeye sürüklerdi. Bütün

³² Peker, E. H. (2008). Bursa Panayırları. Erişim: 18 Şubat 2016. Ağ Sitesi: http://www.bursadakultur.org/panayir_bursa.htm.

seneyi panayırı beklemele geçiren çocuklar, sene içerisinde panayıra hazırlık yapar, para biriktirirlerdi:

Biz eskiden oyuncak nedir panayırdaki öğrendik. Her panayırdaki yeni bir oyuncak çıkmış olurdu. Onu aldirmek için babamıza ne gözyaşları dökerdik. Tahtadan, demirden, kâğıttan, plastikten, lastikten yapılmış türlü türlü oyuncaklar olurdu. Arkadaşlarım aldıkları oyuncakları gösterir, ben niye onu görememişim diye hayıflanırdım. Çocukluk işte. Yokluk da var tabi. Sirtında oyuncak sepetiyle gezen oyuncakçılar (Resim 10) arardı gözlerimiz (Saçak, 2016).

Panayır eğlencelerinin farklı bir boyutu olan çadır tiyatroları elbette ki yorgun bedenlerin dinlenip eğlendikleri eğlence türlerindendi. Çadır tiyatroları ile ilgili bilgi ve değerlendirmeleri geleneksel tiyatro başlığı altında inceleyeceğimiz için burada bu kadarla iktifa etmeyi tercih ettik.

1.12. PANAYIR – EDEBİYAT İLİŞKİSİ

Panayırlar, ticari fonksiyonunun yanında içtimai ve sosyal yönden çok önemli aktivitelerin yapıldığı mekânlar olarak da değerlendirilmektedir. Panayırların bir araya getirdiği insanların fazla oluşu, farklı aktivitelerin icracıları için her zaman bulunmaz bir fırsat olarak algılanmıştır. Hedefi insan olan edebiyatın ve edebiyatçıların da bu kaynağı görmezden gelmesi beklenemez. Dolayısıyla panayır mekânlarını edebî birçok faaliyetin gerçekleştiği mekânlar olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim edebiyatın çok güçlü olduğu cahiliye dönemi Arap yarımadasında özellikle Ukaz panayırında şiir yarışmalarının yapıldığı, en güzel şiirin seçilerek Kâbe'nin duvarlarına asıldığı bilinmektedir. Hatta bu şiirlerin altınla yazıldığı (akt. Doğan, 2011: 2) ve yarışmayı kazanan şairlerin tatmin edici ödüllerle mükâfatlandırıldığı panayır ve şiir ilişkisinin neredeyse kurumsal bir hale geldiğinin göstergesidir. Ukaz panayırında şiir yarışmalarının dışında güzel konuşma yarışmaları da yapılmakta, panayıra katılan zenginlere söylenen methiyeler neticesinde para ve bahşişler de alınmaktaydı (El-Farukî, 1997: 381-382). Bununla birlikte yine Mekke'de kurulan bir panayırdaki okunan Müslümanlar tarafından önem atfedildiği için günümüzde

de meşhur olarak kabul edilen Kusbin Saide'nin hutbesi de (Atamgüç, 1935: 30) panayırarda icra edilen tarihî ve edebî ürünlerden biridir.³³

Panayırların edebiyat ve dil üzerine oldukça fazla katkısı olmuştur. Özellikle uluslararası panayırarda uzak yakın farklı coğrafyalardan gelen tüccarların konuştukları farklı lehçelerle yakınlaşmaya vesile olarak bir bakıma ortak bir dil geliştirmeye yardımcı olmuştur. Arap coğrafyasında kurulan panayırarda özellikle Kureyş dili kullanılmış ve bu dilin kullanılması Zü'l-Mecâz, Mecenne panayırları ile Ukaz panayırlarının Mekke'ye yakın bölgelerde düzenlenmesi, Mekke'de konuşulan dilin diğer bölgelere üstünlük sağlamasına neden olmuştur (Yüksel, 1994: 311).

Mükâfat ve para, edebiyatçıları özellikle şairleri panayıra çeken pekiştireçlerden biri olmuştur. Zengin bir reise ya da devlet erkânından önemli zevata methiyeler düzmek, eserini ona atfetmek beraberinde getireceği bahşış, para ve şöhret düşünülecek olursa böylesi bir fırsatı değerlendirmenin ne kadar önemli olduğu tahmin edilebilir. Hatta dönemin sultanları, vezirleri ya da zengin tüccarları panayırda kendisine methiye düzen şairleri panayır sonrasında sarayına ya da şiir meclislerine çağırır orada şiirlerini dinlerdi (Yılmaz, 1997: 8).

Şairler açısından panayırlar çok ayrı bir öneme sahipti. Zira bir nevi sınav merkezi işlevi gören panayırarda toplanan şairler, kendilerinden usta şairlerden icazet alır, ün yaparlardı:

Alışverişin yanı sıra, bir çeşit edebi kongre niteliği taşıyan panayırarda, şair kahramanlar edebi mahsullerini ortaya koyarlar, hırsıyla peşinde koşulan ilk şeref sırasını almak maksadıyla buralara gelirlerdi (Yılmaz, 1997: 3–4).

Bu cümleden hareketle panayırlar için emtia pazarının yanında şiir ve edebiyat pazarı, edebiyat piyasası ve imtihan yeri olduğunu söyleyebiliriz. Şairleri bu derece heyecanlandıran temel dinamik, şiir alıcılarının ve şiiri değerlendiren otoritelerin panayırlara iştirakiydi. Çünkü panayırlar, şairler ve sanatçılar için eserlerini sergileyebilecekleri imkânı onlara sağlayan yegâne mekânlardı. “Şiir yarışmaları yapılıyor, ödül kazananlara o günün şartlarıyla verilmesi gereken

³³ Mekke'de Sukulukaz bölgesinde kurulan bir panayırda okunan bu hutbe ile ilgili bkz: (Doğan, 2011: 3).

hediyeye neyse onu veriyorlar” (Şehitoğlu, 2016). Özellikle Arap yarımadasında düzenlenen panayirlarda dönemin şiir ve edebiyat alanında popüler en büyük şairi hakemlik eder, onun karşısında şiirini okumak isteyen şairler ise en güzel elbiseleriyle, süslenmiş binek hayvanlarıyla gelirlerdi (Yılmaz, 1997: 5).

Panayirler; kuruldukları dönem itibariyle, toplumun sahip olduğu kültürel, teknolojik ve edebî yönden bütün kazanımlarını ve temayüllerini gösteren önemli bir işleve de sahiptir. Nitekim bir panayirda sergilenen, satılan eşyalardan, sergilenen oyunlardan siz o toplumun estetik anlayışını, zevklerini ve sahip olduğu teknolojik imkânlarını görebilirsiniz. Aynen öyle de; edebiyat ve şiir yönüyle panayirlerin müşterek bir edebî anlayışa, müşterek bir edebiyat diline ve şiir anlayışına yön verdiğini söyleyebiliriz. Panayirlarda farklı şairlerle iletişim kuran edebiyatçılar, şairler genel kabullere göre müşterek bir şiir dili kullanmış olmaktadır. Arap edebiyatında ve Türk edebiyatında müşterek bir edebî lehçenin ortaya çıkmasında panayirlerin önemi oldukça büyüktür (Yılmaz, 1997: 6).

Şiir seçmelerinin yanında dönem içerisinde hazırlanmış diğer edebî ve ilmi çalışmalar da panayirlarda bir araya gelen edebiyatçılar tarafından tahlile ve tenkide tabi tutulur, bu sayede ciddi bir eleme ve redaksiyon işlemi gerçekleşmiş olurdu. Yeni çıkan / çıkacak kitaplar, yeni kültür ve edebiyat ortamları panayirlarda şekillenirdi. Panayirlarda icra edilen diğer bir edebî ürün de destanlardı. Destan anlatıcıları panayirleri dolaşır, müzik eşliğinde destanlar söyler ve elindeki destan metinlerini satarak, bahşiş alarak kazanç elde ederdi:

Bizden önce panayirlarda destancılar oluyormuş, destan satanlar oluyormuş. Babamdan annemden dinlerdim. Destancılar bağırarak teyp asarlar destan söylerlermiş. Eğer destanda ölüm, savaş gibi şeyler varsa kırmızı yazılı olurmuş kanlı olursa. Hikâyede gurbet varsa, ayrılık varsa, gurbete gitmişse yeşil olurmuş. Yeşil yazarlardı ben bunları teyzemden de biliyorum. O da anlatırdı. Hatta onda vardı bu kâğıtlardan. 3 tane A 4 kâğıt düşün tanesi 50 kuruş her zaman gider alırlarmış annemgil, teyzemgil (Yurtoğlu, 2016).

Edebiyatçılar, şairler ve âşıklar için rakipleri ile atışmalar yapacağı, edebî yönden tenkit edeceği ve üstünlüklerini nazara vereceği imtihan yeri, müsabaka sahası olarak değerlendirilebileceğimiz panayirlarda âşıklık geleneği ve icra

ortamlarına ilişkin tespit ve değerlendirmeler çalışmamızın “Âşık Fasılları” bölümünde ayrıntılı yer almaktadır.

1.13. ÂşIK FASILLARI

Âşıklık ile ilgili ve bu sanata doğrudan bağlı eğlenceler, insanların dışarıda vakit geçirmelerinin, çalışmalarının zor olduğu kış mevsiminde ve hassaten Ramazan ayında (Özarlan, 1999: 123; 2001a: 97) olmakla birlikte, panayırlar da âşıkların en önemli icra mekânlarıdır. Bütün bir yazı çalışarak geçiren özellikle tarıma dayalı nüfusun nefes alıp rahatlayacağı organizasyonlar olan panayırlara toplanan kalabalık, âşıkları her zaman kendisine çekmiştir. Her yönüyle avantajlı bir ticari ihtiyacı tatmine yönelik kurulan panayırlarda yapılan fasıllarla ve âşık atışmalarıyla halkın estetik ve bedii zevkine yönelik ihtiyaçları da giderilmiş olmaktadır.

Kimi zaman özel olarak panayıra davet edilen âşıkların yanında, kimi panayırların âşıklar için bir imtihan ve ustalık sınavı merkezi olduğunu görmekteyiz. Nitekim ankırı ve Yapraklı yöresinde birçok aşığın panayıra iştirak ederek burada kendi aralarında bir yarışma tertip edildiği bilinmektedir. Özellikle Ankara ve çevre illerden ankırı'ya gelen âşıklar, burada yarışarak, Kastamonu'da yapılacak olan âşıklar şölenine katılırlardı (Sargın, 2014: 68). Bu bakımdan ankırı'da kurulan panayır ıracak âşıkların usta oldukları ya da yeterli olduklarının tescillendiği okul işlevi görmektedir. Kapalı mekânların olduğu panayırlarda daha çok kahvehaneleri tercih eden âşıklar, açık havada sanatlarını icra ettikleri gibi çadırlarda da atışmalar yapmaktaydı:

Panayırın en zevkli yanı saz şairlerinin buldukları kahvehanelerdir. Buraya panayır dolayısıyla pek çok âşıklar gelirdi. On beş âşık bir sıraya dizilir; saz ile iptidai peşrev çalarlar, sonra gazel sırasile divan, koşma, zincirli koşma gibi şiirler okurlardı. Sonunda bir destan okunduktan sonra mecliste bulunan zenginleri irticalen methederler, bunlardan bahşiş alırlardı. Muamma asarlardı. Muammaı asan aşığı zenginlerden biri himayesine alarak mühim bahşiş verir, muamma asılı bulunduğu müddetçe bu gibi işlerden anlayanlar tarafından hediyeler verilirdi (Hacı şeyhoğlu, 1932: 146).

1.14. GELENEKSEL TİYATRO

1.14.1. Meddah

Geleneksel tiyatronun en önemli unsurlarından biri olan meddahlar, panayırlarda belli bir döneme kadar önemli birer eğlence aracı olmakla beraber, günümüzde devam eden panayırlarda göremediğimiz kayıplarımızdandır. “Nitekim sözlü geleneğin bir ürünü olan meddahların yerini, popüler edebiyatın ve mizah basınının meddahları, yakın dönemde de radyo laf ebeleri almıştır” (Özdemir, 2012: 49). İcra ortamları olarak insanların bir araya gelme zamanlarını ve topluca izleyebilecekleri bir mekânı arayan meddahlar, panayırları ayrıca takip ederlerdi. Evliya Çelebi panayır eğlencelerinden bahsederken, sıraladığı eğlence unsurlarının arasında meddahları da zikretmiş, panayırlarda özellikle yer aldıklarından bahsetmiştir (Kahraman vd., 2003: 316). Evliya Çelebi zamanında meddahların olduğu farklı kaynaklardan doğrulanabilir. Nitekim âşıklık geleneği ile ilgili bir çalışmada;

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Erzurum’da bilgi sahiplerinin eğlencesi olarak Hamza Meddah, Kasap Kurd, Şebbaz, Hâyalbaz Kandillioğlu, Diyarbakirli Yahya Şâkirdi Hânende Veysi Çelebi şeklindeki bilgiler dönemin meşhur hikâyeci ve meddahları konusunda sınırlı da olsa ipucu vermektedir. Bu bilgiler Erzurum’da başlangıcı şimdilik tam olarak tesbit edilemese de XVI. ve XVII. Yüzyıllarda canlı bir meddah geleneğinin mevcut olduğunu göstermektedir (Özarlan, 1999: 162; 2001a: 127-128).

Kimi zaman panayırla beraber gezen meddahlar, kimi zaman yörede panayırdan sonra da kalır ve kendisine gösterilen teveccühe binaen bir müddet gösterilerine devam ederdi. Meddahların günümüzde farklı formlara bürünmesi, “stand up” gibi çeşitli komedi türlerinin ortaya çıkmasından olsa gerek, yakın tarihte kurulan panayırlarda meddahlara ilişkin herhangi bir malumat elde edilememiştir. Ancak 1792 yılında Polonyalı bir gezgin olan Stanislaw Malachowski’nin Osmanlı Devleti’nde Büyükelçi görevini yürüttüğü dönemlerde şahit olduğu meddah gösterisi ile ilgili verdiği bilgiler, o dönemde panayırlarda meddahların olduğu yönündeki tespitlerimizi güçlendirmektedir. Malachowski, şahit olduğu organizasyonu karnaval olarak değerlendirse de gerek farklı

kültürlerdeki panayır karşılığında³⁴ gerekse tercüman hatasından olabileceğini düşündüğümüz bir yanlışlıktan söz edebiliriz. Zira o dönemde Osmanlı Devleti'nde karnaval kavramı yabancı bir kavram olmakla beraber, karnavalın yerini büyük panayırların aldığı bir dönemdir. Bu cümleden hareketle Malachowski'nin bahsettiği organizasyonun panayır olma ihtimali oldukça güçlüdür. Panayırdaki yer alan meddahla ilgili şu bilgileri vermiştir:

Karnaval (panayır) geldiğinde Türkler eğlenmeyi severler. Ama onların eğlenceleri hep çok ciddidir. Toplantı yeri olarak kullandıkları birçok kahvehane vardır. Kahvehanelerin ortasında genişçe bir kap durur ve üzerine kömür parçaları atılıp kahve pişirilir. Türkler sessizce sofaya oturup nargile içerler, sonra fakir bir Türk gelir ve ateşin başında oturup hikâye anlatmaya başlar. En enteresan olan hikâyenin ortasında anlatmayı keser, ayağa kalkar ve elinde bir kap tutarak dinleyiciler arasında dolaşır. Seyircilerin her biri adama Polonya parasıyla üç kuruş karşılığında bir ücret öder. Anlatıcı yeniden ateşin başına dönünce anlatmaya devam eder. Sözleri bittikten sonra başka kahvehaneleri de gezer. O ülkede iki sene yaşadığım sürece Türk dilini basit bir konuşmayı anlayacak kadar öğrenmişim. Bu hikâyeler tıpkı "Binbir Gece Masalları"na benzer. Bu kahvehanelerde tiyatro türü olan bir eğlence de vardır. Halı ile kaplı bir yerin arkasında bir Türk oturur ama genellikle yanında bir oğlan vardır. Kuş ötmesi, köpek havlaması gibi çeşitli sesleri taklit eder. Birden birkaç kişiyle konuşma yapar gibi bütün bu seslere sohbet ettirir (Akt: Kaim, 2006: 276).

Sessizliğin ve motivasyonun olması gerektiği mekânlarda yapılan meddah gösterileri, daha çok panayır yerlerinde kurulan çayhane, çadır, kahvehane gibi mekânlarda gerçekleştirilirdi. Yukarıda bahsi geçen çayhane de panayırdaki ya da panayırın kurulduğu bölgede sabit bir kahvehane olabilir.

1.14.2. Çadır Tiyatrosu

Oyunlarını ve diğer gösterilerini çok büyük bir çadır içinde halka sunan gezici tiyatro ya da gösteri grubu (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 478) olarak tanımlanan çadır tiyatroları panayırların en ilgi çeken eğlence mekânları olarak karşımıza çıkmaktadır. Panayır meydanlarında kalabalığı en çok kendine çeken taraf nedense tiyatro çadırının bulunduğu yer oluyordu (Çamlıca, 1949: 13). Büyük

³⁴ Karnaval ile panayır arasındaki benzerlikler ve ayrışan yönler ile belli dönemlerde farklı kültürlerde panayırın karşılığında karnaval sözcüğünün kullanıldığını çalışmamızın ilgili bölümünde izah ettik. Ayrıntılı bilgi için çalışmamızın "Panayır ile Sergi, Fuar, Festival, Karnaval ve Pazar Arasındaki Farklar ve İlişkiler" başlıklı bölümüne bakılabilir.

küçük herkese hitap eden oyunlarla alışverişten sıkılan katılımcılar, tiyatro ile dinlenme ve eğlenme fırsatı buluyordu. Özellikle televizyonun olmadığı dönemlerde, sinema gibi bir imkândan mahrum insanlar için ayaklarına kadar gelen bu gezici tiyatrolar bulunmaz bir nimetti.

Üstü açık yalnız kenarları çadırla çevrilmiş salaş bir sahne yerde yarım metre kadar yükseklikte odunlar üzerine çatılmış ve hızlı basıldıkça esniyen derme çatma bir sahnenin yan ve tavan kısımları görünmüyor. Her taraf tamamen açık, yalnız sol tarafta oyuncu kızların soyunmalarına tahsis edilen ayrı bir yer var. Tabii perde açılması falan olmadığı için oyuna başlama, kızların sebil bardakları gibi bu salaşın üzerine gelip oturmalarından kolayca anlaşılabilirdi (Çamlıca, 1949: 13).

Erkek izleyicilerin, güzel ve alımlı, genç, bir o kadar da dönemin müsaade ettiği ölçüde açık elbiselerle müzeyyen oyunculara olan merakı çadır tiyatrolarının önünde kuyrukların oluşmasına neden oluyordu.

İçeri girdiğimde yan yana muhalif renkte elbiseler giymiş ve yanaklarına birer toparlak kırmızılık sürmüş allı pullu, cicili biçili, yanardöner, açık seçik elbiseli genç yaşta kızları hep beraber şarkı söylerken gördüm. Herkes memnun, keyifler tamam. Ve bitince çılgınca alkışlar ve takdirler mütemadiyen yağıyor. Kız da muhtelif öpücük sesleriyle mukabele ederek bölmeye kaçıyor. Bu kızın kıyafeti belki alkışların bir kısmına vesile oluyor. Beyaz bir ipekli pantolon, üst yanı tamamen çıplak, yalnız renkli pullardan süslenmiş küçük bir sütiyen (Çamlıca, 1949: 13).

1.14.3. Kukla Gösterileri

Çocuk oyunlarından doğduğu iddia edilen kukla oyunlarının kökeni, tarih öncesi dönemlere dayanmaktadır (Baydemir, 2011: 64). Ölen insanların hatıralarına hürmeten, onlara benzeyen maskeleri takmak suretiyle taklitlerinin yapıldığı, zamanla bu maskelerin küçülerek kukla tiyatrolarının aktörleri olduğu da ileri sürülmektedir.

Panayırlarda çocuklara ve yetişkinlere hitap eden kukla gösterileri de sergilenmekteydi. İplerle veya parmaklarla oynatılan bu kuklalar, panayıra katılan çocukların fiziksel durumlarına göre hikâyeye bulur, çocukları güldürürdü: “Panayıra kuklacılar gelirdi. Böyle tombul komik suratlı çocukları buldu mu kuklacı onlarla şakalaşır, dalga geçer, herkesi güldürürdü.” (Doğan, 2016) Bir

grup halinde dolaşan kuklacılar, müzik eşliğinde gösterilerini icra ederken, kimi zaman dikkat çekmek için sadece müziği kullanarak izleyicileri toplar ve sonra oyuna geçerdi (Resim 11).

1.15. HALK MÜZİĞİ VE HALK DANSLARI

Halk kültürünün zamanla bir parçası haline gelen, en önemli icra mekânlarından olan panayırlarda geleneksel müziğin ve halk oyunlarının en meşhurları ve en güzelleri sergilenmektedir. Sakız Adası'nda "zincir" âdeti panayıra has müzik ve halk oyunu açısından bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bölgede düzenlenen panayıra has bir oyun olan zincirde, panayırın son günü, insanların ellerini birbirine bağlamasıyla bir bakıma zincir oluşturması söz konusudur. Panayıra has müzik aletleri olan keman, ud, latva, klarnet ve buzuki (Yunan sazı) gibi enstrümanlarla çalınan müzik eşliğinde el ele tutuşan insanlar, şarkılar söyleyerek dans ederler. İki ya da üç gece müzik ve oyunların devam ettiği panayırdaki gelenek olduğu üzere; sirtaki, yavaş çiftetelli, karşılama oyunları, susta arapî ve kasap havalarından oluşan geleneksel oyunların oynandığı görülmektedir.³⁵

Günümüzde belli zamanlarda düzenlenen halk konserleri, önceleri panayırlarda icra edilirdi. Nitekim ilk halk konseri 1672 yılında Londra'da İngiliz bir kemancı olan John Banister tarafından icra edilmeden önce halkın bu konserleri sadece panayırlarda dinleyebildiğini söylemek mümkündür (Türkmen, 2006: 76). Bu cümleden hareketle gelenek haline gelmiş panayır müzikleri ve yöresel halk oyunları panayırın artık kurulmadığı bölgelerde festival ve farklı isimlerle tertip edilen eğlence ve kültürel organizasyonlarla devam etmektedir. Bu konserlere genellikle yerel sanatçılar iştirak etmekte ve gündüz yoğun alışveriş ve eğlenceden yorulan insanlara akşam serin saatlerde yeniden hareket ve canlılık kazandırılmaktadır.

³⁵ Y.Y. (2016). Adetler ve Gelenekler. *Chios Travel Guide*. Erişim: 20 Haziran 2016, <http://www.chios.gr/tr/chios-kesfedim/kueltuer/adetler-ve-gelenekler>.

Panayırlardaki eğlence ve hareketlilik, müziğin de ritmini belirlemede etkili olmuştur. Nitekim Melih Kibar'ın bestelediği "Panayır Müziği" adlı eser, bir sinema filminde de panayır anında hareketli dakikalar yaşanırken arka planda çalınmak suretiyle hareket, müzikle desteklenmiştir. Günümüzde o müzik panayır müziği adıyla yâd edilmektedir.

1.16. MUTFAK KÜLTÜRÜ

Panayırlarda yöresel yemeklerin ve ürünlerin hemen her çeşiti bulunmaktadır. Bunun yanında farklı yörelerden tüccarların yanlarında getirdikleri yiyeceklerden istifade etme imkânı da bulunmaktadır. Bu bağlamda panayırlarda çok zengin bir mutfağın olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Evliya Çelebi "Seyahatname"sinde panayırdaki yer alan ürünler hakkında bilgiler paylaşırken; bu ürünlerle ilgili ayrıntılar da vermektedir.

Niçe kerre yüz bin yük metâ'lar elbette meydâna çıkup fûrûht olup ve niçe yüz bin yük metâ'lar alınıp kuş sūdū ve âdem sūdū ve arslan sūdū dahi bulunur. Kuş sūdū yumurtadır, âdem sūdū avret sūdūdür, arslan sūdū şarâb-ı bî-hicâbdır. Anlar dahi bulunur. Hattâ yumurta envâ'ından deve kuşu yumurtası ve âdem yavrusu ve körpe âdem kuzusu ve ciğer-küşeleri bulunur (Kahraman vd., 2003: 316).

Evliya Çelebi'nin panayırdaki yer alan bütün ürünleri sayması elbette mümkün olmayacaktır. Ancak söylemiş oldukları kesretten kinaye panayırlarda yer alan yiyeceklerin ve mutfak kültürünün ne kadar zengin olduğuna dair tespit ve bilgi niteliğindedir.

Panayırların en ilgi çeken ve insanların teveccüh ettiği ürünlerin başında içecekler gelmektedir. Nitekim mevsim itibariyle sıcak havalarda kurulan panayırlarda meşrubatçılar oldukça önemli ve ilgi gören satıcılardır. "...ve ol bâzâr günleri cemî'i kurâ ve kasabât u şehirlerden cemî'i esnâf-ı me'kûlât [u] meşrûbâtçılar ve habbâzîn ve tabbâhîn [ve] debbâğînler gelüp..." diyen Evliya Çelebi, gerek yerel halkın gerekse panayırlara iştirak eden askerî cenahın bu meşrubatlardan oldukça fazla tükettikleri bilgisini vermektedir.³⁶

³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: (Kahraman vd., 2003: 317).

Meşrubatın yanında panayırların olmazsa olmazları kuzu çevirme ve koyun, inek etinden yapılmış kebablardır. Evliya Çelebi bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir: "...matbah-ı Keykâvuslarından mâ'adâ belki bin yerde koyun ve kuzular bütün bütün kebâblar çevirilmededir."³⁷ Günümüz panayırlarının da olmazsa olmaz yiyeceklerinden biri olan kebab çeşitleri, yöresel teknik ve hazırlanış tarzıyla katılımcılar tarafından ilgi duyulan yiyeceklerdendir. Organizasyonların oldukça fazla olduğu panayırlarda anlık atıştırmalıklar ve fazla vakit almayan yiyecekler de katılımcılar tarafından tercih edilen yiyeceklerdendir. Bu yiyecekler özellikle yöresel ürünlerden seçilmektedir. Hemen her panayırın vazgeçilmez yiyeceklerinden olan mısır; haşlanmış mısır, patlamış mısır ya da ateşte közde kızartılmış mısır çeşitleriyle ikram edilmektedir. Günümüzde aynı çeşitleri görmekle birlikte bardakta farklı soslarla zenginleştirilmiş haşlanmış mısır da mutfağımıza girmiş bulunmaktadır.

Panayırda daha çok geçici ve seyyar satıcılar bulunmasına rağmen, birçok panayırda kahvehane, bozahane ve meyhaneler de bulunmaktadır. 17. yüzyılda Evliya Çelebi bu kahvehane ve türevlerinin hemen her panayırda bulunduğunu ve sayılarının binden fazla olduğunu söylemektedir.

Panayırlarda yöresel ürünlerin ve halk mutfağının hemen her çeşidini görmekle birlikte sadece panayıra has bazı yiyeceklerin olduğunu da söyleyebiliriz. Çankırı panayırlarında "panayır helvası" adıyla ün yapmış panayıra has bir helva (Resim 12), yöre halkı tarafından panayırda özdeşleştirilmiştir. Panayır gününün alameti olarak her eve giren helva, büyük küçük herkesin yemek için panayıra beklediği bir yiyecektir:

Panayır helvası en meşhur yiyecektir. Tak tak helvası da denir ona. Panayıra katılan herkes mutlaka akşam evine panayır helvasından götürür. Çok sert bir helvadır. Resmen boğuşuruz helvayla yemek için (Yılmaz, 2016).

Balıkesir ilinde ve özellikle Gönen panayırında yapılan adına "panayır böreği ya da hasse böreği" denilen yiyecek de yöre halkı tarafından panayırda özdeşleştirilmiştir (Küpeli, 1999: 496). Ayrıca Gönen'de âdet olduğu üzere,

³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: (Kahraman vd., 2003: 316).

nişanlı kızlar mutlaka panayıra götürülür ve panayır için özel olarak hazırlanan panayır çerezlerinden yedirilir. Bu özel karışım çerez, sadece panayıra ve gelin olacak kızlara has bir çerezdır (Özdemir, 1998: 251).

1.17. HALK SPORLARI

17. yüzyılda Avrupa’da siyasi otoritenin kendisini eleştirdiği ve aleyhte propaganda yaptığı için yasakladığı bilgisinin yer aldığı bir çalışmada; (Ehrenreich, 2009: 127) panayırlarda her türden sporun yapıldığı bilgisi verilmiştir. Bu panayırlarda boğa güreşi, boks, güreş gibi birçok sporun yapıldığını görmekteyiz. Hatta Avrupa’da erken dönemde yer alan sporların karnaval ve panayır gibi şenliklerde ortaya çıktığını, İngiltere’de de milli bayramlar ve panayırların sporun ortaya çıktığı merkezler olduğu da ileri sürülmektedir (Ehrenreich, 2009: 293).

Geleneksel spor karşılaşmalarının hemen her türünün yapıldığı panayırlarda özellikle Türk eğlence ve spor kültürü içerisinde önemli bir yere sahip olan at yarışı, güreş, cirit ve deve güreşi gibi birçok faaliyetin gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Buna rağmen günümüz panayırlarında, gelenekselleşmiş en önemli spor olan güreşi daha sık görmekteyiz. Osmanlı döneminde daha çok panayırlarda icra edilen bu güreşlerin günümüzde festivallerde devam ettiği söylenebilir. Gazetenin toplum hayatına girmesiyle birlikte, bazı bölgelerde panayır ilanlarına güreş davetleri ve bu güreşlerde yarışacak olan pehlivanların isimleri ile birlikte güreşin şartları, kazananlara verilecek ödüller eklenmeye başlanmıştır (Dervişoğlu, 2014: 116). Çorlu ve Çardak panayırlarında bu gelenek aynı şekilde devam etmektedir. Her yıl Eylül ayında yapılan ve dört gün sürdüğü rivayet edilen Çorlu Türbedere panayırının 13 Ağustos 1906 tarihli Tercüman-ı Hakikat Gazetesi’nde yer alan ilanı şu şekildedir:

“Çorlu’da at yarışları ve Güreş”
Hasılatı Çorlu’daki İslam okullarına verilmek üzere düzenlenmesine müsaade buyurulan at yarışları ve pehlivan güreşlerinin yarınki Salı (25 Eylül) yapılacağı haber alınmıştır.

15 Nisan 1912 tarihinde Bursa Gazetesi'nde çıkan ilan ise şu şekildedir:

“Çardak Belediye Başkanlığından”

Kal'a-i sultaniye (Çanakkale) sancağı dâhilinde Lâpseki kazasına tabi' deniz kenarında Gelibolu karşısında bulunan Çardak kasabasında bu sene de ikinci defa olarak panayır yapılacaktır. Bu panayır (23 Nisan) günü başlayıp üç gün hayvan, dört gün her çeşit eşya ve ürün satışı yapılacak şekilde düzenlenmiştir. Geliri Osmanlı donanması yararına ve kasabada inşa olunan kabristan duvarlarının yapımı ile kasabamızda yapılacak telgraf hattının giderlerinde sarf edilmek üzere İstanbul'dan getirtilerek Abdürrezzak Efendi Tiyatro kumpanyasından Hakkı Efendi kumandasında on beş kişilik bir hey'et yedi gün yedi gece tiyatro oynayacaktır. Nisan ayının 30'ncu pazar ertesi günü (13 Mayıs 1912 Pazartesi) dahi pehlivan güreşi başlayacaktır. Yapılacak güreşlere Mihalıç kazasından Araboğlu İbrahim ve Halil ve Hasan, Tekfurdağlı (Tekirdağ) Sarı Hüseyin, Edirneli Kara Emin, Şumnulu Mestan, Bandırma Kazası'ndan Çerkeş Kâmil ve Muharrem ve Paçacı İsmail, Sebeblili Hüseyin, İzmitli Aşir, Asitaneli (İstanbul) Mevlüd ve Arab Niyazi pehlivanların iştirak edeceklerinden baş'a on lira, büyük-ortaya yedi lira, küçük-ortaya üç lira (Osmanlı altını) ödül olarak verilecektir. Ayak pehlivanlarına koyun, çuha, şal ve basma vesaire verilerek memnun edileceğinden bunlardan başka gelecek pehlivanlar dahi memnuniyetle kabul olunub güreşlere katılabilecekleri ve gelecek seyircilerin ve tüccarın her türlü istirahatleri temin edilecektir.

Bu ilanlarda yer alan at yarışları duyurusu, panayırlarda at yarışları ve cirit sporunun da yapıldığını göstermektedir. At yarışlarında dereceye giren atlar ve sahipleri ödüllendirilirken, yarış kazanan kişi için bu başarı; bir sonraki panayıra kadar itibar ve sosyal statü kazanmak anlamına gelmektedir. Bu nedenle yarışmacılar yıl boyunca bu yarışmalara gerek kendileri gerekse kategorisine göre hayvanlarını hazırlarlar.

1.18. DİL VE İLETİŞİM

Panayırların, farklı milletlerden ve farklı kültürlerden insanların bir araya geldiği mekânlar olması, kendine özgü dil ve iletişim yöntemlerinin gelişmesini zorunlu kılmıştır. Ortaçağ Avrupa'sına yönelik çalışmalarda panayırlar arasında tüccarların iletişiminden sorumlu “Panayır Kâtipleri” adı verilen meslek grubunun varlığından söz edilmektedir (Pirenne, 2013: 118). Bu kâtipler; “Champagne ve Flander arasında durup dinlenmeksizin gidip geliyor ve tacirlerin mektuplarını taşıyorlardı” (akt: Pirenne, 2013: 120).

Panayırlara katılan farklı bölgelerden gelen tüccarlar, farklı diller arasındaki münasebetleri de beraberinde getirerek diller arasında kelime alışverişine de zemin hazırlamışlardır. Dilin gelişmesine ve doğru kullanılmasına da hizmet eden panayırlarda birçok sözcük farklı kültürlerden dilimize girmiştir. Bu görüşü savunan bir çalışmada, “es-Safka” kelimesinin bizdeki karşılığının “el sıkışmak” olduğu vurgulanmış, “ticari anlaşma” olarak ilk kez bu terimin panayırlarda kullanıldığı savunulmuştur. Bu kelimenin yanında; Farsçadan “misk, dibac, ibrik” Hintçeden “fil, kâfûr, câmûs, zencebîl” Yunancadan “iklîm, baytâr, dirhem, dinâr, tâvûs, kumkum, mancınîk, yâkût, nâfûra,” gibi pek çok kelimenin alındığı bilgisi verilmiştir (Ürün, 2003: 165). Bunun yanında “Cup, noble ve cotton” kelimelerinin aslında Arapça “kûb, nubul ve kutn” kelimelerinden alındığı ve bütün bunların panayıra iştirak edenlerin dil ve iletişim birlikteliğinden meydana geldiği savunulmuştur.

Kuruldukları bölgelerde gerek kültürel gerekse dil açısından önemli değişikliklerin oluşmasına zemin hazırlayan panayırlar, farklı kültürel unsurların yeni coğrafyalara dağılmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda dile yerleşen bazı kavramlar, yöre halkı ve panayıra katılan tüccarlar tarafından kullanılabilir hale gelmiştir. Zamanla gelenek ve alışkanlıklar kelimelerin anlam bakımından içini doldurmuş, yepyeni bir forma dönüştürmüştür. Bu kelimelerin ortak özelliği, panayırla özdeşleşmiş ve panayır merkezli oluşan kelimeler olmasıdır. Kimi kelimeler yöre halkı tarafından konuşulurken, kimi kelimeler ise umuma mal olarak bütün Anadolu sahasına yayılmıştır. Panayır kelimesiyle birlikte bir iki kelimenin birleşiminden müteşekkil bu kelimeler, kalıplaşmış ifadeler olarak dil ve kültür havuzumuzda yerini almıştır. Bu kelimelerden tespit edebildiklerimiz şunlardır.³⁸

Panayırıcı: Panayırdaki satış yapan kimselere panayırıcı denilirken (Ayverdi, 2005: 840), yöresel kullanımda kelimenin biraz değişikliğe uğradığını ve hemen her türde ürün satan, ya da evinde gereksiz eşya bulunduranlara panayırıcı denilmeye başlandığını söylemek mümkündür: “Biz böyle her şeyi satan adamlara panayırıcı deriz. Bi de evine girdiğimiz zaman sağa sola bakarız

³⁸ Sıralama ikinci kelimelerin baş harflerine göre alfabetik yapılmıştır.

gereksiz şeyler varsa hurda gibi “ne bu panayırıcı gibi biriktirmişin? Deriz” (Doğan, 2016).

Panayır ağası: Halk arasında hatırı sayılan ve sözü geçen zengin erkeklere verilen bir unvan (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 36) olan *ağa*, farklı organizasyonlarda olduğu gibi panayırdaki da hemen her yerde karşılaştığımız bir makamdır. Her panayırdaki olmasa bile genel olarak panayırın ihtiyaçlarını karşılayan ya da panayırı peşinen satın alıp köy sandığına parayı ödeyen panayır ağaları bir bakıma panayırın hamisidir:

Haa bak bi de şu var. İşte bu panayırı kurduk. Muhtar der ki içinizde bu panayırı alabilecek kim var? İşte o anki panayırın masraflarını hesaplar mesela Recep Abi ağadır ya der ki 3 bin liraya ben panayırı aldım. 3 bin lirayı köye verir. Köyden, köy sandığından oraya bir şey gitmez bütün paralar Recep Abi'nin olur. 2,5 lira olur, 4 lira olur o onun sorunu ama köy sandığına 3 bin lira nakit olarak girer. Zarar da eder, kar da eder. Ona panayır ağası derler ama genelde ağa derler (Yurtoğlu, 2016).

Panayır böreği (çöreği): Çankırı ve Balıkesir Gönen³⁹ bölgelerinde panayır günlerine has panayır böreği ya da panayır çöreği adıyla bilinen özel bir yiyecek vardır. Bu börek (çörek) sadece panayırdaki yapılmakla birlikte, zaman zaman panayırın kurulmadığı zamanlarda da yapılmaktadır. Yöre halkı tarafından panayır böreği olarak bilinen bu yiyecek, yöresel dile de bu unvanla girmiştir.

Panayır çerezi: Balıkesir Gönen'de nişanlı kızlar, mutlaka panayıra götürülür ve sadece panayırdaki hazırlanan gelin olacak kızlara özel bir karışım olan çerezden yedirilir. Bu çerez panayır çerezi olarak özel bir muhtevaya sahiptir (Özdemir, 1998: 251).

Panayır budalası: Sözlüklerde “zekâca geri olan kimse” (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 402) anlamında tanımlanan budala kelimesi, sözlü kültürde biraz daha farklı anlamda kullanılmaktadır. Panayırları takip eden, hemen her saniyesini panayırdaki geçiren ve çok alışveriş yapan kimselere *panayır budalası* denilmektedir:

³⁹ Çankırı'da yaptığımız derlemelerde ve Gönen panayırı ile ilgili bölümde bu konu ile ilgili kaynaklar verilmiştir.

“Bazı kimseler var köyde. Panayır kuruldu mu orda yatar kalkar. İşine yarayan yaramayan ne varsa alır adam. Panayır budalası olmuş yani” (Doğan, 2016).

Panayır delisi: *Deli* kelimesi “aklını yitirmiş olan, akli dengesi bozulmuş olan, mecnun” (TDK Türkçe Sözlük 2011: 615) anlamına gelmektedir. Panayırda dolaşan bu tür insanlar genellikle şefkat hissiyle gerek tüccarlar gerekse katılımcılar ve yöre halkı tarafından korunur, kollanır ve ihtiyaçları karşılanır. Bununla birlikte *panayır delisi* kelimesinin farklı bir kullanımı daha mevcuttur. Bir şeyin *delisi olmak*; “bir şeye aşırı derece düşkün olmak” (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 615) anlamında kullanılırken *panayır delisi* de panayıra arzu duyan, panayırdan başka bir şey düşünemeyen insanlar için kullanılmaktadır.

Panayır düşkünü: *Düşkün* kelimesinin de hem sözlüklerde hem de yörede iki farklı anlamda kullanıldığını söylemek mümkündür. Sözlük anlamı “bir şeye kendini aşırı vermiş olan, çok bağlı, âşıklı, tutkun” (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 739) olan *düşkün* kelimesi, “yoksulluk sebebiyle mutluluk ve refahını yitirmiş” (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 740) anlamında da kullanılmaktadır. Sözlü gelenekte her iki kullanım da mevcuttur:

Öyle panayır düşkünlere vardı ki, panayır boyunca evin yolunu unuturdu. Tabi genelde gençlerde bu olurdu. Bak düşkün diyince bi de güçsüz, fakir adamlar vardı, kimsesiz. Bu adamları ben çok görmezdim. Ama bi bakıyodum panayırda her tarafta varlar. Panayı mı bekliyolar sokağa çıkmak için nedir bilmiyom. Bizde bi söz vardır. Bazı adamlar vardır hep böyle yemeğin üstüne, çayın üstüne gelirler. Sanki adam bekliyo yemeğin kokusunu alınca damlıyo oraya. Böyle adamlara panayır düşkünü gibi yemek vaktinde ortaya çıkıyon, gel kaynanan seviyomuş derdik. Çok kullanılmaz ama ben biliyorum böyle bi söz vardı (Doğan, 2016).

Panayır eşkıyası: Panayıra gelen tüccarlar uzun bir yolculuk yaptıklarından yollarda başlarına gelebilecek her türlü tehlikeye karşı uyanık ve dikkatlidirler. Merkezi idare ve yöre halkı tarafından korunsalar da yer yer eşkıya baskınları gerçekleşmekteydi. “Dağda kırdan yol kesen hırsızlar, haydutlar” (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 825) anlamında kullanılan kelime, panayırda musallat olmalarından olsa gerek panayır eşkıyaları diye sözlü gelenekte kullanılır olmuştur.

Panayır gezmesi: Çankırı ili Yapraklı ilçesinde rastladığımız bu söz, aslında önemli bir geleneğin panayırda birlikte özdeşleşip ifade tarzına bürünmüş formudur. Nitekim “Karaköprü Gezmesi” olarak anılan bir geleneğin panayır zamanından önce yapılır olması zamanla bu geleneğin adının *panayır gezmesi* olarak değişmesine neden olmuştur:

Eskiden kadınların *panayır gezmesi* dedikleri Karaköprü bahçeleri gezmesi çok meşhurdur. Bu gezme sonbaharda Eylül ayı içinde Yapraklı panayırından üç gün evvel aynı isimle anılan bahçelerde yapılırdı. Bu gezmeden üç gün önce kadınlar kına yakar, sekiz – on takım elbise hazırlar, gidecekleri bahçe sahibine et, pirinç, yağ, un, şeker gibi yiyecek maddeleri gönderirlerdi. Harç gibi yani (Softa, 2016).

Panayır güzeli: Özellikle bekâr kızların en güzel kıyafetlerini giyerek katıldıkları panayırda kendilerine uygun eş adaylarına güzel görünmek, kendilerini beğendirmek için süslendikleri bilinmektedir:

Panayıra bekâr kızlar gelirdi. Bekâr erkekler de onları beğenmek için volta atardı. Çok kişi var panayırda evlenen. Ama aldatır tabi. Normal halleri değil ki. Süslenip püslenip geldikleri için gerçek hallerini bilmezdik. Panayır güzellerine güven olmaz derdik hep. Ordan aklımda kalmış. Hatta şimdilerde bile burda süslenmiş bi kız görsek “hayırdır panayır güzeli gibi süslenmişsin” deriz (Güneş, 2016).

Bazı yörelerde panayırda hayvanların güzellik yarışmaları da yapılırdı. Buzağı, inek gibi köylülerin bütün yıl gözü gibi bakarak panayırda yarışmaya hazırladığı hayvanlardan birinci olanlar panayır güzeli ilan edilirdi:

Bizim panayırda buzağı, at, inek gibi hayvanlara güzellik yarışmaları yapılırdı. Çok güzel besili ve temiz hayvanlar pırl pırl. En güzeli seçilir panayır güzeli olurdu. Bütün sene o hayvan panayır güzeli diye anılır. Hatta satarken bu hayvanların fiyatı artar. Niye çünkü panayır güzeli seçilmiş (Yüksel, 2016).

Panayır halkı: Panayıra katılan insanların genel manada ifade edildiği sözcük olan *panayır halkı*, daha çok yerli halkın dışında panayıra iştirak eden insanları anlatmaktadır. “Kasabada iş duruyor, cami meydanı dolduğu için panayır halkı sokakları tikiyordu” R. N. Güntekin (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 1879).

Panayır helvası: Çankırı ili Yapraklı ilçesinde kurulan tarihî Yapraklı panayırına has olan ve *Yapraklı helvası* diye de bilinen bir helvadır. Eskiden sadece

panayırlarda yapılan helva, şimdilerde Çankırı geneli tatlıcılarda da satılmaktadır (Resim 12). Bu helva Gerede yöresinde “şak şak helvası” olarak bilinmektedir.

Bizim orda bir de panayır helvası vardır. Şak şak helvası deriz. Bazı yerlerde tak tak helvası da derler. Panayırdan babam gelirken bize alırdı mutlaka. Çocukken, bütün herkes yedi onu. Panayıra has bir helvaydı. Çok sertti, baltayla kırardık onu. Panayır helvası o gün akşam mutlaka herkesin evinde vardır. Kestane mutlaka vardır. Bu ikisi olmazsa olmazdır (Yüksel, 2016).

Panayır helvası ile ilgili başka bir kaynak kişi de: “Panayır helvasının ilk çıkışı burdan. Çerkeş’te Öküz helvası diyolar ama farklı o. Onu biz de yaparız pekmeze olur o. Bu helvanın sert oluşu onun özelliği” (Şehitoğlu, 2016) ayrıntılarını vermiştir.

Panayır horozu: Panayırlarda her türlü duyuru ve ilan kimi zaman davul eşliğinde tellal ile (Ek 8) kimi zaman yüksek sesli biri ile kimi zaman da teknolojik imkânlar ölçüsünde hoparlör vasıtasıyla yapılırdı. Yöre halkı sesi yüksek çıkan hayvan olan horozla tellalı özdeşleştirerek sesini yükselten, kavgacı tiplere zamanla *panayır horozu* diye hitap eder olmuştur: “Adam sesini yükseltir bağıra çağıra konuşursa ‘ne panayır horozu gibi bağırıyon’ derdik” (Ateş, 2016).

Panayır icarı: *İcar* kelimesi sözlükte “kira” anlamına gelse de (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 1139) genellikle *icara vermek* şeklinde kullanılmaktadır. Panayıra gelen tüccarlar, satmak istedikleri emtiayı icara verilen dükkânlardan bir tane kiralamak suretiyle sergilerdi. Panayır bölgelerinde kalıcı dükkânlar olduğu gibi, geçici çadır dükkânları da vardı: “Kapalı bir mekândı sabit 999 dükkân vardı. Onlar sabit olanlar. Bir de seyyar çadırlar vardı” (Şehitoğlu, 2016). Panayırdan panayıra icara verilen bu dükkânlar, panayır kurulmadığı zamanlarda atıl ve kullanılmayan bir biçimde bir sonraki panayırı beklerdi. Sene içerisinde dükkânını kiraya vermek isteyen sahipleri *panayır icarı* demek suretiyle panayır süresince kiralamak istediğini belirtmiş olup, dükkânını kiraya verirdi.

Panayır kuklası: Alışverişin yanında eğlencenin de oldukça fazla olduğu panayırlarda kukla gösterileri de olmaktadır. “Hareketli yerleri iplikle sanatçının parmaklarına bağlanarak veya eldiven gibi bir kesiti kullanarak bir perdenin üzerinden oynatılan bez, karton vb. hafif nesnelere yapılmış insan ve hayvan figürleri”nden (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 1517) oluşan kuklalar, özellikle küçük katılımcılar için vazgeçilmezlerdendir. Panayır boyunca devam eden kukla gösterileri o kadar sevilirdi ki panayırdan sonra da insanlar benzerlerini yapmaya devam ederlerdi.

Panayır kuklaları vardı. Çok severdik. Panayır bitince anneme derdim bana da panayırdaki gibi kukla yap oynatacam diye, anam da bana yapardı iyi kötü bişey parmaklarıma geçirir oynardım (Ateş, 2016).

Panayır kurulası: Panayır kurulan bölgeler, panayır süresince başka amaçlar için kullanılamaz, bütünüyle tüccarların ve katılımcıların emrine verilir. Bu nedenle halk arasında bir beddua olarak kullanılmaya başlanan *panayır kurulası* kelimesi, istenilen bir yerin verilmemesi durumunda mal sahibine söylenen bir söz olarak sözlü kültürde yerini almıştır.

Panayır oyuncusu: Panayırlara gelerek halkı eğlendirmek için gösterisini icra eden umum oyuncuların bütününe yöre halkının verdiği isim.

Panayır palikaryalar: Dilimize Rumcadan gelen *palikarya*, “Rum kabadayısı” anlamına gelmektedir (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 1878). Panayır palikaryası sözcüğü de yine sözlüklerde bu kelimeye verilen örnekler arasında yer almakta, panayır kabadayısı olarak kullanılmaktadır. “Bedriye Hanım, panayır palikaryalar gibi iskemle dövüşü eden bu gençleri evinden dışarı atıyor” Reşat N. Güntekin (Ayverdi, 2005: 840).

Panayır pırtıcısı: Değerini kaybetmiş, “değersiz şey, eşya veya eskimiş giysi” anlamına gelen (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 1922) *pırtı* kelimesi, halk arasında kumaş ve elbise türü eşya anlamına gelmektedir. Panayırdaki elbise ve kumaş türü emtia ticareti yapan tüccarlara da *panayır pırtıcısı* denilmektedir:

Pırtıcıya giderdi annem. Panayır pırtıcıları olurdu. Biz bütün fistan, etek, bez, gömlek, sofraya bezi, kumaş ne varsa panayır pırtıcısından alırdık. Ucuz olurdu. Köye başka zamanlarda pırtıcılar gelirdi ama bu kadar ucuz vermezdi. Onun için toptan alırdık, çok alırdık bütün sene kullanırdık onu (Ateş, 2016).

Panayır tavı: Sözlüklerde birçok farklı anlamı olmakla birlikte *tav* kelimesinin bir anlamı da, “uygun şart” (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 2287) olarak tanımlanmaktadır. Burada panayır için en uygun zaman olduğu nazara verilirken, katılımcılar ve fiziki şartlar yönüyle panayır kurulmaya müsait bir ortamın oluştuğu anlamı vardır.

Panayır tiyatrosu: “Panayırlarda, açık havada genellikle açık açık güldürüler oynayan tiyatro topluluğu” (Püsküllüoğlu, 2012: 1520) olarak tanımlanan panayır tiyatrosu, tiyatro çadırının bulunduğu yerlerde oyunlarını icra ederdi. Kalabalığı en çok kendine çeken taraf olarak tiyatro çadırlarının bulunduğu yerler nazara verilmektedir.

Panayır vadeli: Panayırılar, ticari alışveriş şekilleri yönüyle ayrıcalıklı ve farklı organizasyonlardır. Değiş tokuş ve nakit para ile yapılan alışverişin yanında, vadeli alışverişin de yapıldığı panayırlarda bu alışverişler neticesinde yeni bir kavram sözlü kültürde yerini almıştır. Alınan ürünün parasının bir sonraki panayırda ilgisine ödenmesi sözüne *panayır vadeli* denilmektedir:

Vadeli ticaret de oluyor. Mesela bi halı alırsın seneye panayırda ödüyecez deriz, halı kaç lira 30 lira. 40 liraya adam bi sene durur. Ne sepet ne senet. Sadece söze dayalı. Söz. Güvene dayalı. Sözümüz senettir diyoruz. Abi bu panayır vadeli olsun dedik mi tamam o iş. Bi sonraki panayırda öderiz (Yurtoğlu, 2016).

Panayır yeri: Panayırın kurulduğu yeri ifade eden bir kelimedir. Birkaç panayırdan sonra bu yerler panayır için ayrılan özel yerler olarak halk tarafından kabul görür. “Panayır yerinden aşağı sallandı mı 2 km. sonra köyü görürsün zaten” (Şehitoğlu, 2016).

Panayır yerine dönmek: Gerek tüccar zenginliği gerekse katılımcıların fazla olması ile eğlence türlerinden ortaya çıkan curcuna ve ses, panayırın bir bakıma zenginliği ve hareketliliği olarak değerlendirilse de, rahatsız edici bir

tarafı da vardır. Yöresel dilde olumlu ve olumsuz kullanımları olan bu söylemin, herhangi bir curcuna ve gürültü anında olumsuz anlamda kullanıldığını söylemek mümkündür. “Valla bizde bi söz vardır. Her kafadan bi ses çıkınca, kimin ne yaptığı belli olmayınca ortalık panayır yerine döndü deriz” (Yurtoğlu, 2016). Ancak müspet manada bir kullanımını da hareketli, eğlenceli ve heyecanlı zamanlarda görmekteyiz: “Bayramlarda çoluk çocuk herkes gelir, bi heyecan, bi mutluluk olurdu ortalık panayır yerine döndü deriz biz” (Yüksel, 2016).

1.19. GEÇİŞ DÖNEMLERİ - EVLİLİK

Panayırlar, yıl boyunca dantel, tül, giyim ve süs eşyaları ile kumaşların satılmak için hazırlık yapıldığı yegâne organizasyonlardır. Nitekim evlenecek kızların çeyizleri ve çeyiz sandıkları panayırlarda tamamlanır. Panayırlarda yer alan çeyizlik malzemeler hem çeşitlilik açısından hem de yerli yabancı birçok tüccarın farklı kültürlerinin tezahürü yeni ürünleri görme ve alma açısından önem arz etmektedir. Bu açıdan panayırlar, bir bakıma modanın ve trend kabul edilen zevklerin belirlendiği mekânlardır. Yöresel kullanımı farklı olmakla birlikte düğün alışverişi anlamına gelen “harç görme” geleneği için panayırlar oldukça önemli icra mekânlarıdır. Evlenecek çiftlerin ihtiyaçları panayırlardan ucuz ve bol çeşit imkânıyla karşılanmaktadır:

Harç görürlerdi panayırlarda. Özellikle düğün için panayırlar beklenir. Sunnet düğünü olsun, evlilik olsun ucuz olduğu için mutlaka panayırdan alınırdı her şey. Tabi çeşit olayı da var. Hemen her çeşidi panayırdan görürsün. O sene ne çıktıysa, yeni olan ne varsa panayıra gelirdi. Gelinler bunun için panayırı mutlaka beklerlerdi (Tuncer, 2016; Yurtoğlu, 2016).

Evlenecek gençler, kendilerine uygun eşleri panayırlarda bulmak için bütün yıl panayırları iple çekmektedir. Nitekim bazı panayırlarda bekâr veya evli bayanlar giydikleri farklı kıyafetlerden anlaşılmaktadır. Bazı yörelerde hâlâ devam eden bu geleneğe göre bekâr erkekler, kendileri için aday seçerken kıyafetine bakmakta ve bayanın bekâr olduğunu anlayıp, ona göre talip olmaktadır:

Bartın taraflarında bir panayırda görmüştüm. Panayırda kızların ve erkeklerin yürüdüğü yerler var. Ben bir kere gittim baktım bir tarafta kızlar yürüyor bir tarafta erkekler yürüyor. Adama sordum: 'Dayı burda ne oluyor?' Evlilik çağındaki kızlar ve erkekler birbirini beğeniyor sonra dünür gönderiyorlarmış. En güzel kıyafetlerini giyiyorlar abi geliyorlar panayıra. Bekârsa bir renk, dulsa başka bir renk giyiyorlar. Bekâr olduğunu kıyafetlerinden, renklerinden anlıyorlar. Panayırdan geçiyordum bir tarafta baktım bi kalabalık, satıcı alıcı yok. Bir tarafta kızlar yürüyor, bir tarafta erkekler yürüyor orda da merakımdan sordum neyin nesi cenaze falan mı var? Yok dedi bugün dedi bizim gençlerin birbiriyle tanışma günü dedi (Yurtoğlu, 2016).

Panayırda evlenemeyenlere söylenecek teselli sözü ise; "bu panayırda evlenemedin bir dahaki panayıra inşallah" olarak kayıtlara geçmiştir. Günümüzde de devam eden bu geleneğin yakın zamandaki örneğine Gelibolu Lâpseki'ye bağlı Çardak panayırında rastlıyoruz (Resim 13). Yerel gazetede haber olan bu olayda damat, bir önceki panayırda tanıştıklarını, bu panayırda da evlendiklerini söylemiştir.⁴⁰

Geleneksel bir hal alan panayır evlenmelerinde düğün tarihleri de panayır tarihine denk getirilir, böylece hem katılımcıların sayısı artırılmış hem de ihtiyaçların temini kolaylaştırılmış olurdu. Unutulmaya yüz tutmuş bu ve benzeri geleneklere yönelik haberlere daha çok yerel ve kültürel internet siteleri ve sözlü kültür derlemelerinden ulaşabilmekteyiz. Gerede'de panayırda geline nişan için "nişan pırtısı" adı verilen alışveriş merasimi yapılır, giysi ihtiyaçları karşılanır. Takı ve bazı aksesuar ihtiyaçları da karşılandıktan sonra bütün bunlar panayırda geline hediye edilir (Yüksel, 2016). Bu ve buna benzer gelenekler Anadolu'nun hemen her yerinde karşılaştığımız günümüze tevarüs ettiğimiz zayıf da olsa yaşayan geleneklerimizdendir.

Siirt yöresinde *şihir* adı verilen⁴¹ panayırlar özellikle evlilikler için kullanılan en önemli mekânlardır. Bu panayırlarda evlenmek isteyen genç kızlar en güzel elbiselerini giyerek eş adayı ararlar. Damat adaylarının anneleri de yine bu panayırlarda müstakbel gelinlerini beğenir ve ister (Sarı, 2016).

⁴⁰ Kiyi, S. (28 Ağustos 2013). Çardak Panayırında Evliliğe Adım. *Gelibolu Gaste*. Erişim: 08 Haziran 2016,

<http://gelibolugaste.com/haber/yerel-haber/panayir-gelenegi-devam-ediyor/7826.html>.

⁴¹ Ayrıntılı bilgi için çalışmamızın "Muhtelif Kaynaklarda Panayır Tanımları" bölümüne bakılabilir.

1.20. GİYİM-KUŞAM-SÜSLENME

Panayırlarda yöresel en güzel kıyafetler giyilir ve panayır boyunca arz-ı endam edilirdi. En güzel takıların ve farklı süslerin kullanıldığı panayırların birini Evliya Çelebi; “Maşkolor panayırı olan yerde yılda bir kerre saçlarına ve sakallarına la’l, yakut cevahir dizüp arz-ı cemal ederlerdi” şeklinde tasvir etmektedir (Kahraman vd., 2003: 54). Yöresel kıyafetlerin yanında bayanlar için aksesuarlar, panayır ürünlerinin en popüler emtialarıdır. Tarihin devr-i daimi içerisinde bu hep böyle olagelmıştır. Evliya Çelebi “Seyahatname”sinde; atlas kumaşların, kadife kumaşların, yakuttan, zümrütten, elmastan, zebercetten, inci ve akik taşından yapılmış birçok aksesuarın satıldığı panayırlardan bahsetmektedir (Kahraman vd., 2003: 316).

1.21. OYUN

Panayırlarda yıl boyunca birbirini görmeyen ya da az gören insanlar bir araya gelir, hasret giderirdi. Özellikle akran grupları bir araya geldiğinde anı değerlendirmek için muhtelif oyunlar oynarlardı. Yöresel oyunların yanında kaynaklardan bize intikal eden özel bir cirit oyunu oynanmaktaydı. Alışverişten arta kalan zamanlarda panayır alanının büyükçe ve düz bir yerinde oynanan bu oyunda genellikle yerli gençler ile panayıra ticaret için gelen tüccarlar arasında kıyasıya bir atlı cirit rekabetinin yaşandığı bilgileri mevcuttur (Şapolyo, 1938: 166–167).

2. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ORGANİZE EDİLEN PANAYIRLAR

Türkiye'de panayırların kurulması ve tertibi belli kurallara ve kanuni alt yapıya bağlı olarak yürütülmektedir. 1580 sayılı Belediye Kanunu'na göre panayırların kurulması ve işletilmesi belediyelere bırakılırken, panayır organizasyonlarının izni ise Ticaret Bakanlığı'nın görev ve sorumlulukları arasındadır.⁴² Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte topyekün kalkınma hamlelerinin gerçekleştirildiği Türkiye'de tarihi ve kültürü çok eski olan panayır organizasyonları devlet kurumları tarafından sürekli desteklenmiş ve teşvik edilmiştir. Zira panayırlar, kuruldukları bölgeye hem ekonomik hem de sosyal açıdan canlılık getirmiştir. Bununla birlikte panayırlar; kuruldukları bölgelerdeki her türlü ürünün tanıtılması ve ticaretinin yapılması için oldukça önemli ticaret merkezleridir. Özellikle turizm açısından günümüzde bile önemli getirileri olan panayırların, kuruldukları bölgeye ilgiyi artırması ve yerli yabancı birçok turisti bölgeye çekmesi açısından araç olarak kullanıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Ticaret Bakanlığı'nın belli zamanlarda yayınladığı bildirimlerde ülke genelindeki sergi, fuar ve panayırlara ait istatistiki bilgiler bulunmaktadır. Belge niteliğindeki bu bildirimler düzenli yayınlanmamış olsa da belli dönemlerde ne tür ticari ve kültürel faaliyetlerin yapıldığına yönelik bizlere değerlendirmelerde bulunma imkânı vermektedir. 1972 yılında yayınlanan bir mecmuada 1963 yılları ile 1972 yılları arasında kurulan sergi ve panayırlar aşağıdaki gibi gösterilmiştir (Ticaret Bakanlığı, 1972):

⁴² Belediye Kanunu. (1930). *T. C. Resmi Gazete*. 1471, 14 Nisan 1930.

Tablo 4. 1963-1972 Yılları Arasında Kurulan Sergi ve Panayır Sayıları

Yıllar	Fuar	Sergi	Panayır
1963	-	-	85
1964	2	4	56
1965	3	4	76
1966	3	8	57
1967	5	9	61
1968	6	8	153
1969	8	7	194
1970	8	6	193
1971	9	4	189
1972	9	9	189

Yukarıdaki tabloda verilen sayılarda da görüleceği üzere Türkiye’de özellikle 1967 yılından sonra panayırlarda ciddi bir artış görülmektedir. Ekonomik reformlar ve zirai faaliyetlerin artması, teknolojik gelişmeler ile iletişim ve ulaşım olanaklarının artması zamanla panayırların sayıca çoğalmasına, tacirlerin yeni pazarlar aramasıyla panayır organizasyonlarının önem kazanmasına neden olduğu söylenebilir. Özellikle 60’lı yıllarda sergi ve fuarların olmayışı, buna mukabil panayırların oldukça fazla oluşu Türkiye’de Cumhuriyet’ten önce de hatırı sayılır bir panayır kültürünün olduğunu göstermektedir.

Tarihi ve kültürel geçmişi eski ve köklü olan panayırların günümüzdeki durumunu da görebilmek için, panayırları bölgesel olarak tasnif ederek kısaca bilgilerini paylaşmak bir kıyas yapma ve hâlihazırdaki durumu görme açısından faydalı olacaktır. Bölgesel tasniflerde panayırların ve panayırlar etrafında oluşmuş kültürlerin siyasi ve coğrafi çizgilerle kayıt altına alınamayacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim özellikle panayırlar gibi tüccarlar sayesinde farklı coğrafyalara taşınmış kültürleri siyasi coğrafyada değil, kültürel coğrafyada incelemek gerekmektedir. Bu sebeple yakın kültürlerin olduğu ya da

panayırların kuruluş amaçları, yöresel ve kültürel etkinlikler yönüyle benzerlik gösteren bölgelere has bir tasnif izlenecektir.

2.1. EGE BÖLGESİ'NDE ORGANİZE EDİLEN PANAYIRLAR

Ege bölgesi, gerek iklim gerekse ulaşım yönüyle panayır organizasyonları bakımından oldukça zengin bir bölgedir. İklimle bağlı ürün çeşitliliği, deniz ulaşımı imkânları ile yabancı tüccarların da katılımına olanak sağlaması yönüyle ayrıcalıklı bir bölgedir. Bölgede tarih boyunca farklı medeniyetlerin yaşaması ve kültürel birikimin yoğunluğu panayır gibi organizasyonların kurulmasını kolaylaştırıcı rol oynamıştır. Eldeki verilere göre 1972 yılında Ege Bölgesi'nde kurulan panayırlar ve bu panayırların kuruldukları ay ve yerleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Ticaret Bakanlığı, 1972):

Tablo 5. 1972 Yılında Ege Bölgesi'nde Kurulan Panayırlar

Vilayeti	İlçesi	Açılış T.	Kapanış T.	Ay
Afyon	Şuhut (Karaadilli)	20.05.1972	30.05.1972	Mayıs
Afyon	Dinar	01.08.1972	07.08.1972	Ağustos
Manisa	Gördes (Körübaşı)	23.08.1972	25.08.1972	Ağustos
Kütahya	Altıntaş (Dumlupınar)	26.08.1972	30.08.1972	Ağustos
Aydın	Nazilli	04.09.1972	12.09.1972	Eylül
Kütahya	Simav	04.09.1972	13.09.1972	Eylül
Kütahya	Altıntaş	15.09.1972	25.09.1972	Eylül
Kütahya	Domaniç	05.09.1972	10.09.1972	Eylül
Kütahya	Gediz	20.10.1972	26.10.1972	Ekim

Ticaret Bakanlığı verilerine göre tasnif ettiğimiz yukarıdaki panayırların dışında Ege Bölgesi'nde birçok bölgede panayır kurulmasına rağmen Ticaret Bakanlığı bu panayırlara verilerinde yer vermemiştir. 1972 yılına ait yukarıdaki verilere göre birkaç tespit yapılacak olursa; İzmir gibi çok eski panayır yerlerinden olan

illerin 1972'de panayır için resmi başvurularının olmadığı ya da bu yılda yukarıdaki illerin dışında panayır yapılmadığı gibi sonuçlara varılabilir. Ancak resmi izin alınmaksızın panayır organize edilen bölgelerin varlığı da hatırdan çıkarılmamalıdır. Dolayısıyla 60'lı ya da 70'li yıllarda sadece tabloda adı geçen illerde panayır kurulduğunu söylemek oldukça iddialı olacaktır. Nitekim 1934 yılında İzmir'de "Beynelmilel Dördüncü 9 Eylül Panayırı"⁴³ adında bir panayırın kurulduğu ve 1935 yılında da yine İzmir'de "Arsiulusal İzmir Panayırı"⁴⁴ adında farklı bir panayır organizasyonunun olduğu bilinmektedir. 1934 yılında kurulan panayırın özellikle dördüncü olarak belirtilmesinden hareketle daha önceki yıllarda da bu panayırın organize edildiği söylenebilir. Günümüzde devam eden meşhur panayırları ve özelliklerini aşağıdaki gibi tasnif ederek izaha çalışacağız:

2.1.1. 9 Eylül Panayırı

Asıl adı "İzmir Şehri Beynelmilel 9 Eylül Panayırı" olan 9 Eylül panayırının elimizdeki belgelere göre 1934 yılında dördüncüsü düzenlenmiştir.⁴⁵ Adından da anlaşılacağı üzere uluslararası bir panayır olan 9 Eylül panayırının ilk defa 1930'lu yıllarda kurulduğu tahmin edilmektedir.

Panayırın Süresi: Talimatnamede belirtildiği üzere⁴⁶ panayır; 26 Ağustos 1934 Pazar günü sabah saat 10'da merasimle açılıp, 15 Eylül 1934 akşam saat 23'te kapanmıştır. Bu bilgilerden hareketle panayır müddeti ve açılış – kapanış tarihleri her sene ilan edilip bildirilmektedir. Dolayısıyla buradaki kayıttan hareketle panayırın ortalama yirmi bir ya da yirmi gün sürdüğü söylenebilir.

⁴³ Y.Y. (1934). *İzmir Şehri Beynelmilel Dördüncü 9 Eylül Panayırı Umumi Talimatnamesi*. İzmir: Cumhuriyet Matbaası.

⁴⁴ Y.Y. (1935). *Arsiulusal İzmir Panayırı Genel Reğlomanı*. İzmir: Cumhuriyet Matbaası

⁴⁵ Y.Y. (1934). *İzmir Şehri Beynelmilel Dördüncü 9 Eylül Panayırı Umumi Talimatnamesi*. İzmir: Cumhuriyet Matbaası. s. 2.

⁴⁶ A.g.e, s. 4.

Coğrafi Mevki: Panayır ile ilgili talimatnamede panayırın krokisi de paylaşılmıştır (Harita 1). Bu krokiye göre 1934 yılında kurulan panayırın İzmir merkezde kurulduğu anlaşılmaktadır.

İmarı ve İdaresi: Panayır; İzmir Belediyesi tarafından kurulmuştur. Panayırın kuruluşundan bitimine kadar her türlü imar ve idareden sorumlu bir komite kurulmuştur. Bu komitede yer alan isimler ve görevleri şu şekilde belirtilmiştir:⁴⁷

İzmir Valisi Kazım Paşa Hazretleri (Fahri Reis), İzmir Belediye Reisi Dr. Behçet Salih Beyefendi (Faal Komite Reisi), Cumhuriyet Merkez Bankası İzmir Şubesi Müdürü Nazif Beyefendi (Faal Komite Azası), Ziraat Bankası İzmir Şubesi Müdürü Aşki Naili Beyefendi (Faal Komite Azası), İş Bankası İzmir Şubesi Müdürü Firuz Beyefendi (Faal Komite Azası), Roma Bankası İzmir Şubesi İkinci Müdürü Muzaffer Beyefendi (Faal Komite Azası), İzmir Borsa Komiseri Mahmut Beyefendi (Faal Komite Azası), İzmir Ticaret Odası İstihbarat Müdürü Zeki Doğanoğlu Beyefendi (Faal Komite Azası), Türkofis İzmir Müdür Muavini Rahmi Beyefendi (Faal Komite Azası), Tüccardan ve Daimi Encümen Azasından Lelebici zade Reşat Beyefendi (Faal Komite Azası), İzmir Belediyesi Başmühendisi Cahit Beyefendi (Faal Komite Azası).

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayırda yerli ve yabancı tüccarların teşhir edeceği hemen her türden emtianın satışına müsaade edilmiştir. Bunun yanında İzmir'in ulaşım yönüyle deniz yollarının da kullanılabilir olması, yükte hafif pahada ağır malların yanı sıra taşınması zor ve önemli sanayi ürünlerinin de panayıra getirilmesine imkân tanımıştır.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: 9 Eylül panayırında bütün panayırlara has olan eğlence ve kültürel etkinliklerin tamamını görmek mümkündür. Lunaparktan (Resim 14) küçük eğlence oyunlarına, yöresel yemeklerden halk oyunlarına kadar yörenin kültürel bütün zenginliği panayıra yansımıştır.

⁴⁷ A.g.e, s. 3 – 4.

2.1.2. Arsiulusal İzmir Panayırı

Adından da anlaşılacağı üzere, İzmir'de kurulan bu panayır uluslararası nitelikte bir panayırdır. 9 Eylül panayırından sonraki yılda kurulan bu panayırın bir bakıma 9 Eylül panayırının devamı niteliğinde olduğu söylenebilir.

Panayırın Süresi: 1935 yılında kurulan panayıra ait ulaştığımız belgelerde (Arsiulusal İzmir Panayırı Genel Reğlömanı, 1935: 2) panayırın 22 Ağustos ve 11 Eylül tarihleri arasında kurulacağı belirtilmiştir. Bu bilgiden hareketle panayırın 20 gün gibi uzun bir zaman diliminde organize edildiği görülmektedir. Ortalama bir hafta ya da 5 gün olan panayır süreleri dikkate alındığında oldukça uzun bir zaman panayır için ayrılmıştır. Bu da panayırın gerek ticaret gerekse eğlence yönüyle oldukça cazip ve canlı olduğunu göstermektedir.

Coğrafi Mevki: Arsiulusal İzmir panayırı, İzmir merkezde ve ulaşım yönüyle limanlara ve demir yollarına yakın bir mevkide kurulan bir panayırdır. Belgelerde paylaşılan kroki, 9 Eylül panayır yeri ile benzerlik göstermektedir. Bu bakımdan iki panayırın da benzer nitelikte olduğu görülmektedir. Tarih ve mekân yönüyle müşterek görünen bu panayırların birbirinin devamı niteliğinde olduğu söylenebilir.

İmarı ve İdaresi: Panayırla ilgili çıkarılan talimatnamede organizasyon komitesi ile ilgili bilgi verilmemiştir. Ancak yukarıda belirtilen benzerliklerden ötürü bir önceki panayırın devamı olduğu kanaatinden hareketle aynı organizasyon komitesi tarafından düzenlendiği söylenebilir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayıra gerek ulusal gerekse uluslararası her türlü emtia panayır komitesi tarafından belirtilen kurallara uyulmak koşuluyla getirilebilmekteydi. Panayırdaki geçerli ticari hükümler ise şu şekilde belirlenmiştir:

Eşhas ve ticaret odaları tarafından gönderilecek eşya ve numuneleri tesellüm ederek teşhir ve panayır sonunda iadesine kadar muhafaza edecektir. Umumi talimatname mucibince ekspozanların panayıra verecekleri eşya cins, miktar menşe listelerinin sıhhatini kontrol ve tespit

ederek kataloğa yazılmak üzere hazırlamada [kontrol servisi sorumludur]. Ayrıca panayırda yapılacak satışlar için, ücreti mukabilinde dip koçanlı satış pusulası panayır bürosunda bulunacaktır. Her satıcı müşterisine, sattığı eşyanın kıymet, cins ve miktarını bu pusulaya kaydedip altını imza ettikten sonra eşya paketi ile birlikte verecektir.⁴⁸

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Panayır gerek tüccarlar gerekse katılımcılar yönüyle oldukça kalabalık olmakla birlikte bu kalabalığı yönetmek için de ayrı bir kural oluşturulmuştur. Buna göre; fazla kalabalığa sebebiyet vermemek ve panayırın her tarafını ziyaretçilere göstermek için panayırın içindeki gidiş ve geliş yolları herkesin görebileceği bir şekilde ok işaretleri ile tespit edilmiştir. Bu hareketliliğin tek sebebi elbette ki ticaret değildir. Panayırın eğlenceli ve kültürel cazibesi hemen her kesimden insanları kendisine çekmektedir. Panayırın gece geç saatlere kadar sürmesinin gerekçelerinden biri de eğlence ile birlikte akşamları yöresel müziklerin ve sinema, tiyatro gibi gösterilerin olmasıdır.

Yukarıda bilgilerini paylaştığımız panayırlar günümüzde her ne kadar panayır adı altında organize edilmese de “İzmir Fuarı” olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Geleneksel alt yapısı panayırdan mülhem bir organizasyon olması bakımından burada değinmeyi uygun bulduk. Zira İzmir’de hâlihazırda panayır organizasyonları festival ve şenlik adı altında bir bakıma form değiştirerek devam etmektedir.

2.1.3. İzmir Koyun Keçi Panayırı

İzmir’de biraz da tematik olması yönüyle farklı bir panayır organizasyonu günümüzde de devam etmektedir. “Koyun-Keçi Panayırı” adı altında organize edilen panayırda küçükbaş hayvancılığın geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Panayırın Süresi: Her sene Eylül ayında organize edilen panayır, Eylül ayının son haftalarında iki ya da üç gün boyunca devam etmektedir.

⁴⁸ A.g.e, s. 8.

Coğrafi Mevki: İzmir Seferihisar’da kapalı pazar yerinde kurulan panayır, iki ya da üç gün boyunca bu alanda devam etmektedir. Panayır açılışı ve törenler genellikle Seferihisar Şehitler Çeşmesi önünde gerçekleşmektedir.⁴⁹

İmarı ve İdaresi: Panayırın imarı ve idaresinde birçok resmi ve yerel kuruluşlar yer almaktadır. İzmir İli Koyun Keçi Yetiştiriciliği Birliği’nin öncülüğünde, başta Kültür Bakanlığı olmak üzere, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nın da destek verdiği panayıra yerel derneklerin yanı sıra bölgedeki esnaf ve kurumlar destekleyici olmaktadır.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayır, adından da anlaşılacağı üzere tematik bir panayırdır. Yani genel olarak bütün ticari faaliyetler küçükbaş hayvancılık ve bu alanda yardımcı diğer emtia üzerine bina edilmiştir. Bunun yanı sıra katılımcıların ihtiyaç duyacağı birçok çeşit bulunsa da ana ticaret emtiası koyun, keçidir.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Seferihisar Koyun Keçi panayırının davetiyesinde yer alan bilgilere göre (Ek 12) panayır, Seferihisar Şehitler Çeşmesi önünde büyük bir kortejle başlamaktadır. Bu kortej bir bakıma panayırda birlikte geleneksel bir hal almıştır. Bunun yanında panayır alanında emtia satış noktalarından başka kültürel ve geleneksel faaliyet alanları oluşturulmuştur. Geleneksel keçe çalışmalarından çocuk oyun alanlarına, müzik dinletilerinden panellere kadar birçok aktivite panayır için hazırlanmıştır. Ayrıca küçükbaş hayvanlar arasında bir güzellik yarışması organize edilerek “Küçükbaşın En Güzelleri” adıyla teşhir edilmekte ve sahipleri ödüllendirilmektedir.

2.1.4. Toprak Panayırı

“Toprak Bayramı Karaova Köyler Panayırı” olarak da anılan “Toprak Panayırı”, adından da anlaşılacağı üzere merkeze toprak ve topraktan elde edilen her türlü ürünün ticaretini koyan ve ekonomik kalkınmayı hedefleyen bir panayırdır. 1945

⁴⁹ Türer, Ö. (Eylül 2014). *İzmir Koyun, Keçi Panayırı Davetiyesi*. Erişim: 13 Mart 2016, <http://ukon.org.tr/duyurular/pdf/21.09.2014.izmir.koyun.keci.panayiri.davetiyesi.pdf>.

yılında çıkarılan 4760 sayılı kanuna göre ‐Toprak Bayramı‐ ilan edilen günü panayır ile bileştiren yöre halkı bu günü geleneksel hale getirmiştir.⁵⁰

Panayırın Süresi: 11 Haziran'ı takip eden Pazar günü kurulan panayır, Toprak Bayramı haftasınca yani bir hafta boyunca devam etmektedir.

Coğrafi Mevki: Muğla ilinin Bodrum ilçesinde kurulan panayıra civar köylerden birçok tüccar ve ziyaretçi iştirak etmektedir.

İmarı ve İdaresi: Panayırın imarında Bodrum Belediyesi'nin önemli bir payı vardır. Ayrıca Bodrum Kent Konseyi, Karaova-Der ile birlikte Bodrum Ziraat Odası da panayır organizasyonu için destek olmaktadır.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia eşitliliği: Panayırda topraktan elde edilen her türlü gıda ticareti yapılırken, yine toprak mahsulü yöresel eşyalar da satılmaktadır. Tahtadan yapılmış kaşık, kepçe gibi mutfak aletlerinin yanında doğal zeytinyağlarından muhtelif meyvelere kadar ticareti yapılan oldukça zengin bir emtia pazarı kurulmaktadır.

Eğence ve Kültürel Boyutu: Panayırda ticaretin yanı sıra yöresel halk oyunu gösterileri ve halk mutfağının zengin lezzetleri de sergilenmektedir. Panayır boyunca devam eden eğence ve kültürel faaliyetler panayırın kapanış konseri ve müzik dinletisi ile son bulmaktadır.

2.1.5. Portakal Panayırđ

‐Sultanhisar Portakal Panayırđ‐ adıyla organize edilen panayır, günümüzde ‐Uluslararası Sultanhisar Portakal Nysa Kültür ve Sanat Festivali‐ adı altında devam etmektedir. Son yapılan festivalde ise organizasyonun adı ‐Sultanhisar Nysa ilek, Tarım Kültür ve Sanat Festivali‐ olarak ilan edilmiştir (Turan, 2016).

⁵⁰ Y. Y. (Haziran 2015). *Toprak Bayramında Toprak Panayırđ*. Erişim: 15 Mart 2016, <http://www.bodrumguncelhaber.com/toprak-bayraminda-toprak-panayiri/?print=pdf>.

Panayırın Süresi: Yakın zamana kadar panayır olarak düzenlenen ancak günümüzde festival adıyla anılan panayır, Mayıs ayının ilk haftası düzenlenir ve üç gün süren bir organizasyondur.

Coğrafi Mevki: Aydın ilinin Sultanhisar ilçesinde kurulan panayır, Aydın merkezine yaklaşık 30 kilometre uzaklıktadır.

İmarı ve İdaresi: Panayırın kurulmasından ve idaresinden sorumlu ilçe belediyesidir. Bunun yanında yerli esnafın da ekonomik olarak destek verdiği panayır farklı destekleyicilerle organize edilmektedir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Bölgenin portakal açısından zengin olması ve bunu ilan etmek ve tanıtımını yapmak amacıyla portakal temasıyla organize edilen panayır, son zamanlarda çilekle anılmaya başlamıştır. Başta çilek olmak üzere yöresel birçok ürün, panayırda (günümüzde festivalde) sergilenmekte ve ticareti yapılmaktadır.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Panayırın ticari hedeflerinin yanında son zamanlarda tanıtım, reklam ve kültürel organizasyonlarla gerek yerli gerekse yabancı turistlerin ilgisinin bu yöreye çekilmesi hedeflenmiştir. Ürünlerden en güzellerinin seçildiği güzellik yarışmaları da panayırın olmazsa olmazıdır. Halk mutfağından yöresel müziklere, halk danslarından süs eşyalarına kadar birçok kültürel zenginliğin olduğu panayır, âdet olduğu üzere yerli sanatçıların verdiği konserlerle son bulmaktadır.

2.1.6. Söke Tarım Sanayi Ticaret Sergi ve Panayırı

Yerel bir organizasyon gibi görünse de yöreden ve yakın illerden birçok katılımcıyı kendine çeken canlı ve kapsamlı bir panayırdır. 2015 yılında 22. kez düzenlenen panayır, günümüzde "Söke Tarım Fuarı" olarak organize edilmeye başlanmıştır (Göksu, 2016: 7).

Panayırın Süresi: Her sene Eylül ayında organize edilen panayır, ortalama 3 gün sürmektedir.

Coğrafi Mevki: Aydın ilinin Söke ilçesinde organize edilen panayır geniş pazar alanına kurulmaktadır.

İmarı ve İdaresi: Panayır, Söke Belediyesi öncülüğünde kurulmaktadır. Belediyenin yanında Söke Genç İşadamları Derneği de organizasyona maddi destek vermektedir. Panayırın sevk ve idaresinden Söke Belediyesi birinci dereceden sorumluluğu üzerine almıştır.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Yörede ihtiyaç duyulan tarım ve sanayide kullanılacak emtiadan yöresel ürünlere kadar oldukça geniş bir yelpazede faaliyet gösteren panayıra Adana, Isparta, Uşak, Kütahya gibi illerden birçok tüccar ve ziyaretçi gelmektedir.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Panayıra iştirak edenlerin genellikle benzer kültür coğrafyasında yaşayan kişilerden oluşuyor olması, panayırda bölgesel bir kültürel hava estirmektedir. Ege bölgesinin müzik kültüründen, yemeklerinden ve halk danslarından birçok gösterinin yapıldığı panayırda kapanış mutlaka yerel bir sanatçının seslendirdiği Ege yöresi türküleri ile yapılmaktadır.

2.1.7. Kadınlar Panayırı

“Kadınlar Panayırı ve Ödüllü Yemek Yarışması”⁵¹ adı altında organize edilen panayırın diğer panayırlardan oldukça farklı olduğu görülmektedir. Kadınların el emeği göz nuru ürünlerinin sergilendiği ve satıldığı panayırda esnafın bayan, katılımcıların ise bayan ve erkek yani karışık olduğu söylenebilir.

Panayırın Süresi: Mayıs ayında organize edilen panayır iki gün sürmektedir.

⁵¹ Aydın Belediyesi tarafından geleneksel olarak düzenlenen panayır, katılımcı yönüyle herkese açık olmakla beraber, panayırda teşhir edilen ürünler itibarıyla kadınlara has tematik bir yapıya sahiptir (Turan, 2016).

Coğrafi Mevki: Aydın Atatürk Meydanı'nda kurulan panayır, meydan boyunca yerleştirilen çadırlarla alana yayılmaktadır.

İmarı ve İdaresi: Panayır; Aydın Belediyesi ile Aydın Kent Konseyi Kadın Meclisi işbirliği ile kurulmaktadır.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayırda kadınların el emeği göz nuru her türden ürün teşhir edilmektedir. Yiyecek, içecek, giyim, aksesuar ve ev tekstilinden oldukça geniş bir ürün yelpazesinin bulunduğu panayıra en çok erkekler ve evlenecek çiftlerin ilgi gösterdiğini söylemek mümkündür.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Panayırın dikkat çeken en önemli eğlence ve kültürel unsuru yöresel yemek yarışmalarıdır. Yarışmada dereceye giren yarışmacılara ödülleri verilirken, bir bakıma yöresel yemeklerin de tanıtımı yapılmakta ve gerek yerli gerekse yabancı katılımcılarda farkındalık oluşturulmaktadır.

2.1.8. Kırkağaç Panayırı

“Sırmalı Çam Panayırı” adı ile de anılan “Kırkağaç Panayırı” bölgenin kültürel ve ticari açıdan toparlayıcı organizasyonlarından. Panayırın kurulduğu bölgede bulunan çamlardan dolayı “Çam Panayırı” adıyla anılmaktadır (Göncüoğlu, 2016).

Panayırın Süresi: Mayıs ayında organize edilen panayır 8 gün sürmektedir.

Coğrafi Mevki: Manisa ilinin Kırkağaç ilçesine bağlı, günümüzde piknik ve festival alanı olarak kullanılan bölge, Soma–Kırkağaç karayolu üzerinde yer almaktadır.

İmarı ve İdaresi: Panayırın imarı ve idaresi Kırkağaç Belediyesi ve yerli destekleyiciler tarafından üstlenilmiştir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Kırkağaç ilçesinin ve Manisa'nın yerel ürünlerinin yanında ön plana çıkmış kavun ve üzümün merkeze alındığı ticari bir organizasyondur. Ayrıca Ege bölgesinde ihtiyaç duyulan her türlü tarım ve gıda sektörüne bağlı emtianın da teşhir edildiği panayıra çevre illerden yaklaşık 50 bin kişinin katıldığı yerel halk tarafından dillendirilmektedir (Göncüoğlu, 2016).

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Yöre halkı ve mülki idare tarafından oldukça önemsenen panayır, hem ticari açıdan bölgeye canlılık kazandırmakta hem de Ege'nin ve özelde Manisa'nın kültürel zenginliklerini tanımada aracılık işlevi görmektedir. Bu bakımdan her sene farklı organizasyonlarla kültürel bir imgenin ön plana çıkması sağlanmaktadır. Efelerin halk oyunlarından, zeybeklerden başka Yörük kültürünün temel değerleri de yansıtılmaya çalışılmaktadır. Panayırlar sayesinde her bölgenin kendi markasını oluşturduğu bir dönemde, Manisa da Kırkağaç kavununu, mesir macununu ve üzümünü markalaştırma yolunda gayret göstermektedir.

2.1.9. Simav Turizm ve Ticaret Panayırı

2015 yılında 83. kez açılan "Simav Turizm ve Ticaret Panayırı" kısaca "Simav Panayırı" olarak adlandırılmaktadır (Yeldemez vd., 2015).

Panayırın Süresi: Panayır; Ağustos ayının ortalarında açılmakla birlikte yaklaşık 10 gün sürmektedir.

Coğrafi Mevki: Panayır, Kütahya ilinin Simav ilçesinde 200 dekarlık Leylekkürü adı verilen mevkide kurulmaktadır.

İmarı ve İdaresi: Panayırın imarını ve idaresini Simav Belediyesi ile birlikte yerel esnafların yer aldığı irili ufaklı sponsorlar üstlenmiştir. Aynı zamanda Kütahya Valiliği de organizasyona destek vermektedir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Simav panayırında yöresel ürünler ve yerli çiftçinin ihtiyaç hissettiği tarıma yönelik emtianın yanında kaplıca turizmi ve

ekonomik getirisi hedeflenmiştir. Son kurulan panayırda yaklaşık 400 dükkânın olduğu yerel medya tarafından haberleştirilmiştir. Kaplıca turizmi ile bölgeye gelecek yerli yabancı turistlerin küçük esnafın da ekonomik olarak kalkınmasında faydalı olacağı kanaatine bağlı olarak, yatırımlar kaplıca merkezli devam etmektedir.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Panayır alanına kurulan büyükçe bir lunaparkın, il merkezine gitmekte zorlanan ya da her zaman bu imkânı bulamayan büyük küçük herkesin ilgi odağı olduğu eğlenceye dönük vurgulanan en önemli faaliyettir. Hemen her panayırda olduğu gibi bu panayır da yerel müzik ve halk dansları gösterileri ile sona ermektedir. Özellikle sazla zeybek havalarının söylendiği eğlencelerde oynanan oyunlarda şu dörtlük en meşhurlardandır:

“Sıyrdılar kelpoşumu başımdan
Ayırdılar yarenimden eşimden
Kuşça kuşlar ayrılmasın eşinden
İyi olmuyor çifte kuşun yaresi”

Bu eğlencelerde kızların *çöm çöm* adı verilen farklı bir oyun oynandığı görülmektedir. Bu oyunda söylenen ahenkli türkünün sözleri de şu şekildedir:

“Ay oğlan yiğit misin?
Dağlarda geyik misin?
Selam verdim almadın
Allah'dan büyük müsün?

Çömdüm de çömdüm yar
Derdinden çürüdüm yar

Ay oğlan arsız oğlan
Dünyada yersiz oğlan
Kalaysız kaba benzer
Dünyada yersiz oğlan

Çömdüm de çömdüm yar
Derdinden çürüdüm yar”

2.1.10. Zafer Panayırı

Zafer Haftası münasebeti ile kurulan panayırın ismi de “Zafer Panayırı” olarak kalmıştır. Son zamanlarda “Zafer Fuarı” olarak dillendirilse de fuar ya da panayır adı ile tertip edilme hususunun yerel medyada tartışılır hale geldiği ve halk arasında hâlâ panayır olarak söylenegeldiği söz konusudur

Afyon’da uzun yıllar düzenlenen Zafer Fuarı şu sıralar Fuar alanında devam ediyor. “Fuar mı, panayır mı” tartışmasına girmeyeceğim, çünkü düzenlenen organizasyonun “panayır” olduğunu organizasyonu düzenleyenler başta olmak üzere herkes kabul ediyor (Küçükkurt, 2012).

Panayırın Süresi: 2016 Nisan ayında beşincisi düzenlenen panayır yaklaşık bir hafta sürmektedir.

Coğrafi Mevki: Afyon merkezde genişçe bir alan olan Kültür Park ve Fuar Alanı’nda kurulmaktadır.

İmarı ve İdaresi: Panayırın imar ve idaresini Afyonkarahisar Belediyesi ve muhtelif destekleyiciler üstlenmektedir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayırın emtia çeşitliliği oldukça zengin olmakla birlikte genel ticari ağırlık tarım, hayvancılık ve tarım teknolojileri üzerine üretilmiş teknolojik emtia üzerine kurulmuştur. 2016 yılı Nisan ayında kurulan panayıra ve eş zamanlı gerçekleştirilen fuara yerli yabancı 123 firmanın iştirak ettiği bilgisi verilirken, yaklaşık 60 bin ziyaretçiden bahsedilmektedir (Gürlek, 2016: 7).

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Panayır dolayısıyla bölgede kurulan eğlence alanlarının ve yöresel yiyecek stantlarının yanında akşamları yerel sanatçıların verdiği konserler, katılımcıların yoğun ilgi gösterdiği organizasyonlardandır.

Ayrıca Zafer haftası münasebetiyle gerçekleştirilen zafer yürüyüşü etkinliği ortalama 5 bin kişilik katılımı gerçekleştirilmektedir (Şahin, 2008: 264).

2.2. MARMARA BÖLGESİ'NDE ORGANİZE EDİLEN PANAYIRLAR

Marmara Bölgesi, panayır organizasyonları açısından oldukça zengin bir bölgedir. Organizasyon yapısı ve içeriği kısmen değişse de panayır geleneği bölgede günümüzde de devam etmektedir. Bölgede yaz ve güz aylarında olmak üzere diğer bölgelere göre daha fazla panayır kurulmaktadır. Bu da diğer bölgelere göre daha kısa süreli panayırların kurulmasına neden olmuştur. Aşağıda verilen tabloda (Tablo 6) yer alan bilgilerden hareketle, Marmara Bölgesi'nde panayır sürelerinin diğer bölgelere göre daha kısa olduğu söylenebilir.

Ege Bölgesi ile Marmara Bölgesi'nin deniz yoluyla bağlantısı, tüccarların Ege Bölgesi'nden Marmara'ya doğru bir hat çizmesini netice vermiştir. Gerek Ege Bölgesi, gerekse diğer bölgelerden bir panayır ticaret yolu çizilecek olursa, istikamet Marmara Bölgesi yönünde olduğu söylenebilir. Yerli ve yabancı tüccarların iç kesimlere ya da kıyı kesimlere kadar yükte hafif pahada ağır ürünleri tercih etmeleri taşımada ve muhafazada yaşanan zorluklardandır. İç bölgelerde alınan ve satılan emtia deniz yoluyla Marmara'ya getirilmektedir. Marmara Bölgesi'nin gerek nüfus yönüyle gerekse coğrafi olarak stratejik olması, panayır organizasyonlarına müsait bir bölge olması panayır tacirlerini cezbetmiştir. Bu cazibenin en önemli sebeplerinden bir tanesi de tacirlerin yeni ürünler alabilme ve birçok bölgede bu ürünleri satabilme imkânını Marmara Bölgesi'nde daha kolay bulabilme kolaylığıdır. En son yayınlanan verilere göre, 1972 yılında Marmara Bölgesi'nde kurulan panayırlar ve bu panayırların kuruldukları aylar ve yerleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Ticaret Bakanlığı, 1972):

Tablo 6. 1972 Yılında Marmara Bölgesi'nde Kurulan Panayırlar

Vilayeti	İlçesi	Açılış T.	Kapanış T.	Ay
Balıkesir	Susurluk	15.05.1972	17.05.1972	Mayıs
Balıkesir	Susurluk	25.05.1972	27.05.1972	Mayıs
Balıkesir	Susurluk (Göbel)	29.05.1972	01.06.1972	Mayıs
Balıkesir	Kepsut	24.05.1972	26.05.1972	Mayıs
Balıkesir	Balya	28.05.1972	30.05.1972	Mayıs
Bursa	Karacabey	26.05.1972	29.05.1972	Mayıs
Bursa	Mustafakemalpaşa	20.05.1972	24.05.1972	Mayıs
Çanakkale	Yenice	30.05.1972	02.06.1972	Mayıs
Çanakkale	Ayvacık	26.05.1972	31.05.1972	Mayıs
Çanakkale	Biga (Balıklıçeşme)	12.05.1972	15.05.1972	Mayıs
Çanakkale	Ezine	21.05.1972	25.05.1972	Mayıs
Kırklareli	Merkez	21.05.1972	24.05.1972	Mayıs
Kırklareli	Lüleburgaz	12.05.1972	15.05.1972	Mayıs
Kırklareli	Pınarhisar	25.05.1972	25.05.1972	Mayıs
Kırklareli	Vize	29.05.1972	29.05.1972	Mayıs
Kırklareli	Demirköy	29.05.1972	29.05.1972	Mayıs
Kırklareli	Kofçaz	29.05.1972	29.05.1972	Mayıs
Tekirdağ	Hayrabolu	15.05.1972	17.05.1972	Mayıs
Balıkesir	Manyas	01.06.1972	06.06.1972	Haziran
Balıkesir	Dursunbey	07.06.1972	09.06.1972	Haziran
Balıkesir	Gönen	16.06.1972	19.06.1972	Haziran
Balıkesir	Gönen (Sarıköy)	12.06.1972	14.06.1972	Haziran
Bursa	Keles	10.06.1972	16.05.1972	Haziran
Bursa	İnegöl	20.06.1972	24.06.1972	Haziran

Bursa	Orhaneli (B. Orhan)	25.06.1972	29.06.1972	Haziran
Bursa	Büyükorhan	28.06.1972	02.07.1972	Haziran
Çanakkale	Çan	03.06.1972	06.06.1972	Haziran
Çanakkale	Yenice (Kalkım)	17.06.1972	20.06.1972	Haziran
Çanakkale	Yenice (Pazarköy)	13.06.1972	16.06.1972	Haziran
Çanakkale	Biga	08.06.1972	12.06.1972	Haziran
Edirne	Merkez	05.06.1972	11.06.1972	Haziran
Kırklareli	Lüleburgaz (Ahmetbey)	06.06.1972	09.06.1972	Haziran
Tekirdağ	Saray	02.06.1972	04.06.1972	Haziran
Tekirdağ	Çerkezköy	06.06.1972	08.06.1972	Haziran
Balıkesir	Susurluk (Karapürçek)	20.08.1972	23.08.1972	Ağustos
Balıkesir	Kepsut	16.08.1972	20.08.1972	Ağustos
Balıkesir	Dursunbey	10.08.1972	14.08.1972	Ağustos
Balıkesir	Bigadiç	21.08.1972	24.08.1972	Ağustos
Bursa	Erenler Köyü	01.08.1972	05.08.1972	Ağustos
Çanakkale	Lapseki (Çardak)	22.08.1972	26.08.1972	Ağustos
Çanakkale	Gelibolu	17.08.1972	22.08.1972	Ağustos
Çanakkale	Biga (Gümüştay)	11.08.1972	14.08.1972	Ağustos
Çanakkale	Biga (Balıklıçeşme)	19.08.1972	21.08.1972	Ağustos
Çanakkale	Biga (Gündoğdu)	16.08.1972	19.08.1972	Ağustos
Edirne	Süleoğlu (Bucak)	10.08.1972	13.08.1972	Ağustos
Edirne	İpsala	30.08.1972	03.08.1972	Ağustos
Edirne	Lâlâpaşa	03.08.1972	06.08.1972	Ağustos
Kırklareli	Vize	26.08.1972	26.08.1972	Ağustos
Tekirdağ	Saray	31.08.1972	02.09.1972	Ağustos
Balıkesir	Balya	20.09.1972	22.09.1972	Eylül
Balıkesir	Manyas	15.09.1972	18.09.1972	Eylül
Balıkesir	Gönen	10.09.1972	12.09.1972	Eylül

Balıkesir	Savaştepe	17.09.1972	20.09.1972	Eylül
Balıkesir	İvrindi	24.09.1972	28.09.1972	Eylül
Balıkesir	Merkez (Pamukçuköyü)	11.09.1972	14.09.1972	Eylül
Bilecik	Merkez	05.09.1972	08.09.1972	Eylül
Bilecik	Osmaneli	19.09.1972	22.09.1972	Eylül
Bilecik	Gölpazarı	01.09.1972	04.09.1972	Eylül
Bursa	Keles	23.09.1972	27.09.1972	Eylül
Bursa	Karacabey	26.09.1972	29.09.1972	Eylül
Bursa	Mustafakemalpaşa	01.09.1972	05.09.1972	Eylül
Bursa	Büyükorhan	10.09.1972	14.09.1972	Eylül
Bursa	Orhaneli	15.09.1972	19.09.1972	Eylül
Bursa	Harmancık	05.09.1972	09.09.1972	Eylül
Çanakkale	Merkez	05.09.1972	10.09.1972	Eylül
Çanakkale	Lapseki	10.09.1972	16.09.1972	Eylül
Çanakkale	Çan	15.09.1972	17.09.1972	Eylül
Çanakkale	Biga	19.09.1972	23.09.1972	Eylül
Çanakkale	Ezine	01.09.1972	05.09.1972	Eylül
Edirne	Keşan	02.09.1972	09.09.1972	Eylül
Edirne	Havsa	14.09.1972	17.09.1972	Eylül
Kırklareli	Merkez	24.09.1972	27.09.1972	Eylül
Kırklareli	Lüleburgaz	19.09.1972	21.09.1972	Eylül
Kırklareli	Pehlivan köyü	18.09.1972	18.09.1972	Eylül
Kocaeli	Kandıra	02.09.1972	06.09.1972	Eylül
Sakarya	Akyazı	18.09.1972	21.09.1972	Eylül
Sakarya	Ferizli	22.09.1972	25.09.1972	Eylül
Sakarya	Kaynarca	06.09.1972	08.09.1972	Eylül
Tekirdağ	Merkez	22.09.1972	24.09.1972	Eylül
Tekirdağ	Çorlu	26.09.1972	28.09.1972	Eylül

Tekirdağ	Malkara	11.09.1972	13.09.1972	Eylül
Tekirdağ	Hayrabolu	15.09.1972	17.09.1972	Eylül
Tekirdağ	Muratlı	08.09.1972	10.09.1972	Eylül
Tekirdağ	Çerkesköy	04.09.1972	06.09.1972	Eylül
Tekirdağ	Şarköy	18.09.1972	21.09.1972	Eylül
Bursa	Yenişehir	10.10.1972	13.10.1972	Ekim
Bursa	Gürsu	25.10.1972	28.10.1972	Ekim
Bursa	İnegöl	01.10.1972	04.10.1972	Ekim
Bursa	İznik	05.10.1972	08.10.1972	Ekim
İstanbul	Silivri	01.10.1972	03.10.1972	Ekim
İstanbul	Çatalca	05.10.1972	09.10.1972	Ekim
Kırklareli	Lüleburgaz (Ahmetbey)	05.10.1972	18.10.1972	Ekim
Kırklareli	Pınarhisar	14.10.1972	14.10.1972	Ekim

Genellikle haftanın Çarşamba ve Perşembe günlerinde kurulan panayırlar bazı bölgelerde özellikle Salı günü kurulmuştur. Cumhurbaşkanlığı Arşivlerinde yer alan belgede (EK 13) Trakya Bölgesinde kurulan panayırlara ait bilgiler şu şekildedir (Trakya Umumi Müfettişliği İktisat Müşavirliği, 1937):

Tablo 7. Trakya Umumi Müfettişliği Bölgesinde Kurulan Panayırlar

Gün	Ay	Yer - Ad
2	Nisan	Lüleburgaz – Merkez
8-10	Nisan	Hayrabolu – Merkez
1-3	Mayıs	Uzunköprü
5-7	Mayıs	Edirne – Sarayıçi
20-25	Mayıs	Pınarhisar – Merkez
26	Mayıs	Kırklareli – Karaumur
26-31	Mayıs	Ayvacak – Merkez
4-8	Haziran	Biga – Çanpazar Köyü
8-11	Haziran	Biga – Merkez

8-10	Haziran	Çorlu
12	Ağustos	Babaeski – Merkez
12-19	Ağustos	Lüleburgaz – Merkez
22-28	Ağustos	Lâpseki – Çardak
24-26	Ağustos	Vize – Merkez
31-2	Ağustos	Ey – Saray – Merkez
2-5	Eylül	Çanakkale – Çınarlı
7-9	Eylül	Çerkezköy
8-15	Eylül	Keşan – Sebze pazarı
13-16	Eylül	Uzunköprü – B. Köprübaşı
15-17	Eylül	Hayrabolu – Merkez
16	Eylül	Kırklareli – Karaumur
18-19	Eylül	Pehlivanköy – Merkez
21-25	Eylül	Malkara – Merkez
25-27	Eylül	Çorlu – Merkez
5-8	Birinci Teşrin	Tekirdağ – Merkez
8	İkinci Teşrin	Pınarhisar

Bölgede kurulan panayırlar, ticaret yollarını takip ederek seri halinde organize edilmekteydi. Gerek ürün hasadı gerekse eğlenceye uygun bir mevsim olan sonbahar mevsiminde artış gösteren panayırlar, yöresel ürünlerin ve turizm çeşitliliğine göre farklı mevsim ve aylarda da kurulmaktaydı (Harita 2). Tablodaki verilerden de anlaşılacağı üzere, panayır organizasyonlarında tarihlerin çakışmamasına dikkat edilmiştir. Bunun sebebi elbette ki panayırın bir ticari güzergâhı takip ederek farklı merkezlere doğru hareket halinde oluşu ve bir panayırın başka bir panayıra menfi tesirini engelleme gayretidir. Yukarıdaki tabloda verilen panayırlardan günümüzde devam edenlerinden tespit edebildiklerimiz şunlardır:

2.2.1. Geleneksel Şamlı Panayırı

Panayır, adını kurulduğu yer olan Şamlı Mahallesi'nden almaktadır. Yaklaşık 100 yıllık gelenek olan ve her sene büyük bir törenle düzenlenen panayırın 2015 yılında Ramazan ayına denk gelmesi ayrı bir kültürel buluşmaya zemin hazırlamıştır (Sağır, 2016).

Panayırın Süresi: 2015-2016 yılında 25-26 Haziran tarihleri arasında organize edilen panayır Ramazan ayına denk geldiği için iki gün sürmüştür.

Coğrafi Mevki: Balıkesir ilinin Karesi ilçesine bağlı Şamlı Mahallesi'nde organize edilen panayır, yaklaşık 50 dönümlük açık bir alana kurulmuştur.

İmarı ve İdaresi: Bu güne kadar farklı kurum ve derneklerin organize ettiği panayırın, 2015 ve 2016 yıllarında imar ve idaresini Karesi Belediyesi üstlenmiştir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: 2015 ve 2016 yıllarında kurulan panayırda Ramazan ayı olması nedeniyle emtia yönüyle yoğunluk dinî içerikli emtiadan yana olmuştur. Gıda ve giyim üzerine yaklaşık 250 dükkânın açıldığı yerel medya haberlerinde yer almıştır.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Panayırın Ramazan ayına denk gelmesi, Ramazan eğlencelerinin panayır eğlenceleri ile birleşmesine neden olmuştur. Nitekim panayırda Karagöz-Hacivat'ın yanında tiyatro oyunlarının daha yoğun olduğu söylenebilir. Ayrıca tasavvuf müziği, semazen gösterileri ve iftar organizasyonlarıyla birlikte Kur'an tilavetleri de panayıra farklı bir hava katmıştır. Bununla birlikte lunapark ve kukla gösterilerini de panayırın olmazsa olmazları arasında saymak mümkündür.

2.2.2. Dursunbey Emtia Panayırı ve Yağlı Güreşleri

Panayırların olmazsa olmazı yağlı güreşlerdir. Bir bakıma panayırların günümüzde hâlâ devam ediyor olmasını güreş organizasyonlarına bağlayabiliriz. Dursunbey panayırının da öne çıkan faaliyet alanı güreşlerdir. Bu bakımdan panayır adı zikredilirken mutlaka güreşten bahsedilmektedir (Bıldı, 2008: 8).

Panayırın Süresi: Panayır her yıl Ağustos ayının 10'u ile 15'i arasında 5 gün boyunca devam ederken, son iki yılda panayırın Ramazan ayına denk gelmesi üzerine son panayır 10 Ağustos-15 Ağustos tarihleri arasında kurulmuştur.

Coğrafi Mevki: Balıkesir ilinin Dursunbey ilçesinde düzenlenen panayır, Belediye'nin panayır için ayırdığı panayır alanında kurulmaktadır. Ayrıca panayır alanında yer alan Belediye Güreş Sahası'nda panayır bitiminde yağlı güreş müsabakası yapılmaktadır.

İmarı ve İdaresi: Panayırın imar ve idaresini Dursunbey Belediyesi üstlenmektedir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayırda yöresel ürünlerin dışında, tarım ve hayvancılık sektörünün ihtiyaç duyduğu her türlü emtia ticareti yapılmaktadır. Ayrıca saraç, semer ustaları, demir ustaları gibi zanaat ustaları da panayırda gerek daha önceden hazırladıkları ürünleri gerekse panayır süresince imal ettikleri ürünleri sergilemektedir (Durmaz, 2016: 94).

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Dursunbey panayırının öne çıkan en önemli kültürel etkinliği geleneksel hale gelen yağlı güreşlerdir. Güreşlerle birlikte yöresel halk dansları ve müzikler de özellikle panayırın kapanış etkinlikleri arasında yer almaktadır. Panayırda yöreye has halk mutfağının hemen her türünü bulmak mümkündür. Özellikle panayır için giyilen yöresel kıyafetler kültürün kıyafet marifetiyle dışa vurumudur.

2.2.3. Kepsut Emtia Panayırı

Kepsut panayırı, tarihi çok eskilere dayanan geleneksel bir panayırdır. Hicri 261, Miladi 875 yıllarına ait bir belgede (Ek 14) Kepsut panayırı ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

Kaza-yı Kepsut Hüdavendigâr Eyaleti dâhilinde vaki kaza-yı mezburda yevm-i Pencşembe (Perşembe) gününde müceddeden bazar (panayır) ikame olunmasına (olunması için) emrin kaydı. Fi 13 Zilkade (Ağustos) 261 (BOA.A.DVN.00039.00017.001).

Belgelerde pazar olarak kaydı verilen panayırın günümüzde aynı bölgede ve aynı kültürel doku ile geleneksel olarak devam ettirilmesi, pazar kaydı ile belgelere kaydedilen organizasyonun günümüz Kepsut panayırı olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Günümüzde “Kepsut Süt Festivali ve Panayırı” adıyla organize edilmektedir.

Panayırın Süresi: Arşiv belgelerinde Ağustos ayında (Zilkade) organize edildiği görülen panayır, günümüzde Ağustos ayının sonu ile Eylül ayı başlarına denk gelecek şekilde organize edilmektedir. Mevsimsel ve gündeme yönelik farklılıklardan ötürü tarihlerde oynamalar olmakla birlikte bu tarihler her sene Kepsut Belediyesi tarafından ilan edilmektedir. Panayırın ortalama süresi 3-6 gün olmaktadır.

Coğrafi Mevki: Balıkesir ilinin Kepsut ilçesinde panayır alanında kurulan panayır, ilçe merkezinin müsait mekânlarına doğru yayılmaktadır.

İmarı ve İdaresi: Kepsut Belediyesi tarafından imar ve idare edilen panayır, küçük esnafların ve destekleyicilerin katkılarıyla kurulmaktadır.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Balıkesir ve Ege Bölgesi'nin yöresel yiyeceklerinin yanında giyim, kumaş, ev eşyaları, süs eşyaları gibi geniş bir emtia yelpazesine sahip panayırdaki son yıllarda süt ve süt ürünleri teması ağır basmaktadır. Bu ürünlerin yanında tarım ve hayvancılık için gerekli bütün ürünler de panayırdaki yer almaktadır.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Lunapark, kukla ve palyaçolar başta olmak üzere meydan güreşleri panayırın en eğlenceli aktiviteleridir. Yöresel kıyafetlerle halk dansları, panayırın sonunda yer alan konserler hemen her panayırdaki olduğu gibi Kepsut panayırının da en ilgi çeken aktiviteleridir.

2.2.4. Gönen Panayırı

Gönen panayırı tarihi çok eskilere dayanan bir panayırdır. Bazı kaynaklarda "Hacı İsa Panayırı" (Küpeli, 1999: 493) olarak adlandırılan Gönen panayırı ile ilgili tespit edilen en eski kayıt 1658 yılına ait vesikadır. Bu vesikada yer alan "...yetmiş seksen seneden berü kimesne dâhil ider îcâb itmez iken..." ifadelerinden hareketle panayırın bu tarihten yetmiş ya da seksen yıl kadar eski olduğu ileri sürülmüştür (Küpeli, 1999: 493).

Panayırın Süresi: Panayırın kuruluş tarihi ve süresi belli dönemlere göre farklılık göstermektedir. 1658 yılına ait bir vesikada panayırın üç gün sürdüğü bildirilmektedir.⁵² 1835 tarihinde panayırın Çan panayırını takiben Haziran ayının başında kurulduğu belirtilmektedir. Yakın tarihli kaynaklarda ise panayırın Haziran ayının üçüncü gününde kurulduğu bilgisinin yanında beş gün sürdüğü belirtilmiştir (akt. Küpeli, 1999: 494). Günümüzde ise; yaz panayırı 16-20 Haziran tarihleri arasında kurulurken, güz panayırı ise 10-12 Eylül tarihleri arasında kurulmaktadır. Yani panayırın yaz ve güz aylarında iki defa kurulduğu görülmektedir (Özdemir, 1998: 190).

Coğrafi Mevki: Panayır; Osmanlı Devleti zamanlarından Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar Dereköy mevkinde kurulmakta iken, 1936 yılında Balıkesir ilinin Gönen ilçesine nakledilmiştir (Orhon, 1936: 36, Küpeli, 1999: 494). Günümüzde ise yine Gönen ilçesinde yaz ve güz aylarında olmak üzere yılda iki defa panayır kurulmaktadır.

⁵² BOA.Kamil Kepeci, Bursa Mukâta'at Kalemî, no: 5271

İmarı ve İdaresi: Günümüzde Gönen Belediyesi ve yerli esnaflar tarafından imar ve idare edilmektedir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Gönen panayırında ticaretin değiş tokuş ve alım satıma dayalı bir kültüre bina edildiği bilinmektedir: “Bu panayır bütün yöre insanının ürünlerini değiştirdiği bir yer olup burada emtiadan ziyade hayvan alımı satımı yapılmaktadır” (Küpeli, 1999: 494). Çevre illerden ve Şam, Halep gibi yerlerden oldukça fazla tüccarın panayıra iştirak ettiği bildirilmektedir. Günümüzde beş yüzden fazla dükkânın olduğu panayır alanında yaklaşık iki yüz yerli ve yabancı tüccar çadır ve sergi açmaktadır (Özdemir, 1998: 190).

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Panayır geleneklerinden en önemlisi panayırın kurulmasının emaresi sayılan kuzu çevirmeleridir. Panayıra has bir börek olan “hasse böreği⁵³ ya da panayır böreği” de yine panayırın yemek kültürünün tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların yanında Balıkesir yöresel halk dansları, tiyatro ve konserler de panayırdaki sergilenen kültürel faaliyetlerdendir.

2.2.5. Balıkesir Panayırı

Balıkesir panayırı, günümüzde festival ve şenlik adı altında farklı zamanlarda şehir merkezinde organize edilmektedir. 1866 yılına ait bir belgede (Ek 15) Gönen panayırı ile birlikte anılması, o dönemde Balıkesir’de Çak, Gönen ve Balıkesir olmak üzere üç farklı panayırın kurulduğunu göstermektedir.

Panayırın Süresi: Günümüzde festival ve şenlik adı altında organize edilen panayıra ilişkin arşiv belgelerinde (Ek 15) şu bilgiler yer almaktadır:

Kaza-yı Balıkesir Panayırı: Kaza-yı mezburun panayırı Çak ve Gönen panayırları avdetlerinde rûz-i hızırın (Hıdırellez) 51. günü ikamesi için yazılan emrin kaydı. Fi 23 Zilhicce 215) (BOA.A.DVN.00039.00017.001).

⁵³ Konuya ilişkin bir çalışmada (Küpeli, 1999: 497). Gönen panayırının önceki isminin Hacı İsa olması ve halkın bu panayıra “Haces” adını vermesinden hareketle bu böreğin adının “Haces” olabileceği ifade edilmiştir.

Coğrafi Mevki: Balıkesir merkezde genişçe bir arazide kurulduğu bugün kurulan festival ve şenlik yerlerinden hareketle tahmin edilmektedir.

İmarı ve İdaresi: Panayırın imar ve idaresi ile ilgili bilgi bulunmama ile birlikte, kurulduğu dönem nazar-ı itibara alınacak olursa, Osmanlı'da panayır imar ve idare usulleri çerçevesinde kurulduğu söylenebilir. İltizam ya da hamilerin imar ve idarede söz sahibi olduğu, vergi ve panayır harçlarından müteşekkil bir idarenin olduğunu tahmin ediyoruz.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Gönen panayırını ile ilgili bir çalışmada, Balıkesir panayırını ile Gönen panayırında yer alan emtia ile ilgili bilgiler verilmiş ve Balıkesir panayırında "Halep'ten Halep eşyası, Tokat'tan ham halat, Şam'dan muhtelif emtia, İstanbul'dan ipekli şalaki ve çiçekli şali vb. dokuma ürünleri" satıldığı belirtilmiştir (akt. Kúpeli, 1999: 494).

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Balıkesir panayırında yer alan eğlence veya kültürel unsurlarla ilgili herhangi bir malumat elde edememekle beraber yörede kurulan diğer panayırlarla benzerlik gösterdiğini düşünmekteyiz.

2.2.6. Manyas Panayırını

Manyas panayırını; "Sonbahar ve Yaz" panayırları olmak üzere iki isimle anılmaktadır.

Panayırın Süresi: Manyas panayırını, sonbaharda ve ilkbaharda olmak üzere yılda iki kez kurulmaktadır. Tarihler yıllara göre değişiklik gösterse de genel olarak baharda 1 Haziran, sonbaharda ise 15 Eylül'de kurulan panayır ortalama 4 veya 6 gün sürmektedir.

Coğrafi Mevki: Balıkesir'in Manyas ilçesinde kurulan panayır, Manyas ilçe olmadan önce bugün yine Balıkesir sınırları içerisinde yer alan Bölceağaç Köyü sınırlarında Çınarlık adı verilen mevkide kurulmaktaydı. Günümüzde ise Yeni

Mahalle adı verilen mevkide “Panayır Çayırı” diye adlandırılan bölgede kurulmaktadır.

İmarı ve İdaresi: Panayırın imar ve idaresi büyük oranla yerel belediye ve dernekler tarafından üstlenilmiştir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayırda bölgesel ürünlerle birlikte çevre illerden çok sayıda tüccar ve emtia gelmektedir. Ticari canlılık bugün de kendisini göstermektedir.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Manyas panayırında, diğer panayırlarda görülen lunapark, salıncak, halkacılar bulunmakla birlikte, motorlu cambazlar bu panayıra has farklılıklardandır. Panayıra has tandır ve kol böreği panayırın geleneksel yiyeceklerindedir. Yerel sitelerde yer alan meşhur bir anlatıya göre, yağmur düğüne davet edilmiş, ancak panayır olduğu ve panayıra gideceği gerekçesiyle yağmur, düğüne katılmayı reddetmiştir. Bu tür anlatılarla bir bakıma panayırın gelecek nesillere aktarılması ve kültürün muhafazası adına yeni nesiller teşvik edilmiş olmaktadır (Arslan, 2016).

2.2.7. Çan Panayırı

Panayır yaz ve güz aylarında yılda iki defa kurulduğu için “Yaz Panayırı ve Güz Panayırı” olmak üzere farklı adlandırmalarla anılmaktadır (Güleç ve Türker, 2011: 95-98).

Panayırın Süresi: Her sene Haziran ayında organize edilen panayır, 2016 yılında 3-5 Haziran tarihleri arasında kurulmuştur.

Coğrafi Mevki: Çanakkale ilinin Çan ilçesinde “Kapalı Pazar Yeri” adı verilen yer ile yanında bulunan genişçe bir arazide kurulmaktadır.

İmarı ve İdaresi: Çan Belediyesi tarafından organize edilen panayıra çok sayıda yerel esnaf ve sivil toplum kuruluşları da destek vermektedir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Yaklaşık 700 ile 1000 esnafın katıldığı panayırda yöresel ürünler, tarım ve hayvancılığın ihtiyaç duyduğu emtia çeşitleri ile giyecek ve kumaş satılmaktadır. Panayırın bir bölümünde hayvan ticareti yapılırken, canlı et kesimi de yapılabilmektedir.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Çanakkale'nin tarihî ve kültürel her türlü faaliyeti ile geleneksel mutfak kültürünün zengin çeşitlerinin yer aldığı panayırda yerel sanatçılar da konser vermektedir. Lunapark eğlencelerinin yanında şans oyunları eğlence yönüyle büyük ilgi görmektedir. Önceki yıllarda panayırda ilgiyle izlenen çadır tiyatroları son yıllarda kurulmamaktadır. Son zamanlarda çadır tiyatrolarının yerini seyyar olarak farklı alanlarda kurulan üç boyutlu sinemalar almıştır (Durmaz, 2016: 80).

2.2.8. Ezine Hayvan ve Emtia Panayırı

Panayırın Süresi: Panayır her sene Eylül ayının ilk haftası kurulmaktadır. Bazı yıllar ilkbahar ve sonbahar olmak üzere iki defa kurulan panayır, Mayıs ayında kurulmaktadır. Genellikle 21-23 Mayıs tarihleri arasında kurulan panayır, 2016 yılında, 1 – 4 Eylül tarihleri arasında kurulmuş ve 4 gün sürmüştür.

Coğrafi Mevki: Çanakkale ilinin Ezine ilçesinde panayır alanında kurulmaktadır.

İmarı ve İdaresi: Panayırın imar ve idaresine dair her türlü sorumluluğu Ezine Belediyesi üstlenmektedir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayırda hemen her türden emtia satışı olmakla birlikte hayvan ve giyim ürünleri katılımcıların ve tüccarların yoğun ilgi gösterdiği emtia olmakla fark yaratmaktadır. Ziyet eşyaları ile yöresel ürünleri, mutfak ürünlerini panayırda görmek mümkündür.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Ezine yöresinin halk danslarından yiyecek kültürüne, yöresel kıyafetlerden panayır eğlencelerine kadar her türlü kültürel

faaliyeti panayırda görmek mümkündür. Özellikle önceki yıllarda maymun, yılan gibi hayvanların yanında ayı oynatıcılarının oldukça fazla olduğunu söylemek mümkündür (Aydın, 2016).

2.2.9. Ayvacık Hayvan ve Emtia Panayırı

Ayvacık panayırı tarihi oldukça eski panayırlardandır. Başlangıç ve bitiş süreleri ile ilgili tarihi belgelerde ayrıntılı bilgi bulunmamasıyla birlikte panayır ile ilgili bir belgede hicri 1332 tarihi not düşülmüştür. Miladi 1912 yılına tekabül ettiği düşünüldüğünde panayırın bir asırdan fazla bir geçmişe sahip olduğunu söylemek mümkündür (Balci, 2008: 158-159).

Panayırın Süresi: Her sene Mayıs ayı sonları ile Haziran ayı başlarında kurulan panayır ortalama 4 gün sürmektedir. Son panayır 24 Mayıs ve 28 Mayıs arasında kurulmuştur.

Coğrafi Mevki: Çanakkale ilinin Ayvacık bölgesinde yaklaşık 100 bin metrekarelik bir alanda kurulmaktadır. Ayvacık ilçesinin yaklaşık 2 kilometre güneyinde yer alan panayır alanı yıllardır bu amaca hizmet etmektedir.

İmarı ve İdaresi: Panayır için her türlü sorumluluğu Ayvacık Belediyesi üzerine almaktadır.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayırda yöresel dokuma tezgâhlarında işlenmiş halı, kilim gibi emtiadan züccaciye çeşitlerine kadar zengin bir emtia çeşidi görülmektedir. Ayrıca tarım ve hayvancılık sektörüne yönelik mahsuller de panayırda görücüye çıkmaktadır. Canlı hayvan ticaretinin de yapıldığı panayıra çevre illerden de oldukça fazla katılımcı gelmektedir.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Panayırda lunapark ve şans oyunlarına yönelik eğlence çeşitleri yer almaktadır. Ayrıca çay bahçelerinde sözlü ve müzikli eğlencelerle âşık fasılları da yoğun ilgi görmektedir. Daha önceki yıllarda gölge

oyunu ve orta oyununun olduğu söylense de günümüzde sadece lunapark eğlenceleri ile şans oyunları panayırda yer bulmaktadır (Uysal, 2016).

2.2.10. Çardak Panayırı

Çardak bölgesi, Asya ve Avrupa arasında bir geçiş bölgesi olması ve askerî bir güzergâh olması (Acar, 2014: 25) nedeniyle stratejik açıdan önemli bir bölgedir. Panayırların genel olarak kurulduğu bölgelerin bu tür bölgeler olması Çardak'ta bir panayır kurulmasını kolaylaştırıcı ve cezbedici bir unsurdur.

Panayırın Süresi: Panayır, 22-26 Ağustos tarihleri arasında yapılmaktadır. Çiftçinin hasat mevsimini tamamladığı ve ürünlerini satmak üzere hazırladığı mevsimde yapılmaktadır (Acar, 2014: 26).

Coğrafi Mevki: Çanakkale ilinin Çardak ilçesinde kurulan Çardak panayırı ve yağlı güreşleri ile ilgili yapılan çalışmada panayırın mekânı ile ilgili şu bilgiler verilmektedir: "Tarihi Çardak panayırı evvelce Çarşı mahallesinde yapılırdı. Ova dediğimiz eski okulun olduğu bölgeye eğlence parkı kurulurdu" (Acar, 2014: 28).

İmarı ve İdaresi: Çardak Belediyesi ve yerel esnaflarla sivil toplum kuruluşları panayırın imar ve idare görevini üstlenmektedir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayırda yöresel ürünlerin yanında değerli eşyaların da satıldığını görmekteyiz. Halıcılar, kavaflar, tuhafiyeciler ve züccaciyecilerin de fazlaca yer aldığı panayırda özellikle bakırcılar ve börekçilerin ilgi gördüğü vurgulanmaktadır (Acar, 2014: 28).

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Çardak panayırının eğlence ve kültürel boyutu bölgenin güreşleri ile ilgili hazırlanan bir çalışmada şu şekilde anlatılmıştır:

Ova dediğimiz eski okulun olduğu bölgeye eğlence parkı kurulurdu. Uçan daireler, ölüm üstüvanesi dediğimiz yer çekimine karşı duran motosiklet çemberi, çadır tiyatrosu, halkacılar, tüfekçiler, salıncak ve kayak gibi gençlerin ilgi gösterdiği eğlence imkânları vardı. Aynı zamanda sihirbazlar

ve cambazlar panayırının vazgeçilmez etkinliği olurdu. Çadır tiyatrolarında dansözler oynardı (Acar, 2014: 27 – 28).

2.2.11. İznik Panayırı

Panayırın Süresi: İznik panayırı 1935 yılından beri düzenlenen ve gelenekselleşmiş bir panayırdır. Her yıl 5-9 Ekim tarihleri arasında düzenlenen panayır 4 veya 5 gün sürmektedir (Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2015).

Coğrafi Mevki: Bursa'nın İznik ilçesinde İznik Gölü'nün çevresinde kurulan panayır, geniş alana yayılmaktadır.

İmarı ve İdaresi: İznik Belediyesi ve yerel esnafın katkılarıyla kurulan panayırın idaresi belediye tarafından yapılmaktadır.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayırda el sanatları, tekstil ve süs ürünleri, yöresel yiyecekler ve mutfak ürünleri başta olmak üzere birçok emtia ticareti yapılmaktadır.

Eğlence ve Kültürel Boyutu

Panayır eğlencelerinin temel unsuru lunapark başta olmak üzere, eğlenceli yarışmalar ve yöresel halk dansları panayıra katılanlara eğlenceli vakitler geçirtmektedir.

2.2.12. Taraklı Hayvan ve Emtia Panayırı

Panayırın Süresi: Taraklı panayırı her sene 28 Eylül-1 Ekim tarihleri arasında organize edilmekte ve ortalama 4 gün sürmektedir (Bölükbaş, 2015).

Coğrafi Mevki: Panayır, Sakarya ilinin Taraklı ilçesinde bulunan panayır alanında kurulmaktadır.

İmarı ve İdaresi: Taraklı Belediyesi ile sivil toplum kuruluşları panayırın imarı ve idaresi noktasında sorumluluğu üzerine almaktadır.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayırda yöresel kültüre ait motiflerin işlendiği süs eşyalarından yerli ve yabancı tüccarların getirdiği kıyafetlere kadar oldukça geniş bir emtia çeşitliliği bulunmaktadır.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Lunaparkın yanında birbirinden renkli yarışmalar, halkacılar ve oyunların bulunduğu panayırda evlenecek çiftler için de nişan, düğün gibi törenler için özel hazırlanmış çeyizlik malzemeler yer almaktadır. Çadır tiyatrolarının yanında âşık fasılları ile kuklacılar da panayırda yer almaktadır (Bölükbaş, 2015).

2.2.13. Bakla Hurani (Tatavla) Panayırı

Bakla Hurani panayırı, Kurtuluş veya Tatavla panayırı olarak da bilinmektedir. Büyük oranda Rum ve Ermeni vatandaşların organize ettiği panayır, günümüzde kısmen de olsa devam etmektedir. Panayıra her sene farklı isimlerin verildiği ve önemli şahısların isimleri ile anıldığı söylenmektedir: “Her kilisenin isim günü olurdu. Panayıra o sene onun ismi verilirdi. Aya Triyaga, Aya Niyaya, Aya Nikola gibi. Bakla Forani [Hurani] panayırında evleri dolaşırlardı” (Klimantaki, 2016).

Panayır süresince bol miktarda bakla ve bakladan yapılan yemeklerin tüketilmesi panayırın adının Bakla Hurani olarak anılmasına neden olmuştur:

Aslında biz Tatavla deriz. Kurtuluş’un eski ismi yani. Bakla yenildiği için çok Bakla Hurani denildiği de oluyor panayıra (Klimantaki, 2016).

İstanbul’da bu panayırların son şahitleri ile yaptığımız derlemeler ışığında elde ettiğimiz bilgileri aşağıda ilgili bölümlerde paylaşmayı uygun bulduk.

Panayırın Süresi: Bakla Hurani ya da Tatavla panayırı genel olarak Paskalya gününden en az 40 gün önce düzenlenmekteydi: “Kurtuluş’ta Paskalya orucuna girmeden evvel panayır olurdu. 40 gün önce olurdu. 15 gün sürerdi” (Klimantaki, 2016). Bazı kaynaklarda panayırın 3 hafta sürdüğü her haftaya farklı isimlerin verildiği yer almaktadır (Alus, 1994: 180). Ancak bu eğlence panayırdan önce

başlayan farklı bir eğlence olup, panayırın bu üç haftalık gelenekten sonra başladığı kuvvetle muhtemeldir.

Coğrafi Mevki: Panayır, İstanbul ilinin Şişli ilçesinde Kurtuluş semtinde kurulmaktadır. Cumhuriyet'in ilanından evvel bölgeye Tatavla denilmesi, bir kesimin hafızasında hâlâ yaşamakta ve bölgeye Tatavla denilmektedir. Günümüzde burada panayır kurulmazken, Rum ve Ermeni vatandaşları bu panayırı Adalar'a taşımış olmakla beraber panayırı burada devam ettirmektedir. Arşiv belgelerinde "Tatavla Panayırı" olarak yer alan panayırın mekânı ise Beyoğlu olarak geçmektedir. Miladi 2 Nisan 1884 tarihli belgede Beyoğlu taraflarında organize edilen panayırın güvenle bittiği ve herhangi bir vukuat olmadığına dair malumat yer almaktadır (BOA. Y.PRK.ZB. 0058.0002).

İmarı ve İdaresi: Osmanlı döneminde devlet himayesinde kurulan panayır, günümüzde kilise ve yerel esnafın desteğiyle kurulmaktadır. Adalar'da bulunan bu esnafın hemen hepsi Ermeni ve Rum esnaflardır. Arşiv belgelerinde Yunan ve farklı milletlerden insanların yöresel kıyafetleri ile panayırda gezdikleri bilgisi yer almaktadır. Miladi 1900'lü yıllara ait belgede Tatavla panayırı münasebetiyle Galata yönünden İstanbul'a doğru gelenlerin Yunan askerî elbisesi ile topluca gezmeleri belirtilmiş ve bu gezmenin menfi müspet herhangi bir maksada bağlı olabileceği ihtimalleri rapor edilmiştir (BOA.Y.PRK.ZB.0026.0080).

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayır adından da anlaşılacağı üzere bakla başta olmak üzere her türlü hububat panayırda bulunmaktaydı. Daha çok gayrimüslimlere hitap etmesi dolayısıyla Ermeni ve Rum kültürüne dair hemen her türlü kumaş, süsleme ve ev eşyası bulunmaktaydı.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Günümüzde devam eden panayırın daha çok dinî bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Haç uçurma törenleri ile birleşen panayır, geleneksel panayırdan biraz uzaklaşmıştır:

Şarkılar söylerlerdi. Panayırdaki eğlenceleri bizim derneğimiz organize ederdi. Ben de o gün Huysuz Virjin oldum. Makyaj yaptılar bana. Bir de haçı atma törenimiz var bizim. Şubatın 6'sı oluyor. Adalar'da her sene 1

adada oluyor. Biz az da kalsak bu âdetlerimiz hâlâ devam ediyor. Bizim panayırlarımız daha çok dinî içerikli olur. Cambaz vs. olmaz. (Klimantaki, 2016).

Tarihî ve eski panayırların daha eğlenceli olduğu söylenebilir. Özellikle üç hafta sürdüğü söylenen panayırın her haftasına farklı bir isim verilmesi o haftalarda yapılacak kültürel etkinliklerde ve yiyeceklerde belirleyici bir işleve sahipti. İlk haftaya “Kreantini” (et, etli) adı verilirken, bu hafta bol miktarda et, sebze, hamur işi ve tatlı yenilirdi. İkinci haftaya “Tirint” (peynir, peynirli) adı verilir ve bu haftada peynir, tereyağı, yoğurt ve süt gibi yiyecekler daha çok tüketilirdi. Üçüncü haftaya ise “Stridia” (istiridyeye) denilirdi. Bu hafta bol bol istiridyeye, karides gibi deniz ürünleri ile kuru bakla, ıslak bakla ve zeytinyağlı yiyecekler yenirdi (Alus, 1994: 210).

2.2.14. Gölpazarı Hayvan ve Emtia Panayırı

Panayırın Süresi: Her sene Eylül ayında organize edilen panayır 2015 yılında 1 Eylül ile 6 Eylül arasında kurulmuş ve bir hafta sürmüştür.

Coğrafi Mevki: Bilecik ilinin Gölpazarı ilçesinde panayır için ayrılan genişçe bir alanda organize edilmektedir.

İmarı ve İdaresi: Panayırın imar ve idaresi Gölpazarı Belediyesi tarafından karşılanmaktadır.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayırdaki tarım ve hayvancılık sektörünün temel ihtiyaç malzemeleri dışında tekstil ve mutfak ürünleri de rağbet görmektedir.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Panayır meydanına kurulan lunaparkla büyük – küçük her kesimden katılımcılar hoşça vakit geçirirken, kültürel söyleşiler, konserler, tiyatro ve halk dansları da bölgenin kültürel zenginliğini yansıtmaktadır.

2.2.15. Pehlivan köy Panayırı

Pehlivan köy panayırının halk dilindeki diğ er adı “Pavli” panayır ıdır (Gündüz vd., 2015).

Panayırın Süresi: Panayır her sene Eylül ayının 15’i ile 18’i arasında kurulmakta ve dört gün sürmektedir.

Coğrafi Mevki: Panayır, günümüzde Kırklareli ilimize bağı lı Pehlivan köy bölgesinde kurulmaktadır. İstanbul’u Avrupa’ya bağı layan, Tekirdağ yolu üzerinde biraz sapa bir yer olan bölge, panayır ıcuların ticaret güzergâhı üzerinde bulunmasından dolayı oldukça tercih edilen bir bölgedir.

İmarı ve İdaresi: Pehlivan köy panayır ı sivil toplum kuruluşları ve belediyeler tarafından imar ve idare edilmektedir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliğ i: Panayırda ulusal ve uluslararası hemen her türden emtia bulmak mümkündür. Öyle ki, canlı hayvan ticaretinden otomobil gibi ileri teknoloji ürünlerine kadar geniş bir emtia yelpazesi bulunmaktadır.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Pehlivan köy panayır ının vazgeçilmez kültürel aktivitesi yağlı güreşlerdir. Bunun dışında hemen her panayırda âdet olduğ u üzere, lunapark, halkacılar, halk dansları, âşık lar ve yerel müzik icraları panayır a renk katmaktadır.

2.2.16. Balçık Panayır ı

Tarihi oldukça eski olan panayır, Osmanlı’nın siyasi ve ticari açıdan önemli gördüğü ve takip ettiğ i organizasyondur (Demirtaş, 2011: 43). Son zamanlarda bahar ve kültür festivali adıyla kurulan panayır, eski gelenekleri ve canlılığ ı ile devam etmektedir.

Panayırın Süresi: Sonbahar aylarında, genellikle Eylül ayında kurulan panayır ortalama 4 ya da 5 gün sürmektedir. Panayır ile ilgili bazı kaynaklarda panayırın 13 Ağustos ile 20 Ağustos arasında kurulduğu bilgisi verilmektedir (Demirtaş, 2011: 46).

Coğrafi Mevki: Panayır, Tekirdağ'ın⁵⁴ Saray ilçesine bağlı Pehlivan köyünde panayır alanında kurulmaktadır.

İmarı ve İdaresi: Panayırın imar ve idaresi Osmanlı döneminde vekâlet yoluyla gerçekleştirilirken, panayır idaresi için ayrı müzayedeler tertip edilmekteydi. Bu müzayedelere yerel halktan ve gümrük memurlarından herkes katılabilmekteydi. Dolayısıyla en çok ücret teklif eden mültezim panayırdan elde edilecek gelirleri alma hakkını üç yıllığına elinde bulundurmuş olmaktadır (Demirtaş, 2011: 43). Günümüzde ise daha çok belediyeler ile dernekler ve sivil toplum kuruluşları bu görevi üstlenmektedir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Balçık panayırının emtia yönünden ana ticareti hayvan alımı ve satımına ilişkindir (Demirtaş, 2011: 49). Hayvancılığa bağlı olarak özellikle 18. ve 19. yüzyıldan bu tarafa tiftik ve yapağı ile bunlara bağlı emtia ticareti de yaygındır. Ayrıca metal her türlü eşya ile bakır kaplar ve mutfak eşyaları da ilgi gören diğer emtia çeşitlerindedir.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Panayırın, çevre köyler ve merkezlerde yaşayan insanları bir araya toplayacak kültürel aktiviteler bakımından zengin olması en güçlü yönüdür. Ayrıca panayır, sosyal hayatı düzenleme, kültürel faaliyetler için zaman ve mekân tayininde önemli rol oynamaktadır.

⁵⁴ Tekirdağ ili ve çevresi panayır yönüyle oldukça zengin bir bölgedir. Arşiv belgelerindeki kayıtlara göre bölgede panayır geleneğinin 19. yüzyılda daha canlı olduğu görülmektedir. Hicri 263, Miladi 1877 yılına ait bir belgede (Ek 16) şu ifadeler yer almaktadır: "Kaza-yı Tekfurdağı (Tekirdağ). Kaza-yı mezburda Ağustos'un on beşinde panayır namıyla bir pazar küşadı için yazılan emrin kaydı. Fi 8 Recep 263" (BOA.ADVN.00039.00017.001).

2.2.17. Bayramiç Hayvan ve Emtia Panayırı

Bayramiç panayırı bölgenin oldukça eski panayırlarındandır. Yöre halkının bayram yapmaya geldiği, eğlendiği ve alışveriş yaptığı bir panayır olmasının yanında diğer panayırlar açısından da bir başlangıç olarak kabul edilmiştir. Bölgede bütün insanların bir araya geldiği, bayram havasında bir toplanmanın oluşu bu yörenin “bayram içi, bayram yeri” olarak anılmış ve zamanla “Bayramiç” olarak anılagelmiştir (Durmaz, 2016: 69).

Panayırın Süresi: Panayır, Mayıs ayının ortalarında kurulan ve ortalama üç ya da dört gün süren bir panayırdır. Son kurulan panayır, 17-20 Mayıs arasında kurulmuş olup, süre ve tarih yönüyle istikrarlı bir panayırdır.

Coğrafi Mevki: Panayır, Bayramiç'in güneyinde yer alan mesire alanında kurulmaktadır. Geleneksel ve kadim bir panayır olan Bayramiç panayırının mekânı ilk kurulduğu yerde istikrarla devam etmektedir. Bölgede yapılan derlemelerde⁵⁵ yaklaşık yüz yıldır panayırın bu mekânda kurulduğu ifade edilmektedir.

İmarı ve İdaresi: panayırın imar ve idaresi Bayramiç Belediyesi tarafından gerçekleştirilmektedir. Panayırdaki yer alan dükkânlardan ve tüccarlardan elde edilen kira gelirleri ile panayırın imar ve idaresi gerçekleştirilmektedir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayırın adından da anlaşılacağı üzere geleneksel olarak panayırın ilk günlerinde canlı hayvan ticareti yapılmaktadır. Diğer günlerde ise yöresel ürünlerin yer aldığı emtia ticaretinin yapıldığını söylemek mümkündür. Özellikle çevre illerden gelen halı, kilim, oyuncak, tekstil ürünlerinin yanında tarım ve hayvancılık sektörünün ihtiyaç duyduğu emtia ticareti yoğun olarak yapılmaktadır (Durmaz, 2016: 71).

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Panayırdaki kültürel imgelerin yer aldığı el emeği ürünlerin yanında yöresel yemeklerden müteşekkil bir mutfak kültürünü bulmak

⁵⁵ Uğur Durmaz'ın (2016: 69) yörede Kasım Çalışkan'la 2016 yılında gerçekleştirdiği derleme.

mümkündür. Özellikle Bayramiç helvası ve şıra, panayıra has ürünlerin başında gelmektedir. Çocuklara özel lunaparkların yanında büyük küçük herkesin hoşça vakit geçirebileceği çadır tiyatroları, konserler, eğlence mekânları ile hokkabazlar da panayıra has faaliyetlerdendir.

2.2.18. Yenice Geleneksel Hayvan ve Emtia Panayırı

Panayırlar kimi zaman resmi hüviyet kazanmaksızın yerel halk tarafından gerçekleştirilse de özellikle Cumhuriyet'in ilanından sonra ticareti geliştirme adına resmi olarak kurulması talimatı verilen panayırlar olmuştur. Yenice panayırı da bu panayırlardandır. Yerel yönetimlerin kurulmasından sonra Yenice Belediyesi resmi olarak bir panayırın kurulması yönünde karar almıştır (Çalışkan, 2008: 223).

Panayırın Süresi: Bahar aylarında kurulan panayır, son yıllarda istikrarlı bir şekilde 30 Mayıs-1 Haziran tarihleri arasında kurulmaktadır. Panayır oldukça kısa sürmekte, ortalama 3 gün devam etmektedir. Ulaşım olanaklarının yetersiz olması bölgede farklı köylerde küçük çaplı panayırların kurulmasına zemin hazırlamıştır (Durmaz, 2016: 76).

Coğrafi Mevki: Panayır, yerleşim merkezinde panayır için ayrılan kimi zaman da semt pazarı olarak kullanılan bölgede kurulmaktadır. Bu bölge Yenice karayolunun ortasından geçtiği bir bölgedir. Önceki yıllarda iki tarafta da panayırın kurulduğu söylenmekle birlikte günümüzde yerleşim merkezine yakın bölge ağırlıklı olarak kullanılmaktadır (Durmaz, 2016: 76).

İmarı ve İdaresi: Panayır, Yenice Belediyesi tarafından sevk ve idare edilmektedir. İmar ve idaresi için masraflar belediye tarafından karşılanmakla birlikte, tüccarlardan alınan kiralar bu masrafların karşılanmasında önemli rol oynamaktadır.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayırdaki tarım ve hayvancılık sektörüne bağlı ürünlerin yanında tuhafiyeye, ev gereçleri, süs eşyaları ve yöresel

ürünler yer almaktadır. Canlı hayvan ticareti az da olsa devam etmekle birlikte yöre halkının ihtiyaç duyacağı her türlü emtiayı panayırda bulmak mümkündür.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Yöresel ürünler ve yemek çeşitleri sergisi diyebileceğimiz tezgâhlar kültürel boyutu gözler önüne sererken, lunapark ve yerel sanatçıların verdiği yöresel türkülerden müteşekkil konserler panayırın eğlence ve kültürel zenginliklerindedir. Önceki yıllarda panayıra gelen yabancı hayvanlar ve ayı oynatıcıları son zamanlarda gelmemeye başlamıştır. Son tahlilde panayır eğlencelerinin lunapark ve konserlerden müteşekkil olduğunu söylemek mümkündür.

2.2.19. Orhanlar (Balya) Panayırı

Panayırın Süresi: Haziran ayının ikinci haftası kurulan panayır ile ilgili 1973 tarihli belgede⁵⁶ panayırın 13 Haziran ile 15 Haziran tarihleri arasında üç gün kurulduğu bilgisi yer almaktadır (MFAD, 1973: 36). Günümüzde de yaklaşık bu tarihlerde panayırın kurulduğunu söylemek mümkündür.

Coğrafi Mevki: Panayır, Balya'ya bağlı Orhanlar köyünde kurulmaktadır. Köyün merkezinden geçen derenin iki yanına kurulan panayırın bir bölümü ise köyün dışına taşmaktadır (Durmaz, 2016: 81).

İmarı ve İdaresi: Panayırın imar ve idaresi yerel halk tarafından yürütülmektedir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayırın dere kenarlarına yayılması emtia olarak panayırın ikiye ayrılmasına olanak sağlamıştır. Derenin bir tarafı canlı hayvan ticareti için ayrılmışken diğer tarafında yöresel ürünler ve tekstil ürünleri ile ev gereçleri yer almaktadır. Semer, urgan gibi hayvancılığa bağlı ürünlerin yanında günümüz panayırlarında nadir görülen sarrafın panayır

⁵⁶ Belirli günler ve etkinliklerin yer aldığı belgede panayırın adı da verilmiş ve tarih olarak 13-15 Haziran yazılmıştır (MFAD, 1973: 36), (Durmaz, 2016: 81).

esnafları arasında yer alması (Durmaz, 2016: 81) panayıra ayrı bir zenginlik katmaktadır.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Panayırın kültürel boyutunda yeme içme kültürünün ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Yöresel yiyeceklerin yanında el emeği kültürel imgelerle bezenmiş süs eşyaları ve ev gereçleri de bu bağlamda değerlendirilebilir. Lunapark ve kaleye şut çekme gibi etkinlikler panayırın eğlence boyutu olarak ön plana çıkmaktadır (Durmaz, 2016: 81-82).

2.2.20. Lapseki Panayırı

Panayırın Süresi: Kaynaklarda panayırın ilk kurulduğu zaman olarak 1960 tarihi öne çıkmaktadır (Çalışkan, 2008: 223). Panayır, Ağustos ayının sonları ile Eylül ayının ortalarında kurulmaktadır.

Coğrafi Mevki: Panayır, Lapseki'de panayır alanı için ayrılan alanda kurulmaktadır.

İmarı ve İdaresi: Panayırın imar ve idaresi Lapseki Belediyesi tarafından yerel esnafın da destekleriyle gerçekleştirilmektedir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayırdaki yerel halkın özellikle gündelik hayatta ihtiyaç duyabileceği emtia çeşitliliği yoğun olarak bulunmaktadır.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Kültür ve eğlence yönüyle lunapark başta olmak üzere çeşitli şans oyunları ve yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilen aktiviteler öne çıkmaktadır. Önceki yıllarda çadır tiyatrolarının da kurulduğu ancak günümüzde eğlence kısmının şehir merkezine kayması ile tiyatronun da kurulmadığı söylenebilir (Durmaz, 2016: 98).

Panayır kültürü yönüyle oldukça zengin olan Marmara Bölgesi'nde tespit edebildiğimiz irili ufaklı diğer panayırlar ve bu panayırlara ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda paylaşılmıştır:

Tablo 8. Marmara Bölgesi'nde Hâlihazırda Kurulan Diğer Panayırlar

No	Adı	Yeri	Tarihi
1	Büyükyenice Hayvan ve Emtia Panayırı	Balıkesir	Eylül
2	İvrindi Panayırı	Balıkesir	Eylül
3	Ayvatlar Yörük ve Türkmen Şenliği ve Panayırı	Balıkesir	Mayıs
4	Savaştepe Hayvan ve Emtia Panayırı	Balıkesir	Eylül
5	Geleneksel Yenice Hayvan ve Emtia Panayırı	Çanakkale	Mayıs-Haziran
6	Biga Emtia Panayırı	Çanakkale	Haziran
7	Akçakoyun Panayırı	Çanakkale	Haziran
8	Ayaşma Panayırı (Ayazma- Aya Paraskevi)	Çanakkale	Temmuz
9	Aya Paraskevi Panayırı	Çanakkale	Ağustos-Eylül
10	Pazarköy Panayırı	Çanakkale	Haziran
11	Yörük ve Türkmen Şenliği ve Panayırı	Bursa	Haziran
12	Kestel Balkan Panayırı	Bursa	Eylül
13	Nilüfer Balkan Panayırı	Bursa	Eylül-Ekim
14	Harmancık Panayırı	Bursa	Ağustos
15	Pamukova Panayırı	Sakarya	Eylül
16	Belsa Panayırı	Kocaeli	Ekim
17	Harmansonu Panayırı	Kocaeli	Eylül
18	Kandıra Tarım ve Hayvancılık Panayırı	Kocaeli	Eylül
19	Osmaneli Panayırı	Bilecik	Eylül
20	Yenipazar Panayırı	Bilecik	Eylül

2.3. KARADENİZ BÖLGESİ'NDE ORGANİZE EDİLEN PANAYIRLAR

Karadeniz Bölgesi, deniz ulaşımı ve ticari yollar yönüyle avantajlı bir bölgedir. Günümüzde olmasa bile, belli bir döneme kadar ticari faaliyetlerin tamamına yakını panayırlar aracılığı ile gerçekleştirilmekteydi. Günümüzde ulaşım ve teknolojik imkânların gelişmesiyle panayırlara olan rağbet azalsa da yakın zamana kadar panayırlar bölge için önem arz etmekteydi. Bölgede kurulan panayırlarla ilgili düzenli bir kayıt tutulmamıştır. Arşiv belgelerinden ulaşılabildiklerimizin dışında Ticaret Bakanlığı'nın belli dönemlerde paylaştığı bilgilerden yöredeki panayırlar hakkında yorum yapılabilmektedir. 1972 yılında Karadeniz Bölgesi'nde kurulan panayırlar ve bu panayırların kuruldukları aylar ve yerleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Ticaret Bakanlığı, 1972):

Tablo 9. 1972 Yılında Karadeniz Bölgesi'nde Kurulan Panayırlar

Vilayeti	İlçesi	Açılış T.	Kapanış T.	Ay
Ordu	Aybastı (Alankent)	20.04.1972	23.04.1972	Nisan
Ordu	Gölköy (Gürgentepe)	06.05.1972	06.05.1972	Mayıs
Sinop	Türkeli	06.05.1972	09.05.1972	Mayıs
Artvin	Merkez	15.06.1972	21.06.1972	Haziran
Bolu	Merkez	20.08.1972	05.09.1972	Ağustos
Kastamonu	Bozkurt	23.08.1972	25.09.1972	Ağustos
Kastamonu	Çatalca	16.08.1972	19.09.1972	Ağustos
Zonguldak	Devrek	06.08.1972	08.08.1972	Ağustos
Zonguldak	Devrek (Gökçebey)	02.08.1972	04.08.1972	Ağustos
Zonguldak	Bartın (Kozcağız)	21.08.1972	28.08.1972	Ağustos
Bolu	Yığılca	24.09.1972	30.09.1972	Eylül

Bolu	Gerede	22.09.1972	25.09.1972	Eylül
Bolu	Gerede (Yeniçağa)	19.09.1972	21.09.1972	Eylül
Bolu	Gerede (Dörtdivan)	13.09.1972	15.09.1972	Eylül
Bolu	Gerede (Dörtdivan)	27.09.1972	29.09.1972	Eylül
Bolu	Mudurnu	16.09.1972	18.09.1972	Eylül
Bolu	Akçakoca	18.09.1972	23.09.1972	Eylül
Bolu	Mengen	09.09.1972	10.09.1972	Eylül
Bolu	Düzce	04.09.1972	16.09.1972	Eylül
Kastamonu	Abana	05.09.1972	09.09.1972	Eylül
Kastamonu	Küre (Ağlı)	06.09.1972	10.09.1972	Eylül
Kastamonu	Devrekâni	11.09.1972	17.09.1972	Eylül
Samsun	Havza	10.09.1972	17.09.1972	Eylül
Sinop	Gerze	11.09.1972	16.09.1972	Eylül
Sinop	Durağan (Gökırmak)	20.09.1972	24.09.1972	Eylül
Sinop	Efelek	02.09.1972	06.09.1972	Eylül
Sinop	Ayancık	18.09.1972	22.09.1972	Eylül
Sinop	Kabalıbucağı	12.09.1972	16.09.1972	Eylül
Tokat	Turhal	13.09.1972	28.09.1972	Eylül
Zonguldak	Karabük (Yenice)	07.09.1972	09.09.1972	Eylül
Zonguldak	Karabük	09.09.1972	11.09.1972	Eylül
Zonguldak	Devrek	03.09.1972	05.09.1972	Eylül
Zonguldak	Devrek (Gökçebay)	06.09.1972	08.09.1972	Eylül
Zonguldak	Safranbolu (Çavuşlar)	10.09.1972	10.09.1972	Eylül

Zonguldak	Bartın (Kozcağız)	25.09.1972	02.09.1972	Eylül
Amasya	Gümüşhacıköy	12.10.1972	15.10.1972	Ekim
Bolu	Göynük	10.10.1972	13.10.1972	Ekim
Bolu	Seben	01.10.1972	06.10.1972	Ekim
Bolu	Gerede	06.10.1972	09.10.1972	Ekim
Bolu	Gerede (Yeniçağa)	03.10.1972	05.10.1972	Ekim
Bolu	Mengen	07.10.1972	08.10.1972	Ekim
Kastamonu	Taşköprü	02.10.1972	08.10.1972	Ekim
Kastamonu	Tosya	20.10.1972	31.10.1972	Ekim
Sinop	Boyabat	04.10.1972	10.10.1972	Ekim
Sinop	Türkeli	30.10.1972	02.11.1972	Ekim
Tokat	Zile	02.10.1972	08.10.1972	Ekim
Tokat	Erbaa	05.10.1972	25.10.1972	Ekim
Zonguldak	Karabük (Yenice)	05.10.1972	07.10.1972	Ekim
Amasya	Merkez	13.11.1972	19.11.1972	Kasım
Çorum	Kargı	12.11.1972	17.11.1972	Kasım
Zonguldak	Safranbolu (Yazıköy)	12.11.1972	12.11.1972	Kasım
Zonguldak	Safranbolu (Bostanbükü)	10.12.1972	10.12.2012	Aralık

Tabloda görüldüğü üzere, oldukça zengin bir panayır kültürünün bölgede hâkim olduğu söylenebilir. Ancak bu panayırların birçoğu günümüze gelinceye kadar format değişikliği yaşamış ve festival, şenlik adı altında organize edilmeye başlanmıştır. Farklı kaynaklardan tespit edebildiğimiz ve günümüzde hâlâ panayır adı altında bölgede devam eden organizasyonlar ise şunlardır:

2.3.1. Gerede Hayvan ve Emtia Panayırı

Yörede panayıra “mayha” adı da verilmektedir. Dolayısıyla yöre halkı panayıra, “Gerede Mayhası” adını vermektedir: “Biz eskiden panayır demezdik. Mayha derdik. Mayhaya gidiyoruz derlerdi eskiden. Panayır manayır bilmezdik. Mayha dedimmi dört gözle beklerdik” (Yüksel, 2016).

Panayırın Süresi: Gerede’de devam eden panayır senede iki defa kurulmaktadır. İlki Eylül ayının 12-14. günleri arasında kurulan panayırın ikincisi 26-28 Eylül tarihlerinde organize edilmektedir.

Coğrafi Mevki: Bolu ilinin Gerede ilçesinde organize edilen panayır, çevre illerden katılımcılarla çok geniş bir alana yayılmaktadır.

İmarı ve İdaresi: Gerede panayırı, Bolu, Gerede ve Düzce bölgelerinde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ile Gerede Belediyesi tarafından organize edilmektedir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayırdaki çevre illerden ve yöreden gelen yöresel yiyecekler yer almaktadır. Mevsimsel yiyeceklerin yanında mevsimi dışında yani kışın yenilecek baklagiller, kavun ve kıyafetler de panayırdaki yer alan emtialardır. Ayrıca bakırcılıkla ilgili güğüm ve ibrik gibi emtia yönüyle meşhur bir panayırdır.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Gerede panayırının, panayıra has en önemli yiyeceği “şak şak helvası”dır:

Bizim orda bir de cevizli (cüzli) helva diye geçer, çok meşhurdur. Panayırdan babam gelirken bize çocukken, mutlaka alır, bütün herkes yer. Panayıra has bir yiyecek. Baltayla kırardık onu. Cevizli helva o gün akşam mutlaka herkesin evinde vardır. Kestane mutlaka vardır. Bu ikisi olmazsa olmazdır. Kestane bir, cevizli helva iki (Yüksel, 2016).

Panayırdaki yöresel halk danslarının yanında yöresel yemekler ve kültürel faaliyetler panayırın eğlence ve kültürel faaliyet yönüyle öne çıkan aktiviteleridir.

2.3.2. Dörtdivan Hayvan ve Emtia Panayırı

Panayırın Süresi: Eylül ayının ilk haftasında organize edilen panayır son zamanlarda yine Eylül ayının ilk ve son haftalarında olmak üzere iki defa kurulmaya başlanmıştır. 2014, 2015 yıllarında ilk panayır 5 Eylül'de kurulurken, ikinci panayır 19 Eylül'de kurulmuştur (Yaman, 2013: 42).

Coğrafi Mevki: Panayır Bolu ilinin Dörtdivan ilçesinde panayır alanında organize edilmektedir.

İmarı ve İdaresi: Panayırın imar ve idaresi Dörtdivan Belediyesi tarafından yürütülmektedir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayırda daha çok yöre halkının el emeği ürünler satılmaktadır. Ayrıca et ve süt ürünleri ile panayırın en meşhur ürünü olan kızarmış kaz eti satışı da yoğun ilgi görmektedir.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Panayırda özdeşleşen en önemli kültür, kızarmış kaz etidir. Panayırda çokça kaz ticareti yapılırken, yöresel halk oyunları gösterileri ile konserler de panayıra ayrı bir hava katmaktadır. Bolu yöresinin halk mutfağından çeşitli yiyeceklerle halk tiyatrosu gösterileri de panayırda rağbet görmektedir.

2.3.3. Geleneksel Seben Panayırı

Panayırın Süresi: Her yıl düzenli olarak Eylül ayının sonlarında ve Ekim ayı ortalarında kurulan panayır, 2016 yılında 19 Ekim-23 Ekim tarihleri arasında organize edilmiştir (Toy, 2015: 14).

Coğrafi Mevki: Bolu Seben'de panayır alanında kurulan panayır, merkezde genişçe bir alana yayılmaktadır. Son yıllarda ise ilçe stadyumu organizasyon ve alışveriş kısmının bir bölümü için kullanılmaktadır.

İmarı ve İdaresi: Panayır; Seben Belediyesi tarafından organize edilmektedir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Bolu ve çevre illerden yaklaşık 150 esnafın katıldığı panayır, yöresel ürünlerden tarım ürünlerine kadar geniş bir emtia çeşitliliğine sahiptir. Yörede yetişen sebze ve meyvelerin yanında yöresel yemekler ve el işçiliğine dayalı emtia da panayırda yer almaktadır (Sarıhan 2016).

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Yörede özellikle ev hanımlarının düğünlerde gelin ve damat tarafından kullanılacak kültürel imgelerle süslü el işçiliği ürünleri panayırda dikkati çekmektedir. Ayrıca yöresel sanatçıların seslendirdiği türküler ve halk oyunları panayırın eğlenceli tarafı olarak değerlendirilebilir. Çocuklar için oyun alanları ile küçük gösteriler de panayıra renk katmaktadır. Yemek ve en güzel ürünlerin yarıştığı mini yarışmalar küçük ödüllerle heyecanlı anları katılımcılarına yaşatmaktadır.

2.3.4. Göynük Hayvan ve Emtia Panayırı

Panayırın Süresi: Genellikle Ekim ayının ilk haftası organize edilen panayır, 2015 yılında 10-13 Ekim tarihleri arasında kurulmuştur. Kurban Bayramı dolayısıyla panayır, bayramdan sonra kurulmuş ve 4 gün sürmüştür.

Coğrafi Mevki: Panayır, Bolu ilinin Göynük ilçesinde organize edilmektedir.

İmarı ve İdaresi: Göynük Belediyesi ve yerel derneklerin desteğiyle kurulan panayıra kaymakamlık da destek vermektedir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Bolu ilinin genel ticari emtia çeşitliliğinin yanında yöreye has gıda ve halk mutfağının çeşitleri panayırda yer almaktadır. Süs eşyaları, el sanatlarının ve ahşap işçiliğinin nadide örnekleri gerek kullanım amaçlı gerekse turistik ve kültürel yönüyle satışa çıkarılmaktadır. Ayrıca canlı hayvan satışının yanında et ve et ürünleri de panayırın emtia çeşitlerindedir.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Göynük halk kültürünü yansıtan dansların yanında genellikle yemek ve mutfak sanatlarına dair kültürel unsurların yer aldığı panayır, yerel sanatçıların konserleri ile son bulmaktadır. Ayrıca çocuklara yönelik kukla gösterileri, tiyatrolar ve panayıra özel yöresel kıyafetler de panayırın kültürel bir sergi mekânı işlevi gördüğünü göstermesi bakımından önemlidir (Toy, 2015: 14).

2.3.5. Mudurnu Hayvan ve Emtia Panayırı⁵⁷

Panayırın Süresi: Panayır, 2016 yılında Ekim ayında organize edilmiştir. 1 Ekim – 4 Ekim tarihleri arasında 4 gün süreyle kurulan panayırın ne zaman ve kaç gün süreceği her yıl ilan edilmektedir.

Coğrafi Mevki: Mudurnu panayırı, Bolu ilinin Mudurnu ilçesinde yer alan Beşkavaklar adı verilen mevkide kurulmaktadır.

İmarı ve İdaresi: Panayırın sevk ve idaresini büyük oranda Mudurnu Belediyesi üstlenmiştir. Yerel esnafın da destek verdiği panayırdan önce Ağaçarbaşı ve Beşkavaklar köprüsü adı verilen bölgelerde iyileştirme çalışmaları yapılmakta ve yollara parke taşı döşenmektedir. Bütün bu altyapı hizmetleri yine Mudurnu Belediyesi tarafından yapılmaktadır.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayırdaki yer alan emtianın kahir ekseriyetini yöresel ürünler oluşturmaktadır. Büyükbaş veya küçükbaş hayvan ticaretinin de yapıldığı panayırdaki tarım ve hayvancılık sektörünün ilgi duyduğu aletler de yer almaktadır.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Halk mutfağının en güzel örneklerinin olduğu panayırdaki Mudurnu'ya has "Mudurnu Saray Helvası" en meşhur yiyecektir. Mudurnu UNESCO Dünya Miras Listesi'nde "Tarihi Ahi Kenti" unvanıyla geçici

⁵⁷ Mudurnu'da kurulan panayır oldukça meşhur ve eski panayırlardandır. Pertev Naili Boratav; 1940 yılında yörede yaptığı incelemeleri değerlendirdiği bir yazısında (2011: 102) Mudurnu panayırında tüccarların yün, tiftik, yağ ve peynirler sattıklarını, tüccarlar için bu panayırların ürün toplama açısından oldukça önemli olduğunu söylemiştir.

listeye alınan bir bölgedir. Geleneksel olarak devam eden ahilik kültürünün getirisi olarak, panayır açılışında ve kapanışında bereket duası edilmektedir. Normal zamanlarda diğer pazarların açılışlarında da yapılan bu duada çok ilginç detaylar bulunmaktadır. Demircilerin bol miktarda bulunduğu çarşı esnafı duaya oturarak “âmin” derken, diğer çarşı esnafları ise ayakta “âmin” demektedir. Bunun sebebi ise, hafta boyunca ayakta çalışan demircilere duyulan saygı olduğu söylenmektedir (Bolu İl Yıllığı, 1968: 220-225).

2.3.6. Karadede Panayırı

Karadede panayırına ismini veren, hemen her panayırda olduğu gibi bölge ya da şehir adı değildir. Panayırın kurulduğu bölgede halk tarafından evliya olarak dillendirilen “Kara Dede” adı verilen zatın kabri dolayısıyla panayıra bu isim verilmiştir

Panayırın Süresi: Panayır, Eylül ayının ilk haftası ya da Ağustos ayının son haftası düzenlenmektedir. 2014 yılında son panayır, 26 Ağustos tarihinde düzenlenmiştir. Bölgede yaşanan terör olayları nedeniyle 2015 yılında panayır kurulamamıştır. 2016 yılında ise panayır; 28 Ağustos'ta kurulmuştur. Panayır genel olarak 2 ya da 3 gün sürmektedir.

Coğrafi Mevki: Panayır, Samsun iline bağlı Bafra ilçesinde yer alan Gökçeağaç köyünde kurulmaktadır.

İmarı ve İdaresi: Osmanlı döneminde her sene kurulan panayır, Cumhuriyet'in ilanından sonra bir müddet kesintiye uğramıştır. 2011 yılında kurulan Gökçeağaç Derneği, panayırın bütün sevk ve idaresini üzerine alarak yeniden panayırın organize edilmesini sağlamıştır. Bu bağlamda panayırın imece usulüyle kurulan panayırlardan olduğu söylenebilir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayırda, traktörden ayakkabıya, gıda ürünlerinden teknolojik ürünlere kadar pek çok emtia yer almaktadır. Belediye

ve dernek verilerine göre bölgede kurulan panayır, yaklaşık 6-7 milyon liralık ekonomik hareketlilik oluşturmaktadır.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Panayırda yöresel halk oyunlarının yanında yemek yarışmaları, sihirbazlık, havacılık ve animasyon gösterileri ile yerel sanatçıların konserleri katılımcılara eğlenceli saatler sunmaktadır. Ayrıca hemen her panayırda olduğu gibi lunapark ve türevi eğlence araçları da büyük-küçük herkesin uğrak mekânı olmaktadır (Yılmaz, 2016).

2.3.7. Geleneksel Ayancık Panayırı

Panayırın Süresi: Ayancık panayırı, her sene Eylül ayının son haftası organize edilmektedir. 18-21 Eylül tarihleri arasında organize edilen panayır, 2015 yılında Kurban Bayramı dolayısıyla 25 Eylül tarihinde kurulmuştur. 2016 yılında ise yine 18 Eylül'de kurulmuştur. Panayırın ortalama süresi 4 gündür.

Coğrafi Mevki: Panayır; Sinop ilinin Ayancık ilçesinde kurulmaktadır.

İmarı ve İdaresi: Ayancık Belediyesi'nin büyük oranla sevk ve idareyi üzerine aldığı panayıra, yerel sivil toplum kuruluşları, dernekler ve yerli esnaflar da destek vermektedir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Çevre illerden ve bölgelerden birçok esnafın katıldığı panayırda, patates, soğan gibi kışlık yiyeceklerin yoğun ticareti yapılmaktadır. Ayrıca başta öğrenci okul kıyafetleri olmak üzere kışlık ve yazlık kıyafetler de panayırın emtia çeşitleri arasında önemli bir yere sahiptir. Bu ürünlerin yanında züccaciye ve hediyelik eşyalarla ev eşyaları da panayırın ana ticaret emtialarıdır.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Panayırda geleneksel halk oyunlarından mutfak sanatlarına, yerli sanatçıların seslendirdiği yöresel türkülerden çadır tiyatrolarına birçok kültürel faaliyeti görmek mümkündür (Açıkgöz, 2016).

2.3.8. Boyabat Panayırı

Panayırın Süresi: Boyabat panayırı her yıl Ekim ayının üçüncü Çarşamba günü kurulmaktadır. Panayır, Karadeniz Bölgesi panayırlarının ortalama 3 ya da 4 gün sürdüğü nazarı itibara alınacak olursa, 1 haftalık bir süreyle oldukça uzun sürmektedir (Zeyrek, 2014: 11).

Coğrafi Mevki: Sinop iline bağlı Boyabat ilçesinde panayır için tahsis edilmiş özel bir alanda kurulan panayır, son günü yapılan güreş için Boyabat Kalesi'nin arkasında kalan Kale Bağı adı verilen yere kaymaktadır.

İmarı ve İdaresi: Panayırın imar ve idaresi Boyabat Belediyesi tarafından gerçekleştirilmektedir. Güvenlik ve anlaşmazlıklar için İlçe Emniyet Müdürlüğü ayrıca tedbirler almaktadır.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayırda kışlık ve yazlık yöresel yiyeceklerin yanında emtia yönüyle ticarete ilk sırada canlı hayvan alımı ve satımı yer almaktadır. Teknolojik ve zirai aletlerin yanında giyim-kuşam ve hediyelik eşyalar da yöre halkının uzun süreli ihtiyaçlarına cevap vermektedir.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Panayırda yer alan lunapark, hayvan sirki, tiyatro çadırları ve cambazların yanı sıra yöre halkının ilgi duyduğu en önemli kültürel aktivitenin güreşler olduğunu söylemek mümkündür. Panayırın katılımcıları arasında yeni nişanlılar ve sözlüler oldukça fazladır. Çünkü panayır bir bakıma herkesin gözü önünde ailelerin rahatlıkla izin verdikleri çiftlerin bir araya geldiği yegâne mekân olmaktadır.

2.3.9. Durağan Panayırı

Panayırın Süresi: Durağan panayırı her yıl Ekim ayının son haftası düzenlenmektedir. 2014 ve 2015 yıllarında panayır, 23 Ekim ile 30 Ekim arasında organize edilmiştir. Panayırın günleri ve süreleri yıllara göre değişiklik gösterse de genel olarak bir hafta sürmektedir. 2016 yılında panayır 15-21 Ekim

tarihleri arasında organize edilmiştir (Sinop İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2016).

Coğrafi Mevki: Panayır; Sinop ilinin Durağan ilçesinde panayır için oluşturulan genişçe bir alan olan Orhangazi bölgesinde kurulmaktadır

İmarı ve İdaresi: Panayırın imar ve idaresi Durağan Belediyesi ve yerli esnafın desteğiyle sağlanmaktadır. Panayırdan önce ilan edilen parsel satışlarından ve vergilerden elde edilen kazanç ile panayırın sevk ve idaresi sağlanmaktadır.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Yöreden, çevre il ve ilçelerden yoğun katılımın olduğu panayırdaki hemen her türden emtia görmek mümkündür. Canlı hayvan ve et ticaretinin yanında kışlık yiyecek stokları için ihtiyaç duyulan emtia, panayırdaki toptan alınmakta ve ciddi kârlar elde edilmektedir. Panayır masrafları için küçük oranda vergilerin alındığı panayırdaki satıcı ve alıcı aracasız buluştuğu için komisyon sıfıra düşmektedir. Bu da tüketici lehine fiyatın ucuzlaması anlamına gelmektedir. Bu nedenle toptan satışlar ve stoklar için yerel halk bütün yıl bu panayırdaki beklemektedir.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Panayır için özel olarak kurulan lunapark ve salıncak meydanı özellikle çocukların eğlendiği yegâne yerler olarak ilgi çekmektedir. Özellikle çevre köylerden sadece lunapark ve benzeri eğlenceler için gelen katılımcılar kendi köylerindeki bu eksikliğı gidermenin mutluluğı ile doyasıya eğlenmektedir. Ayrıca renkli eğlenceler, animasyonlar, sihirbazlık ve sahne performansları da katılımcılara eğlenceli vakitler sunmaktadır. Kültürel faaliyetlerin de mekânı olan panayırdaki, ürünlerden hayvanlara, güzellik yarışmaları düzenlenmekte ve birinciler ödüllendirilmektedir. Yöresel halk dansları ile yerli sanatçıların yöresel halk müziğı icraları da panayır akşamlarının vazgeçilmezi olarak söylenebilir.

2.3.10. Kargı Panayırı

Panayırın Süresi: Kargı panayırının yakın tarihe kadar iki hafta süreyle kurulduğu ve ilk hafta ihtiyaç duyulan her türlü emtia satışı yapılmakta iken, ikinci hafta sadece hayvan ticaretinin yapıldığı ancak günümüzde bu şekilde bir organizasyonun olmadığı bilgileri mevcuttur. Ekim ayının sonları ile Kasım ayı başlarında organize edilen panayır, farklı gerekçelerle nispeten değişik takvimlerde kurulmuş olmakla birlikte ortalama bir hafta sürmektedir. 2014 yılındaki panayır, 27 Ekim ile 2 Kasım tarihleri arasında kurulmuş ve bir hafta sürmüştür. 2016 yılında yine aynı tarihlerde yağlı güreşlerle birleştirilmek suretiyle panayır kurulmuştur (Uslu, 2016: 12).

Coğrafi Mevki: Günümüzde Çorum il sınırları içerisinde yer alan Kargı ilçesinde organize edilen panayır, Kargı Yaylası'nda yer alan ve eski adıyla "Ayın – Oyun" olarak bilinen Eyinönü adı verilen alanda kurulmaktadır.

İmarı ve İdaresi: Panayırın imar ve idaresini büyük oranda Kargı Belediyesi üstlenmektedir. Ancak yerel esnaflar ve dernekler de aktif olarak panayıra katılmakta ve destek vermektedir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Hemen her panayırdaki yer alan gıda ve tekstil ürünlerinin yanı sıra, Kargı panayırında özellikle bamya, tulum peyniri, Kargı yöresine has bez, pirinç ve sırik kebabı panayıra has emtialar olarak başı çekmektedir.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Gerek yerel halkın gerekse yönetici ve bürokrat kesimin yoğun ilgisiyle organize edilen panayır, gerek gece gerekse gündüz kültürel birçok aktiviteye sahne olmaktadır. Çocuklar için vazgeçilmez olan lunapark ve tiyatro gösterilerinin yanında özellikle yetişkinlerin ilgi duyduğu at yarışları ve yağlı güreşler ile atış sporları panayırın geleneksel aktivitelerindedir (Ek 18). Panayırdan önce "panayır ağası" seçilmekte ve afişle ilan edilmektedir. Gece ve gündüz eğlenceleri ayrı ayrı organize edilmekte ve

geceleeri ışıklı gösteriler ile yerel halk dansları ve yöresel müziklerle katılımcılara hoşça vakit geçirmeleri sağlanmaktadır.

2.3.11. Ağlı Panayırı

Panayırın Süresi: Genel olarak Eylül ayının ilk haftası organize edilen panayır ortalama 5 gün sürmektedir. Son yıllarda ise daha çok 3 gün süren panayır, etkinlik takvimleri ve resmi tatillere göre farklı günlerde organize edilebilmektedir (Kastamonu İl Özel İdaresi, 2014: 23).

Coğrafi Mevki: Ağlı panayırı, Kastamonu ilinin Ağlı ilçesinde kurulmaktadır.

İmarı ve İdaresi: Panayırın sevk ve idaresi bütünüyle Ağlı Belediyesi tarafından gerçekleştirilmektedir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Kastamonu ilinin geneli ve ilçeleri özellikle ekonomik yönden tarım ve hayvancılığın hüküm sürdüğü bir bölgedir. Bu bakımdan panayırdaki gerçekleştirilen ticari faaliyetlerin ve emtia çeşitlerinin kahir ekseriyeti tarım ve hayvancılığa bağlı ürünlerdir. Bunun yanında gıda ve tekstil ürünleri ile küçükbaş ve büyükbaş hayvan satışı da yapılmaktadır.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Panayır eğlencelerinde ve kültürel aktivitelerde dikkat çeken iki önemli faaliyet bulunmaktadır. Bunlardan birisi özel olarak erik ağacından yapılan kayıklarla gerçekleştirilen kayık yarışları, diğeri ise Ağlı Kalesi'nin adı verilen kale şenlikleridir. Kimi zaman münferit bir eğlence olarak düzenlenen Kale şenlikleri son zamanlarda panayır ile birleştirilmektedir.

2.3.12. Hanönü Panayırı

Hanönü panayırının yöre halkı tarafından sık kullanılan bir diğeri adı "Gökağaç" panayırdır.

Panayırın Süresi: 7 Ekim-11 Ekim tarihleri arasında organize edilen panayır ortalama 4 ya da 5 gün sürmektedir (Yıldız, 2013: 9).

Coğrafi Mevki: Panayır; Kastamonu ilinin Hanönü ilçesinde yer alan genişçe bir alanda organize edilmektedir.

İmarı ve İdaresi: Panayırın imar ve idaresi, Hanönü Belediyesi tarafından gerçekleştirilmektedir. Yöre halkının ve yerli esnafın destek verdiği panayıra, çevre illerden de katılımcılar maddi destek sağlamaktadır.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Tarım ve hayvancılık sektörünün ihtiyaç duyduğu her türlü emtianın yanında, bölgede yer alan bakır madenleri dolayısıyla bakırcılık endüstrisine bağlı birçok emtiayı panayırdaki görmek mümkündür (Yıldız, 2013: 23).

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Panayırdaki yer alan lunapark ve hokkabazların dışında yöresel danslar ve konserlerin panayırın eğlence boyutunu teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Yöre halkının kültürel ve inanç boyutuyla yaşam tarzını yansıtan ürünlerle yemekler de bu bağlamda değerlendirilebilir. Ancak yörede tertip edilen “Şeyh Şaban-ı Veli’yi Anma Rahmet ve Bereket Günü” kültürel faaliyetler açısından daha zengin bir organizasyondur (Yıldız, 2013: 9). Bu cümleden olarak, panayırdaki bu noktada biraz eğlencenin ağır bastığı söylenebilir.

2.3.13. Zile Panayırı

Zile panayırı, tarihi çok eskilere dayanan, günümüzde de devam eden çok güçlü kültürel ve ekonomik alt yapıya sahip bir panayırdır. Yapraklı, Gönen ve Buca panayırları ile birlikte Osmanlı Devleti döneminde büyük çapta organize edilen panayırlardandır (Şen, 1996: 11). Panayıra yöre halkı tarafından “deri” de denilmektedir (Girgeç, 2008: 7).

Panayırın Süresi: Zile panayırı tarihi oldukça eski olan bir panayırdır. Hicri 1243, Miladi 1828 senesine ait bir belgede (Ek 17) panayır ile ilgili şu kayıt düşünülmüştür:

Kaza-yı Tokat. Medine-i mezburun derununda kâin Meydan Camii pişkâhında (önünde) beher sene ruz-i Kasım'dan 15 gün mürurunda (geçtikten sonra) 15 gün miktarı müceddeden panayır ikamesi için verilen emrin kaydı. Fi 21 Şaban 1243 (BOA.ADVN. 00039.00017.001).

Zile panayırı, günümüzde de uzun süre kurulan ender panayırlardandır. Nitekim 2015 ve 2016 yıllarında panayır; 1 Ekim – 20 Ekim tarihleri arasında kurulmuş ve 20 gün açık kalmıştır. Bu süre ortalama panayır kurulma sürelerinin üzerindedir. Tarihî ve kültürel altyapısının kuvvetli olması, panayırın bugün de aynı heyecanla yapılmasının gerekçesi olarak söylenebilir.

Coğrafi Mevki: Panayır, Tokat ilinin Zile ilçesinde genişçe bir arazide kurulmaktadır. Panayır ile ilgili çalışmalarda panayırın belli zamanlarda sürekli yerinin değiştiği ve sabit bir yerinin olmadığı bilgisi verilmiştir (Girgeç, 2008: 30).

İmarı ve İdaresi: Osmanlı Devleti döneminde bizzat padişah fermanıyla kurulması istenen panayır (Girgeç, 2008: 27), günümüzde Belediye ve yerel esnaflarla sivil toplum kuruluşları tarafından desteklenmektedir. Panayırın imar ve idaresi ise Zile Belediyesi tarafından gerçekleştirilmektedir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayırda yöresel ürünlerin yanında dikkati çeken en önemli unsur, bazı emtia ile panayırın ve Zile'nin tanıtımının yapıyor olmasıdır. Nitekim Zile Belediyesi, sadece panayırda satılmak üzere sigara, şeker gibi ürünlere özel paketler yaptırmış ve panayır hatırası gibi yazılarla Zile ve Zile panayırını nazara vermiştir (Girgeç, 2008: 34).

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Zile'de panayır, belli bir kültürün adı haline gelmiştir. Zira bazı ritüeller henüz panayır kurulmadan başlamaktadır. Panayır açılırken bando veya mehter takımı ile dualarla kurdele kesme merasimi düzenlenmektedir (Girgeç, 2008: 36). Panayırda geleneksel sporların da devam

ettirildiğini ve at yarışları, cirit ile yağlı güreş organizasyonlarının yapıldığını söylemek mümkündür.

Panayırda gerçekleştirilen kültürel faaliyetlerin bir diğeri ise geleneksel Türk tiyatrosu ile çadır tiyatrosudur. Çadırlarda icra edilen tiyatro ve köy seyirlik oyunları yöresel hikâyelerin de işlenmesi ile farklı bir kültürel hava estirmektedir. Ayrıca hemen her panayırda gördüğümüz, cambazlar, halkacılar, hokkabazların da yer aldığı panayırda âşık fasılları ile âşıklık geleneğinin devam ettiğini söyleyebiliriz. Âşık Talibi, Kemteri, Kâmili gibi birçok şairin bu panayırda yetiştiği söylenmektedir (Girgeç, 2008: 58).

Karadeniz Bölgesi de panayır kültürü yönüyle oldukça zengin bir bölgedir. Kültür coğrafyası bakımından ticaret yollarının bir kısmını elinde bulundurması tarihî seyir içerisinde bölgeyi ticaret ve eğlence merkezi yani panayır merkezi haline getirmiştir.

2.4. DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE ORGANİZE EDİLEN PANAYIRLAR

Doğu Anadolu Bölgesi, diğer bölgelere oranla panayır yönüyle fakir bir bölgedir. Sanayi ve ticaretin gelişmemesi ile doğru orantılı olarak panayırların da zayıf kaldığını söylemek mümkündür. Zengin bir coğrafya ve verimli topraklara sahip olmasına rağmen ticari boyuta taşınamayan üretim, doğal olarak ticari faaliyet olarak değerlendirilen panayır ve benzeri organizasyonları da etkilemektedir. Ayrıca ulaşım ve güvenlikle ilgili bazı problemler de panayır ve benzeri organizasyonların yapılmasını güçleştirmektedir.

Ticaret Bakanlığı'nın 1972 yılında yayınladığı verilere göre Doğu Anadolu Bölgesi'nde panayır organizasyonu ile ilgili Erzincan ile Erzurum ili ve ilçeleri dışında herhangi bir panayır bilgisi verilmemiştir (Ticaret Bakanlığı, 1972):

Tablo 10. 1972 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde Kurulan Panayırlar

Vilayeti	İlçesi	Açılış T.	Kapanış T.	Ay
Erzurum	Aşkale	15.06.1972	30.06.1972	Haziran
Erzincan	Kemaliye	05.07.1972	07.07.1972	Temmuz
Erzurum	Şenkaya	15.07.1972	20.07.1972	Temmuz
Erzurum	İspir	22.09.1972	30.09.1972	Eylül
Erzurum	Şenkaya	01.11.1972	15.11.1972	Kasım

Bölgede günümüzde devam eden panayırlardan tespit edebildiklerimiz şunlardır:

2.4.1. Geleneksel İspir Panayırı

Panayırın Süresi: Her yıl Eylül ayının ortalarında organize edilen panayır, 2014 ve 2015 yıllarında 15 Eylül – 20 Eylül tarihleri arasında düzenlenmiştir. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere panayır tarihleri çok değişmemekle birlikte günümüzde ortalama 5 ya da 6 gün sürmektedir. İspir'de organize edilen panayırın günlerinin çok fazla değişmediği ve gelenek olduğu üzere uzunca bir zamandan beri aynı tarihlerde organize edildiğini söylemek mümkündür. Nitekim Hicri 13 Ramazan 1328, Miladi 18 Eylül 1910 tarihli belgede panayırın Eylül ayında 18 ya da 20'si günü kurulduğu bilgisi mevcuttur (BOA.DH.İD.00051.00001).

Coğrafi Mevki: Panayır, Erzurum ilinin İspir ilçesinde panayır için ayrılan özel bir alanda kurulmaktadır. Hicri 1328, Miladi 1910 yılına ait belgede, panayırın İspir'de kurulduğu ve o sene kolera sebebiyle panayırın kurulamadığı bilgisi verilmiştir (BOA.DH.İD.00051.00001).

İmarı ve İdaresi: Panayırın imar ve idaresi İspir Belediyesi tarafından gerçekleştirilmektedir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayırda yöresel yiyeceklerin yanında yazlık ve kışlık bakliyat, gıda ürünleri emtia yönüyle başı çekmektedir. Ayrıca canlı hayvan kesiminin de yapıldığı panayırda büyükbaş ve küçükbaş canlı hayvan ticareti ile at satışlarına yönelik ticari faaliyetler de oldukça yoğundur.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: İspir panayırında at yarışlarının ve yağlı güreşlerin yanında geleneksel hale gelmiş boğa güreşleri kültürel yönden oldukça fazla ziyaretçi çekmektedir. Nitekim panayırın dışında ayrıca bir zaman diliminde yörede boğa güreşleri tertip edilmekte ve festival adı altında organize edilmektedir.

2.5. GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE ORGANİZE EDİLEN PANAYIRLAR

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, panayır yönüyle günümüzde faaliyet gösteremeyen bölgemizdir. Ancak arşiv belgelerinden hareketle geçmiş dönemlerde bölgede panayır organizasyonlarının yapıldığını söylemek mümkündür. Hicri 1314, Miladi 1897 yılına ait bir belgede, Cizre kazasına bağlı bir aşiret olan Miran Aşireti'nden bazı şahısların Mardin panayırına geldikleri ve dönüşte Şammar Aşireti mensuplarınca akçe ve hayvanlarının gasp edildiği ile ilgili not düşülmüştür (BOA.DH.TMIK.M.00032.00075). Bu belgede yer alan bilgilerden hareketle Mardin'de büyük bir panayırın yapıldığı ve bu panayırda canlı hayvan ticareti başta olmak üzere büyük çaplı alışverişlerin yapıldığını, çevre illerden çok sayıda katılımcının panayıra geldiğini söyleyebiliriz.

2.6. AKDENİZ BÖLGESİ'NDE ORGANİZE EDİLEN PANAYIRLAR

Akdeniz Bölgesi'nde günümüzde kültürel ve ticari faaliyetlerin hemen hepsi festival ve şenlik adı altında organize edilmektedir. Ancak yakın zamana kadar panayır organizasyonlarının özellikle Antalya ve yöresinde kurulduğuna dair yerel bir haber sitesinde Ramazan ayında Antalya merkezde Karaalioğlu Parkı'nda bir panayır kurulduğundan ve insanların ucuz alışveriş için oraya

hücum ettiğinden bahsedilmektedir Bir müddet kurulmayan panayırın 2014 yılından itibaren yeniden kurulmaya başladığı bilgisinin yer aldığı haberde panayır alanının günümüzde Cumhuriyet Meydanı'na kaydığı belirtilmektedir (Özmen, 2015).

2.6.1. Pınar Pazarı Panayırı

Panayırın Süresi: Panayırın yaklaşık 1204 yılında bölgeye yerleşen Türkler tarafından kurulan bir pazardan zamanla panayıra dönüştüğü düşünülmektedir. Akpınar köyünde Yılanlılı Musa Ağa diye bilinen nüfuzlu biri tarafından panayırın kurulduğu bilgileri mevcuttur (Veziroğlu, 2005: 180).

Pınar Pazarı panayırı, diğer panayırlardan süre yönüyle ayrılmaktadır. Zira 2015 yılında panayır 12 hafta boyunca açık kalmıştır. Bu süre alışlagelmiş bir panayır için oldukça uzun bir süredir. Panayırın sürekli kurulan tezgâhlarının yanında, haftanın belli günlerinde, özellikle Pazar günü kurulan tezgâhları ve eğlence çadırları, bize panayırın yoğunluğunun hafta sonu arttığını göstermektedir. Dolayısıyla 12 hafta sürekli bir panayır havasından ziyade, hafta sonları yoğunluk olmak üzere ve haftada 3 veya 4 günü panayır, diğer günleri pazar olacak şekilde 12 haftalık bir panayır süresinden bahsedilebilir.

Coğrafi Mevki: Panayır, Isparta ilinin Eğirdir ilçesine bağlı ve Eğirdir'e yaklaşık 7 kilometre uzaklıkta bulunan Bağarası mahallesinde yer alan mesire alanında kurulmaktadır.

İmarı ve İdaresi: Panayırın günümüzde imar ve idaresi Eğirdir Belediyesi tarafından üstlenilmiştir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayırda yöresel sebze, meyve ve hayvansal gıdaların yanında konfeksiyon ürünleri ile birçok ev eşyası satılmaktadır. Osmanlı döneminde kurulan tarihî panayırda ise günde 2 bin – 3 bin arasında küçükbaş hayvan ticaretinin yapıldığı bildirilmektedir (Veziroğlu, 2005: 185).

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Panayırın ticari olarak faaliyet süresi 12 hafta devam etmekle birlikte eğlence boyutuyla haftanın 3 ya da 4 günü panayır eğlencelerinin yapıldığını söylemek mümkündür. Yöresel ve kültürel faaliyetler genellikle katılımın yoğun olduğu hafta sonları gerçekleştirilmektedir. Halk danslarından, yöresel oyunlara, mutfak kültüründen halk müziğine varıncaya kadar oldukça geniş bir yelpazede kültürel faaliyetler gerçekleştirilmektedir.

2.7. İÇ ANADOLU BÖLGESİ'NDE ORGANİZE EDİLEN PANAYIRLAR

İç Anadolu Bölgesi, ticari yolların bir kısmına sahip olması ve Türkiye'nin merkezinde olması yönüyle farklı bir ayrıcalığa sahiptir. Deniz ticareti gibi önemli bir avantajdan yoksun olmasına rağmen Akdeniz Bölgesi gibi bir bölgeden daha çok panayır organizasyonuna sahip olduğu söylenebilir. Elbette başkent Ankara bu konuda önemli bir faktördür. Ancak bölgenin kültürel zenginliği ve tarihî altyapısı göz önüne alınacak olursa, İç Anadolu Bölgesi panayirlara ticaretin yanında kültürü muhafaza ve gelecek kuşaklara aktarma fonksiyonu yüklemiştir.

İç Anadolu Bölgesi'nde tarihî birçok panayırın kurulduğu, özellikle Evliya Çelebi'nin bahsettiği 6 büyük panayırdan ikisi olan "Yabanlu Pazarı ve Yapraklı Panayırı"na ev sahipliği yaptığını önceki bölümlerde aktarmıştık. Yakın zamana kadar bu konuda arşiv belgelerinin yanında günümüze en yakın resmi verileri 1972 yılında Ticaret Bakanlığı'nın yayınladığı belgeden öğreniyoruz. Bu verilere göre 1972 yılında İç Anadolu Bölgesi'nde kurulan panayırlar ve bu panayırların kuruldukları aylar ve yerleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Ticaret Bakanlığı, 1972):

Tablo 11. 1972 Yılında İç Anadolu Bölgesi'nde Kurulan Panayırlar

Vilayeti	İlçesi	Açılış T.	Kapanış T.	Ay
Ankara	Şereflikoçhisar	15.05.1972	01.06.1972	Mayıs
Niğde	Aksaray	01.06.1972	31.06.1972	Haziran
Ankara	Şereflikoçhisar (Agacaören)	24.08.1972	25.08.1972	Ağustos
Ankara	Şereflikoçhisar (Agacaören)	30.08.1972	31.08.1972	Ağustos
Eskişehir	Bozanköyü	26.08.1972	30.08.1972	Ağustos
Nevşehir	Hacıbektaş	10.08.1972	20.08.1972	Ağustos
Ankara	Polatlı	13.09.1972	21.09.1972	Eylül
Ankara	Şereflikoçhisar (Ağaçören)	07.09.1972	15.09.1972	Eylül
Ankara	Şereflikoçhisar (Ağaçören)	14.09.1972	15.09.1972	Eylül
Ankara	Şereflikoçhisar (Sarıyahşi)	06.09.1972	28.09.1972	Eylül
Çankırı	Ilgaz	21.09.1972	23.09.1972	Eylül
Çankırı	Kurşunlu	05.09.1972	07.09.1972	Eylül
Çankırı	Çerkeş	18.09.1972	20.09.1972	Eylül
Çankırı	Eskipazar	06.09.1972	07.09.1972	Eylül
Çankırı	Eskipazar	20.09.1972	21.09.1972	Eylül
Eskişehir	Beylikahır	05.09.1972	09.09.1972	Eylül
Eskişehir	Alpu	01.09.1972	04.09.1972	Eylül
Eskişehir	Mahmudiye	05.09.1972	09.09.1972	Eylül
Eskişehir	Çifteler	15.09.1972	19.09.1972	Eylül
Eskişehir	Mihalıççık	20.09.1972	23.09.1972	Eylül
Eskişehir	Sarıcakaya	24.09.1972	24.09.1972	Eylül
Eskişehir	Gümele	18.09.1972	21.09.1972	Eylül
Konya	Beyşehir (Üzümlü)	01.09.1972	15.09.1972	Eylül
Konya	Beyşehir (Yenidoğan)	17.09.1972	26.09.1972	Eylül
Sivas	Koyulhisar	13.09.1972	22.09.1972	Eylül
Ankara	Beypazarı (Uruç)	21.10.1972	23.10.1972	Ekim
Ankara	Kalecik	01.10.1972	04.10.1972	Ekim
Ankara	Nallıhan	15.10.1972	18.10.1972	Ekim
Çankırı	Merkez	17.10.1972	20.10.1972	Ekim
Çankırı	Yapraklı	02.10.1972	03.10.1972	Ekim

Tabloda belirtilen panayırların bir kısmı günümüzde festival, şenlik gibi adlarla farklı formlarda devam ederken, birçoğu artık kurulmamaktadır. Günümüzde panayır adı altında organize edilen panayırlardan tespit edebildiklerimiz ise şunlardır:

2.7.1. Akyurt ve Çubuk Panayırları

Akyurt ve Çubuk panayırlarını burada birlikte incelememizin sebebi, aynı panayır olmalarından ziyade birbirinin peşi sıra kurulmaları, çoğu itibariyle aynı tüccarların ve katılımcıların olması ile kültürel olarak fazlaca bir farkın olmayışındandır. Yörede yaptığımız derlemelerde kaynak kişiler Akyurt ve Çubuk panayırlarını birlikte anlattıkları ve aynı kültürel imgelerden bahsettikleri için burada birlikte değerlendirmek uygun görülmüştür.

Günümüzde Akyurt, Çubuk özelinde Ankara genelinde bu panayırlar, Büyükşehir Belediyesi tarafından “Mahallede Şenlik Var”, “Mahallede Panayır Var” gibi sloganlarla kurulmaktadır. Ortalama bir hafta ya da 3 – 5 gün kurulan mini panayırlarda çocuklara yönelik eğlenceler, lunaparklar ve büyüklere yönelik alışveriş imkânı ile bir bakıma panayır kültürü devam ettirilmektedir: “Hem eğlence hem alışveriş olurdu. Çubuk, Akyurt taraflarında böyleydi. Şimdi belediye mahalle panayırı adı altında mahallelerde yapıyor” (Tuncer, 2016).

Panayırın Süresi: Akyurt ve Çubuk’ta senede iki defa panayır kurulmaktadır. Akyurt bölgesinde kimi zaman senede 3 kere panayır kurulmaktadır:

Belli zamanlarda büyük bir pazar gibi panayır kurulurdu. Küçük yerlerde normal şehirdeki gibi pazar kurulmadığı için muayyen zamanlarda yani yılda iki kere veya üç kere kurulurdu. Ağustos ayının sonu Eylül ayının başlarında herkes ürününü haşatını yaptıktan sonra kurulurdu (Tuncer, 2016).

Coğrafi Mevki: Panayır, Ankara iline bağlı Akyurt ve Çubuk ilçelerinde kurulmaktadır. Çubuk ilçesinde genişçe bir alana kurulan panayır, Akyurt’ta Ankara – Çankırı yolu üzerinde yer alan, geniş düzlükte kurulmaktadır:

“Akyurt’un çıkışında büyük bir park var. Onun yanına kurulurdu. Susa derler bizim orda oradaki çayırlara kurulurdu” (Tuncer, 2016).

İmarı ve İdaresi: Panayırın imar ve idaresinden Akyurt ve Çubuk Belediyesi sorumlu olmakla birlikte, yerli esnaf ve derneklerle sivil toplum kuruluşları da panayırın imarına maddi destek sağlamaktadır.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayır, Ankara merkeze uzak olup, şehir imkânlarından bütünüyle istifade edemeyen yerli halka ucuz ve çeşidi bol alışveriş imkânı sunmaktadır. Ayrıca ucuz ve bol çeşit olmasından dolayı yöre halkı dışında gerek şehir merkezinden gerekse çevre illerden birçok tüccar ve ziyaretçi panayıra gelmektedir:

Panayıra her şey gelir. Köylü Ankara’ya gelip alamıyor. Kumaşydı, elbisesiydi seyyar mağaza gibi bütün dar gelirli, şehirden uzak kalmış herkes ihtiyaçlarını panayırdan giderir (Tuncer, 2016).

Panayır alanı genişçe ve açık bir alan olduğu için kapalı dükkânlardan ziyade çadırlardan müteşekkil bir dükkân yapılanmasından bahsetmek mümkündür:

Panayır hep aynı yerde olur. Hemen hemen aynı tüccarlar gelir. Ama dükkânlar sabit değil her sene farklı dükkânlarda ticaret yapılır. Bizde kapalı dükkân olmaz. Hepsi çadır dükkânlardır. Türkiye’nin her tarafından tüccarlar gelirdi. Çadırlarda yatar kalkarlardı. Akyurt’ta hanlar vardı orada da kalırlardı. Türkî cumhuriyetlerden gelenler olurdu (Tuncer, 2016).

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Panayırdaki büyük – küçük herkesin eğlenmesine imkân sağlayan lunapark ve cambaz, tiyatro gibi aktivitelerle birlikte birçok faaliyet bulunmaktadır. Kültürel ve eğlence yönüyle panayır hakkında kaynak kişi tarafından şu bilgiler verilmiştir:

Tiyatro gibi küçük çaplı çadır tiyatroları olurdu. Hokkabazlar, cambazlar, ateşe üfleyenler olurdu. Paraya dönebilecek her şey gelirdi. Eğlence, lunapark gibi şeyler gelirdi. Döner salıncaklar olur, çocuklar ona binerdi. Babaları alışveriş yapardı. Onun sayesinde köfteciler gelirdi, bir hafta şenlik olurdu. Hem eğlence hem alışveriş olurdu. Yöresel yemekler olurdu. Akyurt’ta “Ankara Tavası” olurdu. Homaça yaparlardı. Kemikli. O meşhurdur. Köfte meşhurdur. Güreşler olurdu. Halkacılar ve sihirbazlar gelirdi. 12 ye 1 e kadar devam eder. Löküzler olurdu lamba yerine onu yakarlardı. Bizde dansöz olmazdı bizim oralarda kabul etmezlerdi. En çok kuklalar olurdu. İp kuklası ya da parmağa takılan kuklalardan. Televizyon

kadar sahne yapar onu orada oynatıyordu. Mesela sihir gibi bir şeyler olurdu. Denizkızı gibi bir şey gelirdi; kafası insan, vücudu denizkızı giderdik oraya kuyruklar olurdu. Herkes yöresel kıyafetlerini giyerdi bayram gibi. Harç görmeler olurdu evlenmeden önce ihtiyaçlar panayırdan giderilirdi. Çünkü ucuzdu. Tellallar haber verirdi panayırın açılışını. Davulla 2 üç gün gezerler, panayırı ilan ederlerdi. Develer gelirdi, çocukları gezdirirlerdi. Ayıcılar gelirdi, burunlarında halka olurdu insan gibi ne derlerse yapardı. Meyve güzelleri seçilirdi. Kavun karpuz güzeli olurdu (Tuncer, 2016).

2.7.2. Komşuluk Günü Panayırı

“Komşuluk Günü Panayırı” adlandırma ve içerik yönüyle tematik bir panayırdır. “Komşunu da al gel” sloganı ile kurulduğu bölgedeki mahalle kültürünü, komşuluk ilişkilerini düzenlemek ve sağlamlaştırmak üzere panayır organizasyonu araç olarak kullanılmaktadır (Aksoy, 2013: 8).

Panayırın Süresi: 2015 yılında on birincisi yapılan panayır, Mayıs ayının sonlarında 21 ya da 25. Gününde Pazar günü organize edilmektedir.

Coğrafi Mevki: Panayır, Ankara ilinin Çankaya ilçesine bağlı Çiğdem Mahallesi’nde organize edilmektedir.

İmarı ve İdaresi: Panayırın imar ve idaresi, mahalle sakinlerinin ve Çiğdem Mahallesi muhtarının kurduğu dernek tarafından gerçekleştirilmektedir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayırdaki daha çok ev yemekleri ve tekstil ürünleri dikkati çekerken, süs eşyaları ve yöresel ürünler de fazlaca yer almaktadır. Tanıtım stantlarının açıldığı panayırın geliri daha çok stant ücretlerinden sağlanmaktadır.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Müzik dinletileri ve folklor gösterilerinin yer aldığı panayırdaki hediye çekilişi ve yarışmalar da katılımcılara eğlenceli saatler yaşatmaktadır.

2.7.3. Avanos Halk Panayırı

Panayırın Süresi: Panayır, her yıl Ağustos ayının son haftasında kurulmaktadır. 2015 yılında panayır; 21 – 31 Ağustos tarihleri arasında organize edilmiştir. Ortalama 10 gün süren panayırın süresi ve tarihi yıllara göre farklılık göstermektedir (Avanos Belediye Başkanlığı, 2015). 2016 yılında ise Eylül ayının ilk haftası organize edilmiştir.

Coğrafi Mevki: Panayır, Nevşehir ilinin Avanos ilçesinde kurulmaktadır. Cumhuriyet Meydanı adı verilen mevkide kurulan panayır, Çanakçı Heykeli ile Edip Akbayram sokağı boyunca uzanmaktadır.

İmarı ve İdaresi: Panayırın imar ve idaresi Avanos Belediyesi tarafından üstlenilmiştir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayıra katılım şartları arasında herhangi bir ticari kurum ya da kuruluşla bağlantısı bulunmama şartı aranmaktadır. Ayrıca tüccar olarak katılanların mutlaka Avanos'ta ikamet etmeleri şartı getirilmiştir. Adından da anlaşılacağı üzere halk ve halk ürünleri üzerine organize edilen bir panayırdır. Dolayısıyla emtia yönüyle yöresel ürünler, mutfak sanatlarına matuf el becerileri ile süsleme sanatları ve konfeksiyon ürünleri panayırın emtia çeşitliliğine örnek gösterilebilir.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Panayırdaki yöresel kıyafetlerden müteşekkil bir giyim tarzı bölgenin kültürel zenginliğini gösteren unsurlardandır (Akuzun, 2015: 15-16). Ayrıca yöresel halk oyunları ile yerel sanatçıların verdiği konserlerle katılımcılar kültür ve eğlence dolu bir panayır sezonu geçirmektedir. Yerli ürünlerin güzellik yarışmaları bölgenin ürün çeşitliliği ve reklamı açısından oldukça önemlidir.

2.7.4. Şerefiye Panayırı

Panayırın Süresi: Haziran ayının son günleri ile Temmuz ayının ilk haftası arasında organize edilen panayır, genellikle 30 Haziran – 1 Temmuz tarihleri arasında ya da hafta sonuna denk gelen günlerde 3 gün süreyle kurulmaktadır.

Coğrafi Mevki: Panayır, Sivas ilinin Zara ilçesine bağlı Şerefiye beldesinde kurulmaktadır.

İmarı ve İdaresi: Panayır, Şerefiye Belediyesi tarafından imar ve idare edilmektedir.

Ticari Faaliyetleri ve Emtia Çeşitliliği: Panayırda yöresel ürünlerin yanında tarım ve hayvancılık sektörünün gereksinimlerini karşılayacak teknolojik ürünler ve pratik aletlerle hayvansal gıdalar emtia yönüyle başı çekmektedir.

Eğlence ve Kültürel Boyutu: Panayırın eğlence yönüyle en çok ilgi çeken faaliyeti yağlı güreşlerdir. Bunun yanında halk dansları, yerel müziklerin icra edildiği konserler de katılımcıların ilgi gösterdiği faaliyetlerdendir (Yılmaz, 2013: 171).

DEĞERLENDİRME

Panayırlar, özellikle imkânların kısıtlı olduğu bölgelerde bir yönüyle gerek eğlence gerekse ihtiyaç duyulan emtiayı ayaklarına kadar getirmesi yönüyle hayati öneme sahiptir. Zaman içerisinde ulaşım, teknoloji ve gelişmişlik yönüyle ilerleme gösteren bölgelerde panayırların azaldığını görmekteyiz.

Alışveriş boyutuyla farklı seçeneklerin ön plana çıkması, ürünlerin ve ticaretin farklı mecralara kayması ve ulaşımın kolaylaşması ile insanların farklı pazarlara rahatlıkla gidebilmesi panayırlara olan ilgiyi azaltmıştır. Ancak gerek kültürel ve folklorik icra merkezi olması yönüyle, gerekse eğlenceye olan ihtiyacı gidermesi yönüyle panayırlara olan ihtiyaç azalmamıştır. Bu bakımdan ticari kısmı

nispeten körelen panayırların eğlence ve kültürel yönü ön plana çıkmıştır. Ancak ticaretle eğlencenin özdeşleştiği panayır kavramı varlığını muhafaza etmiş ve sadece kültürel faaliyetlerle eğlencenin icra mekânı olacak kullanılabilir “şenlik, festival” gibi kavramlar kullanılmaya başlanmıştır. Bu bölümde bölgeler halinde incelediğimiz Türkiye coğrafyasında, hâlihazırda “panayır” adıyla kurulan organizasyonları ve günümüze bakan yönüyle farklı hususiyetlerini değerlendirmeye çalıştık. Bazı bölgelerde evvel emirde panayır olarak kurulan ve tarihî bir geçmişe sahip organizasyonların günümüzde farklı ad ve unvanlarda nispeten form değiştirerek organize edildiğini görmekteyiz. Bu nedenle festival, şenlik gibi faaliyetleri bu çerçevede değerlendirmeyi çalışmamızı bağlamından çıkaracağı için uygun görmedik.

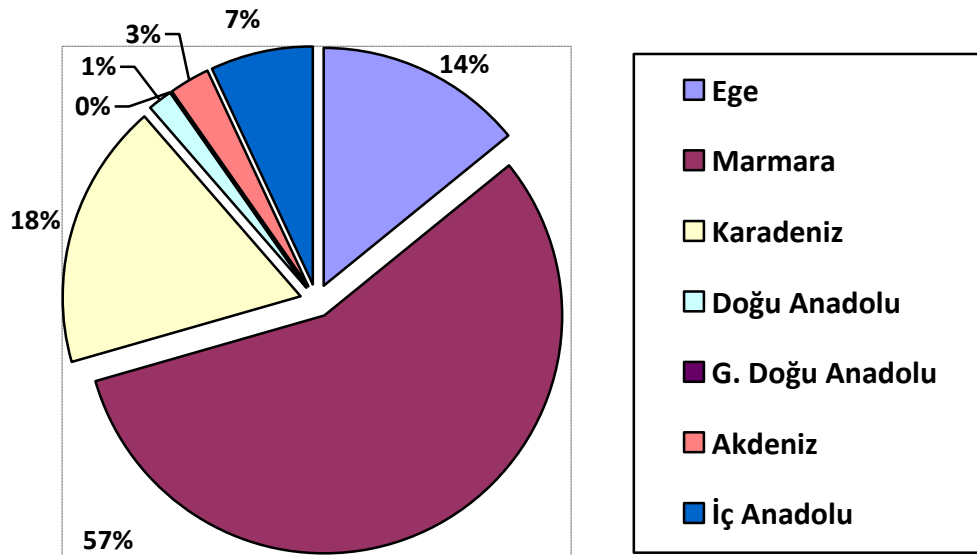
Panayır kelimesinin umumi kullanımının azlığından mıdır yoksa festival gibi kelimelerin daha popüler olmasından mıdır bilinmez birçok panayırın zamanla festivale ya da şenliğe dönüştüğünü söylemek mümkündür. Bu nedenle bazı bölgelerde oldukça az panayır kurulurken bazı bölgelerde sayının daha çok olduğunu söylemek mümkündür. Bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla irili ufaklı panayırların sayısal ve bütüncül bir nazarla değerlendirilmesi mevcut durumu daha kuşatıcı anlama bakımından faydalı olacaktır. Aşağıda bölgelere göre günümüzde panayır adıyla organize edilen faaliyetlerin sayısal dağılımı verilmiştir:

Tablo 12. Hâlihazırda Türkiye’de Düzenlenen Panayırların Bölgelere Göre Dağılımı

No	Bölge	Sayı
1	Ege Bölgesi	10
2	Marmara Bölgesi	40
3	Karadeniz Bölgesi	13
4	Doğu Anadolu Bölgesi	1
5	Güneydoğu Anadolu Bölgesi	0
6	Akdeniz Bölgesi	2
7	İç Anadolu Bölgesi	5

Tablodaki veriler bizim tespit edebildiğimiz panayırların bölgelere göre sayısal verilerini göstermektedir. Panayır organizasyonları bölgelerin gelişmişlik düzeyleri ve stratejik konumları ile doğrudan ilişkilidir. Bu bakımdan yukarıdaki sayılar bize kültürel, ekonomik ve siyasi açıdan bölgeler hakkında yorum yapabilme imkânı vermektedir. Marmara Bölgesi ve bu bölgedeki panayır yoğunluğu bu açıdan önemli bir göstergedir. Aşağıdaki grafikte daha net görüleceği üzere ekonomik ve teknolojik gelişmelere paralel olarak panayırlar da azlık çokluk bakımından etkilenmişlerdir. Sayılar tespit edilebilirlik yönüyle nispeten farklılık gösterse de yüzdelik durumlar bizlere sağlıklı bir yorum yapabilme imkânı sağlamaktadır.

Grafik 2. Günümüzde Kurulan Panayırların Bölgelere Göre Dağılımı

Bölgelere bakan yönüyle Marmara ve Ege Bölgesi'nin panayır yoğunluğu yaşayan bölgeler olduğu görülmektedir. Bu bölgelerdeki ulaşım, teknoloji ve ekonomik gelişmeler panayırların muhafazasını ve kurulmalarını olumlu yönde etkilemiştir. Ekonomik iyileşmeler panayır organizasyonları ve eğlence ile kültürel faaliyetlere yönelik organizasyonlarda oldukça önemlidir. Akşam evine yiyecek götürme kaygısı güden vatandaşların eğlenceyi düşünebilme lüksünün olmayacağı bir gerçektir. Bu bölgeler nispeten ekonomik olarak insanların rahat yaşadığı bölgelerdir. Dolayısıyla bu bölgelerde kültürel ve eğlenceye yönelik

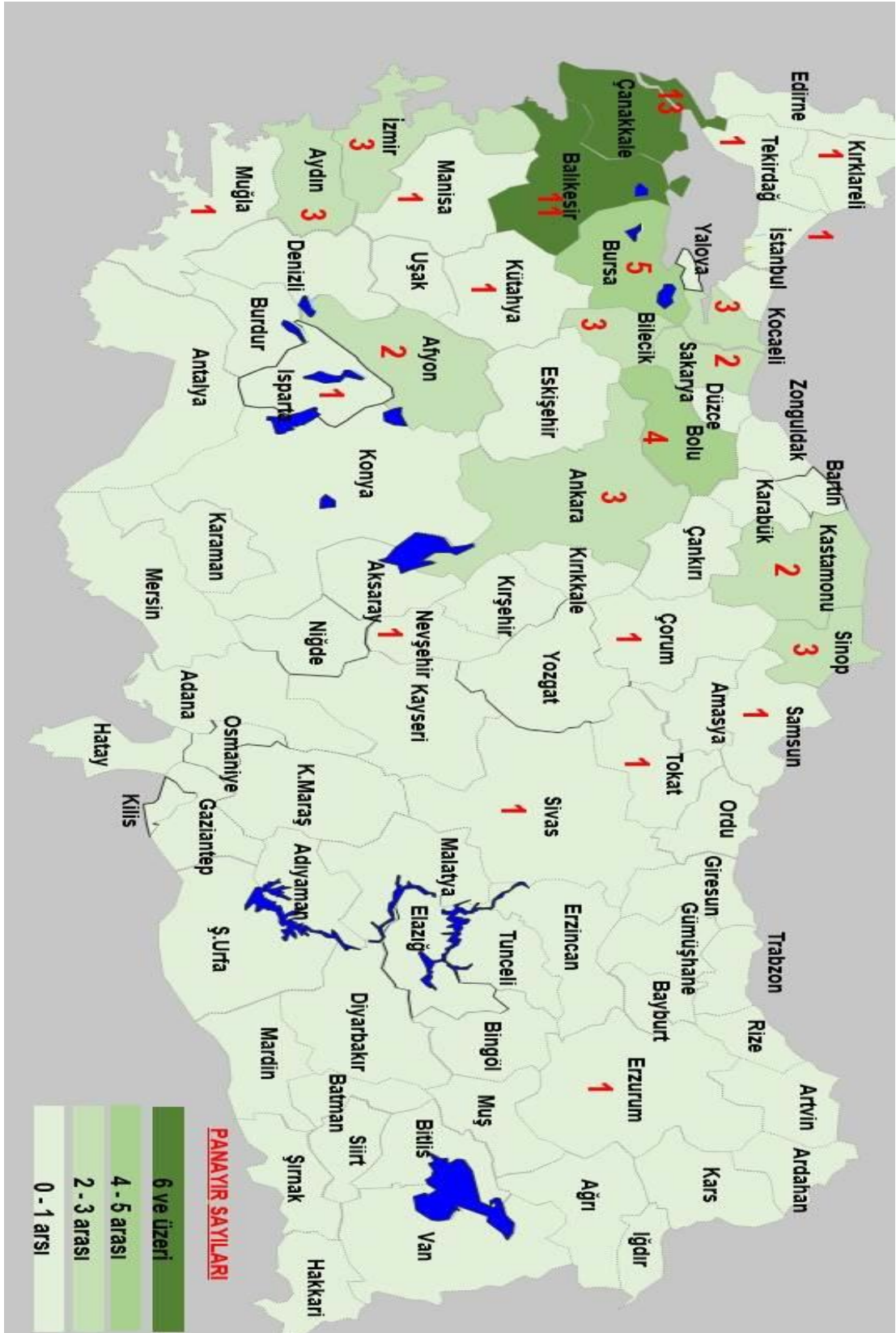
faaliyetlerin icrası daha kolay ve fazladır. Ayrıca gerek ekonomik gerekse eğitim gibi gerekçelerle bu bölgelere göç eden vatandaşlar, kendi kültürlerini devam ettirebilme adına bir araya gelerek panayır türü organizasyonları oluşturma gayreti içindedirler.

Bölgelere göre oranlarını verdiğimiz panayırların illere göre dağılımı aşağıda harita üzerinde gösterilmiştir (Harita 3). Bu veriler sayesinde bütünden parçaya hareket ederek panayır özelinde bölgelerin durumunu görmüş ve bu bölgeleri oluşturan illerin durumunu da değerlendirmiş olmaktadır.

Haritada illere göre panayır sayıları verilmiş ve bu sayılara göre renklendirme yapılmıştır. Renklendirme aralıkları 0-1 arası, 2-3 arası, 4-5, arası, 6 ve üzeri renkler açıktan koyuya olacak şekilde değerlendirilmiştir. Ticaret yolları ve limanı olan şehirlerdeki panayır yoğunluğuna dikkat edilecek olursa Ege Bölgesi ve Marmara Bölgesi koyu renkleriyle panayır haritasında belirgin haldedir.

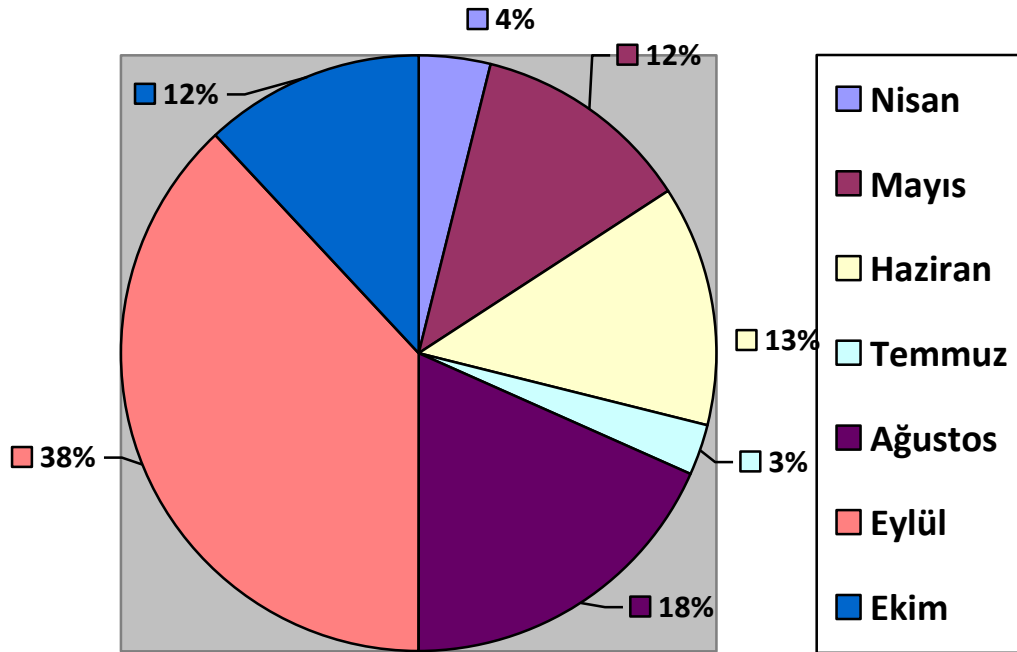
Panayır sayıları ekonomik nedenler, güvenlik faktörü, farklı adlandırma gibi birçok etkene bağlı olarak değişse de renklerle ifade ettiğimiz bölgesel yoğunluklar yorum yapmaya imkân tanıyacaktır. Bu bakımdan haritaya bakarak panayır yoğunluğu olan bölgeler ve ticari yolları ile bu panayırların coğrafi olarak nasıl bir hat çizdiği tespit edilebilir.

Harita 3. 2015-2016 Yıllarına Göre Türkiye’de Organize Edilen Panayırların İllere Göre Dağılımı

Türkiye’de özellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşılan bölgelerde panayır mevsimi hasat zamanı olmakla birlikte diğer bölgelerde biraz daha tatil mevsimi panayır için seçilmektedir. Bu bağlamda yukarıda incelediğimiz panayırların kurulduğu aylardan elde ettiğimiz istatistiklere göre oluşan grafik şu şekildedir:

Grafik 3. Hâlihazırda Türkiye’de Organize Edilen Panayırların Aylara Göre Dağılımı

3. BÖLÜM

ÇANKIRI PANAYIRLARI

İpek Yolu üzerinde ticari bir geçiş güzergâhı olan Çankırı'da üç büyük panayırdan bahsedilmektedir. Bunlardan en önemlisi; Yapraklı ilçesinde kurulan panayırdır. Bu panayırın belli zamanlarda kent merkezine inmesi ayrı bir panayırın kurulmasını beraberinde getirmiştir. Bu nedenle Çankırı merkezde kurulan panayıru bu çalışmada ayrı değerlendirme gereği hâsıl olmuştur. Çankırı'da organize edilen bir başka panayır ise Çerkeş ilçesinde kurulan panayırdır. Çankırı, Yapraklı ve Çerkeş panayırları günümüzde kurulmamakla birlikte kültürel işlevlerini günümüz şehir ve köy hayatında da devam ettirmektedir. Dolayısıyla tarihi oldukça eski bu panayırların kültürel açıdan ve birçok yönüyle incelenmesi oldukça önemlidir. Bu panayırların her biri ayrı ayrı değerlendirilmeden önce Çankırı ile ilgili tarihî, coğrafi ve kültürel yapıdan bahsetmek doğru olacaktır. Zira bir bölgenin tarihî ve coğrafi yapısı, iklimi, sosyolojik yapısı gibi hemen her unsur kültüre etki eden faktörlerdendir. Dolayısıyla bir bölgenin kültürel olarak röntgenini çekmeden önce o bölgenin coğrafi yapısından iklimine, tarihinden nüfusuna birçok özelliğinin bilinmesi gerekmektedir. Çankırı'nın panayırlarını ve panayır etrafında teşekkül etmiş kültürel unsurları halkbilimsel bir incelemeye tabi tutmadan önce bölge hakkında yukarıda zikrettiğimiz özellikleri incelemek uygun olacaktır. Bölgeyi tanıdıkça doğru tespit ve yorumların oluşacağı kanaatinden hareketle belli çerçevede Çankırı hakkında kısa bilgiler aşağıdaki tasnife göre incelenecektir.

3.1. ÇANKIRI'NIN FİZİKİ VE TARİHİ DOKUSU

Bir bölgeyi başarılı ve doğru halkbilimsel bir incelemeye tabi tutmak, tarihî ve coğrafi özelliklerini bilmekle doğru orantılıdır. Gelenekler, örf ve âdetlerden yaşam tarzlarına kadar, mutfak kültüründen ekonomik faaliyetlere kadar her türlü kültürel birikime tarihî ve coğrafi özellikler etki etmektedir. Bu bakımdan

Çankırı bölgesinde kurulan panayırlar ve bu panayırlar etrafında teşekkül etmiş edebî ve kültürel unsurlardan önce bölgeyi tanımak faydalı olacaktır.

3.1.1. Fiziki Çevre

İç Anadolu Bölgesi ile Karadeniz bölgesi arasında kalan bir bölge olan Çankırı, gerek iklim gerekse coğrafi olarak bir geçiş bölgesidir. Adeta “sırtını Kuzey Anadolu Dağları’na yaslamış, yüzünü İç Anadolu’ya çevirmiş bir sancak görünümündedir.” (Kankal, 2009: 3). Orta Anadolu’nun kuzeyinde kalan Çankırı, (Harita 4) 40 derece ve 30 dakika kuzey enlemleri ile 32 derece 30 dakika doğu boylamlarında yer almaktadır. Bazı kaynaklarda ise “Çankırı ili, Orta Anadolu’nun kuzey vilayetlerinden olup (40 – 41) enlem arz ve (32 – 34) boylam tül’ dereceleri arasındaki karenin hemen hemen kuzey yarısını kapla[dığı]” vurgulanmaktadır (Üçok, 1941: 61). Doğuda Çorum ve batıda Bolu ile komşu olan Çankırı’nın kuzeyinde Kastamonu, kuzeybatısında ise Karabük illeri yer almaktadır. Arasındaki mesafe yaklaşık 130 km olan Ankara ise güneyinde yer almaktadır. Güneyinde kalan ikinci bir il olan Kırıkkale ile de yakın komşu olan Çankırı’nın denizden yüksekliği 720 metredir. 7490 kilometre karelik bir alanıyla ülke topraklarının % 0,96’lık kısmını oluşturmaktadır.

XVI. yüzyılda Çankırı’nın bu günkü topraklarından daha geniş bir coğrafyaya sahip olduğu bildirilmektedir. Zira o dönemde bugünkü alanının yanında Tosya⁵⁸, Kargı⁵⁹, Kalecik⁶⁰ ve Keskin⁶¹ gibi bugün başka illere bağlanmış bölgeler de Çankırı il sınırları içerisindeydi (Kankal, 2009: 3). Çankırı’nın coğrafi konumu ile ilgili Kâtip Çelebi; Cihannüma adlı eserinde şu bilgileri vermektedir: “Şark (Doğu) hududu Çorum, cenup (Güney) hududu Engürü (Ankara), şimal (Kuzey) hududu Kastamonu, garp (Batı) hududu Bolu livaları (sancak) ile çevrilmiştir” (akt: Üçok, 1941: 131).

⁵⁸ Günümüzde Kastamonu il sınırları içerisindeydi.

⁵⁹ Günümüzde Çorum il sınırları içerisindeydi.

⁶⁰ Günümüzde Ankara il sınırları içerisindeydi.

⁶¹ Günümüzde Kırıkkale il sınırları içerisindeydi.

Birçok şairin, edebiyatçının ve gezginin uğrak yerlerinden olan Çankırı'yı Behçet Kemal Çağlar da ziyaret etmiş, şehrin güzellikleri hakkında şunları söylemiştir:

Üstte güneşin sarısı, altta ağaçların yeşili içerisinde sessizce çağlayıp geçen geniş Çankırı deresini de görmedinizse Anadolu'nun neresini gezmiş sayılacaksınız? Renk renk meyveler bu yeşil ve sarı çağlayanın kadife çakılları gibidir. Yeni ayak bastığınız şehirde ilk aşına yayla semasının ezelden göz kırpan yıldızlarıdır. Gece kaldığınız otelde sabah çok erkenden iyice dinlenmiş olarak uyanırsınız. Pencerenize sürtünen hoyrat dallardaki munis meyvelere camı açarsanız ağzınızla ulaşabilirsiniz. Şehrin en kenar mahallelerinde bile kerpiç duvarları zümrüt asmalarla kaplanmış evler vardır. Şehre hâkim eski kalede Çankırı fatihi Karatekin ıssız bir türbede yatmakta fakat zabtettiği şehre tepeden bakmaktadır (Üçok, 1941: 144).

a) Yeryüzü Şekilleri

Dağlar:

Çankırı'nın genel yüzölçümünün yaklaşık % 60'ı dağlar ve tepelerden oluşmaktadır. Denizden yüksekliği 723 metre olmakla birlikte Türkiye'nin % 0,94'lük bir bölümüne tekabül eden 7388 kilometrekarelik bir alana sahiptir. (Türkoğlu, 1999: 3-4). Tepeleri genellikle yüksektir. Bölgenin adı zikredildiğinde akla gelen en meşhur dağ olan Ilgaz, doğu-batı istikametinde sıralanışı ile şehrin Kastamonu ile sınırını belirlemektedir. Ilgaz ilçesine de adını veren dağ, kış turizmi için oldukça cazip olmakla birlikte yazın yeşil ve ormanlık alanıyla bir cazibe merkezidir. Eski kaynaklarda Ilgaz Dağı'nın bir bölümü yahut tamamı Ilgaz Hacettepe ya da Hacettepe olarak geçmektedir. Günümüzde özellikle Yapraklı ilçesinden görünen yüzü yöre halkı tarafından *Hacettepe* olarak adlandırılmaktadır. Ilgaz dağ sırasında yer alan Küçükhacet Tepesi'nin yüksekliği 2546 metre iken Büyükhacet Tepesi olarak adlandırılan mevkinin yüksekliği ise 2587 metredir (Üçok, 1941: 62-64). Ilgaz Dağı'nın daha güneyinde başka bir dağ sırası yer almaktadır. Bu dağ sırası Çorum, Kastamonu ve Tosya boyunca batıya uzanan Erikli, Karakaya, Sarıkaya, Ilıslık, Yapraklı dağları ile Doğdu, Taşyakası, Batıbeli, Dumanlı Dağları'ndan oluşmaktadır. Genel olarak 2000 metre yüksekliğe sahip bu dağlar, bir bakıma Çankırı il sınırlarını tayin eden sınır taşlarıdır. Daha güneyde ise yeni bir dağ sırası şehri kuşatmaktadır. Çerkeş ile Bolu sınırlarında yer alan Gerede hattı

boyunca Kızılcahamam'a kadar uzanan bu sırada; Karataş, Çit, Işık, Elden, Aydos, Eldivan ve Bozkır dağları yer almaktadır. Hodalca, Elaman ve Eğriova dağları ise Çankırı ile Karabük ve Bolu'nun sınırlarını oluşturmaktadır. Bu dağların yanında birçok tepenin de bulunduğu Çankırı'nın tarihi ile ilgili kaynaklarda dağlarıyla ve yükseklikleriyle ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

Çankırı şehrinin hemen batısındaki Meryem Ana Tepesi (1015) Hıdırlığın kuzey batısındaki Saritepe (1230); Atış Okulu'nun batı taraflarında bir saatlik mesafede Göçyolu sırtı (1110), şehrin tahminen iki saat şarkında ve Çivi köy civarında bir tepe (1243); güneyde Kavra köyü civarında bir tepe (947) batıda Sarıdağ (1248) metre irtifaındadır. İl dâhilindeki diğer dağların deniz sathından yükseklikleri: Demirciler köyünün batısında Erikli Dağ (1404); Tepe köy civarında Asma Tepe (1221); Yukarı badiğin kuzeyinde bir tepe (1787); Ilgaz Hacettepe (2311); Dikenli kuzeyinde Erenler (1550); Büyük Hacı Bey kuzeyinde Eldivan (1786); Sanı Yaylası'nda bir tepe (1798); Aydos Tepesi (1800); Yıldırım Dağı (1918); Buğüren (1944); Işık Dağı (2015); Kütüklü Dağı (1875); Karataş Dağı (1875); Güney (1975); Ovacık (1432); Koca Dağ (1520); Derviş Tepe (1763); Bulancık (1935); Büyükkayı güneyinde bir tepe (1912); Sarıkaya'da, Öbektepe (2013); şehrin 30 kilometre şimalinde; Doğu Kırı (1248) metredir. Yukarıda ad ve irtifaları yazılı dağlar ilin idari hududu dâhilinde bulunan dağlardır. Bir de tabii hudut dâhilinde bulunan dağlar vardır ki bunlardan İdris Dağı (1300); Mire (1750); Ramazan (2000); Aladağ (2300); Çakal (1530); Semer dağlarından Göktepe (2000) metre irtifaında oldukları gibi henüz ölçülmemiş pek çok dağ ve tepe vardır (Üçok; 1941: 62).

Ovalar:

Çankırı'nın en önemli su kaynağını ve havzasını Kızılırmak oluşturmaktadır. Çankırı, Çorum ve Samsun hattını izleyen ve büyüklü küçüklü birçok çayın sularının da eklendiği nehir, Karadeniz'e dökülür. Kızılırmak ilçesine adını da veren nehir havzası dışında büyük başkaca ovaları yoktur. Çankırı topraklarında 30 kilometre uzunluğunda bir havzasının bulunduğu nehir, kendisi ile birleşen çay ve derelerin yataklarıyla şehrin kuzeyine doğru 25 kilometre kadar uzanır. Genellikle çayların ve küçük akarsuların oluşturduğu ovaların etrafında verimli araziler olmakla birlikte sulamaya bağlı olarak ürün çeşitliliği ve kalitesi de artmaktadır.

Terme Çayı Ovası: Şabanözü ilçesindeki dağlardan doğan çay, Merkez Tüney, İnandık,⁶² Karaşih gibi köylerin arazilerinden geçerek Çankırı merkezdeki Acıçay'la birleşir.

Devrez Çayı ve Çevresindeki Ovalar: Çankırı'nın Kurşunlu ilçesinin güneyinden başlayan çay, Ilgaz ilçesine kadar uzanmaktadır. Hat boyunca irili ufaklı ovaları sulayan çay, Ilgaz'dan itibaren genişlemektedir. Her türlü tarım ürününün yetişmesine imkân sağlayan alüvyonlu topraklara sahip olan ovalarda genellikle şeker pancar üretimi yapılmaktadır.

Tatlıçay ve Çevresindeki Ovalar: Çankırı ilinin Korgun ilçesinden geçen Korgun Çayı, Tatlıçay'la birleşmektedir. Bu çayın suları oldukça tuzludur. Bu nedenle tarımda sulama maksatlı ya da farklı maksatlarla kullanıma pek uygun değildir.

Orta İlçesi Ovası: İlçenin sınırları içerisinde kalan bu ova, 15 kilometre uzunluğa sahip ve yaklaşık 2 kilometre genişliğindedir.

Çerkeş İlçesi Ovası: Çerkeş ilçesi dâhilinde olan bu ova oldukça küçük olmasına rağmen verimli topraklara sahiptir.

Yaylalar:

Etrafında bu kadar çok yükseltinin olduğu coğrafyada yaylaların olmaması düşünülemez. Nitekim Çankırı'da belli başlı dağların üzerinde irili ufaklı yaylalar bulunmaktadır. Bunlardan başlıcalarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

⁶² Aynı zamanda bizim de köyümüz olan İnandık Köyü arazilerinin bir bölümünü sulayan çay, tatlı su olmakla birlikte balık yönüyle zengin bir çaydır. Ayrıca oluşturduğu ova, (yörede Haliloğulları Ovası diye bilinir) bu çaydan sulandığı için buğday, pancar gibi ürünlerin yanında oldukça kaliteli meyve ve sebze yetiştirilmeye müsait bir ovadır. Kışın ve yağmurlu mevsimlerde suyun debisi oldukça yükselirken, yaz aylarında iyiden iyiye azalır. Çocukluğumdan beri özellikle yaz aylarında köye gittiğimizde bu çay boyunca yürür, balık tutardık.

Büyük Yayla: Yapraklı Dağları üzerinde yer alan bu yayla merkez ilçeye yaklaşık 30 kilometre uzaklıktadır. İlçenin kuzey yamacında yaklaşık 1600 – 1700 metre rakıma sahip olan yayla, zengin ormanları ile Çankırı turizmi için oldukça önemlidir (Sargın, 2014: 9). Çeşitli festivallerin ve güreş müsabakalarının düzenlendiği yayla, özellikle yaz turizmi için serin ve ferah bir mekân olarak tercih edilmektedir.

Mülayim ve Karapınar Yaylaları: Bazı kaynaklarda *Kırkpınar ve Bozan* yaylaları olarak isimlendirilen (Sargın, 2014: 9) bu yaylalar hakkında şu bilgiler verilmektedir:

Ilgaz'a 20, Çankırı'ya 70 kilometre mesafede bulunan Kırkpınar Yaylası'na Ilgaz – Kastamonu karayolunun 10 kilometre mesafeden sonra, Yaylacık köyünden (akaryakıt istasyonunun bitişiğinden) batıya ayrılan asfalt bir yolla ulaşılmaktadır. Programlı bir ulaşımı bulunmayan yaylaya özel araçlarla gidilmektedir. 1654 metre rakıma sahip yaylada, yazın kullanılan 32 adet yayla evinin yanı sıra 130x350 metre ebatlarında bir de gölet bulunmaktadır (Sargın, 2014: 9).

Genel coğrafyanın % 2,5 – 3 gibi bir bölümünü oluşturan yaylaların birçoğu dağ turizmi ve tracking sporu için oldukça uygun arazilerdir. Bu yayların dışında Çankırı'da Aydos ve Dumanlı Dağları arasında bulunan Sanı Yaylası ile Eldivan, Karapazar ve Aliözü Yaylaları bulunmaktadır.

Akarsular:

Çankırı'dan geçen akarsular, genel itibariyle debisi sabit olmayan, yağmur ve kar sularıyla yükselirken, artan sıcaklıklarla azalan bir grafik çizmektedir. Hatta Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında Kızılırmak'tan yürüyerek geçilebildiği söylenmektedir (Üçok, 1941: 73). Suların azalmasına neden olan bir diğer unsur da bölgede yoğun sulama faaliyetlerinin yapılmasıdır. Teknolojik imkânlarla suların metrelerce uzağa taşınması ya da salma sulama denilen teknikle arktan suyun taşınarak bölünmesi suların azalmasına neden olmaktadır. Buna rağmen yıl boyunca akan ve bölgeye hayat veren akarsular şunlardır:

Kızılırmak: Çankırı'nın en büyük akarsuyu ilçeye de adını veren Kızılırmak nehridir. Ülkemizin de en büyük nehri olan Kızılırmak, Karadeniz'e dökülmeden önce Çankırı'nın birçok bölgesinden geçerek irili ufaklı birçok çaydan beslenmektedir.

Bostanlı, Hacılar, Hüseyinli, Kavlaklı, Sakarca, Cacıklar köylerini sağda, Karadayı, Alıca, Aşağı Elagöz köylerini solda bırakır. 4 kilometre akar. Soldan Acı Çay'ı alır ve 6 kilometre sonra 85 derecelik zaviye ile kuzeye döner. 2 kilometre kadar önce kuzeye, sonra doğuya ve daha sonra kuzeye kıvrılarak akar. Sağdan Delice Irmağını alır. Cacıklardan itibaren 3 kilometre sonra idar[i] hududu terk eder fakat tabii hudut dâhilinde akarak soldan aldığı Devrez kavşutuna gelir (Üçok, 1941: 67).

Kızılırmak üzerinde kurulan su değirmenleri tarımla geçinen yöre halkının buğdaylarını işlemesine imkân sağlaması bakımından oldukça önemlidir. Bunun yanında Kızılırmak'tan istifade şekillerine yönelik şu bilgiler paylaşılmıştır:

Bir de bazen ağ bazen de ırmağı kısmen kenarındaki boş araziye çevirip günlerce akıttıktan sonra suyu kesip meydana kalan balıkları toplamak suretiyle istifade edilir. 30 – 35 kilo gelen sazan ve yayın balıklarının tutulduğu olur. Bu balıkların derisinden tef yapılır (Üçok, 1941: 67).

Devrez: Ankara Kızılcahamam ilçesi dâhilinde doğan bu çay, Çankırı'nın Orta, Kurşunlu ve Ilgaz ilçelerinden geçmektedir. Devrez⁶³ Çayı 211 kilometre uzunluğunda olup güneyde kalan Semer Dağı'ndan çıkmaktadır (Üçok, 1941: 67). Çankırı'nın birçok bölgesinden geçerek farklı çaylarla birleşen Devrez, Afşar ve Mand[ı]ra köyleri arasında Kızılırmak'a karışır.⁶⁴

Acı Çay: Kızılırmak nehrinin bir kolu olan bu çay, Tatlı Çay'la birleşmektedir. 96 kilometre uzunluğunda olan çay, tuzlu olmasından dolayı kendisinden yararlanılan bir akarsu değildir. Bazı kaynaklarda *Ulu Çay* olarak adlandırılan çayla ilgili şu bilgiler verilmektedir:

Onuncu kilometreden sonra soldan bir çay alır ve cenuba döner. 6 kilometre gidince Çankırı'dan geçen Korgun Çayı'nı sağdan alır. Şehre bir buçuk kilometre mesafede 100 metrelik bir köprü vardır. Memlaha'ya, Balıbağı'na giderken geçilir. (Bu köprüyü 1947'de sel aldı şimdi yoktur) Acı

⁶³ Ahmet Kemal Üçok, eserinde bu çayla ilgili bilgiler verirken çayın adını *Devres* olarak zikretmektedir (Üçok, 1941: 67).

⁶⁴ Çayın çizdiği rota ve geçtiği bölgelerle ilgili ayrıntılı bilgi için: a.g.e., s. 67.

Çay Çankırı'dan sonra cenuba akar. Yanlar Çayı'nı al[dıktan sonra] yatağı bataklık ve geniştir. 3 kilometre sonra ikinci ve 2 kilometre sonra üçüncü ahşap köprüler (80 – 100 metre uzunluğu vardır) görülür. Bu köprüden sonra Ankara – Çankırı şosesi geçer (Üçok, 1941: 71).

Terme Çayı: Uzunluğu 53 kilometre olan bu çay, Tünebaşı Dağı'ndan ve Delören köyü civarından çıkmaktadır. Tüney köyü, Karışeyh köyü ve İnandık köyü arazilerinden geçerek Acı Çay'a karışır. "Acı Çay Terme ile birleştikten sonra doğuya 26 kilometre akar, Elagöz köyünden sonra tekrar doğuya meyleder ve 2 kilometre sonra Kavaklı ve Hüseyinli arasında Kızılırmak'a kavuşur" (Üçok, 1941: 71).

Korgun Çayı: Acı Çay'la birleşen bu çaya *Tatlı Çay* da denilmektedir. Çankırı'nın Korgun ilçesi Dikenli köyünden geçerek 36 kilometre boyunca akan çay, Çankırı'yı ortadan ikiye bölmek suretiyle Acı Çay'a karışır.

Soğanlı Su: Bu çayın Çankırı Valiliği verilerinde ismi Melan olarak verilmektedir. Hızlı akan ve Uluçay'la birleşen Soğanlı, Bolu il sınırları içerisinde Tekke köyü sınırlarında kalan bölgeden doğmaktadır. Bu çayla ilgili farklı bir değerlendirme yapan Üçok, Soğanlı suyunun Divrasi, Devekel, Markoça ve Elekçi çaylarını aldıktan sonra büyüyerek Uluçay adını aldığını söyler (Üçok, 1941: 72).

Çerkeş Çayı: Çerkeş çayı, yaklaşık 60 kilometre uzunluğunda olup Çankırı'nın Atkaracalar ilçesinden doğarak Hacılar köyüne ulaşır. Oradan Çankırı'nın Çerkeş ilçesine ulaşan çay, Yoncalı köyünden geçerek Soğanlı çayı ile birleşir. Çayla ilgili eski kaynaklarda üzerinde irili ufaklı köprülerin olduğu özellikle Yalaközü deresini aldıktan sonra debisinin yükseldiği bilgisi ile Çerkeş civarında büyük bir köprüden bahsedilmektedir (Üçok, 1941, s.73).

Çankırı'da yukarıda adı geçen büyük çayların yanında yıl içerisinde yağın kar ve yağmur sularıyla taşınan çayların ya da yer altı sularının oluşturduğu küçük çaylar da bulunmaktadır. Bu çaylar kısa bir süre aktıktan sonra kuruyan çaylardır.

Göller:

Çankırı'da büyük ve derin göller bulunmamaktadır. Kışın yağışlarda su seviyesinin yükseldiği, yazın ise kuraklık nedeniyle kuruyan küçük ve orta büyüklükte göller bulunmaktadır. Kamış, Hacılar, Bozyaka, Uzun, Yayla, Hasır, Dumanlı, Pazar, Büyük, Dipsiz, Çöp, Bakkal, Gül, Sülük, Kadıgil gölleri bölgenin doğal gölleri arasında sayılabilir. Bu göllerin yanında tarım, hayvancılık ve içme amaçlı kullanılmak üzere oluşturulmuş göller de bulunmaktadır. İlçeye adını veren Mart Gölü bunlardan bir tanesidir. Bu gölün dışında; Eldivan (Seydi), Karadede, Saray, Şabanözü Göleti, Karaören, Kurşunlu (Dumanlı), Korgun (Maruf), Yapraklı (Gürgenlik) göletleri bulunmaktadır.

b) Yer Altı Zenginlikleri

Çankırı, İç Anadolu da yer alan en büyük havzalardan biridir. Bölgede özellikle endüstriyel hammaddeler bakımından oldukça zengindir (Harita 5). Başlıca hammaddeleri; diyatomit, bentonit, mermer, manyezit, kil, perlit, talk, dolomit, çimento gibi maddelerdir. Burada bu maddelerin teknik ve rezerv miktarlarından ziyade Çankırı kültür ve ekonomisinde önemli yerleri olan madenlere değinmekle yetinmeyi uygun bulduk.

Tuz: Çankırı ve yer altı zenginlikleri denildiğinde akla ilk gelen maden "tuz" dur. Tuz kelimesi edebiyat, kültür, sanat gibi güzel sanat dallarında her zaman karşımıza çıkmaktadır. "Tuz ekmek hakkı" diye kutsanan bazı unsurlarla birlikte Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Tuz kelimesinin sembolik anlamları da vardır. Nitekim Freud; rüyada görülen tuzu hayat verici olarak değerlendirmiş ve erkeklikle ilişkilendirmiştir (Arvas, 2011: 87).

Hititlerden kalan tuz mağarası, Hititlerin kendi döneminde tuza verdikleri önemin göstergesidir. Bununla birlikte "Onlar ki tuza arkalarını döndüler, helak oldular"⁶⁵

⁶⁵ Hititlerden kalma bir söz olduğu yönünde kanaatler mevcut ise de kaynağı tam olarak bilinmemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Softa, 2012: 124).

sözü de Hititlerin tuza ayrı bir kutsiyet affettiklerini göstermektedir. Bir bakıma Çankırı'nın sembolü olan tuz, nefes darlığı başta olmak üzere birçok hastalığın tedavisinde kullanılmaktadır. Bu nedenle bölge genelinde sağlık turizmine açık birçok tuz mağarası bulunmaktadır. Süs eşyası, isimlik ve lamba olarak da kullanılan tuz madeninden yararlanılarak dizayn edilmiş bir kafeterya hakkında şu bilgiler verilmektedir:

Çankırı'nın merkezinde yer alan bir kafeteryanın adı "Tuzz" olarak konulmuş ve buranın içi tuz madeni kullanarak dizayn edilmiştir. Ayrıca Çankırı Belediyesi, Buğday Pazarı Camisi'nin yanında yer alan bir mekânı eski Çankırı evlerine örnek teşkil etmek üzere hazırlamış ve turistik amaçlı kullanılan bu mekânın bir odasının içini sadece tuzdan yapmıştır (Arvas, 2011: 87).

Tuzun başkaca kullanıldığı yerlerle ilgili ise kaynaklarda çok farklı bilgiler yer almaktadır:

Öteden beri işletilmekte olan biricik madenimiz kaya tuzundan ibarettir. Senevi 5 – 6 milyon tuz çıkarılır. Bunun da müşterisi mevcuttur. Uzak ve yakın bir gelecekte iyi varidat menbaı olması muhtemeldir. Çünkü tuzun kimyevi terkibi klor ile sodyumdan ibaret olduğundan bundan iki surette istifade olunabilir: Birincisi 110 kilo tuza 40 kilo su katıldığı surette 70 kilo klor ile 80 kilo sud kostik hâsıl olur. Klor; tabaklık eczacılıktan başka harp sanayiinde çok kullanılır. Zehirli gaz imalinde mühim bir unsurdur. Sud kostik sabunculukta çok kullanılır (Üçok, 1941: 80).

Bakır: Bakır madeni daha çok Yapraklı ilçesinde çıkarılmaktadır. 1941 yılında Ahmet Kemal Üçok, (1941: 84) bu madenin imtiyazının alındığını ancak henüz işlenmediğini söylese de yörede yaptığımız derlemelerde bu bölgede bakırcılığın yapıldığı ifade edilmektedir: "Burada zaman zaman gezenler, köstebekler bazen altın para gümüş para çıkarıyorlar onları buluyor. Bakır madenleri çalıştırılırdı o dönemde. Bakırdan yapılan ürünler panayırda satılırdı" (Şehitoğlu, 2016). Günümüzde Yapraklı ve Şabanözü bölgelerinde bakırın varlığı bilinmekle birlikte bu kaynağın ekonomik boyutta değerlendirilebilecek düzeyde olmadığı bilgisi mevcuttur.⁶⁶

⁶⁶ M. T. A. (2010). *Çankırı İli Maden ve Enerji Kaynakları*. Ankara: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü.

Maden Kömürü: Çankırı’da maden kömürü kaynakları açısından fazlaca malumat bulunmamaktadır. Ancak Zonguldak havzasındaki bazı damarlardan çıkarılan maden kömüründen daha kaliteli olanının Çerkeş kazasındaki Hacı Hasan ve Yapraklı’nın Müsellim köyünden çıkarıldığı bilgileri mevcuttur (Duran, 1938: 365). Bu kömürler için bazı kaynaklarda kalitesine yönelik bilgiler mevcuttur: “Bu kömürler için Ereğli kömüründen daha mütecanis, huy cinsinden ve hararet kuvveti Ereğli’ninkinden yüzde 20 ziyadedir denilmekte ise de hakikat meçhuldür” (Üçok, 1941: 81).

Linyit Kömürü: Tarihî kaynaklarda Çankırı’da linyit kömürü ocaklarının olduğu zikredilmektedir.⁶⁷ Günümüzde ise bilinen linyit yatakları Çankırı’nın Ilgaz, Çerkeş ve Orta ilçelerinde yer almaktadır.

Bu madenlerin dışında Çankırı için farklı bir gurur kaynağı olan Ahmet Kemal Üçok’un *Makbul Taşlar* başlığı altında incelediği bir maden vardır. Bu taş oldukça dayanıklı olmakla birlikte Ankara’da yapılan Anıtkabir’in inşaatında kullanılmıştır (Üçok, 1941: 82).

c) İklim Özellikleri ve Bitki Örtüsü

Çankırı; Orta Anadolu’da yer alması nedeniyle kışları sert ve soğuk, yazları ise sıcak ve kurak bir iklime sahiptir. Şehrin canlı tanıklarından Ahmet Kemal Üçok’un Çankırı iklimi ile ilgili verdiği bilgileri yıllara göre tasnif edip değerlendirecek olursak, günümüze gelinceye kadar ikliminde ne gibi değişikliklerin olduğu noktasında değerlendirme yapma imkânını bulabiliriz.

1741 yılında Çankırı’ya Nisan ayında 20 santimetre kar yağdığı bilgisini paylaşan Üçok, Çankırı’da kışın ne kadar şiddetli geçtiğine yönelik ipuçları vermekte ve ileriki yıllarla alakalı şunları söylemektedir:

⁶⁷ Ali Cevad’ın *Türkiye Coğrafyası* adlı kitabında Çankırı maddesinde Çankırı’da linyit yataklarının olduğundan bahsettiğini söyleyen Ahmet Kemal Üçok, kendisinin tahkikatına göre bu yerin 1941’lerde elektrik santralının ilerisindeki bağlarda olduğunu bildirmiştir (Üçok, 1941: 81).

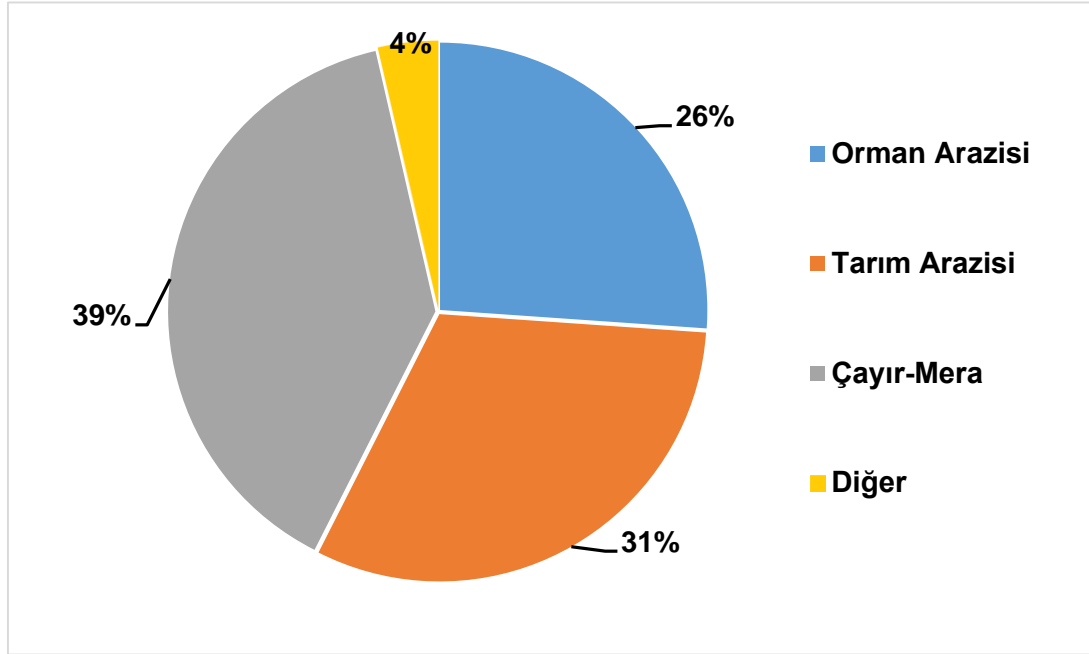
1942 kışında Ağustos'un son günleri havalar soğumaya başlayıp on beşinde kar yağdı. Ocak ayında iki gün -33 ve -36 santigrat derecesini gösterdi. Termometrenin bozuk olduğunu sandım. Çünkü -42 de civa donar. Eczahaneye gittim, onlarda da aynı dereceyi gösteriyordu. O gün havada bulut yoktu. Güneşe doğru bakıldığında tebellür etmiş rutubetin buz halinde uçtuğu görülüyor idi.⁶⁸ Bu hafta içinde rayların soğuktan çatlaması, yarmaların kar tipisinden kapanması yüzünden Çankırı – Ankara ve Çankırı – Zonguldak trenleri seferden kaldı, bu hal iki hafta sürdü (Üçok, 1941: 63 – 64).

Tam anlamıyla bir geçiş bölgesi olan Çankırı, iklim olarak da geçiş bölgesidir. Dolayısıyla şehrin güney kısımları Karasal iklim özellikleri gösterirken dağları genellikle çıplaktır. Ancak kuzey tarafı Karadeniz iklimi özellikleri gösterir ve dağları kısmen ormanlıktır. Suyun olduğu vadilerde kavak, selvi ve söğüt ağaçları yoğun olarak bulunmaktadır. Bunun yanında tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olması yöre halkının kendi ürününü yetiştirmesine yönelik yönlendirici bir unsur olmuştur. Dolayısıyla tarla ve yerleşim yerlerinde bol miktarda meyve ağaçları ve bağlar bulunmaktadır. Çankırı ilinin doğal bitki örtüsünün üst florasını sarıçam, ardıç, karaçam, meşe, ladin ve köknar gibi orman ağaçları ve bu ağaçların yanında yetişen yabani meyvelerden ahlat, kızılıçık gibi meyve ağaçları oluşturmaktadır. Alt florada ise hububat, yemlik ve yemeklik baklagiller ile deve diken, yumak, ayrık otu gibi bitkiler bulunur.⁶⁹ Çankırı'nın arazilerinin niteliklerine göre dağılımı aşağıdaki grafikte daha net görülmektedir:

⁶⁸ Yörede bu duruma "kırcı, gırcı" denilmektedir.

⁶⁹ A.g.e., s. 51.

Grafik 4. Çankırı Arazisinin Niteliklerine Göre Dağılımı⁷⁰

Anıt Ağaçlar ve Etrafında Teşekkül Eden Efsaneler

Anıt Ağaç kavramı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 05.11.1999 tarih ve 666 numaralı kararına göre ekoturizm kapsamında değerlendirilmiş ve "Tabiat yapısı, ölçüleri ve diğer özellikleri bakımından anıtsal nitelikler kazanmış bulunan ağaçlar" olarak tanımlanmıştır (Şimşek vd. 2009: 222). Bir ağacın anıt ağaç olabilmesi için; fiziksel, tarihsel ve folklorik bakımdan değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu ağaçlar etrafında teşekkül etmiş kültürel değerler, ağacın genetik kodunun yanında bölge halkının da kültürel kodlarını vermektedir. Anıt ağaçlar, yöre halkı tarafından benimsenen, sahiplenilen ve korunan ağaçlardır. Yörede yaşayanlar, anıt ağaçların kendilerine atalarının mirası olduğundan hareketle en az mezarlara duydukları saygı kadar ağaçlara da saygı duymaktadırlar. Kültürel birçok organizasyon bu ağaçların bulunduğu

⁷⁰ Tarım İl Müdürlüğü verilerinden istifade edilmiştir.

bölgede gerçekleştirilirken, ağaçlara bir bakıma tanık olma misyonu da yüklenmiş olmaktadır. Bu bakımdan ağaçlar kült olarak kabul edilmektedir.

Kült kabul edilen varlıklar insanlarda korku veya ürperiş uyandıran, dolayısıyla tekin olmayan büyük, yüksek, karanlık ve ulaşılmaz niteliği haiz varlıklardır. Bu varlıklar dağ, orman veya ağaç, su, ateş ve taş gibi müşahhas varlıklardır. Bu varlıkların genel durumu ve insanlar üzerinde bıraktıkları etki ve etraflarında oluşan inanç neticesinde kült olarak telakki edilirler. Şamanlıkta bütün kâinat insanlara faydalı veya zararlı ruhlarla doludur (Özarlan, 2003: 94).

Çoğu zaman yanlarında bir türbenin ya da mezarın olduğu bu ağaçlara, dileklerinin gerçekleşmesi için ziyaretçiler tarafından iplik ve bez parçaları bağlanırken, ağacı kesenlerin ya da zarar verenlerin iflah olmayacağına inanılır (Özarlan, 2003: 95 – 101). Ağaçlar tek başlarına kült olabilecekleri gibi kimi zaman farklı kültürlerle ilişkilendirilip birleştirilebilir. Alevi Bektaşî geleneğinde ağaç, Hz. Ali'ye bağlanırken, kökünden çıkan katran da Hz. Ali'nin kılıcı Zülfikar'la ilişkilendirilmektedir (akt. Bars, 2014: 388).

Alevi Türkmenlerde, kutlu ağaçlar Hz. Ali kültürüyle birleştirilmiş ve yaz kış yeşil kalmaları da Hz. Ali'nin yeşil eliyle ilişkilendirilmiştir. Gök Tanrı inancında Tanrı'nın sonsuzluk vasfıyla izah edilen yaz kış yeşil kalma olgusu, İslamî dönemde Alevî Türkmenler arasında Hz. Ali kültürü ve onun yeşil eliyle izah edilmiştir (Özdemir, 2010: 104).

Koca Meşe

Çankırı'nın Yapraklı ilçesi Karacaözü köyünde bulunan ve yöre halkı tarafından "Koca Meşe, Kaba Meşe" olarak adlandırılan meşe ağacı (Resim 15) yaklaşık 500 yaşındadır (Şimşek vd. 2009: 222). Özellikle bahar ve yaz aylarında birçok faaliyet burada gerçekleştirilirken, oldukça fazla ziyaretçi akınına uğramaktadır. Üç ayrı gövdenin birbirine kaynaması sonucu oluşan birleşik gövdeli yapıya sahip ağacı ziyaretimizde biz herhangi bir bez veya iplik bağlama olayına rastlamadık.

Paşa Sultan Çamı

Çankırı'nın Orta ilçesinde yer alan bu ağacın (Resim 16) yanında Paşa Sultan türbesi bulunmaktadır. Bu Paşa'nın Ankara Savaşı'nda yaralanan ve Çankırı'daki hastaneye ulaşmaya çalışırken bu bölgede şehit olan bir asker olduğu rivayet edilmektedir. Türbenin biraz ilerisinde yer alan tepenin eteğinde Ağlar Kaya denilen bir yer bulunmaktadır. Burada kayaların arasından çıkan suyun Paşa'nın kızının gözyaşları olduğu söylenmektedir. Yöre halkı türbenin etrafında koyun ve inek sürülerinin üç defa dolaştırılmasıyla ve türbenin yanında bulunan kuyudaki sudan üzerlerine serpince hayvanların hastalıklardan kurtulacaklarına inanırlar (Ergel, 2014).

Çam Sultan

Çankırı merkeze bağlı Aşağı Yanlar köyü civarında yer alan çam ağacı etrafında teşekkül etmiş meşhur bir efsane vardır. Bu bölgede yaşayan insanların bir gün kışlık odun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çam ağacını kesme niyetiyle ağacın yanın gedikleri ve baltayı her vuruşlarında baltanın kendilerine doğru döndüğü rivayet edilir (Ergel, 2014). Bu günden sonra ağaca kutsiyet atfedilmiş ve korunmuştur.

d) Hayvanlar

Çankırı'nın bir bölümünün ormanlık ve dağlık olması yabani ve av hayvanlarının yaşamasına olanak sağlamaktadır. Bu yabani hayvanların başında kurt, tilki, sincap, tavşan, domuz gelmektedir. Bunların yanında Yapraklı, Ilgaz ve Merkez ilçelerin dağlık kesimlerinde aylara da rastlanmaktadır. Akarsuları incelediğimiz bölümde de bilgilerimizi verdiğimiz gibi Çankırı'da yer alan çay ve ırmaklarda bol miktarda sazan ve alabalık bulunmaktadır.

3.1.2. Tarihi, Sosyal ve Kültürel Çevre

a) Tarihi Çevre

Çankırı, kültürünü ve tarihini neredeyse bütünüyle muhafaza etmiş bir şehirdir. Aşağıda bilgileri verilen tarihî kazıların yeniliğinden anlaşılacağı üzere henüz gün yüzüne çıkarılmamış birçok tarihî ve kültürel bulgu keşfedilmeyi beklemektedir. Çankırı adının nereden geldiği tam olarak bilinmese de kökeninin Galatlar zamanına kadar gittiği üzerinde durulmaktadır. (Sevim, Pehlevan, 2005: 125). Çankırı kelimesinin Paphlagonia⁷¹ dilinde *dişi keçi* anlamına gelen *Gangara* kelimesinden türetildiği genel kabul gören bilgilerdendir⁷² (Çakır, 1967: 57). Gangra kalesinin olduğu bölgede kurulan şehirle ilgili İslami kaynaklarda *Hancara* ve *Cancara* isimleri geçmektedir (Kankal, 2009: 3). Bu günkü adını alana kadar *Cancarı*, *Germanapolis*, *Kangri* (*Kengri*) gibi isimlerle anılan bölge, Cumhuriyet döneminde bu bölgeden milletvekili seçilen Ahmet Talat, Mehmet Rifat, Yusuf Ziya Bey'in teklifleri ile 9 Nisan 1925 tarihinde *Çankırı* olarak isimlendirilmiştir (Özkan, 2002: 3). Tarihi bilgilere geçmeden önce, arkeolojik kazılardan elde edilen bulgular üzerinden ve kazı yapılan yerler üzerinden Çankırı'nın en eski tarihine yönelik tespitlere yer vermek faydalı olacaktır.

Çankırı'da yapılan arkeolojik araştırmalarda Çankırı tarihine yönelik önemli bilgilere ulaşılmıştır. Bu araştırmalar neticesinde elde edilen buluntulardan hareketle Çankırı'nın Neolitik ve Peleolitik dönemde iskân edildiğini söylemek

⁷¹ Sakarya ile Kızılırmak arasında kalan bölgeye bu ad verilmektedir. (Kankal, 2009: 3). Daha önce Paphlagonia'ya ait olan Gangra bölgesi, daha sonra Pontus Devleti'ne ve Galatia'ya geçmiştir (Kankal, 2005: 185).

⁷² Bu görüşü kabul etmeyen Ahmet Kemal Üçok, çalışmasında (Üçok, 1941) gerekçelerini şu şekilde izah etmektedir: "Bizanslı (Etiyen); Paflagonya lisanında keçi manasına gelen (Gangıra) ismi buraya keçi sürülerinin çokluğundan dolayı verilmiş diyor. 1836'da seyahat eden Texier'nin bu rivayette mazur olduğu şüphesiz ise de Bizanslı Etiyen'in rivayeti uydurmadır. Birincisi; Paflagonya kelimesi hakkında olduğu gibi tarihin bilinmeyen zamanlarında burada oturan milletin veya milletlerin lisanı hakkında da henüz müspet ve kesin bir bilgi yoktur. İkincisi; Çankırı şehrinde bir tek sürü keçi beslenmez. Üçüncüsü; Etiyen'in sözü doğru olsa da daha çok tiftik sürülerine sahip olan Çerkeşe Gangıra denilmesi icap ederdi. Vilayet mevcudu göz önüne alınırsa Ankara vilayetinde Çankırı'dan daha çok (keçi) yetiştirildiği görülür. Hoş imdi Gangıra'nın keçi manasına geldiğini Etiyen'den başka söyleyen de yoktur ya..."

mümkündür (Sevim Erol, 2009: 43). Son zamanlarda ele geçirilen kalıntılarla birlikte Çankırı'nın Erken Tunç Çağı'na kadar götürüldüğü ifade edilmektedir (Kuruyazıcı, 1997). Çankırı'da kazı yapılan ve araştırılan yerlerde Orta Paleolitik döneme ait, Eski Tunç Çağı'na ait, Erken Tunç Çağı'na ait birçok buluntu tespit edilmiştir. Bu buluntular arasında; çanak çömlek parçaları fazlaca yer almaktadır. Araştırmaların yapıldığı bölgeler ise; Bakkal Göl, Eldivan, Akseki Köyü, Alıca Höyük, Balıbağı Mezarlığı, Bedren Höyük, Kıyihalilinceli, Konak Köyü, Maltepe Höyük, Salman Höyük, Unur Tepesi, Yazıboy, Salur Höyük ve İnandık Tepe'dir (Sevim Erol, 2009: 43 – 44).

Çankırı Merkez ilçesi İnandık köyü bu kazıların en önemlilerindedir. Bu bölgede Eski Hanhana / Hititçe fırtına tanrısına ait bir tapınak tespit edilmiştir. 1988 yılındaki kazılarda Eski Hitit Çağı buluntuları elde edilmiş, bu buluntular arasında tek parça halinde çıkan İnandık Vazosu (Resim 17) Çankırı müzesinde yer almaktadır. Bu kazıların yanında Çankırı ili içerisinde irili ufaklı birçok kazı yapılmıştır. Yapılan kazılarla ilgili eleştiriler de yapılmaktadır:

Bu çalışmaların hiçbirisinde Antropolog bulunmadığı anlaşılmaktadır. Oysa bu tür araştırmalarda mutlaka iskelet kalıntılarıyla karşılaşmaktadır. Antropologlar bu mezarlardan gelecek iskelet kalıntılarını çalışarak o dönemlerde yaşamış olan insanların yaşı, cinsiyeti, nüfus yapıları, sağlık problemlerini ve akrabalık ilişkilerini aydınlatmaktadırlar (Sevim Erol, 2009: 44).

Halkbilimci ve Antropologların bu tür kazılarda bulunmamasının eksikliğini Çankırı'nın henüz tespit edilemeyen birçok kültürel ve tarihi bilinmezliklerinde sezme mümkündür.

Tarih boyunca farklı medeniyetlerin yaşadığı bölge, Romalıların ardından Bizans'ın hâkimiyeti altına girmiş, bir müddet Perslerin istilasından sonra tekrar Bizans ve Emeviler arasında gidip gelmiştir.

Arapların Bizanslılar tarafından Anadolu'dan çıkarılması üzerine bölge Türk fethine kadar Bizanslıların elinde kalmış, 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Emir Dânişmend'e bağlı kumandanlardan Emir Karatekin⁷³ tarafından 1082-83 yıllarında fethedilmiştir (Kankal, 2005: 185).

⁷³ Karatigin, Karategin olarak da bilinen Karatekin Bey, Çankırı'da kendisi için yapılan türbede yatmaktadır. Karatekin Bey, Çankırı dışında Kastamonu ve Sinop'u da fethetmiştir (Şahin, 1993: 216).

Selçukluların idaresine girene kadar şehir; Haçlı kuvvetlerinin saldırılarında yağmalanmış, Bizanslılar tarafından yeniden ele geçirilmiş fakat kısa sürede Danişmentliler tarafından yeniden alınmıştır (Şahin, 1993: 216). Bölgenin bu kadar sık el değiştirmesi, farklı medeniyetlerin burada üstünlük ve sahiplik mücadeleleri ekonomik ve stratejik olarak Çankırı'nın ne kadar önemli bir yerde olduğunun göstergesidir. Uzun süre Selçuklu hâkimiyeti altında bulunan Çankırı, 13. yüzyıl sonlarında Anadolu Selçuklularının zayıflamasını fırsat bilerek ortaya çıkan Candaroğulları Beyliği'nin eline geçmiştir. I. Murad ve Yıldırım Bayezid dönemlerinde Osmanlı himayesine giren bölge Ankara savaşından sonra Timur tarafından Candaroğulları Beyliği'ne⁷⁴ tekrar verilmiştir.⁷⁵ Çelebi Mehmet döneminde Çankırı, Tosya ve Kalecik bölgeleri ile birlikte İsfendiyar Bey'in oğlu Kasım Bey'e has arazi olarak verilmiştir (Kankal, 2005: 186). Çankırı'nın eyalet haline gelmesi Kasım Bey'in ölümünden sonra gerçekleşmiş ve 1464⁷⁶ yılında Osmanlı'nın Anadolu Eyaleti'ne bağlı bir sancak haline gelmiştir. Bu bölgede Sancakbeyi olarak görev yapan II. Bayezid'in oğullarından Osman Çelebi zamanında levend eşkıyası ve Şehzade Ahmet'e bağlı yayalar tarafından yağmalanmış ve şehrin birçok bölgesi talan edilmiştir (Kankal, 2005: 188, Özkan, 2002: 7).

Şehir önceleri yüksek bir zirvede yer alan ve kuşatıcı bir tarzda inşa edilmiş kale etrafında oluşurken, zamanla kale surlarının dışına doğru genişlemiştir (Şahin, 1993: 217). İç bölgede yer alması ve korunaklı yapısı ile gerek Birinci Dünya Savaşı gerekse Milli Mücadele döneminde Çankırı, daha çok geçiş güzergâhı olarak kullanılmıştır:

⁷⁴ İslam Ansiklopedisi'nde bölgenin Ankara Savaşı'ndan sonra Timur tarafından İsfendiyaroğulları'na verildiği bilgisi yer alsa da (Şahin, 1993: 216) bu daha sonra gerçekleşmiş bir olay olup, İsfendiyaroğlu Kasım Bey'in Osmanlı'ya sığınması sonucu bölge kendisine verilmiştir.

⁷⁵ Bölgenin Osmanlı himayesine girdiği tarih hakkında iki tane görüşün olduğu, birinci görüşün I. Murad zamanında yani 1383 yılında, ikinci görüşün ise Yıldırım Bayezid zamanında olduğu yönündeki kanaatler için bkz: (Kankal, 2005: 186).

⁷⁶ Bu tarih net olmamakla beraber, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde yer alan bir vakfiyede bu tarih düşüldüğü için Kasım Bey'in ölümünün bu tarihte olabileceği tahmini yapılmıştır (Kankal, 2005: 187).

17. yüzyılda Levent Eşkiyası, 19. yüzyılın başında Kadıkıran isyanlarıyla yıkılan Çankırı, Osmanlı padişahlarının sefere giderken kullandıkları, şimal veya sol kolu ya da Bağdat yolu dedikleri Gerede, Çerkeş, Ilgaz veya Gerede, Orta, Şabanözü, Çankırı, Kalecik, Çorum yollarından doğuya açılmaktadır (Özkan, 2002: 10, Sargın, 2014: 5).

1647 ve 1650 yıllarında iki kez Çankırı'ya uğrayan Evliya Çelebi,⁷⁷ Çankırı ilçeleri ve Çankırı haklı hakkında bilgiler vermiştir. Evliya Çelebi, şehir insanlarından, coğrafyasından ve kalesinden bahsettikten sonra idari durum hakkında bilgiler vermiştir (Çetin, 2011: 102). Bu bilgileri verirken, merkezi Kalecik olarak değerlendirmiş ve Çankırı'nın fethine dair malumatlarını paylaşmıştır. Ayrıca Çankırı nahiyesinden kadının ve beyin elde ettiği geliri belirttikten sonra orada yaşayan kavim hakkında kanaatlerini yazmıştır (Çetin, 2011: 102).

Mondros Antlaşması sonrası Çankırı, Kastamonu'ya bağlanmıştır. Bu dönemlerde ortaya çıkan eşkiyalık faaliyetleri ve devlet kurma planları ile büyük eylemler özellikle Ilgaz Dağı'nda Doruk mevkinde gerçekleştirilmiştir (Sargın, 2014: 7). Ankara'ya yakın olması Milli Mücadele yıllarında Çankırı'yı önemli merkezlerden biri haline getirmiştir. İşgale uğramasa da askerî hareketliliğin yoğun olarak yaşandığı ve askerlerin cephelere geçerken kullandığı güzergâhlardan olması, Çankırı'yı askerî lojistik merkezine dönüştürmüştür. Tarihî açıdan Çankırı'nın üstlendiği en önemli rollerden biri, İstiklal Savaşı yıllarında gerek ulaşım gerekse lojistik temin ve takviyeye matuf rolüdür.

O tarihte İstanbul'dan Anadolu'ya geçenlere İnebolu'dan sonra ilk durak Çankırı olmuş, Kurtuluş Savaşı devamınca Anadolu'ya kaçırılan silah ve cephaneler bu şehrin kadını ve erkeği tarafından gerektiğinde sırtında taşınarak cepheye ulaştırılmıştır (Softa, 2011: 10).

Öte yandan Anadolu'ya geçişte bir bağlantı yolu hüviyetinde olan Çankırı, işgal kuvvetlerini Anadolu'ya geçmeden engelleyerek çok önemli bir görevi icra etmiştir. Nitekim İstanbul tarafından Anadolu'ya geçişteki ilk merkezlerden olan Çerkeş'te birçok öncü birlik bozguna uğratılarak Anadolu'da Milli Mücadele adına gerçekleştirilen faaliyet ve programların önü açılmıştır. Bu dönemde "İnebolu'ya deniz yoluyla gelen top, tüfek ve cephaneler İnebolu – Kastamonu –

⁷⁷ Evliya Çelebi'nin Çankırı'ya uğradığı ve geçtiği güzergâhlar için bkz: (Harita 6).

Çankırı yoluyla Ankara'ya taşınıyordu⁷⁸. Çankırlılar, bu savaşta canla başla, kadınlı erkekli çalışıp cephaneyi kağnılarla, hatta sırtlarında taşıdılar. Çankırlı binlerce genç cephede savaşmış, Kurtuluş Savaşı'nda bu il 608 şehit vermiştir." (Softa, 2011: 11). Özellikle Sakarya Savaşı sırasında korunaklı ve geçiş bölgesi olması Çankırı'yı stratejik bir merkez haline getirmiştir. Cephede yaralanan askerlerin korunaklı ve kısa mesafede taşınabileceği yer olarak seçilen bölgede 25 Ağustos 1921'de 1000 yataklı bir askerî hastane kurulmuş ve burası önemli bir sağlık merkezi haline gelmiştir.

Günümüzde biraz daha kendi halinde mütevazı bir şehir hüviyetinde olan Çankırı, yeni kurulan üniversitesi ve ticari yatırımlarla ileriye dönük hedeflerini gerçekleştirme yolunda önemli mesafeler kat etmektedir.

b) Sosyal ve Kültürel Çevre

Çankırı, gerek kültürel birikimiyle gerekse sosyal yaşantısı ve toplumun sosyo-kültürel yapısıyla farklılık oluşturmaktadır. Yoğun bir sosyal eğitimin olduğu yörede bu görevi genellikle informal öğrenme ortamları olan sohbet âlemleri (Yaren) ve ahilik geleneği üstlenmiştir. Bu bakımdan yörede herhangi bir olumsuz vukuata, gerek asayiş yönüyle gerekse gayri ahlaki hiçbir olumsuz duruma sebebiyet verecek bir ortamın oluşmasına izin verilmemiştir. Sosyal ve kültürel öğrenme ortamları olarak isimlendirdiğimiz bu sohbet âlemleri ve esnaf loncaları ile ahilik geleneği, toplumun bir arada huzur ve sükûnet içerisinde yaşamasına yönelik okul işlevi görmüştür. Bu görüşümüzü destekler nitelikte bir açıklama şu şekildedir:

Hayatımın ilk yirmi senesi içinde Çankırı'da iki katil, bir iki ırza tecavüz, iki kadar sirkat [hırsızlık] vakası olduğunu hatırlıyorum. Çankırlıları bu derece fazilete sevk eden din, adât, ananâtla beraber şüphesizdir ki şiiir⁷⁹ vasıtası

⁷⁸ Çankırı Mutasarrıflığına çekilen bir telgrafta şu ifadeler yer almaktadır: "Üç günden beri İnebolu'dan pek mühim miktarda cephane sevkıyatına devam olunmaktadır. Bunların Çankırı'ya kadar zarar ve ziyana uğramadan naklini teminen taşıyanların vesaitinden işe yaramayanların liva mıntıkasında teşkil olunacak jandarma kolları vasıtasıyla civar köylerden tebdil edilmesine gayret edilmesi... Vali vekili Haydar 15 Haziran 921" (Softa, 2011: 15).

⁷⁹ Bu ifade ile sohbet âlemlerinde ilim meclislerinde okunan şiirler ve öğretiler kastedilmektedir.

ile yapılan telkin olmuştur. Mühim bir terbiye ocağı olan sohbet âlemleri⁸⁰, sıkı bir nizam içtimai halini alan esnaf teşkilatı yanında taassup bilmeyen âlimleri âşık ve kalem şairleri de halkı hayra, fazilete sevk etmişlerdir (Onay, 1930: 11).

Böyle bir sosyal ortamın olduğu Çankırı'da kültürel dokular farklı merkezler etrafında oluşmaktadır. Bu merkezler ve etrafında teşekkül etmiş kültürel dokular şunlardır:

c) Tarihî Merkezler Etrafında Oluşmuş Kültürel Dokular

Çankırı'da sosyal yaşam, aşağıdaki tabloda belirtilen tarihî ve doğal yerler etrafında şekillenmektedir:

Tablo 13. Çankırı'da Sosyal Yaşamın Etrafında Şekillendiği Tarihî Yerler ve Özellikleri⁸¹

Tarihî Eser	Özellikleri
Çankırı Kalesi	Çankırı fatihi Emir Karatekin Bey'in türbesi bulunmaktadır. Şehri yukardan gören hâkim tepede yeşil ve kafelerin olduğu bir alandır.
Tarihî Çamaşırhane	Abdülhamit dönemi eseri olan çamaşırhanede yakın zamana kadar bayanların bir araya gelip vakit geçirdikleri alanlardandır.
Taş Mescit	Çankırı Atabeyi Cemalettin Ferruh tarafından 1235 yılında şifahane olarak yapılmıştır. Darü'l hadis, tımarhane ve Mevlevihane olarak kullanılmıştır. Dinî toplantılar ve sosyal aktiviteler bu bina etrafında devam etmektedir. Taş Mescit Gezmeleri bunlardan en meşhurdur.
Büyük Cami (Sultan Süleyman Cami)	Tarihî ve en eski camilerdendir. Büyük Cami etrafında oluşan pazar ve çarşı ile kahveler en önemli uğrak yerlerindedir. Bir dönem bu bölgede kurulan panayıra iştirak edenlerin namazlarını kılabilmeleri için seçilmiş özel bir mekândır.

⁸⁰ "Aynı yaştaki yirmi dört kimsenin haftanın bir gecesinde sıra ile toplanmalarıdır. İçlerinden biri 'Büyük Baş Ağa' seçilerek inzibati, yaren arasında kardaşlığı muhafazaya memur edilir. Bir diğeri de 'Küçük Baş Ağa' seçilir, yarenin vekili olur. Sohbetlerde hizmet edene 'Çavuş' derler. Bu sohbetlerin hususi merasimi vardır ki, 'Yeni Çerilik, Ahilik' izleri görülmektedir." (Onay, 1930: 12).

⁸¹ Tablo ve içerikle ilgili Harun Yakışık'ın çalışmasından (2009: 176) istifade edilmiştir.

Çivitçioğlu Medresesi	Büyük Cami'nin şadırvan bitişiğinde bulunan medresedir. Önemli kültürel faaliyetlerin gerçekleştiği mekânlardandır.
Saat Kulesi	1860 – 1866 yıllarında İsviçre'de yapılan saat İnebolu üzerinden Çankırı'ya getirilmiştir. Çansaati adı ile meşhur bu bölge adeta coğrafi koordinat merkezidir. Bir bakıma şehrin sembollerindedir.
Çankırı Evleri	18. ve 19. yüzyıllarda kendine has mimari özellikleri ile yapılan evler, koruma altındadır. Restore edilen eski konakların bazılarında kültürel ve sosyal faaliyetler gerçekleştirilmektedir.
Eski Hastane Binası	İstiklal Savaşı sırasında yapılan ve yaralı askerlerin tedavisi için kullanılmış tarihî hastanedir. Çankırı'nın Milli Mücadele döneminde önemli bir sağlık üssü olmasını sağlaması bakımından önemlidir.
İmaret Camii	Şehrin önemli toplanma yerlerinden biridir. 1397 yılında Candaroğlu Kasım Bey tarafından yaptırılmıştır
Alibey Camii	Camide bulunan kitabe 1609 yılına aittir. Bursa Ulu Cami'den sonra ikinci büyük taş yapı olması yönüyle önemlidir.
Yeni Camii	1720 yılında Hacı Mehmed tarafından yapılan cami, şehrin önemli buluşma ve toplanma yerlerinden biridir.
Mirahor Camii	1797'de Tüfekçi Başı İsmail Ağa tarafından yapılan cami, şehrin önemli buluşma ve toplanma yerlerinden biridir.
Taş Mektep	1885 yılında yapımına başlanan okul, 1891 yılında Çankırı Mutasarrıfı Abdülgazi tarafından tamamlanmıştır. 1925 yılında Atatürk'ün Çankırı'ya ziyareti ⁸² sırasında Atatürk bir odasında misafir olarak kalmıştır.
Tuz Mağarası	Hititler döneminden bu tarafa yaklaşık beş bin yıldır işletilen kaya tuzu mağarası, ülkemizin en büyük kaya tuzu rezervine sahiptir. Kaya tuzu mağarasından çıkarılan bozulmamış eşek ve birçok kültürel buluntu burada sergilenmektedir.
Koca Meşe (Anıt Ağaç)	Yapraklı ilçesinde yer alan ve dünyanın en yaşlı meşeleri arasında yer alan meşe ağacına yörede "Koca Meşe" ya da "Kaba Meşe" adı verilmektedir. 500 yaşında olduğu söylenen ağaç turizm için oldukça önemli olduğundan koruma altındadır. ⁸³

⁸² 23 Ağustos 1925'te Şapka İnkılabını başlatmak üzere Kastamonu'ya giderken Çankırı'ya uğrayan Atatürk, Çankırı Belediyesi'nde bir müddet sohbet ettikten sonra saat 13.30 gibi Kastamonu'ya geçmiştir. 31 Mart Pazartesi günü 17.00'da dönüş yolunda Çankırı'ya uğrayan ve gece burada konaklayan Atatürk'ü, Çankırı halkı şapkalarla karşılamıştır (Sargin, 2014: 7).

⁸³ Ayrıntılı bilgi için: (Şimşek vd., 2009: 222)

Kaya Mezarları ve Peribacaları	Fazlaca ziyaretçi çeken kaya mezarları ve peri bacaları şunlardır: Beşdut, İndağı kaya mezarları, Salman Höyük, Sakaeli kaya mezarları ve peri bacaları oluşumu, Yoncalı köyü Höyüktepe yamaç yerleşmesi, Yakuplar köyü kaya mezarları, İnköy kaya mezarları, Kurşunlu Yedi Kapılar kaya mezarları.
Köprüler	Bayramören, Akbaş ve Çaylı köprüleri tarihî ve kültürel geçmişi ile farklı bir toplanma yeridir.
Hamamlar	Çankırı'da hamam kültürünü oluşturan ve kültürel toplanma yeri olan hamamlar şunlardır: Karataş, Çarşı, Murat, Ilgaz ve Kurşunlu hamamları.
Yer Altı Şehri	Çankırı'nın Orta ilçesinde çıkarılan ve I. Derece Sit Alanı ilan edilen Hüyük Köyü Yer Altı Şehri de bugün ziyaret edilen yerler arasındadır.

d) Mesire Yerleri ve Etrafında Oluşan Kültürel Dokular

Bir bölgenin yaşam alanları, o bölgenin kültürünün en önemli icra mekânlarıdır. Halkbilimcilerin özellikle toplu organizasyonlarda gözlerinin üzerinde olduğu alanlarda icra edilen her türlü kültürel aktiviteyle bölgenin kültür röntgenini çekmek mümkündür. Tabiatla insan ruhunun muhteşem uyumunun gerçekleştiği mesire yerleri, âşıkların şiirlerinin temel konusu olmakla birlikte en önemli icra mekânlarıdır (Sargın, 2014: 7). Bu mekânlarda organize edilen panayırarda âşıklar hem bölgesel güzellikleri hem de bu güzelliklerin kendilerinde çağrıştırdığı duyguları ifade ederken, aynı zamanda yörenin de reklamını yapmış olmaktadır. Özellikle şehir hayatından bunalan ve birçok sosyal faaliyeti yapmaktan gerek mekân gerekse zaman yönüyle mahrum kalan halkın belli mevsimlerde uğradığı bu mesire alanları şunlardır:

Çankırı Kalesi – Kale Gezmeleri: Çankırı'ya hâkim bir tepede bulunan kale, çevresindeki ağaçlar ve yeşil alanları ile halkın rahatça ve zahmetsiz ulaşabileceği alanlardandır. Çankırı Fatihî olarak bilinen Emir Karatekin Bey'in de mezarının bulunduğu kale hakkında Evliya Çelebi şu bilgileri vermektedir:

Çankırı Kalesi, Türkistan ve Dağıstan içre kalmış bir vilayettir. İlk Kastamonu hâkimi Kötürüm Muharrem nam bir melik vasıtasıyla Bursa Rum tekfurundan fethedilmiş, sonra Yıldırım Han'ın eline geçmiştir. Badehu Çelebi Sultan Mehmet 822 de tekrar fethetmiştir. Zira Timur vakasında elden çıkmıştı⁸⁴

Çankırı Kalesi özellikle şehirde yaşayan halk için çok farklı bir kültürel geleneğin oluşmasına zemin hazırlamıştır. “Kale (Kal’a) Gezmeleri” adı verilen bu geleneğe özellikle kadınlar⁸⁵ iştirak ederlerdi.⁸⁶ Günümüzde çok az insanın bildiği bu gezmelerle ilgili olarak şu bilgiler kaydedilmiştir:

Ergevan çiçeklerinin açtığı ilk haftanın Cuma günü hocalarda⁸⁷ gelecek hafta “Kale Gezmesi” olduğu ilan edilir. Artık her aile Cumartesi gecesini dört gözle bekler ve bir gün evveli dolmalar, tatlılar, gözlemeler yaparlar. Cumartesi sabahı çok erkenden kadınlar kaleye çıkmaya başlarlar. Bu gezmeye her yaştaki kadınlar iştirak ederler. Hatta şimdi bile beli bükük doksanlık, yüzlük kadınlar da değneklerine dayanarak çıkarlar (Hacı Şeyhoğlu, 1932: 49).

Erkeklerin “Kale Gezmesi” çiğdemlerin çıktığı bahar mevsiminde ilk Cuma günü yapılır. Erkekler bu gezmede Çullama adı verilen yumurtayla yapılmış bir çeşit yemek yerler ve bu yemek “Kale Gezmesi”nin âdetidir. Bu cümleden olarak “Kale Gezmeleri”nin erkekler ve bayanlar olarak farklı zamanlarda ve farklı formlarda yapıldığını söylemek mümkündür. Çankırı’da 1930 ile 1938 yılları arasında faaliyet gösteren Duygu Gazetesi’nde bu gezmelerle ilgili manzumeler yayınlanmıştır. Çankırlı Ozan (1938a: 3) tarafından yazılan şiirde “Kale Gezmeleri” teferruatıyla şu şekilde anlatılmıştır:

⁸⁴ Bu bilgileri paylaşan Ahmet Kemal Üçok (Üçok, 1941) Evliya Çelebi’nin bu bilgilerinde yanlışlık olduğunu özellikle Bursa Rum tekfurundan fethedildiği ile Osmanlılar tarafından fethedilmesi ile ilgili bilgilerin gerçeği yansıtmadığını söylemektedir (Üçok, 1941, s 135).

⁸⁵ Hacı Şeyhoğlu, bir bakıma dinî bir ritüel olan “*Kale Gezmeleri*”nde katıyen erkeğin olmadığını bildirmektedir (Hacı Şeyhoğlu, 1932: 50).

⁸⁶ Kale gezmeleri aslında bir dinî gezme niteliği taşımaktadır. Bir bakıma kutsal kabul edilen bu gezmede bu nedenle eğlenceli ve gösterişli aktiviteler bulunmazdı. Akşam vaktinde Karatekin Bey’in türbesinin açıldığı, ilahiler ve duaların okunduğu rivayet edilir.

⁸⁷ Kadınların haftanın belli günlerinde civardaki tekkelerde toplanarak hatim okuduğu dinî bilgiler aldığı ve bir bakıma sosyal faaliyet olarak değerlendirdiği dönemlerde bu faaliyetleri gerçekleştiren sorumlu şeyh ya da hocadır. Hacı Şeyhoğlu bu hocalarla ilgili şu bilgileri vermektedir: “Hocalar; kadınların dinî hususta erkeklerden fazla mecburiyetleri olduğunu gören bazı açık göz müteşeyyihlerin ele geçirdikleri ve mürit ünvanı verdikleri bin bir maceradan arta kalan ve nihayet taip ve müstağfer olarak şeyhliğe sülük eden kadınlar her hafta tekkede şeyhlik etmekte idiler. Buraya Cuma günleri her tabakaya mensup kadınlar toplanır ve bu şeyh hanımlar anlara hatm okutur, tesbih çektirir, ibadet ve taat ettirirlerdi.” (Hacı Şeyhoğlu, 1932: 49).

İlkbahar gelübde çiydem çıkınca
 Çankırı yerinden sanki oynardı
 Herkes kış yüzünden evden bıkınca
 Gezme âleminin gelmezdi ardı

Kadınlar kaleye yapardı gezme
 Yaparık gözleme, pestilden ezme
 Erkek giremezdi bu masum bezme
 Saygı gütmeyeni herkes kınardı

Büyükler giyerdi ipekli libas
 Gençleri süslerdi kaftanla atlas
 Takup külte inci, pırlanta, elmas
 Gözler beğenecek yiğit arardı

Gezerdi genç kızlar güle, çekine
 Bir şeyle fıslayup yanındakine
 Beldenin fatihi Karatekin'e
 Murada ermekçün adak adardı

Murada ermiş var ise şayet
 Horuz kurban etmek lâzımdı gayet
 Çocuğu olmayan kadın nihayet
 Geçerdi tesbihden, toprak yutardı⁸⁸

Türbe divarına tükürüklü taş
 Tutdurana herkes bakardı şaş
 Çünkü tutduranlar murada baş
 Ereceği için çalım satardı

⁸⁸ Şiirin sonunda bu konu ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır: "Karatekin'in türbesinde çocuğu olmayan kadınların tesbihden geçmeleri doğacak çocuğu bu zatın ruhaniyetine sanmaları ve şayet çocuk olursa koyun kurban etmeleri adetti. Koyun yerine fakirler horus keserlerdi. Türbe-i divarına atılan türkrüklü bir taş tutarsa, atanın hacatı kabul olunacağına inanılırdı. Türbenin sandukası altından alınan bir parça toprak sıtmayı sökmeye, günahları dökmeye kâfi sayılırdı." (Çankırılı Ozan,1938a: 3).

Kadın, erkek; yiğit, ihtiyar herkes
Mutlak ziyarete ederdi heves
Sayılırdı türbe metaforu akdes
Kalplerde bir başka hürmet yaşardı

Âşık sevdiğine isterse tapsın
Kandırmaya yar, her işi yapsın
Direse Kaledeki dört türbe çarpsın
En büyük yemine bu söz uyardı

Kaleden teşbihi getirmek gece
Hüner sayılırdı mutlak efece
Hem helva pişirüp, hem yiyen gence
Hayretde kalarak herkes şaşardı

Erkekler burada yapup çullama
Ulaştırırlardı günü akşama
Hapsinin tok karna bir buda, lama⁸⁹
Tavrile kaleden inişi vardı

Taş Mescit – Taş Mescit Gezmeleri: Selçuklu mimarisinin bir örneği olan Taş Mescit, Selçuklu hükümdarı Alâeddin Keykubat'ın emri ile Atabeyi Cemaleddin Ferruh tarafından şifahane maksadıyla 1235 yılında yapılmıştır (Ayhan, 2012: 23). Günümüzde hastane kısmı tamamen yıkılırken, sonradan yaptırılmış olan mescit ve türbe hâlihazırda ziyarete açıktır (Resim 18). Taş Mescit ziyaretleri de zamanla geleneksel bir hal almış ve belli bir zamana bağlanarak toplu halde gerçekleştirilir olmuştur.

“Kale Gezmesi”ni takip eden ilk Cumartesi günü yapılan Taş Mescit Gezmesi ile ilgili kaynaklarda şu bilgiler yer almaktadır:

⁸⁹ “Buda: Asya’da milyonlarla saliki bulunan Budizm mezhebinin müessisi. Lama: Moğullarla Tibetlilerce Buda rahibine verilen üncvan, Buda papası” Çankırılı Ozan, (30 Nisan 1938). Kale Gezmesi. *Duygu*, s. 3.

Cumartesi günü Taş Mescit Gezmesi'nin ilki yapılır. Bu gezme üç hafta boyunca devam eder, her Cumartesi günleri yapılır. Kadınlar daha güneş doğarken gezme mahalline koşarlar. Bu gezmeler biraz külfetli ve daha galebelik olduğu için kadınlar fazla yemekler yapar, fazla elbise götürürler (Hacı Şeyhoğlu, 1932: 50).

“Taş Mescit Gezmeleri” ile ilgili yine Duygu Gazetesi'nde Çankırlı Ozan tarafından bir manzume yayınlanmıştır (Çankırlı Ozan, 1938c: 3). Gerek Taş Mescit gezme âdetinin ayrıntılarını vermesi bakımından gerekse dönemin kültürü hakkında bilgiler vermesi bakımından oldukça önemli olan manzume şu şekildedir:

Taşmescide artık gelince sıra
Ağaçlar açardı rengârenk çiçek
Süslü kadınlar yayılıp kıra
Verirlerdi türlü çiçekten örnek

Genç kadınlar, kızlar açık, yalınca
Bedem ağacına kurup salınca
Sallanırken bunlar hep salkım saçak
Sanırdım uyuyor renk renk kelebek.

Sıcaktan bunalan her taze güzel
Çağlaya; atardı kınalı bir el
Karşiki sırtlardan yükselen gazel
Her kızı telaşa düşürürdü pek;

Nahli nazım yine bak sırmalı kaftan giymiş
Yüzü gül penpe neden gülmi, nazar mı değmiş?
Sıkmiş eyvah o beyaz göksü bürüncük gömlek
Yine altunlu fesi sağ kaşa doğru eğmiş.

Şu fidan boyluya bak çehresi al al gül açar
Kınalı parmak ile tuttuğu her dal gül açar
Sırmalı kaftan içinde kabaran göksüne bak
Omzuna örttüğü lâhûri, ipek şal gül açar.

(Abdal pınarı) na yollananları⁹⁰
 Yollanup yollarda sallananları
 Kırıtup sıritup ballananları
 Kınamak adetti çekiştirerek

Yükselse uygunsuz bir kadın sesi
 Bulurdu sırtlarda derhal mâkesi
 İhtiyarlar alup sık sık nefesi
 Gençleri çekerdi kuytu yeredek.

O ses ediyor şöyle temenni:
 Karşıdan karşıya salla yemeni!
 Görsünler sevdiğim sevenler seni!
 Kopardı karşıdan şu gazel ürkek:

Sîm sırma dest-mal aldım bu gün canandan
 Kokladıkça bû gelir sanki güli handandan
 Nevnihalim öyle gizlenme, ne var çıksan da sen
 İşve meydanında salınsan tutup dâmândan

Öteden bir polis, şurdan zabtiye
 Koşardı: nerede o çapkın! deye
 Dönerdi efeler suçlu kediye
 Çun kapı altında⁹¹ var sopa yimek

Selçuk beylerinden (Ferruh Cemal) in
 Darüşşifa yapan sahip kemalin
 Kabrini ziyaret, her bir mühalin
 Önünü almaya kâfidi, gerçek.

⁹⁰ Taş Mescit yakınında bulunan üstü kapalı bir çeşmeye verilen ad. (Çankırılı Ozan, 1938c: 3).

⁹¹ Eskiden Jandarma'nın durduğu mekânın adıdır. Şair burada Taş Mescit Gezmeleri ile ilgili bir ayrıntıyı şu şekilde anlatmaktadır: "Taşmescit gezmesine atsız, arabasız gitmek kadınların en tahammül edemedikleri müsavatsızlıktı. Ara sıra kocası ile kavga eden kadınların; – Ne eyiliklerini gördüm; beni atla Taşmescit gezmesine mi götürdün? Dediklerini eşidenler çoktur." (Çankırılı Ozan, 1938c: 3)

İhtiyar kadınlar durup namaza,
Genç kızlar başlardı düş, niyaza:
Burda rastlanmazdı çapkın haylaza
Çünkü haklanırdı çimdiklenerek

Akşam düzülünce yola kabile
Bunları inciden merdi gafile
Tekme, sille, dayak yahut laf ile
Verilirdi bir ders geberinceye dek

Akşam evde büyük bir yas başlardı
Kaynana gelini durmaz haşlardı
Atsız, arabasız giden taşlardı
Kocayı bütün yıl şeytan, diyerek

Hâcet Tepesi–Hâcet Tepesi (Feslikan–Kışla) Gezmesi: Ilgaz Dağlarının bir bölümünü oluşturan Hâcettepe⁹² ferah ve ormanlık alanıyla yöre halkı tarafından senenin belli dönemlerinde mutlaka uğranılan bir yerdir. Bu bölgeye yapılan geziler de zamanla gelenek halini almış, çeşitli kaidelere bağlanarak gerçekleştirilir olmuştur. Bu gezme ile ilgili iki farklı rivayet bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde geleneğin adı “Feslikan Gezmesi” olarak bildirilerek şu bilgilere yer verilmiştir:

Son ilkbahar gezmesi (kışla) yahut “*Feslikan Gezmesi*”ne mahsustur. Kadınlar bir Cumartesi gününü de Çankırı’nın cenup kısmını ihata eden bir saat muhitindeki çayırlar, ağaçlıkların yaz safasını sürmek üzere bu gezmeye hasrederlerdi. Bu da *Taş Mescit Gezmesi*’ni andırır bir tarzda icra edilirdi (Hacı Şeyhoğlu, 1932: 52).

Bu bölgede medfun Âşık Sabri’yi ziyaret eden kadınlar, bir çeşit uykuya yatarak, rüya görmeye çalışırlardı. Gördükleri rüyadan çıkardıkları manalarla dileklerinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği yönünde tahminlerde bulunurlardı. Ilgaz

⁹² Kaynaklarda Ilgaz Dağı’nın bir bölümü yahut tamamı Ilgaz Hâcettepe ya da Hâcettepe olarak geçmektedir. Günümüzde özellikle Yapraklı ilçesinden görünen yüzü yöre halkı tarafından Hacettepe olarak adlandırılmaktadır. Ilgaz dağ sırasında yer alan Küçükhâcet Tepesi’nin yüksekliği 2546 metre iken Büyükhâcet Tepesi olarak adlandırılan mevkinin yüksekliği ise 2587 metredir.

Dağlarının bir bölümünde yer alan bu yüksekçe tepeye “Hâcettepe” adının verilmesi de kanaatimizce bu nedenledir. İkinci rivayet bu söylediklerimizi doğrular niteliktedir:

Sabri'nin medfun olduğu Hâcettepe'sinde başka mezar yoktur. Senenin bazı aylarında kadınlar Hâcettepesi Gezmesi yaparlar. Sabri'nin mezarı etrafında hâcet rüyasına yatarlar. Erkekler ilkbaharda çiydem mevsiminde burada francalayı yumurtaya baturup yağda kızartarak Çullama yaparlar ve Sabri'yi ziyaret ederlerdi (Onay, 1930: 296).

Hacet Tepesi Gezmeleri ile ilgili Çankırlı Ozan, Duygu Gazetesi'nde şunları söylemektedir (Çankırlı Ozan, 1938b: 3):

Kale seyranının tam haftasına
Hacet Tepesi'ne gelirdi sıra
Yemekler gönderüp sefer tasında
Neş'e saçılırdı bu otsuz kıra

Yükselirken gökde yakan afitab
Yaşlıca olanlar düşerdi bitab.
Su bulmakçun kızlar ederdi şitab
Kışla önündeki sulu çayıra

Ziyaretten sonra mezarı Sabri⁹³
Görölmek adetti rüyayı cebri
Yastıkdı başlara her senki kabri
Yorarlardı, düşü bütün hayıra

⁹³ Şiirdeki yer ve isimlerle ilgili açıklamalar yapan şair; bölge ile ilgili şunları söylemiştir: “Şehrin cenup cihetinde, şehre nazır çorak bir tepedir. Vaktile eteklerinde bağlar varmış. Bu tepenin eteğindeki çayırılıkta bugün yıkılmakta olan eski kışla vardı. Tepede şair Sabri medfundur. Çayırılıkta yerden çıkan suya çıkardığı ‘büngül’ sesinden dolayı ‘Büngüldek’ denir. Hazmi ağır, çayır suyudur. Niyet tutmak, Sabri'nin mezarı etrafında yatmak, rüya görmek kocakarılara adetti. Mideler dolu, hava sıcak olduğu için görülen rüyalar hep hayra yorulurdu.” (Çankırlı Ozan, 1938b: 3).

Burada görülen rüya muhakkak
 Çıkardı, vacibdi buna inanmak
 Münkirler murada ermezdi mutlak
 Kimin haddi: Rüya, kâbus ayıra

Şuurlu bir Türkçü, fakir bir ozan
 Yüz yıl önce Türkçe şiirler yazan
 Sabri'nin mezhebi hakkında bir zan
 Çektirmiş bir zaman yansur nasara

Çankırlı kadın, erkek ahali
 Bu milli şairde görüp kemali
 Kabrini öperler ravza misali
 Dilerim hüdadan onu kayıra

Sabri'nin ruhundan her meded uman
 Kalbinde bulmazdı zerrece güman
 Dileği yerini bulduğu zaman
 Yakardı kabrinde mum, kandil, çıra.

Kışla gezilirdi gölgeliklerde
 Türkü yükselirdi hep perde perde
 Kimse uğramazdı müşkile, derde,
 Kimse bakmazdı artık yatıra

Kör ebe, salıncak, tura oyunu
 Oynar gösterirdi kızlar boyunu
 Gençler kayın ana denen koyunu
 Çaldırtup almazdı bir tek mankıra

Başlardı hareket akşama yakın
 Yollarda kadınlar hep akın akın
 İslanırdı derhal söz atan çapkın
 Bakılmayup asla gönle, hatıra

Her kadın iddetin heykeli idi
 Her çapkın sanırsın bir veli idi
 Söz atan kopuğu görmeli idi
 Dönerdi sopayla uslu katura!

Karaköprü – Karaköprü Gezmesi (Panayır Gezmesi): Çankırı'nın batı tarafında kalan, şehrin bitişiyle başlayan ve Çankırı merkezden geçen çayın ikiye ayırdığı iki saatlik bir yer olan Karaköprü adı verilen bölgeye yapılan gezmenin bir diğer adı *Panayır Gezmesi* olarak zikredilmektedir. Özellikle ayrıntılarını ileriki bölümlerde inceleyeceğimiz “Yapraklı Panayırı” ile birlikte anılan bu gelenek; Yapraklı panayırından üç gün önce yapılan hazırlıklarla başlardı.

Eskiden kadınların *Panayır Gezmesi* dedikleri Karaköprü gezmeleri çok meşhurdur. Bu gezme sonbaharda, Eylül ayı içerisinde Yapraklı Panayırından üç gün evvel aynı adla anılan bahçede yapılırdı. Bu gezme başlamadan kadınlar kına yakar, sekiz – on takım elbise hazırlar, gidecekleri bahçe sahibine et, piriç, yağ, şeker, un gibi yiyecek maddeleri yani harç gönderirlerdi (Softa, 2016).

Doğal güzellikleriyle tam bir cazibe merkezi olan Karaköprü ve çevresi ile ilgili tarihî kaynaklarda geçen tasvirler şu şekildedir:

Ortasından geçen çayın iki tarafına yayılmış küçük küçük köşkler, semaya ser çekmiş sâldide ağaçların arasına yükselen rengârenk meyvalar bi payan bir yeşillik, anzarı temaşayı kamaştırır. Her ağaç altındaki yeşil çimenlerin doyulmaz zevkini son defa bir daha tatmak için sonbaharda umumi bir gezme yapılır. Her aile tanıdığı bir ailenin bahçesine gider (Hacı Şeyhoğlu, 1932: 52).

Nişanlı gençler için ayrı bir önemi olan bu gezme, kız ve erkeğin kendilerini gösterdikleri, birbirlerini daha iyi tanıma adına bir fırsattı. Ayrıca kayıinvalideler adayları daha iyi tanırlardı. Çünkü bu tür gezmeler, baskıcı ve kuralcı bir ortamdan ziyade, özgür ve informal bir ortamda gerçekleşmekteydi. Nitekim böyle ortamlarda insanların davranışları ve olaylara karşı tepkileri de doğal olmaktadır. Özellikle görücü usulü evlenen kişilerin hayatlarına yeni girecek olan aile bireylerine ülfet ve ünsiyetleri bu sayede sağlanmış olmakta ve aile olmaya ilk adım burada atılmaktaydı. Halkbiliminde geçiş dönemi olarak

adlandırılan evlilik gibi önemli bir süreçte bu olmazsa olmaz bir ihtiyaç olarak görülmekteydi.

Karaköprü Bahçeleri Çankırımızın süsüydü. Çankırı'nın boynuna asılmış yemyeşil zümrüt gerdanlığıydı. Çankırı'dan çıkışta ve Kastamonu'dan girişte bir şerit halinde boydan boya uzanan o muazzam yeşillik, iç açıcı, insanı ferahlatıcı ve zevkine doyum olmayan çok güzel bir manzaraydı. Ya Karaköprü Gezmeleri... Bu gezmeleri o günkü canlılığı ve güzelliği ile anlatacak kelime bulup cümle kurmak o kadar zor ki... Daha ilkbahar girerken, cemreler düşerken başlardı sonu olmayan bu güzel gezmeler. Menekşeler açarken, çalı çırpı ile pişirilen ve adına "menekşe pilavı" denilen o bulgur pilavını unutmak mümkün mü? (Ulusoy, 1984).

Genellikle yılın son gezmesi Karaköprü gezmeleridir. Eğer nişanlı gençler varsa içlerinde bu onlar için oldukça önemli olmakla beraber halk arasında bu gezme "Kısır Düşünü" olarak da tanımlanmaktaydı. Nitekim bulgur ve salata malzemesinin karışmasıyla yapılan kısır adı verilen bir çeşit pilav da yine bu gezmelerde en çok tüketilen yiyeceklerdendi. Bu gezmeler bazen sadece kadınlara has bir hal almakta ve erkeklerin katılmalarına izin verilmezdi:

Sırf kadınların katıldığı bu gezmelere 12 yaşındaki erkek çocukları bile katılamazdı. Ama çocuklar sabah ve akşam saatlerinde geziye gelip giderken kadınlardan intikam alırcasına yolun içine çukurlar kazıp içini çamurla doldurarak kadınları tuzağa düşürmeye çalışmaktaydı. Bahçe sahibi eğer erkekse, o da erken vakitte şehire iner, akşam geç vakte kadar da dönmezdi (Softa, 2016).

Çocuk denecek yaşta erkeklerin yaptığı bu şaka ve tuzakla ilgili Hacı Şeyhoğlu Hasan, şu hatırasını paylaşmaktadır:

Henüz ilk mektep talebesi idim. Bir sene bu panayır gezmesinde mektepten kaçarak birkaç çocukla Karaköprü bahçelerinin yoluna düştük. Dar ve تنها bir mahalline gelince arkadaşlarıma "gelin şuraya bir kuyu kazalım" dedim. Kimse görmeden orada ufak bir derinlik meydana getirdik. İçerisini çaydan fesimizle taşıdığımız su ile yaptığımız çamurla doldurduk. Üzerini kuru toprakla kapattık. Fark edilmez bir hale koyduk. Büyük kavak ağaçlarının dibine saklandık, gezmeciler de geliyorlardı. Şen şatır gülüşüp söyleşerek gelen yolculardan bir kadın buraya battı. Bir feryattır koptu. Al şalvarı dizine kadar çamur olmuştu. Biz de gülmeye başladık. Kartça bir kadın eline geçirdiği bir taşı "sizi gâvurun enikleri sizi" diyerek fırlattı. Kaçtık kurtulduk. Bu hal âdet olduğu için kadınlar gelirken çok müteyakkız davranırlar (Hacı Şeyhoğlu, 1932: 60).

Karaköprü gezmeleri ile ilgili Duygu Gazetesi'nde Çankırlı Ozan'ın verdiği bilgiler şu şekildedir (Çankırlı Ozan, 1938d: 3):

Sonbahar olunca Karaköprü'de
Bahçe gezmeleri başlardı heman.
Bu gezme olurdu kadınlar için
En lâzım, en müşkül geçen imtihan

Günlerce önceden biberi, tuzu
Ekmeği, şekeri, unu, karpuzu
Kesik koyun yahut bir iki kuzu
Giderdi bahçeye uşaklarından

Akşamdan ellere konurdu kına
Sabah her şey konup birkaç çıkına
Yola düşerlerdi güle, sıkına
Her kalbde çarpardı korku, heyecan

Çünkü yol üstünde birkaç yaramaz
Arardı Batak'a batacak bir kaz
İçi çamur dolu, üstü çörçüp, saz
Olan kuyulara batakdı ünvan

İpekli elbise, sırmalı şalvar,
Som sırma kaftanlar, lâhûri şallar
Geyübde dalkınca giden abdallar
Düşerdi batağa gafletle o an

Çocukları hemen alırdı güvenç
Koca karılarda başlardı ilenç
Yorgunluk, diz boyu kepazelik, rinç
Meserette çünkü okurdu meydan

Çıkrıncak, salıncak, türkü avazı
Geçerdi her yerde ahenk, sazı
Udların, teflerin çılgın niyazı
Kalblere meserret eylerdi ihsan

Nazü niyaz ile bir sürü yosma
Kalkardı oyuna çalınca hava
Analar sevinir, kızar kaynana
Sanki hicabından tutar hafakan

Aksu⁹⁴ tepesinden hazin, bibedel
Bir ses yükseltirdi şöyle bir gazel:
Kız çeşmesinden⁹⁵ sallıyarak el
Verirdi karşılık birkaç kodaman

Elmaslı fesi ol güli ter sağ kaşa yıkmış
Altun kemeri ince beli haylıca sıkılmış
Teşrifini duydukda o sultanı cemalin
Kız çeşmesi halkı koşarak seyrine çıkmış

Sandımki güneş doğdu, meğer göksü açılmış
Eyvah ipek came beyaz göksünü sıkılmış
Bir nuri tecelli gibi ol dilberi mümtaz
Siyânâ-yı tecellâsı olan Aksu'ya çıkmış

Ve şimdi susarken yanık gazeller
Tefleri döğerdi asabi eller
Koparken sazlarda peyapey teller
Az değildi gizli gizli ağlayan

⁹⁴ Şair şu bilgileri vermiştir: “Şehrin garbi şimalisinde bahçeler üzerinde eski mamur bağlar içinde bir menba suyudur ki lezzeti ve hafifliği ile meşhurdu. Yanında ‘Uzun Evliya’ adlı bir yatır vardır. Bu az bayır mezar üzerinde yuvarlanarak nihayete varanlar muradına erer zannolunurdu. Bugün Aksu’dan eser yoktur” (Çankırlı Ozan, 1938d: 3).

⁹⁵ Şehrin kuzeyinde yaklaşık yarım saat mesafede Kastamonu yolu üzerinde yer alan bir çeşme (Çankırlı Ozan, 1938d: 3).

Tel kıran olsa da pot kıran yoktu
 Hıçkıran olsa da haykıran yoktu
 Saygıyı bırakup şaşkırtan yoktu
 Her haline iffet hâkimdi inan

Yime, içme, oyun, gezme, eğlence
 Hitame ererdi akşam erince
 Kimi yola düşer, kimi gece
 Bahçede kalırdı yorgunca mihman

Yola düşenlerin haliydi harap
 Sırtda çocuk, gitmekti büyük azap
 Yollarda serpilüp dinlenen bitap
 Koca karılara gençlerdi düşman

Şimdi bu âlemler oldu bir hayal
 İhyası muhakkak bir emri muhal
 Çünkü inkılaba vacip imtisal
 Her şeyde yenilik istiyor zaman

Mesire – Mesire Gezmesi: Mesire gezmeleri erkeklere has bir gezmedir. Özel bir mekânı olmadığı için farklı mesire yerlerine hemen her Cuma yapılan gezmelerde türküler söylenir, meşhur çullama ve menekşe pilavı yapılır ve yenirdi. Erkeklerin gezmelerinde dikkati çeken en önemli kültürel kod, çullama adı verilen yemektir. Yumurta ile francala adı verilen özel bir ekmeğin kızartılarak hazırlandığı bu yemek erkek gezmelerinin olmazsa olmazıdır. Bu nedenle bazı kaynaklarda mesire gezmelerine “Çullama Gezmesi” denilmektedir (Hacı Şeyhoğlu, 1932: 61). Hacı Şeyhoğlu, bu gezmelerin muhtevası ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

Erkeklerin bahçe gezmeleri sınıf sınıf olurdu. Mesela hocalar ayrı, şeyhler ayrı, muhtelif sanat erbabı ayrı ayrı giderlerdi. Hocaların derdi boğaz, şeyhlerin derdi niyaz, gençlerin derdi de sazdı. Hocaların gittiği bahçelerde

mevlüdü şerif, aşrı şerif okunur sonra bol bol takım yemeği⁹⁶ yenirdi. Şeyhler ise ilahi, naat okumakla tekbir⁹⁷ ve tehli⁹⁸ ile vakit geçirirlerdi (Hacı Şeyhoğlu, 1932: 61).

Bu bilgilerden sonra kendi yaşadığı bir hatırayı nakleden Şeyhoğlu şu ayrıntıları vermiştir:

Çocukluğumda ben de ağabeyimin kayınpederi merhum Osman Vehhaç Efendi ile bu ulema gezmesine gitmiştim. Gençlerinkine gelince; biraz işret bulunurdu. O da içenlere mahsustu. Çok vakitleri hoş geçse de bazen kavga, gürültü, şamata, darp, cerh kital (yaralama ve ölüm) olduğu da vakidir. Gençler bu gezmelerde ekseriya kâğıt, tavla oynarlar, oyun çıkarırlar, osanırlarsa (sıkılırlarsa) kırlara giderler bazen bir sazıcı ve gırnatacı götürürler, eğlenirler. Türkü çağırırlar ve avdet ederler. Avdetleri daha eğlenceli olurdu. Buldukları bahçenin hududunu geçer geçmez gırnata refakatile hepsi bir ağızdan:

Durnada durnam havada seslenir kanadı burma

Ağızı dolu yem getirir şekerli hurma

Nazlı yârim pek küçüksün sen burda durma

Aç kapıyı Safvet Hanım ben geliyorum

Yazık oldu gençliğime ben ölüyorum

Havada turna seslenir kanadı mavi

Yar üstüne yar sevenin nice olur hali

Yârinden ayrılan olmaz mı deli

Aç kapıyı Safvet Hanım ben geliyorum

Yazık oldu gençliğime ben ölüyorum

⁹⁶ Takım yemeği belli bir yemek âdetine dayanan yemektir. Sabit bir mönüden oluşur. Bu dönemde takım yemeği şunlardan ibaretti: “Çorba, et yemeği, tatlı (ekseriya baklava olur) sulu ekşili bamya, börek (ekseriya su böreği olur), zeytinyağlı bir yemek [taze fasulye] mücevverde tuhafıye (kompostu), bir sebze yemeği, yaprak dolması, pilav, sütlüdür ki o iki adetten oluşur” (Hacı Şeyhoğlu, 1932: 60). Çankırı’nın temel yemek kültürünü de yansıtan bu takım yemeği, çeşit sayısı on iki olmakla birlikte sabit kılındığı için adına takım yemeği denildiği kanaatindeyiz.

⁹⁷ “Allahu Ekber”

⁹⁸ “La ilahe illallah”

Burmada burma duman çıkar dağın belinden
 Katlimize ferman gelmiş düşman elinden
 Onu yazan yanlış yazmış sarhoş halinden
 Gönder bana ben yazayım zülfü telinden
 Aç kapıyı Safvet Hanım ben geliyorum
 Yazık oldu gençliğime ben ölüyorum (Hacı Şeyhoğlu, 1932: 61 – 62).

Mesire gezmelerinin yapıldığı genel mesire alanları ise şunlardır:

Orman Fidanlığı: Şehir merkezine yaklaşık beş kilometre uzaklıkta ve kuzeybatı tarafında kalan bu mesire yerinde; oturma yerleri, kamelyalar, ocaklıklar, çeşmelerin yer aldığı alan bulunmaktadır. Günümüzde elektriğin de olduğu mesire yerinin çevresi çoğu çam ağacı olmak üzere değişik ağaç ve süs bitkileriyle yeşillendirilmiştir (Türkoğlu, 1999: 211).

Bülbül Pınarı Mesire Yeri: Çankırı'nın Eldivan ilçesinde bulunan bu mesire alanı, kiraz festivalleri ile bilinmektedir. Gençliğimizde bizim de katıldığımız festivalde en güzel kirazlar seçilip sahipleri ödüllendirilirken, güreşler ve farklı eğlence ile yemek ziyafetleri ile festival renklendirilirdi.

Kadın Çayırı Mesire Yeri: Çankırı Merkez'den ziyade Ilgaz ilçesine daha yakın olan mesire yerinde yeşil ve gür ormanlık arazinin yanında her türlü organizasyona imkân sağlayan yeşil ve düzlük araziler bulunmaktadır.

Derbent Şehitliği ve Mesire Yeri: “Ilgaz'a 24, Çankırı'ya 74 kilometre mesafede bulunan mesire yeri, Ilgaz – Kastamonu karayolu kenarındadır. Kısa süreli dinlenmeler ve kış sporları için önemli bir mesire yeridir” (Sargın, 2014: 8).

Çerkeş Orman Fidanlığı Mesire Yeri: “Çerkeş ilçesine 3,5 kilometre uzaklıktadır. Orman Fidanlık Müdürlüğü sahasında bulunan alan piknik alanı olarak düzenlenmiştir” (Sargın, 2014: 8).

Işık Dağı Mesire Yeri: Işık Dağı eteklerinde bulunan bu mesire alanı Çerkeş ile Ankara'nın Kızılcahamam ilçesi arasında yer almaktadır. Dinlenmek ve bir şeyler yemek içmek, piknik yapmak için oturma yerleri ve mangal yerlerinin de olduğu mesire alanında yağmur barınağı ve otoparklar da vardır.

Bu mesire yerlerinin dışında;

Orta, Kurşunlu ve Ilgaz ilçelerinden geçen Devrez Çayı, Çerkeş ve Bayramören ilçelerinden geçen Soğanlı Çayı ile Kızılırmak ilçesinden geçen Kızılırmak kıyılarında, Şabanözü ilçesi Karaören Göleti ile Güdüllü, Çivitçi yer almaktadır. Bunun yanında Bayramyeri bahçelerinde, Kurşunlu ilçesi Büyükgöl yöresinde, Apsarı Göleti çevresinde, Orta ilçesi Güldürcek Barajı civarında günübirlik ziyaretler için uygun yerler bulunmaktadır (Türkoğlu, 1999: 9).

e) Dinî ve Manevi Merkezler Etrafında Oluşmuş Kültürel Dokular

Çankırı'da dinî ve manevi merkezler denildiğinde akla gelen ilk mefhum türbe ve camilerdir. Çankırı'nın hemen her ilçesinde, her köyünde türbeler ve bu türbeler etrafında teşekkül etmiş anlatılar bulunmaktadır. Efsane ve menakıplamalardan müteşekkil bu anlatıların derlenmesi ve incelenmesi ayrı bir çalışma konusu olmakla birlikte biz burada en meşhurlarından ve toplumun kültür hazinesine katkıları nispetinde derecelendirilmiş bazılarını incelemekle iktifa edeceğiz. Bu sayede toplumun manevi ve kültürel yapısı hakkında çıkarımda bulunma imkânı sağlanmış olmakla beraber, eğlence ve yaşam tarzlarını farklı açılardan değerlendirebilme imkânına kavuşmuş olacağız. Bu cümleden olarak Çankırı'da tarihî ve manevi değeri yüksek türbeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Emir Karatekin Bey Türbesi: Çankırı Fatihî Emir Karatekin Bey'in türbesi Çankırı Kalesi içerisinde yer almaktadır. Türbe içerisinde Karatekin Bey'in yanı sıra çocuklarının olduğu bilinen dört sanduka daha vardır. Danişmentliler dönemi mimari özelliklere sahiptir. Tuğla ve molozdan yapılmış sade bir görünüme sahip türbe, "Kale Gezmeleri" ve "Dinî İçerikli Gezmeler" adı verilen özellikle bahar ve yaz aylarında yöre halkı tarafından gelenek halini almış ziyaretlerin olmazsa olmaz mekânıdır. Bunun yanında farklı inanış ve ritüellerin gerçekleştirildiği türbeyle ilgili şu uygulamadan bahsedilmektedir:

Kadın kaleye götürülerek Danişmend ümerasından kalede metfun Karatekin'in merkadindeki kayış kemeri boğazına takılarak yedi defa merkat dolaştırıldıktan sonra kadın, makberin başucuna bağlanırdı. Kadın, bir çeyrek saat kadar ayakta başını merkata dayayarak mütevekkilane durur. 'Eğer çocuğum olursa bir kurban keserim' diye nezirde bulunur. Çocuk olursa kurban behemehâl kesilirdi (akt. Ayhan, 2012: 81).

Bu gelenek günümüzde çok fazla tercih edilen bir yöntem değildir. Bunun yerine türbe duvarına taş yapıştırma gayreti sergilenmektedir. Zira taş yapıştığı takdirde dileğin gerçekleşeceğine inanılır.

Billur Bey (Şeyh Mehdi) Türbesi: Merkez ilçeye bağlı Karataş Mahallesi'nde Kayabaşı adı verilen bir mevkide metfun Şeyh Mehdi; Çankırı fethinde bulunan manevi değeri olan bir zattır. Yöre halkı tarafından Billur Bey olarak bilinen Şey Mehdi ile ilgili farklı menkıbeler vardır. Bunlardan en meşhuru; Çankırı'nın fethi sırasında gayrimüslimleri koruması ve kollaması ile ilgilidir. Bu menkıbeye göre Billur Bey (Şeyh Mehdi); yaralı Hıristiyanların askerler tarafından öldürülmemeleri için uğraşmış, 'Gâvurcukları öldürmeyin' çıkışıyla onları kurtarmıştır. Bu nedenle gayrimüslim halk tarafından da oldukça sık uğranılan manevi bir mekândır. Başka bir inanışa göre de; savaş sırasında annesi öldürülen bir çocuğu Billur Bey kucağına alır. Billur Bey'in kucağında yeniden hayata tutunan çocuk Billur Bey'in himmeti sayesinde hayatta kalmıştır⁹⁹ (Ayhan, 2012: 83).

Çare Baba Türbesi: Çare Baba'nın kim olduğu bilinmemekle birlikte böyle birisinin varlığı da şüphelidir. Çankırı merkezinde Yenimahalle semtinde yer alan İmraniye Cami'sinin yakınında metfundur. Kim olduğu, nereden geldiği bilinmese de yörede bu türbe etrafında şekillenmiş bir inanış vardır. Bir dileği olan türbeye gitmeden önce 39 defa Amme suresini okur, 40. sureyi türbede okur. Bu şekilde dileği gerçekleşir.

Yeşil Türbe: Çankırı'da Mimar Sinan Mahallesi'nde yer alan türbe; "Yeşil Türbe" ya da "Şifalı Türbe" olarak bilinmektedir. Bu türbenin adından da

⁹⁹ Çankırı'da yaşayan Çingeneler, kendilerinin bu çocuğun soyundan geldiklerini düşünürler. Bu nedenle türbeyi çok ziyaret ederler.

anlaşılacağı üzere şifa dağıtma işlevinden bahsedilir. Türbe içerisinde bulunan siyah bir taş vücutun ağrıyan bölgelerine sürdüğünüzde ağrıyı giderdiğine inanılır (Ayhan, 2012: 86).

Hacı Murad-ı Veli Türbesi: Çankırı ilinin Eldivan ilçesine bağlı Seydiköy'de bulunan türbe, hemen her dönem oldukça fazla ziyaret edilen mekânlardandır. Aynı adı taşıyan caminin yanında bulunan türbeyi farklı kılan; niyetlerin ve dileklerin kabulüne vesilelik etmesidir. Bir dileği olan türbeye gider, dilek diler ve bir taş alarak türbe duvarına yapıştırmaya çalışır. Eğer taş yapışırsa dileğin gerçekleşeceğine, yapışmazsa dileğin gerçekleşmeyeceğine inanılır.

Şeyh Kara Mustafa Türbesi: Çankırı–Ankara yolu üzerinde Kara Şih (Konak) köyünde yer alan türbe, yöre halkı tarafından oldukça fazla ziyaret edilmektedir. İstanbul'un fethinden sonra Anadolu'ya gelen âlimlerden olduğu söylenmektedir. Şifa bulmak için yapılan ziyaretlerde türbe etrafında kesilen kurbanlar yine buradaki ziyaretçilere dağıtılır, ziyafet çekilir. Buradan çıkan suyun şifa dağıttığına; siğil, mantar ve felç gibi hastalıkları iyileştirdiğine inanılır. Türbenin, köyü kaza ve beladan koruduğuna inanılmakta ve türbeye büyük saygı gösterilmektedir. Hatta Çankırı – Ankara yolunda seyahat edenler bu bölgeden geçerken radyo gibi müzik çalarları kapatmadıkları takdirde kaza geçirebileceğine inanılmaktadır.

Bu türbelerden başka Çankırı ve ilçelerinde adak, şifa, çocuk olmaması gibi birçok nedenle ziyaret edilen ve bazı ritüelleri gerçekleştirmek suretiyle dileklerin de gerçekleştiğine inanılan birçok türbe bulunmaktadır. Ancak türbe olmayan fakat manevi bir değeri olan bazı merkezler de vardır. Bunların en meşhurları ve bu merkezlerle ilgili inanışlar şunlardır:

Kucaklama Taşı: Çankırı'nın merkezini temsil eden ve önceleri kültürel faaliyetlerin gerçekleştiği toplanma yerlerinden olan *Kucaklama Taşı* Çankırı – Yapraklı yolu üzerinde merkezde bir kavşağın ortasında yer almaktadır. Sütun halinde olan taşla ilgili inanışa göre; niyet edilip taş kucaklandığında eğer

parmaklarınız birbirine değerse, dileğin gerçek olacağına inanılır (Ayhan, 2012: 87).

Tek Çam: Çankırı'nın merkezinde Yenimahalle semtinde caddenin ortasında yer alan ağaç, imar ve yol yapımı çalışmalarında öylece bırakılmıştır. Yöre halkı ağacın kesilemediği, aksi halde büyük uğursuzlukların yaşanacağı inancını taşımaktadır. Nitekim yol yapımı çalışmalarında ağacı yıkmak isteyen iş makinelerinin bozulduğunu ve ağacı kesemediklerini söyleyenler çoğunluktadır.

f) Eğitim:

Çankırı nüfusunun büyük bir bölümünü kırsal nüfus yani köylerde yaşayan nüfus oluşturmaktadır. Bu bakımdan yakın zamana kadar köylerde birleştirilmiş sınıflarda eğitim öğretim yapılmakta iken, günümüzde gerek eğitim kalitesi gerekse köylerde azalan nüfus göz önünde bulundurulmuş ve taşımali eğitim sistemine geçilmiştir. Nüfus ve imkân yönüyle merkez olarak belirlenen köylere çevre köylerden taşımali yöntemle öğrenciler getirilmekte ve ders bitiminde tekrar köyelerine götürülmektedir. Bu sayede Çankırı ilçelerinde 146 köy ve köylere bağlı birimlerde 47 adet taşıma merkezi okullarda 2017 öğrenci eğitim görmektedir. İl genelinde ise 2015 – 2016 eğitim öğretim yılında 13 anaokulu ve 71 adet ilkokul bulunmaktadır. Bununla birlikte, 47 ortaokulun olduğu Çankırı'da 35 ortaöğretim olmak üzere toplamda 166 okul bulunmaktadır. Bu okulların 122'si şehir merkezinde bulunurken, 44'ü köylerde eğitim yapmaktadır.

Tablo 14. Çankırı Geneline Okul Dışında Faaliyet Gösteren Eğitim Kurumları

OKUL TÜRÜ	MERKEZ	ATKARACALAR	BAYRAMÖREN	ÇERKEŞ	ELDIVAN	ILGAZ	KIZILIRMAK	KORGUN	KURŞUNLU	ORTA	ŞABANÖZÜ	YAPRAKLI	TOPLAM
İL VE İLÇE MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜKLERİ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12
HALK EĞİTİM MERKEZİ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12
MESLEKİ EĞİTİM MERKEZİ	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
REHBERLİK VE ARAŞTIRMA MERKEZİ	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
ÖĞRETMENEVLERİ	1	-	-	-	1	1	-	1	1	1	1	-	7
BİLİM VE SANAT MERKEZİ	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
RESMİ YURT VE PANSİYONLAR	8	1	-	1	-	3	-	1	3	3	-	2	22
ÖZEL YURT VE PANSİYONLAR	8	1	-	2	-	1	1	-	1	1	1	1	17
ÖZEL MOTORLU TAŞIT SÜRÜCÜ KURSLARI	4	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	5

Çankırı'da 29.05.2007 tarihinde Çankırı Karatekin Üniversitesi kurulmuştur. Bu tarihten önce Gazi Üniversitesi'nin yüksekokullarının bulunduğu Çankırı, yeni kurulan üniversitesi ile birlikte eğitimde ve ekonomide önemli gelişmeler kaydetmiştir.

Üniversitenin kurulmasıyla ekonomik ve kültürel olarak büyük değişiklikler yaşanan Çankırı'da öğrenci sayısının ve öğretim kadrosunun da artmasıyla nüfus yoğunluğu yönüyle ciddi bir artış görülmüştür. Buna bağlı olarak kültürel ve sosyal müesseseler de artış göstermiştir. Öğrenci yurtlarından kütüphanelere, sosyal mekânlardan eğlence merkezlerine varıncaya kadar birçok yeni girişimler kendini göstermiştir. Bu değişikliğin en önemli sebebi şüphesiz ki şehre gelen öğrenci ve buna bağlı insan popülasyonudur. Farklı kültürlerden birçok öğrencinin şehire gelmesi, Çankırı'nın kültürel, sosyal ve ekonomik yönden birçok değişim yaşamasına neden olmuştur. Kültürünü

yıllardır muhafaza eden Çankırı'nın bu öğrenci yoğunluğu ile nasıl bir değişim göstereceği elbette ki zamanla ortaya çıkacaktır. Bununla birlikte farklı kültür ortamlarında yetişmiş birçok insanın bir araya gelmesinin olumlu ya da olumsuz birçok değişime neden olacağı tahminlerden uzak değildir.

e) Nüfus Yapısı:

Tarihî kaynaklarda yer alan bilgilere göre 16. yüzyılda Çankırı'da bulunan nüfus hakkında kanaat oluşturacak tablo şu şekildedir (Sümer, 1972: 423):

Tablo 15. XVI. Yüzyılda Çankırı'da Oğuz Boylarına Ait Yer Adları ve Vergi Nüfusu

Boyun Adı	Sancağı	Kazası	Vergi Nüfusu
Kayı	Kengırı	Tosya	95
Yaka Kayı	Kengırı	Koç-Hisar ¹⁰⁰	15
Yaka Kayı	Kengırı	Koç-Hisar	10
Bozar Kayı	Kengırı	--	--
Hatun Kayısı	Kengırı	Kurşunlu	28
Aşga-Kayı	Kengırı	Karı-Pazarı	45
Yukarı – Kayı	Kengırı	Karı-Pazarı	60
Bayad	Kengırı	Tosya	34
Todurga	Kengırı	Milan	105
Balum - Bayad	Kengırı	Kengırı	--
Yazır	Kengırı	Kurşunlu	29
Afşar	Kengırı	Kargu	18
Afşar	Kengırı	Kengırı	12
Afşar	Kengırı	Tosya	33
Kızık Yenicesi	Kengırı	Kengırı	37
Beğ Dili	Kengırı	Kargu	45
Karkın	Kengırı	Tosya	25

¹⁰⁰ Ilgaz

Kınıkcık Kargın	Kengırı	Kengırı	64
Bayındır	Kengırı	Kengırı	101
Çavundur	Kengırı	Kurşunlu	27
Çepni	Kengırı	Tosya	41
Salur	Kengırı	Karı-Pazarı	66
Eymür	Kengırı	Çerkeş	15
Eymür	Kengırı	Çerkeş	29
Ala-Yundlu	Kengırı	Çerkeş	22
Üreğir	Kengırı	Koç-Hisar	40
Sortuk	Kengırı	Kurşunlu	176
İğdircik	Kengırı	Kurşunlu	56
Büğdüz	Kengırı	Karı-Pazarı	48
Büğdüz	Kengırı	Kalecik	35
Yıva	Kengırı	Koç-Hisar	106
Kınıkcık-Kargın	Kengırı	Kengırı	64
Kınık	Kengırı	Koç-Hisar	70
Sevinç Viranı ve Kınık	Kengırı	Tosya	56
Kara Kınık	Kengırı	Çerkeş	229
Bağ Özü-Virancık ve Kınık Köyü	Kengırı	Kargu	60

Tablodan hareketle günümüz nüfus verilerine karşılaştırmalı bir değerlendirme yapma imkânı doğacaktır. Salnamelerden elde edilen bilgiler doğrultusunda Çankırı nüfusunun özellikle belli dönemlerde istikrarsız olduğu görülecektir. Kastamonu salnamesinde yer alan bilgilere göre 1869 yılında Çankırı'nın toplam nüfusu 66 bin 731 kişidir. İleri ki yıllarda özellikle 20. yüzyılın başlarında Çankırı sancağında 77 bin 417 erkek, 76 bin 375 kadın yaşamaktaydı. Aşağıdaki tabloda 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımı verilerinden 2016 yılında yapılan adrese dayalı nüfus sayım verileri yer almaktadır.¹⁰¹

¹⁰¹ TÜİK. Nüfus Tahmin Bilgileri, 2000-2006, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2007-2016.

Tablo 16. Çankırı Nüfus Bilgileri

YILLAR	NÜFUS
1927	157.219
1935	177.587
1940	183.782
1945	197.356
1950	217.188
1955	228.232
1960	241.452
1965	250.706
1970	261.367
1975	265.468
1980	258.436
1985	263.964
1990	279.129
1997 (İkametgâha Göre)	252.424
2000 (ADNKS)	270.355
2007 (ADNKS)	174.012
2008 (ADNKS)	176.093
2009 (ADNKS)	185.019
2010 (ADNKS)	179.067
2011 (ADNKS)	177.211
2012 (ADNKS)	184.406
2013 (ADNKS)	190.909
2014 (ADNKS)	183.550
2015 (ADNKS)	180.945
2016 (ADNKS)	183.880

Çankırı'nın istikrarsız nüfus sayısının elbette ki en büyük nedeni ekonomik gerekçelerden ötürü göç vermesidir. Sadece 100 kilometre uzaklıktaki Ankara'nın sosyal ve ekonomik cazibesi bölge halkının özellikle genç nüfusunu kendine çekmektedir. Bunun yanında bölgede henüz yeni açılan üniversitenin öğrenci potansiyeli nazarı itibara alınacak olursa, Çankırı'da aktif nüfusun bu sayıdan fazla olduğu söylenebilir. 2016 yılı nüfus verilerine göre Çankırı'da 91 bin 874 erkek, 92 bin 6 kadın yaşamaktadır. Bu sayılar toplam nüfusta erkeklerin yaklaşık %49,96, kadınların ise %50,03 dolaylarında bir yeri olduğunu göstermektedir. Yani kadın erkek sayısı eşit sayılabilir. Bu verilerden hareketle yüzölçümü 7 bin 490 kilometrekare olan Çankırı'da kilometrekareye yaklaşık 25 insan düşmektedir.

2016 Yılında Çankırı nüfusunda yaklaşık 3 bin kişilik artış olmakla birlikte, yıllık nüfus artış hızı %16,1 olarak hesaplanmıştır. Hâlbuki 2015 yılında nüfus artış hızı %-14,3 olarak gerçekleşmiştir. Yani bir önceki sene azalan nüfus, 2015-2016 arası ciddi bir artış göstermiştir. Bu da yukarıda söylediğimiz üniversite başta olmak üzere eğitim ve sanayi alanında gerçekleştirilen atılımların sayısal verilerle doğrulandığı anlamına gelmektedir. Nüfusun artması ve yaz aylarında turizmle ve kısa süreli memleket ziyaretleri ile nüfus yoğunluğunda görülen artış, panayır gibi organizasyonların düzenlenmesi hususunda tetikleyici bir unsur olarak değerlendirilebilir.

2016 yılında il genelinde nüfus artsa da aynı artışı ilçelerin tamamında göremiyoruz. Atkaracalar ve Merkez ilçenin dışında hemen her ilçede nüfus azalmış ve nüfus artış hızında ciddi oranda düşüşler olmuştur. İlçe ve beldelere ait nüfus bilgileri aşağıdaki tabloda net olarak gösterilmiştir:

Tablo 17. Çankırı ve İlçeleri Nüfus Bilgileri¹⁰²

İl ve İlçe	Toplam	İl ve İlçe Merkezi	Belde ve Köyler	Yıllık Nüfus Artış Hızı
Çankırı	183.880	129.628	54.252	%16,1
Merkez	92.139	82.740	9.399	% 39,9
Atkaracalar	5.470	2.580	2.890	% 129,8
Bayramören	2.275	597	1678	% -37,1
Çerkeş	16.614	9.324	7.290	% 4,5
Eldivan	5.275	2.898	2.377	% -13,4
Ilgaz	13.581	7.860	5.721	% -9,9
Kızılırmak	7.207	2240	4.967	% -15,6
Korgun	4.095	2.115	1.980	% -5,1
Kurşunlu	7.921	5,093	2.828	% -31,9
Orta	10,953	3.904	7.049	% -47,4
Şabanözü	10,560	8.094	2.466	% -17,5
Yapraklı	7.790	2.183	5.607	% -0,8

¹⁰² TÜİK. Nüfus Tahmin Bilgileri, 2000-2006, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2007-2016.

Sanayi ve istihdam alanında ciddi gelişmelerin olduğu Atkaracalar ilçesinin nüfus artış hızı % 129,8 olarak gerçekleşmiş ve diğer ilçelerdeki düşüşe rağmen bu ilçede nüfus artış hızı yükselmiştir. Nüfusun genel artış hızından ve Çankırı Merkez ilçedeki nüfus artışından hareketle Çankırı'da öğrenci yoğunluğunun artışına bağlı olarak bu alanda gelişen ticari faaliyetlerde de artış olmuştur.

Merkez ve ilçelerde nüfus artış hızının gerilemesine mukabil özellikle yaz aylarında köy ve kent nüfusunda hissedilir derecede artış yaşanmaktadır. Kültürel birlikteliğe vesile olacak organizasyonların bütününde bir araya gelen insanlar, gittikleri farklı coğrafyalarda da kendi kültürlerini yaşamaya gayret etmektedir. Özellikle Çankırı merkez ve ilçelerde gerçekleştirilen organizasyonlarda diğer ilçelerden yoğun katılımların olması olağandır. Ayrıca Ankara ve çevre illere yakın olması, Çankırı'nın belli günlerde günlük, haftalık ya da aylık olarak nüfusunun ciddi oranda artışına sebep olmaktadır. Tespiti mümkün olmamakla beraber özellikle ilçelerde düzenlenen kültürel faaliyetlere günlük katılımlar bölge nüfusunu hareketlendirmektedir.

f) Ekonomik Yapı

Çankırı'nın yoğun bir göç verme özelliği vardır. Bu nedenle ekonomisinin gelişmiş olduğunu söylemek zordur. Ekonomik yönden ziraat ve birtakım küçük el sanatlarına bağlı olan Çankırı'da Evliya Çelebi'nin ifadelerine göre 4000 kadar bağlı bahçeli mamur haneler bulunmaktaydı (akt. Gökmen, 1995: 14). Dolayısıyla bağ ve bahçecilik şehirlere kadar genişlemiş ve gelişmiştir. Bununla birlikte yakın döneme kadar keçe ve yün endüstrisi oldukça fazla olan Çankırı'da koyun, keçi gibi küçükbaş hayvancılığın da fazlaca geliştiğini söylemek mümkündür. Hayvancılığa bağlı olarak; et, süt ve süt ürünleri yönünden zengin bir coğrafya olan Çankırı'da "1521 tarihli tahrir defterine göre 26'sı mülk, 66'sı vakıf olmak üzere en az 92 dükkân bulunuyordu" (Gökmen, 1995: 14). Birçoğu vakıf kontrolünde olan bu dükkânların güçlü ekonomisi ve uzun süreli ticari faaliyetleri Çankırı'da Ahilik geleneğinin ve Ahi teşkilatının yoğun ve güçlü faaliyetlerine bağlıdır. Nitekim "Yaran Sohbetleri" altında

günümüzde de hemen her köyde devam eden gelenek, bölgenin en önemli kültürel ve ekonomik faaliyetlerine yön veren organizasyonlardandır.

Çankırı'da tarım ve hayvancılığın yanında gelenek halinde süregelen; deri işletmeciliği, mum imalatı, bozacılık gibi faaliyetler de yine yakın döneme kadar oldukça rağbet gören ticari faaliyetlerdendir. Özellikle 19. yüzyılda ticari ve ekonomik hayatın oldukça canlı olduğu Çankırı'da ekonomi; tarımın dışında birbirinden farklı birçok emtianın üretim ve satışına bağlıdır. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre, bu emtianın bazıları ve tereke ile narh birimlerine göre değerleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Bingöl, 1997: 297-303):

Tablo 18. Çankırı'da Ticari Önemi Bulunan Bazı Emtia ve Değerleri¹⁰³

Emtia	Değeri
Şam Alacası	15 Guruş
Ruka Sarık	3 Guruş
Köhne Çuka Cübbe	20 Guruş
Cedid Basma Yorganı	1,5 Guruş
Leğen	4 Guruş
Tencere	4 Guruş
Abdest Leğeni	1,5 Guruş
Yasdık Yüzü	2 Guruş
İbrik	3 Guruş
Küçük Pabuç	3 Guruş
Sim Kuşak	2 Guruş
Çiçekli Entari	2 Guruş
Tosya Kuşağı ¹⁰⁴	1 Guruş
Fincan	1,5 Guruş
Kahve Dibeği	2 Guruş
Elek ve Kalbur	20 Para

¹⁰³ Tablo Mehmet Doğan'dan (2012: 45) alınmıştır.

¹⁰⁴ Çankırı'da yaptığımız derlemelerde iplik ve kumaşın Tosya'dan alındığı bilgileri verilmiştir: "Buradan vadinin içinden giden yol İskilip'e gider. Bizim eskiden bazı ticari bilhassa ayakkabı deri mamullerini aldığımız yerd. Pirinç, iplik ve kumaş konusunda ticaret yaptığımız yer Tosya, diğer emtia için de Kastamonu ile ticaret yapardık. Kastamonu buraya iki günlük yoldur." (Şehitoğlu, 2016).

Ankara, İstanbul gibi büyük şehirlere yakın olması ticari ve sanayi açısından Çankırı'ya bir katkı sağlamamış, aksine çalışan nüfusun ve genç nüfusun bu illere göç etmesini sağlamıştır. Dolayısıyla Çankırı sanayileşmede istikrarı yakalayamamış ve istihdam yaratamamıştır. Endüstri ve sanayi sektöründen nasibini alamamıştır. İç ticareti ise küçük esnafların çabaları canlı tutmaktadır.

Yakın dönemde eğitim ve sanayi üzerine yatırımların artması nispeten küçük ekonomiyi canlandırırsa da büyük çaplı bir iyileşme yaşanmamıştır. Bu hareketliliğin beraberinde oldukça pahalı yaşam standartları ve zor koşulların geldiği söylenebilir. Nüfus yönüyle arz talep dengesinin kurulamadığı Çankırı'da ev ve temel ihtiyaç maddelerindeki yetersizlik bölgeyi daha çok Ankara'ya muhtaç hale getirmektedir. Ticari hayatı daha çok köy ve kasabalarda üretilen tahıl, hayvan, meyve ve sebze gibi ürünlerin pazarlaması oluşturmaktadır. Çankırı'dan komşu illere tahıl, un, şekerpancarı, kavun, karpuz, hayvan, hayvansal ürünler ile maden kaynaklarının hammadde olarak satışı yapılsa da bu durum yeteri kadar geliştirilememiştir.

Diğer illerden ise tekstil ürünleri, dayanıklı tüketim malları, makine teçhizat ve mutfak eşyası gibi endüstriyel ürünler ile mevsimlik meyve, sebze ve narenciye ürünleri satın alınmaktadır. Aynı sektörde yer alan ve aynı ürünü üreten işletmeler arasındaki, düşük fiyatlarla mal satarak piyasaya hâkim olma üzerine kurulu rekabet anlayışı, sektörlerin işbirliğini önleyen en önemli etken konumundadır. Bu durum ülke geneline özgün bir anlayış olmakla birlikte Çankırı için daha belirgin hissedilmekte ve sektörel işbirliğinin genel anlamda yetersiz olduğu görülmektedir¹⁰⁵

Çankırı ili, devlet tarafından desteklenen ve teşvik edilen öncelikli sanayi bölgelerindedir. Bu bakımdan birçok sanayi ve endüstriyel girişimler son zamanlarda hız kazanmıştır. Yakın zamanda Çankırı – Ankara yolu üzerinde kurulan lastik fabrikası bölgenin ekonomik gelişimi açısından en büyük hamlelerden biridir. Ayrıca kültür ve turizm sektörü de son zamanlarda kayda değer bir gelişme göstermiş, yakın geleceğe yönelik planlamalarla ekonominin canlanması hedeflenmiştir.

¹⁰⁵ Çankırı Valiliği verilerinden istifade edilmiştir.

3.1.3. İdari Taksimat

Eyalet sisteminden müteşekkil idari bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyılda Anadolu Eyaleti'nin 17 sancağından birisi de Çankırı Sancağı'dır. Sancaklar, nahiyelerden meydana gelmektedir. Çankırı Sancağı'nda ise 16. yüzyılda 9 nahiyeye yer almaktadır (Kankal, 2005: 190). Bu nahiyeler aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

1. Kângırı – Kengırı (Çankırı)
2. Kal'acık (Kalecik)
3. Tosya
4. Çerkeş
5. Kurşunlu
6. Koçhisar (Ilgaz)
7. Kargı
8. Milan
9. Karıbazarı (Orta)

Bazı dönemlerde bu kaza sayıları değişiklikler göstermiştir. Gerek idareden kaynaklanan boşluklar ve yönetim zorlukları, gerekse coğrafyanın işlevsellik yönüyle farklı sancaklara yakın olması bu değişikliklerin temel nedenlerindedir. 1831 yılında Çankırı sancağında yer alan kaza sayısı 16'ya çıkmıştır. Yukarıda verilenlere ek olarak; Keskin, Karacaviran, Bicare, Şabanözü, Tuht, Öküz ve Boğaz nahiyelerinin (kaza) eklendiğini söylemek mümkündür. Daha sonra bu kazalar yönetimdeki zorluklar ve aksaklıklar nedeniyle birleştirilmiş ve sayı 8'e düşmüştür (Demirel, 2009: 10). Çankırı sancağının idari yapısındaki en önemli değişikliklerden biri 1862 yılında yaşanmıştır. Bu tarihte Çankırı, Anadolu Eyaleti'nden alınarak Kastamonu eyaletine bağlanmıştır. Çankırı Belediyesi Arşivi'nde yer alan Nüfus Yoklama Defterine göre Çankırı şehrinin merkez mahalleleri ve köyleri şu şekildedir:¹⁰⁶

¹⁰⁶ Tablo, Muammer Demirel'in Çankırı Belediyesi Arşivi'nde bulunan 1863 (Rumi 1279/1280) tarihli Nüfus Yoklama Defteri'nden yararlanarak yazdığı makaledeki (Demirel, 2009: 10 – 13) verilerden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 19. XIX. Yüzyılda Çankırı'nın Mahalleleri

Sayı	Mahalle
1	Alaca Mescit Mahallesi
2	Taş Mescit Mahallesi
3	Hoca İbrahim Mahallesi
4	Karataş Mahallesi
5	Hoca Elvan Mahallesi
6	Halil Ağa Mahallesi
7	Kayseri Bey Mahallesi
8	Debbağhane Mahallesi
9	Cami – i Kebir Mahallesi
10	Hoca Bahaiş Mahallesi
11	Mirâhur Mahallesi
12	Perdedâr Mahallesi
13	Çukur Mahallesi
14	İmaret Mahallesi
15	Kal'a Mahallesi
16	Çetince Mahallesi
17	Yoğurtçu Mahallesi
18	Yapar Mahallesi
19	Şeyh Osman Mahallesi

Defterde mahalle adlarından başka Çankırı Sancağı'nın kazaları ve bu kazalardaki köyler hakkında da bilgi verilmektedir. Çankırı, Şabanözü ve Kuru Pazarı (Karı Pazarı) kazaları olarak adlandırılan kazalara ait köy isimleri aşağıdaki gibidir:¹⁰⁷

¹⁰⁷ Tablo, Muammer Demirel'in Çankırı Belediyesi Arşivi'nde bulunan 1863 (Rumi 1279/1280) tarihli Nüfus Yoklama Defteri'nden yararlanarak yazdığı makaledeki (Demirel, 2009: 10 – 13) verilerden ve Ahmet Kankal'ın (Kankal, 2009) eserinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 20. XIX. Yüzyılda Çankırı'nın Köyleri

Kaza Adı	Köy Adı	Bugünkü Adı	Bağlı Olduğu Yer
Çankırı	Selmanlı ¹⁰⁸	Süleymanlı	Çankırı
Çankırı	Kavra	Doğantepe	Çankırı
Çankırı	Tuzlu	<i>Tuzlu</i>	Çankırı
Çankırı	İnaç	İnanç	Çankırı
Çankırı	Has Akçe	<i>Hasakça</i>	Çankırı
Çankırı	Balıbidik	Balıbidik	Yapraklı
Çankırı	Orvay	<i>Bulunamadı</i>	
Çankırı	Değim	Değim	Çankırı
Çankırı	Dut Ağacı	Dutağaç	Çankırı
Çankırı	Handırı	Dereçatı	Çankırı
Çankırı	Anuza	Başegmez	Çankırı
Çankırı	Ahlat ¹⁰⁹	Ahlat	Çankırı
Çankırı	İkiçam	İkiçam	Korgun
Çankırı	Korgun	Korgun	Korgun
Çankırı	Akça Vakıf	Akçavakıf	Çankırı
Çankırı	Merzi	Alanpınar	Çankırı
Çankırı	Yukarı Çavuş	<i>Yukarıçavuş</i>	Çankırı
Çankırı	Aşağı Çavuş	<i>Aşağıçavuş</i>	Çankırı
Çankırı	A'yân	Ayan	Çankırı
Çankırı	Yenice	İçyenice	Çankırı/Orta/Yapraklı
Çankırı	Hisarcık	Hisarcık	Eldivan
Çankırı	Çivi	Çivi	Çankırı
Çankırı	Bayındır	Bayındır	Çankırı
Çankırı	Göcekli	<i>Bulunamadı</i>	
Çankırı	Çayırpınar	Çayırpınar	Çankırı
Çankırı	Balıbağı	Balıbağı	Çankırı
Çankırı	Ovacık	Ovacık	Çankırı/Yapraklı
Çankırı	Dedeli	<i>Bulunamadı</i>	
Çankırı	Yukarı Alagöz	Yukarıöz(olabilir)	Yapraklı
Çankırı	Aşağı Alagöz	Aşağıöz (olabilir)	Yapraklı
Çankırı	Alica	Alica	Çankırı
Çankırı	Karatay	Karadayı (olabilir)	Çankırı
Çankırı	Şarkı	<i>Bulunamadı</i>	
Çankırı	Kara Şeyh	Karaşih	Çankırı
Çankırı	Germece	Germece	Çankırı
Çankırı	Aşağı Pelid Özü	Aşağıpelitözü	Çankırı
Çankırı	Yukarı Pelid Özü	Yukarıpelitözü	Çankırı
Çankırı	Akviran	Akören	Çankırı
Çankırı	İnandık	İnandık	Çankırı

¹⁰⁸ XVI. yüzyılda köyün adı kayıtlarda Selmanpınarı olarak geçmektedir (Kankal, 2009: 42).

¹⁰⁹ XVI. yüzyılda köyün adı kayıtlarda Ahlatçık olarak yazılmıştır (Kankal, 2009: 43).

Çankırı	Toney	Tüney	Çankırı
Çankırı	Hisarcık Kayısı	Hisarcıkkayı	Eldivan
Çankırı	Es'ad Hacı Bey	Büyükhacıbey	Çankırı
Çankırı	Üçük Hacı Bey	Küçükhacıbey	Çankırı
Çankırı	Ganoz	<i>Bulunamadı</i>	
Çankırı	Fene	Elmacı	Eldivan
Çankırı	Gölas	Gölez	Eldivan
Çankırı	Gölas Kayısı	Gölezkayı	Eldivan
Çankırı	Alva	Oğlaklı	Eldivan
Çankırı	Teblar	<i>Bulunamadı</i>	
Çankırı	Hızırlık	Hıdırlık	Çankırı
Çankırı	Dümeli	Eldivan Merkez	Eldivan
Çankırı	Saray ¹¹⁰	Saray	Eldivan
Çankırı	Seydi	Seydiköy	Eldivan
Çankırı	Çiftlik	Çiftlikköy	Eldivan
Çankırı	Mudun	Sarıtarla	Eldivan
Çankırı	Gedene	Çukuröz	Eldivan
Çankırı	Genek	Akcalı	Eldivan
Çankırı	Ma'ruf	<i>Bulunamadı</i>	
Çankırı	Çukurvıran	Çukurören	Korgun
Çankırı	Hacib	Yolkaya	Korgun
Çankırı	Kaya Çivi ¹¹¹	Kayıçivi	Korgun
Çankırı	Bigay	Buğay	Yapraklı
Çankırı	Ildızım	Ildızım	Korgun
Çankırı	Hoca Hasan	Hocahasan	Kurşunlu
Çankırı	Pamukviran	<i>Bulunamadı</i>	
Çankırı	Kızılca	<i>Bulunamadı</i>	
Çankırı	Göllüce	<i>Bulunamadı</i>	
Çankırı	Ağılözü	<i>Bulunamadı</i>	
Çankırı	Sivricek	<i>Bulunamadı</i>	
Çankırı	Hacı Muslu	<i>Bulunamadı</i>	
Çankırı	Berekât	<i>Bulunamadı</i>	
Çankırı	Samucak	<i>Bulunamadı</i>	
Çankırı	Eski Ahur	<i>Bulunamadı</i>	
Çankırı	Çörekçiler	<i>Bulunamadı</i>	
Çankırı	Şeyh Yunus / Ahladcık	Ahlatköy	Çankırı
Çankırı	Aktaş ma' Arıcek	Aktaş	Ilgaz
Çankırı	Kuyu Pınar	Kuyupınar	Ilgaz
Çankırı	Dengi	Kuşçayırı	Ilgaz
Çankırı	Kızılsin	Kıyısın	Ilgaz
Çankırı	Mesudviran	Mesutören	Ilgaz
Çankırı	Kilisecik ¹¹²	Kesecik	Korgun

¹¹⁰ XVI. yüzyıl kayıtlarında köyün adı "Saray tabi-i divan-ı Çağa" olarak geçmektedir (Kankal, 2009: 46).

¹¹¹ XVI. yüzyılda köyün adı kayıtlarda Kaya Çivril olarak yazılmıştır. (Kankal, 2009: 45).

Çankırı	Dikenli	Dikenli	Korgun
Çankırı	Şeyhler	Karatepe	Korgun
Çankırı	Yerek	<i>Bulunamadı</i>	
Çankırı	Isarı	<i>Bulunamadı</i>	
Şabanözü	Nefs-i Şabanözü	Şabanözü	Şabanözü
Şabanözü	Arab	Bakırlı	Şabanözü
Şabanözü	Timursahan	Timurhan	Akyurt (olabilir)
Şabanözü	Sarı Kültür	<i>Bulunamadı</i>	
Şabanözü	Dağhaneleri	<i>Bulunamadı</i>	
Şabanözü	Sarısu	Sarısu	Çubuk
Şabanözü	Bulkurcu / Bulgurcu	Bulgurcu	Şabanözü
Şabanözü	Kemerdiken	<i>Bulunamadı</i>	
Şabanözü	Küçük Yakalı	Küçükyakalı	Şabanözü
Şabanözü	Geçid Kayalı	<i>Bulunamadı</i>	
Şabanözü	Kamış	Kamışköy	Şabanözü
Şabanözü	Erekez	Gürpınar	Şabanözü
Şabanözü	Yenice	Yeniceköy	Orta
Şabanözü	Satılar	Satılar	Ilgaz
Şabanözü	Sokuları	<i>Bulunamadı</i>	
Şabanözü	Arkaşak Çiftliği	<i>Bulunamadı</i>	
Koru Pazarı ¹¹³	Çapar Kayası	<i>Bulunamadı</i>	
Koru Pazarı	Çapar	Çapar	Şabanözü
Koru Pazarı	Kara Koçaş	<i>Bulunamadı</i>	
Koru Pazarı	Mart	Mart	Şabanözü
Koru Pazarı	Gümerdiğin	Gümerdiğin	Şabanözü
Koru Pazarı	Çerçi	Çerçi	Şabanözü
Koru Pazarı	Karaviran	Karaören	Şabanözü
Koru Pazarı	Bulduk	Bulduk	Şabanözü
Koru Pazarı	Almalı	Elmalı	Orta

Gerek tablodaki verilerden gerekse diğer tarihî bilgi ve belgelerden hareketle Çankırı'nın günümüze kadar tarihî ve kültürel değerlerini en iyi şekilde muhafaza ettiğini söylemek mümkündür. Kazalar, köyler ve sayıları zamanla değişse de kültüre ve halkbilimine dair unsurlar ve tarihî zenginlikler muhafaza edilmiştir. Günümüzde Çankırı iline bağlı; Merkez, Bayramören, Çerkeş, Atkaracalar, Kurşunlu, Orta, Ilgaz, Korgun, Şabanözü, Eldivan, Yapraklı ve Kızılırmak olmak üzere on iki ilçe bulunmaktadır (Harita 7). Bu ilçelere bağlı on

¹¹² Bu köyle alakalı defterde yöre halkının tamamen Müslüman olduğu bilgisi yer almaktadır. "Kilisecik karyesinin bil- i cümle ahâli-i İslam nüfusu cümle komşularımız.."(Demirel, 2009: 13).

¹¹³ Günümüzdeki böyle bir yerleşim yeri olmamakla birlikte, sınırları dikkate alındığında bugünkü Orta ilçesinin sınırları ile örtüşmektedir.

beş beldenin bulunduğu Çankırı'da birçok köyün mahalle olmasıyla birlikte hâlihazırda 374 köy bulunmaktadır.¹¹⁴

3.2. ÇANKIRI PANAYIRI

Çankırı, tarihî ve kültürel açıdan oldukça eski bir yerleşim yeri olmakla birlikte, sahip olduğu değerleri günümüze kadar muhafaza etmiş ender bölgelerdendir. Özellikle ticari geçiş bölgesi olması nedeniyle senede bir defa belli bölgelerde kurulan panayırlar, günümüzde kurulmamakla birlikte kurulduğu dönemlerde hem ticari hem de kültürel olarak Çankırı'yı ayrıcalıklı kılan en önemli organizasyonlardandı.

Yapraklı ilçesinde kurulan panayırın belli zamanlarda Çankırı merkezde de kurulduğunu söylemek mümkündür (Resim 19). Hatta Yapraklı'ya panayır kurulmadan önce merkezde bir panayır kurulur, bu panayır daha sonra Yapraklı'ya intikal ederdi. Bu nedenle bazı kaynaklarda Çankırı panayırı ile Yapraklı panayırı birlikte anılmaktadır. "Tarihin çok uzun senelerinden beri kaydettiği panayırlar arasında Çankırı panayırının şöhreti pek şayidir"¹¹⁵ (Hacı Şeyhoğlu, 1932: 142).

Tarihî kaynaklarda pazar ve panayır kelimelerinin birbirinden ayrılmadığı düşünüldüğünde Çankırı'da birçok yerde panayır kurulmuş olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim bu pazarlar kimi yerlerde "Büyük Pazar, Açık Hava Pazarı, Hayvan Pazarı, Senevi Pazar" olarak zikredilmektedir. Dolayısıyla bu pazarların da aslında birer panayır olabileceği ya da panayıra benzer pazarlar olabileceği düşünülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde kaynaklarda Çankırı'da altı büyük pazarın kurulduğu görülmektedir (Üçok, 1941: 106):

¹¹⁴ Çankırı Valiliği verilerine göre sayı güncellenmiştir.

¹¹⁵ Yazar burada Çankırı panayırını anlatırken, bir anda Yapraklı panayırı ve içeriğinden söz etmiştir. Bunun nedeni; Çankırı panayırı kurulmadan önce Yapraklı'da bir panayırın kuruluyor olmasıdır. Yani farklı yerlerde kurulsaydı da aynı panayır olduğu kanaati hâkimdir.

1. Çankırı'da Salı ve Deri (Çarşamba) günleri açık hava pazarı kurulur. Yapraklı'da Cumartesi günü Pazar kurulur.
2. Ilgaz İlçesi: Pazartesi, Pazar günleri kurulur.
3. Çerkeş ilçesi: Çarşamba pazar kurulur. Ovacık yakınındaki Cingiller köyünde yaz aylarına münhasır olmak üzere Cuma pazarı kurulur.
4. Eskipazar ilçesi:¹¹⁶ Merkezi Bahçepınar olup Perşembe günü pazar kurulur.
5. Şabanözü ilçesi: Pazartesi günü açık hava pazarı kurulur.
6. Kurşunlu ilçesi: Salı günü pazar kurulur.

Panayırın getirisi olarak Çankırı'da dükkân sayısının bugünkünden fazla olduğu bilinmektedir. Bunun sebebinin ise panayırdaki bu dükkânları kiraya verip para kazanma niyetidir (Sargın, 2011: 124). “Bir yıllık icarı 20 kuruş olan dükkânlardan panayır haftasında icar olarak bir lira aldıkları” (Başer, 1956, 111–112) düşünüldüğünde oldukça kazançlı bir ticari faaliyet olduğu aşikârdır.

Panayır, hemen her yerde olduğu gibi Çankırı'da da dua ile açılmaktaydı. Alışverişin başlamasıyla birlikte eğlence de bütün coşkusuyla başlamaktadır. Panayırın son demlerine doğru, devlet ricali de işin içerisine girerek, organizasyonun iki yönlü yapılmasına karar verilmiştir. Nitekim 1960'lı yıllarda kurulan son panayırdaki “Karatekin Fetih Şenliği” adıyla organize edilen program, panayırın ilk bölümünü oluşturmuş ve sonrasında panayırın açılışı yapılmıştır. Yani bir bakıma panayır ve fetih şenliği birleştirilmiştir. Bu cümleden hareketle son dönemde kurulan panayırın iki ayağı olduğunu söylemek mümkündür: Birinci ayağını devlet ricalinin oluşturduğu, organize ettiği “Karatekin Fetih Şenliği”, ikinci ayağını ise vatandaşların oluşturduğu, organize ettiği Çankırı panayırı:

Çok net hatırlıyorum. Muhtemelen ilkokul ikinci sınıftaydım. Belgeleri de inceledim. Zamanımıza gelinceye kadar bilmiyorum ama son zamanlarda devlet ricali de işin içine girmiş, Karatekin fetih şenlikleri ile panayırı birleştirmişler, beraber yapmışlar (Yılmaz, 2016).

¹¹⁶ Günümüzde Karabük'e bağlı bir ilçedir.

Çankırı panayırının her ne kadar son demlerinde devlet ricali tarafından organize edildiği ya da dâhil olduğu tespit olursa da daha evvel kurulan panayırlarda da devletin himayesi altında olduğu söylenebilir. Zira bu panayırlarda açılış ve kapanışlarda dönemin padişahlarının yâd edilmesi, onlara teşekkür ve dua edilmesi, panayırların her zaman siyasi ya da resmi bir tarafının olduğunu göstermektedir. Çankırı panayırı ile ilgili bir belgede (Ek 20) bu konu ile alakalı şu açıklamalar yer almaktadır:

Kastamonu deraliyye bila 23009 60 1323 Teşrinievvel
Dâhiliye nezareti celilesine.

Saye-i asayiş vaye-i hazret-i padişahide vakti hulul ettiğinden küşad edilen yapraklı ve kangırı panayırlarına her taraftan emtia-i ticariyye getirilerek kemal-i emniyet ve istirahatla... ibtidar ve bu vesile ile umum tarafından da'vat-ı mefruz-a-i hazret-i padişahinin yâd ve tekrar kındığı mutasarrıflığının telgrafnamesi üzerine maruzdur terman. fi 13 teşrinievvel 1323 Kastamonu vali vekili ferik rıza (BOA.DH.MKT.01209.0005.001).

Panayırın kurulması her sene yetkililerden izin alınmak suretiyle kurallara bağlanmıştır. 1937 yılında Çankırı'da yayınlanan Duygu Gazetesi'nde o sene izin alınmadığı için panayırın dağıtıldığından bahsedilerek şu açıklama yapılmıştır:

Her sene bu mevsimde kurulmakta olan Çankırı panayırının Teşrinievvel'in on üçüncü Çarşamba günü açılacağı dellal vasıtasile ilan edilmiş ve panayır da kurulmuştu. Panayırın açılacağı belediye tarafından usulen Vilayet'e, Vilayetçe de İktisad Vekâleti'ne bildirilerek müsaade almak lazım iken belediyece vilayete müracaata her nedense lüzum görülmediğinden vilayetin emrile panayır dağıtılmıştır. Bu sene panayırın çok parlak olacağı her taraftan koşan binlerce halkın iştirakinden istitlal edilmekte idi. Hayvanat ve zahirelerini panayırdaki satmak ümidile gelen halkın bu vaziyet dolayısıyla düçar oldukları ızdırab cidden kalbleri sızlatacak bir halde idi. Panayırın beş on gün sonra tekrar açılacağı rivayet edilmektedir. Ümit ederiz ki bu dağınıklık bir daha tekerrür etmez.¹¹⁷

Bu bilgilerden panayır için uygulanan resmi prosedür de ortaya çıkmış olmaktadır.

¹¹⁷ Y.Y. (16 Birinci Teşrin 1937). Panayır. *Duygu*, s. 1.

3.2.1. Adlandırma

Çankırı'da kurulan panayıra verilen bir diğer isim de "Deri" dir. Zamanla küçük pazar haline dönüşen panayırın Çarşamba günleri kurulması ile "Deri" kelimesi Çarşamba ile özdeşleşmiştir.¹¹⁸ Tarihî kaynaklarda ve yörede "At Panayırı" diye adlandırılan (Resim 19) Çankırı Panayırı, emtia ticaretine nazaran hayvan satışının fazlaca olması sebebiyle bu adı almıştır. Özellikle Yapraklı panayırının Çankırı merkeze taşınması, zaten ticari canlılığın olduğu bölgede hayvan pazarının öne çıkmasına neden olmuştur.

3.2.2. Zaman – Süreç

Çankırı Panayırı, her sene Eylül ayında kurulurken, panayırın ne zaman ve hangi tarihlerde kurulacağı idare tarafından tayin edilmekteydi. Arşiv belgelerinde açılış tarihleri ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır (Ek 21):

Her sene küşadı mu'tad olan Kengiri ve Yapraklı Dağı panayırının Eylül'ün on birinci Cuma ve Kengiri panayırının dahi on altıncı çarşamba Günleri açılacağına dair Kastamonu vilayetine? beher sene defterdarına 27 numara 214 tarihli telgrafname sadr-ı ali... İrsal kılınmıştır. Bu babda emr-u ferman hazret-i men lehül emrindir (BOA.DH.MKT.02090.00031).

Hareketli olduğu dönemlerde panayırın yaklaşık bir hafta devam ettiği rivayet edilmekle birlikte, Ankara – İstanbul şümendifer hattının açılması üzerine Çankırlı tacirlerin İstanbul'la münasebete girişmeleri de panayırın dağılmasına sebep olmuştur. Şehirde her sene kurulmakta olan panayır yalnız hayvan ve zahire alışverişine münhasır kalmış olup üç gün devam etmiştir (Onay, 1930: 7).

1938 yılında Çankırı'da yayınlanan Duygu Gazetesi'nde "Panayır" başlığı altında kısa bir bilgi paylaşılmış ve "geçen Çarşamba günü kurulup üç gün devam eden panayır sona ermiştir. Bu sene hayvan alım satımının geçen seneye nispetle iyi olduğu anlaşılmıştır" açıklamaları yer almıştır.¹¹⁹

¹¹⁸ Panayıra "Deri" denilmesi ile ilgili ayrıntılı açıklamalar "Muhtelif Kaynaklarda Panayır Tanımları" başlıklı bölümde yer almaktadır.

¹¹⁹ Y.Y., (22 Birinci Teşrin 1938). Panayır. *Duygu*, s. 3.

3.2.3. Mekân

Panayır; Çankırı'nın merkezinde yer alan Büyük Cami, İmaret, Buğday Pazarı mevkilerini de içine alan bir bölgeden Çankırı Çayı'na (Acı Çay) kadar uzanan geniş bir alanda kurulmaktaydı:

Çankırı'da son panayır 1960 yıllarında olmuş. Bugünkü büyük caminin altında yer alan ve halen yıkılmış durumdaki sebze halinden itibaren geniş bir alanda düzenlenirdi. Panayırda birlikte Çankırı çayının kenarına seyyar lunapark kurulur, gece hareketlilik o alana kayardı (Yılmaz, 2016).

Panayıra katılan tüccar ve diğer katılımcıların gündelik ihtiyaçlarını karşılamaları ve dinî vecibelerini rahatlıkla yerine getirebilmeleri için bu mekân oldukça uygun bir mekân olarak değerlendirilebilir. Nitekim panayır alanı boyunca yaklaşık 8 cami ve hanlar bulunmaktaydı. Namaz için camiler, kalmak için ise hanlar mevcuttu:

Çankırı merkezde büyük caminin altından başlıyor, buğday pazarı ve çay yoluna kadar gidiyor. İmaret de buna dâhil. Çok geniş bir yerde kuruluyor. Çok gelen olurdu. Hanlar vardı o zaman büyük caminin orda. Orda kalanlar vardı. İki otel vardı oralar da dolardı. Çok kalabalık olurdu izdiham olurdu nerdeyse. Namazlar Büyük Cami'de kılınıyordu. Bu güzergâhta en az 8 cami vardı (Yılmaz, 2016).

Panayır kurulan bölgelerde birçok kapalı dükkânların bulunmasına rağmen alanın ve katılımcıların çokluğu çadır veya tamamen açık dükkânların da oluşmasına zemin hazırlamıştır.

3.3. ÇANKIRI PANAYIRI ETRAFINDA OLUŞAN KÜLTÜREL DOKU

Panayırlar her ne kadar ticari birer faaliyet olarak değerlendirilse de panayırda birlikte bir araya gelen insanlar için kültürel birçok faaliyetin icra mekânı olmuştur. Zamanla gelenek haline gelen bu kültürel aktiviteler, panayırda özdeşleşmiş ve yeni bir kültürel dokunun oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Çankırı'da panayırda birlikte gerçekleştirilen faaliyetlerin başında panayır gezmeleri diye adlandırılan gezmeler gelmektedir. "Kale Gezmeleri", "Karaköprü

Gezmeleri” başlığı altında daha önce incelediğimiz ve ayrıntılarını verdiğimiz bu gezmeler, bir bakıma panayırdan önce panayıra hazırlık gezmeleri olarak değerlendirilebilir:

Mesela kale gezmeleri var. Ben müftüden bizzat dinledim. Bir organizasyon yapıyorlar, bunu yapan da Necati Asım Uslu şimdi hayatta yok. Fetih şenlikleri münasebetiyle Bursa’dan kılıç kalkan ve mehter ekibi getiriyorlar (Resim 20). Kale’de böyle başlıyor sonra şehir merkezinde bu gösteriler oluyor daha sonra panayır kısmına geçiliyor (Yılmaz, 2016).

Çankırı panayırının oldukça farklı bir yönü de panayır yeri ve panayır zamanının bir buluşma yeri olarak tayin edilmesiydi. Özellikle asker arkadaşlıkları gibi uzun ve sıkı dostlukların kurulduğu, mekânlar ayrılrsa da duygusal bağlılığın devam ettiği dostluklar için buluşma yeri idi:

Bizim panayırın ayrı bir özelliği vardı. Panayır ayrı kalan insanlar için buluşma yeri idi. Asker arkadaşları da burada buluşurdu. Seneye panayırdaki buluşalım derlerdi. Uzun yıllar asker arkadaşlarının bir şekilde bu panayırdaki buluşmalarını biliyorum (Yılmaz, 2016).

Çankırı ve yöresinde âdet olduğu üzere düğünden önce gelin, damat ve yakın akrabaların ihtiyaçlarını ve hediyelerini almak üzere “harç görme” adı verilen bir gelenek mevcuttur. Bu geleneğe göre düğün ihtiyaçları, gelinin ve damat tarafının giyecek ve takıları tarafların nezaretinde toplu alınır. Panayırlar ise bu ihtiyaçların tamamının hem ucuz hem de toplu alınabileceği yegâne pazarlar olarak önemli bir işleve sahipti. Panayır sonrasına denk getirilen düğün için her türlü alışveriş panayırdaki yapıldı.

Panayırların müdavimlerinden biri de falcılardı. Daha çok başka yerlerden gelen falcılar, hemen her türlü fala bakmak suretiyle para toplarlardı: “Nerden geldiğini çok bilmediğim falcılar vardı. Fasulyeden, kahveden, boncuklardan ya da el içine bakarak fal bakarlardı. Kadını bunlar, erkek yoktu” (Tuncer, 2016).

3.3.1. Eğlence

Bütün yıl çalışma şartları oldukça zor olan bir tempoyla yaşayan yöre halkı için panayırlar bir bakıma nefes almak ve rahatlamak için büyük bir fırsat olarak

görülmektedir. Özellikle çocuklar için bütün yıl dört gözle beklenen eğlence merkezidir. Bir önceki panayırda yapamadıkları, bir sonraki panayırda görmeyi umut ettiği yeni eğlence türleri heyecan uyandıran en önemli unsurdur. Çankırı'da panayır kurulmadan eğlence kısmı hazırlıklarının başladığını söylemek mümkündür. Yukarıda ayrıntılı izah edilen “Karaköprü Gezmeleri ve Kale Gezmeleri” gibi faaliyetlerle yöre halkı panayırdan önce psikolojik olarak kendilerini panayıra hazırlardı. Kendi aralarında bu gezmelere “Panayır Gezmeleri” adını vermeleri de bu nedenledir. Karatekin Fetih Şenlikleri adı altında (Resim 20) sonraları panayır ile birleştirilen organizasyonun eğlencenin fitilini ateşleyen bir fonksiyonu vardı. Bursa'dan kılıç kalkan ekibi getirilir, şehrin muhtelif yerlerinde mehter eşliğinde gösteri yapılırdı. Bu faaliyetler de yine panayırın kurulduğunun ve başladığının somut ilanı olmaktadır: “Bursa'dan kılıç kalkan ve mehter ekibi getiriyorlardı. Kale'de eğlence böyle başlar sonra şehir merkezinde bu gösteriler olurdu. Daha sonra panayır kısmına geçilirdi” (Yılmaz, 2016).

Fetih şenlikleri başladığı zaman devlet erkânı ve okullar şenliklere iştirak eder ve çeşitli organizasyonlar düzenlenirdi. Çuval yarışması, uzun atlama, simit yeme yarışması, yumurta taşıma yarışması gibi eğlenceler düzenlenir hem fethin coşkusu yaşanır hem de psikolojik olarak panayır havasına girilmiş olurdu:

Osmanlıyı, Selçukluyu simgeleyen mehter takımı gelirdi. Okullar da katılırdı. Kapalı spor salonunda etkinlik olurdu. Kaşıkla yumurta taşıma yarışması, asılı simit yeme yarışması ve çuval yarışması olurdu (Yılmaz, 2016).

Panayırdaki kurulan küçük lunaparklar ve döner salıncaklar çocukları eğlendirirken, ayıcılar ve deve ile gezi yaptıranlar büyükleri eğlendirirdi. Panayırların olmazsa olmazları olan halkacılar da sigara tutkunlarının uğrak yeriydi. Çankırı panayırına has bir tarzda büyük horoz dövüşleri de panayırdaki yetişkinlerin ilgisini çekerdi. Ayrıca her panayırdaki olduğu gibi Çankırı panayırında da yine ayıcılar olur, ayı oynatarak bahşiş toplarlardı. Bu ayıcılar panayır mekânı yanında mahalle aralarını da dolaşarak gösterilerine devam eder, bahşiş toplamak suretiyle para kazanırdı:

Çayın etrafında halkacılar olurdu. Halkaları sigaralara hiç geçiremezdik. Kızlar atardı –sahipleri- onlarınki geçerdi, bizimki geçmezdi. Lunapark düzeni olurdu, salıncaklar kurulurdu (Resim 21). Horoz dövüşünü hatırlıyorum, horoz dövüşürlerdi çok ilgi çekerdi. Ayıcı gelirdi. Maniler söyler ayısını oynatırdı. Para karşılığında deve ile çocuklar gezdirilirdi. Büyük adamlar binmezdi korkarlardı. Bir iki tane deve vardı. Ayıcılar falan daha sonra mahalle aralarını da gezerlerdi. Sadece panayır alanında durmazlardı (Yılmaz, 2016).

Birçok panayırda gördüğümüz ve Çankırı panayırında da olan mini hayvanat bahçesi de büyük küçük herkesin uğrak noktalarından biriydi. Taşması ve beslemesi kolay vahşi hayvanların olduğu kafeslerin yanında, bir yerden bir yere nakli ve beslemesi zor olan hayvanların büyük boy resimleri de panayırın mini hayvanat bahçesinde yerini almaktaydı: “Hayvanat bahçesi de olurdu. Vahşi canavarlar diye getirirlerdi. Yırtıcı hayvan resimleri olurdu. Canlı hayvanlar da olurdu sırtlan gibi, yılan gibi” (Yılmaz, 2016).

Erkeklerin ilgisini çeken bir diğer eğlence mekânı ise, tek kaleye gol atma yarışıydı. Bayan bir kalecinin koruduğu kaleye gol atıldığında kazanılan para, şut başına bir miktar verilen parayı unutturuyordu: “Kaleye şut çekme olurdu. Kaleci bayan tabi. Uzun kuyruklar olurdu. Her şut için ayrı para verirdik ama bir türlü gol atamazdık. Nedendir bilmiyorum” (Yılmaz, 2016).

Panayır eğlencelerinin aranan en önemli eğlence ve dinlenme yeri kuklacıların olduğu yerlerdi. Nitekim muhtelif yerlerden gelen kuklacılar, gerek hikâyeleriyle gerekse parmaklarında ya da iplerle oynattıkları kuklalarla büyük küçük herkesi hem dinlendiriyor hem de eğlendiriyordu: “Bir tane kuklacı vardı iyi hatırlıyorum, at arabasında oynatırdı. Yapraklıdan geldiğini söylemişlerdi” (Yılmaz, 2016). Kuklacılardan başka panayırın en çekişmeli eğlencesi güreşlerdi. Hemen her panayırda olduğu gibi Çankırı panayırını da birbirinden çekişmeli güreşlere sahne olurdu:

Güreşler yapılırdı o çok ilgi çekerdi. Her yerden güreşçiler gelir, kıyasıyla güreşirlerdi. Biz de heyecanla seyrederdik. Bizim için ya da çocuklar için de güreşler olurdu amatör ama profesyonellerinki başkaydı tabi (Tuncer, 2016).

Çankırı’da düzenlenen güreşlerin kendine has bir düzeni olmakla birlikte “pehlivan salavattlaması” adı verilen güreşten önce yapılan bir ritüel

bulunmaktadır. Pehlivan greşlerinde evvela salavatlamak yapılır. Greşecek pehlivanlar yaşlı ve usulünü bilen bir pehlivan tarafından salavatlanırlar. Salavatlamak Şu Şekilde yapılır:

Allah Allah illallah
 Hayırlar fethola
 Őerler def ola
 El göbekte, diz yerde
 Güreş kuruldu, düz yerde
 El göbekte, diz yerde
 Güreş kuruldu, düz yerde
 İstanbul'dan gelir tatar
 Tozu dumana katar
 Buna ... pehlivan derler
 Tekden alırsa mandayı atar
 Hamza pehlivandır piriniz
 Çokdan beri arzuladınız bir biriniz
 Elemeden belemenden
 Birbirinizi toza dumana belemenden
 Sakının kendinizi dolamadan
 Koç gibi vuruşun
 Koyun gibi meleşin
 Mesine meşine
 Salam olsun kispetine, postına
 Engürü'de [Ankara'da] er yatur
 Rumeli'de sarı satur (Saltuk)
 Alta girdim diye yerinme
 ste çıkdım diye güvenme
 Kisbetin ağına bak, çevir de bağına bak
 Hasmin karınca ise
 Dn de arkana bak
 Kağnıda dayak, kucağına alınca

Havadan bırak
 Dönsün dereler tepeler
 Yandan dakarsa
 Sen de kol çekmesini boşlama
 Meydane bak meydane
 İki yiğit çıkmış meydane
 İkisi de birbirinden merdane,
 Allah ikisinin de işini onara (Hacı Şeyhoğlu, 1932: 126).

1932 yılında Çankırı'da yayınlanan Duygu Gazetesi'nde bu konu ile ilgili şu ayrıntı paylaşılmıştır: “Panayır münasebetile etraftan gelen iyi biniciler arasında cirit oyunları yapılmış ve pehlivanlar güreşdirilmiştir.”¹²⁰ Güreşler günümüzde de farklı isimler altında devam etmektedir. Panayır kurulmasa da panayırdan kalma âdetlerin nispeten devam ettiği söylenebilir.

3.3.2. Halk Mutfağı

Çankırı, geleneklerini ve kültürünü muhafaza etmiş şehirlerimizdendir. Yöre halkının doğal ve kendi ürettiği ürünlerden yaptığı yemekler panayırdaki alıcıya çıkar, gerek ticari gerekse reklam maksatlı sergilenirdi. Panayıra katılan tüccarların yaptıkları yemeklerin ya da katılımcıların yanlarında getirdikleri yiyeceklerin zamanla panayır ile özdeşleştiğini söylemek mümkündür. Öyle ki, bu yiyecekler sadece panayırdaki yapılmış, panayıra has bir özellik kazanmıştır. Bunların başında “panayır helvası” adı verilen tatlı gelmektedir (Resim 12). Daha çok Yapraklı ilçesinde kurulan panayırdaki yapılan ve ilk burada yapıldığı söylenen helva; Çankırı panayırında da ön plana çıkan yiyeceklerdendir:

Panayır helvası en meşhur yiyecektir. Tak tak helvası da denir ona. Panayıra katılan herkes mutlaka akşam evine panayır helvasından götürür. Çok sert bir helvadır. Resmen boğuşuruz helvayla yemek için (Yılmaz, 2016).

¹²⁰ Y.Y., (15 Birinci Teşrin 1932). Panayır. *Duygu*, s. 1.

Panayırlara has bir durum olan canlı hayvan kesimi Çankırı panayırında oldukça üzerinde durulan bir husustu. Çünkü sene içerisinde adanan adaklar, çocuk olduğu için kesilecek kurbanlar başta olmak üzere birçok vesileyle hayvan kesimleri panayıra bırakılırdı. Zira dinî akideleri gereği, adaklardan adağın sahibi ve yakın akrabaları yiyemiyor, komşulara dağıtılması gerekiyordu. Hem bu gerekçeyle hem de muhtelif hayır niyetleriyle panayıra toplanan insanları fırsat bilen hayır sahipleri canlı hayvanları kestirir, burada pişirmek ve kebab yapmak suretiyle panayıra katılanlara dağıtırlardı: “Canlı hayvan çok olurdu. Hem satmak için hem de orada hayır yapmak isteyenler için kesilir dağıtılırdı” (Yılmaz, 2016).

Canlı hayvan kesiminin olduğu yerde etli pilav ve kebab çeşitlerinin de olması kaçınılmazdır. Nitekim her türlü kebab ve köfte panayırdaki satılan en önemli yiyeceklerdendir. Bunun yanında panayıra has başka bir yiyecek ise “yazma çöreği” dir. Hem yenilmesi hem de taşınması pratik olan bu çörek, Çankırı’da normal zamanların yanında düğün ve panayırlarda özellikle yapılan çörektir (Resim 22). Panayırın sıcak havada kurulması, soğuk içeceklerle olan ilgiyi artırmıştır. Dolayısıyla suyun yanında tatlı, ekşi ve tuzlu birçok içecek katılımcılar tarafından aranır olmuştur. Nitekim yöre halkının en çok tükettiği içecek ayrandır. Bunun yanında hoşaf, meyve suyu, şerbet gibi içecekler de panayırın en çok tercih edilen içecekleridir: “Ben limonata ve su sattım panayırdaki. ‘Soğuk limonata var!’ diye bağırdığıma göre demek ki havalar çok sıcaktı. Çok kalabalık vardı, çok gelen olurdu” (Yılmaz, 2016). Panayıra iştirak edenlerin aradığı bir diğer soğuk lezzet ise yöresel dondurmadır. Bisiklet veya son dönemde motosiklet üzerinde satışa sunulan, panayırın dışında da mahalle mahalle, tarla tarla dolaşarak dondurma satan satıcılar oldukça fazlaydı (Resim 23). Panayırdaki çocukların merakla beklediği ve almakla bitiremediği şekerlerden ve pamuk helvalardan bahsetmeden geçemedik. Günümüzde az da olsa muhtelif yerlerde satılan horoz şekerleri (Resim 24), Çankırı panayırının en tatlı yiyecekleri arasındadır.

3.3.3. Ticaret ve Emtia Çeşitliliği

Panayırın ticari boyutu, elbette ki çoğu katılımcı için en önemli unsurdu. Tarım ve hayvancılıkla geçinen yöre halkının, ürünlerini satabileceği bir pazar bulmaları onlar için en büyük nimetti. Bunun farkında olanlar, bütün yıl hazırladığı ürünleri panayırdaki nakde çevirebilmenin telaşı içinde olurlardı. Her ne kadar Ankara'ya 100 kilometre kadar yakın da olsalar, birçoğu için ürünlerini satmak için seyahat etme imkânı söz konusu değildi. Bu nedenle ürünlerin birçoğu henüz tarlada iken toptancılara satılırdı. Ürünlerini ucuza vermiş olmanın üzüntüsünün yanında paranın da peşin alınamaması satıcıların zamanla zor durumda kalmalarına neden olmuştu. Bu ticari ortamda panayırlar mutlaka değerlendirilmesi gereken önemli bir pazar olarak görülmüştür. Çünkü hem nakit para gelecek hem de toptancılardan daha yüksek bir fiyata satılacak mallar için alıcılar da hazır olacaktı. Üstelik kendi istekleri ile gelen alıcılar için ekstra bir çaba sarf etmeye de gerek yoktu. Ayrıca bazı satıcılar için bir sonraki senenin ürünleri bile bu panayırdaki alıcılarla sözleşmek suretiyle satılmış olmakla birlikte, çiftçiler için önlerini görme ve plan yapma imkânı sağlamaktaydı. Satıcı cihetiyle durum oldukça kârlıydı. Bu durumun bir benzeri ise alıcılar tarafından bakıldığında net görülmektedir. Zira alıcılar için de panayırlar bulunmaz bir fırsattı. Birçok ürün ayaklarına kadar gelmekle kalmamış, ticari rekabetin bir getirisi olarak aradıkları ürünleri daha ucuz ve daha kaliteli alma imkânına kavuşmuş olmaktadır. Üstelik çocukları ve kendileri için rahatlama imkânı da mevcuttu. Yani ticareti eğlenceyle birlikte yaşıyor, hem ihtiyaçlarını gideriyor hem eğleniyorlardı.

Panayırlar yöre halkı için ayrı bir geçim kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Çünkü insanın çok olduğu yerde arz talep dengesi de ona göre kurulacak ve hemen her faaliyet rahatlıkla paraya çevrilebilecektir. Büyük küçük birçok kişi panayırdaki kendince bir ürün satarak para kazanırlardı:

Ben su, limonata satardım. Başkaları da başka ürünler satardı. Erkekler çoğunlukta olsa da hanımlar da vardı panayırdaki çok iyi hatırlıyorum. Nineler başlarına örtülerini alırdı satış yaparlardı. Yoğurt, peynir, yumurta gibi köy ürünlerini satarlardı (Yılmaz, 2016).

Emtia yönüyle oldukça zengin olan panayır, yükte hafif pahada ağır birçok ürünün yanında yöre halkının ihtiyaç duyduğu hemen her emtiayı ve hizmeti ayaklarına kadar getirmiş oluyordu:

Kumaşlar olurdu. Bol miktarda kumaşçı gelirdi. Sofra bezinden tutun da kaşıkçılara kadar. Tahta kaşıkçılar gelirdi. Tarım aletleri yapanlar gelirdi. Çankırı merkezde bu tip dükkânlar vardı ama tabii panayır daha ucuz olurdu. Çadırlar kurulurdu. Sabit dükkânlar da vardı. Tamirciler olurdu. Bıçak sapı yapanlar vardı hatırlıyorum onları. Ayakkabı tamiri, nalcılar, nal çakanlar, semerciler, kalaycılar olurdu (Yılmaz, 2016).

Seyyar tabak, çanak ve kaşıkçıların yanında (Resim 25) tarımla uğraşan yöre halkı için tarım aletleri satan ve kırılan tarım aletlerinin tamirini yapan satıcılar da büyük ilgi görmekteydi. Sene içerisinde ihtiyaç olacak hemen her alet toptan olarak alınır ve ucuz bir şekilde tamir ettirilirdi. Ayrıca seyyar dondurmacılar (Resim 23) ve seyyar şerbetçiler (Resim 26) de yöresel kıyafetleri ile panayırları ve panayırın yakınında yer alan mahalleleri dolaşır ve ürünlerini satardı. Büyük küçük herkesin takip ettiği bu satıcılar genellikle yöre halkı içinden olur ve zamanla lezzetli ürünleri ile kabul görmüş ve ün yapmış satıcılar olurdu. Dolayısıyla panayırlarda ürün ve kalite bakımından bir çeşit markalaşmanın yaşandığını söylemek mümkündür:

Panayırlarda bazı yiyecekleri belli satıcılardan alırdık başkasına gitmezdik. Hatta sırf onu yemek için panayırları beklerdik. Mesela Bizim dondurmacı Yunus Amca vardı (Resim 23). Onun dondurmasının dışında hayatta yemezdik. O da sadece panayırlarda yapar satardı. Panayır dışında bulamazdık onu (Doğan, 2016).

Panayırın yöre halkı için farklı bir gelir kaynağı oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Arsası olanların arsalarını, evi olanların evini kiraya verdiği bir gelir kaynağıydı bu. Zira panayırlara gelen tüccarların gerek kendileri gerekse emtia ve hayvanlarının geceleri güvenli bir yerde kalmaları zaruri bir ihtiyaçtı:

Ayşe Teyzemiz vardı. Onun bahçesine at eşek bağları kirayla. Ayşe Teyze oradan para kazanırdı. Bir nevi hayvan oteli. Böyle bahçesi müsait olanlar hayvanlar için yerlerini kiraya veriyorlardı. Akrabası olanlar da orda kalıyordu. İki otel vardı oralar da dolardı (Yılmaz, 2016).

Özellikle panayırda açılan seyyar kuaförler, panayıra has bir eda içerisinde gerek tüccarlara, gerekse katılımcılara hizmet vermekteydi. Kapalı dükkânlarda hizmet veren kuaförlerin yerine seyyar kuaförün tercih edilmesi, tüccarın ve katılımcıların ayağına kadar gelip hizmet vermesi nedeniyledir. Bu sayede alıcı ve satıcılar panayır alanından ayrılma lüzumu hissetmeksizin hem tıraş olmakta hem de alışveriş yapmaktaydılar. Panayıra katılanların veya panayırda buluşan dostların bu anı ölümsüzleştirmek için uğradıkları yer ise fotoğrafçı Ahraz'ın yanındı (Resim 27):

Bizim bir fotoğrafçımız vardı. Ahraz derdik adını bilmiyorum. Ama çok güzel resim çekerti. Fotoğraf çektireceğimiz zaman onu bulurduk. Çankırılılar bilir onu (Tuncer, 2016).

1932 yılında Çankırı'da faaliyet gösteren Duygu Gazetesi'nde panayır ve o seneki panayır ticareti ile ilgili şu bilgiler verilmiştir:¹²¹

Evvelki Çarşamba günü açılması takarrür eden Çankırı panayırını yakın vakte kadar görülmeyen büyük bir kalabalıkla açılmıştır. Buhran dolayısıyla hayvanat vesaire alış veriş eski devirler kadar olmadı ise de pek de durgun değildi. Hayvanat alım satımında oldukça iş olmuştur. Zahire alıcıları istekli mal almışlardır.

3.3.4. Dil ve Edebiyat

Yoğun kalabalığın olduğu, kimi zaman farklı kültür ortamında yetişen insanların bir araya geldiği panayırlar, dil ve edebiyat bakımından da oldukça zengin kültürel mekânlardır. Kültürel zenginliğin başında âşıklar gelmektedir. Âşıkların icra mekânları arasında panayırların önemli bir yeri vardır. Zira insanların bir araya geldiği böylesine yoğun bir kalabalığı bulmak güçtür. Çankırı'da kurulan panayıra da çok sayıda âşık gelmektedir. Âşık fasıllarının yoğun yaşandığı ve bir nevi imtihan mekânı olarak görülen asıl yerin Yapraklı'da kurulan panayır olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte Çankırı merkezde kurulan panayıra da âşıklar sık sık gelir atışma, muamma, lebdeğmez¹²² gibi birçok icra

¹²¹ Y.Y., (15 Birinci Teşrin 1932). Panayır. *Duygu*, s. 1.

¹²² Âşıkların irticalen ve dudak ünsüzlerini (b, m, f, p) kullanmadan yaptıkları atışmaya denir. Çoğu zaman caydırıcı olması için iki dudak arasına iğne konulmaktadır. Bu sayede dudak ünsüzleri kullanıldığında iğnenin dudağa batmasıyla caydırıcılık sağlanmış olmaktadır.

gerçekleştirirlerdi:¹²³ “Âşıklar olurdu, atışma yaparlardı. Gülüşmeleri hatırlıyorum. Atışmadan sonra para toplanırdı. Kasket dolaşırdı. Dedemin para verdiğini hatırlıyorum” (Yılmaz, 2016).

Panayıra gelen ayıcıların söylediği maniler de dil ve edebiyat açısından oldukça önemli icralardandır. Her ne kadar manilerin tam olarak derlendiği söylenemese de sözlü kültürde söylenen maniler zamanla halka mâl olmuş ve hemen her yerde söylenir olmuştur. Bu nedenle hangi maninin panayırdaki söylendiği tam olarak tespit edilememiştir. Ancak Çankırı’da hemen her zaman söylenen ve meşhur olan maniler, bize bu konuda fikir vermesi açısından önemlidir: Mani söylemek isteyenlerden biri bir rakam söyler, o rakama isabet eden mani onun falı olmuş olur:

Maniyi baştan söyle
Kalemi kaştan söyle
Benim karnım açtır
Ekmekten aştan söyle

Manici başı mısın?
Cevahir taşı mısın?
Ayda bir mektup göndersem
Koynunda taşır mısın?

Maniye maraz derler
Güzele kiraz derler
Kime derdimi desem
Bu dert sana az derler

Mektup yazdım açtı mı?
Oktan yaya ulaştı mı?
Gitti yârim gelmedi
Acep benden geçti mi? (Hacı Şeyhoğlu, 1932: 172).

¹²³ Âşık müziği içinde ağıt, başayak, destan, divan, lebdeğmez, duvak kapma, geraylı, güzelleme, hiciv, herbe zorba, hurufat, kalenderi, kıta, koçaklama, koşma, muamma, mühemmes (veya muhammes), satranç, selis, semai, tekeliüm (veya tekerleme), taşlama, tecnis, üstadname, varsağı, vezn-i aher, vücudname, yanılma, yıldız gibi isimler altında tür ve biçimler bulunmaktadır (Özarlan, 2001b: 400).

Manicilerin dışında panayıra katılanların ilgi gösterdiği edebî gelenek ise destan geleneğidir. Panayıra katılan destancılar, daha önceden hazırladığı destan metinlerini boyunlarına taktıkları teyp ile müzik eşliğinde okurlar, sonrasında ise para karşılığı bu metinleri satarlar: “Destancılar gelirdi. İyi hatırlıyorum. Boyunlarına teyp asarlardı. Acıklı hikâyeler söylerlerdi. Panayırın dışında sokakları da gezerek bağırarak okurları şiirlerini” (Tuncer, 2016). Destan metinleri konusuna göre renkli kâğıtlara tab edilmekteydi. Ayrılık gibi konular yeşil, ölüm gibi konular ise kırmızı kâğıtlara ya da kırmızı yazılı kâğıtlara bastırılarak satıldığı bilinmektedir (Ek 22).

Panayırda eğlenen çocuklar, akşam geç saatlere kadar gitmez, panayır alanında türlü oyunlarla, oyuncaklarla, aktivitelerle vakit geçirirler. Ailelerin merak etmeleri üzerine birbirlerine artık vaktin çok geç olduğunu farklı tekerleme, mani veya söylemlerle hatırlatır:

Çocuklar gece geç vakitlere kadar panayıra takılırlardı. Aileler de peşlerine düşerdi. Evli evine köylü köyüne evi olmayan sıçan deliğine diye bağırdık. Çanak çömlek patladı diye bağırdık hadi eve artık diye (Yılmaz, 2016).

3.4. ÇERKEŞ İLÇESİ

3.4.1. Çerkeş Hakkında Genel Bilgiler

Çerkeş ilçesinin tarihi ile ilgili çalışmalarda M.Ö. 41–32 yıllarında Romalılar tarafından kurulduğu bilgileri mevcuttur. Antonios tarafından kurulduğu sanılan Çerkeş’in eski adının da Antoniopolis olduğu yapılan araştırmalar neticesinde kabul edilen bilgilerdendir (Yalçın, 2012: 20). Tahrir defterlerinden ve nüfus sayımına dair tutulan kayıtlardan elde edilen bilgilere göre 16. yüzyılda yine Çankırı’ya bağlı bir nahiye olan Çerkeş’te 68 köy bulunmaktadır. (Kankal, 2009: 56). Hicri 1260 yılında yani Miladi 1844 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımında ise Çerkeş 4 mahallesi ve 39 köyü bulunan bir yerleşim yeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonraki sayımlara ait tahrir defterlerinde Çerkeş’ e yeni köyler eklendiği coğrafyasının genişlediği görülmektedir. 16. yüzyıl tapu kayıtlarının yer aldığı tahrir defterine göre Çerkeş’te 68 mahalle ya da köy bulunurken (Kankal,

2009: 56), 1844 tarihli tahrir kayıtlarında bu sayının 43'e düştüğü görülmüştür (Ç.A.M.A. No: 1870). Bu tarihten yaklaşık 2 yıl sonrasına not düşülen temettuat defterine göre¹²⁴ ve 1863 yılına ait nüfus tahrir defterine göre (Ç.A.M.A No: 1875) yine Çerkeş'e bağlı 43 mahalle ya da köy olduğu tespit edilmiştir. 1896 yılına ait bir salnamede bu sayının arttığı ve toplam 57 köy ya da mahallenin kayıt altına alındığı görülmektedir (Türkoğlu, 1999: 479). Çerkeş'in günümüz idari yapısına göre köyleri ve Çerkeş merkezine uzaklıkları ise aşağıdaki tabloda belirtilmiştir:

Tablo 21. Hâlihazırda Çerkeş'e Bağlı Köyler ve Çerkeş Merkeze Uzaklıkları¹²⁵

Köy Adı	Uzaklık (km)	Köy Adı	Uzaklık (km)
Afşar	22	Kadıköy	8
Ağaca	11	Kadıözü	7
Akbaş	16	Karacahöyük	26
Akhasan	9	Karamustafa	9
Aliözü	3	Karaşar	31
Aydınlar	5	Karga	8
Bayındır	14	Kısaç	14
Bedil	7	Kiremitçi	5
Belkavak	18	Kuzdere	20
Beymelik	26	Kuzören	22
Bozoğlu	4	Meydan	24
Çakmak	31	Örenköy	4
Çalciören	8	Örenli	18
Çaylı	21	Saraycık	14
Çördük	21	Şeyhdoğan	4
D. Çukurören	11	Taşanlar	27
Dikenli	11	Türbaşı	4
Dodurga	23	Uluköy	23
Fındıcak	25	Yakuplar	10
Gelik	4	Yalıözü	12

¹²⁴ BOA. ML. VRD. TMT. 006666

¹²⁵ Tablo, Çerkeş Belediyesi verilerinden istifade edilerek oluşturulmuştur.

Gökçeler	37	Yeniköy	15
Göynükçukuru	26	Yeşilöz	7
Güzelyurt	18	Yıprak	24
Hacılar	20	Yoncalı	14
Halkaoğlu	11	Yumaklı	15
Kabak	16		

Ankara ile doğrudan otoyol bağı bulunan Çerkeş'in batısında Eskipazar ve Bolu iline Bağlı Gerede, doğusunda Atkaracalar, kuzeyinde Ovacık, güneyinde Ankara iline bağlı Kızılcahamam ilçeleri yer almaktadır.

3.4.2. Fiziki ve Coğrafi Çevre

a) Yeryüzü Şekilleri

Çerkeş'te belli başlı büyük sıradağ yoktur. Işık Dağı dışında başkaca bir dağın da olmadığı Çerkeş'in topraklarını Uluçay, Gerede çayı ve bu iki çayın birleştiği Filyos çayı sulamaktadır (Kankal, 2009: 55). Bol miktarda ormanlık ve mesire yerleri ile çevrili bölgede, herhangi bir göl bulunmazken, son dönemde dört adet suni göl oluşturulmuş ve mesire alanına çevrilmiştir.

b) Yer Altı Zenginlikleri

Çerkeş, kuzey fay hattı diye adlandırılan deprem kuşağında yer alır. Bu nedenle ilçenin genel olarak kurulduğu alan volkanik bir alandır. Dolayısıyla bölgede birçok volkanik kayaya rastlanmaktadır (Üçok, 1941: 56). Bu bakımdan Çerkeş genelinde halkın şifalı olarak değerlendirdiği kaplıca sularından oluşan hamamlar bulunmaktadır. 1940'lı yıllarda Çerkeş'e bağlı olan ancak günümüzde Atkaracalar ilçesine bağlanan Kükürt Köyü'nde bol miktarda kükürt suyunun yeryüzüne çıktığı kaynaklarda yer almaktadır. Ahmet Kemal Üçok, (1941: 76) bu suyun 19 santigrat derece olduğunu ve kükürt kokusunun uzaklardan bile duyulduğunu söylemektedir.

3.4.3. Tarihi, Sosyal ve Kültürel Çevre

Çerkeş'te sosyal ve kültürel faaliyetlerin tamamına yakınının tarihi eserler ve doğal güzellikler etrafında şekillendiğini söylemek mümkündür. İlçede bulunan mesire alanları, yapay göller ve çeşmeler yöre halkının uğrak yerleridir. Doğal güzelliklerinde ise; Örenköy'de bulunan mağaralar, ormanların içlerinde yer alan dinlenme alanları, Işık Dağı ve mesire alanı, Köse Sultan ya da Köse Hamamı ile Akbaş adı verilen çay ve çevresini söyleyebiliriz.

Bölgenin tarihi dokusunu gösteren en önemli eser, IV. Murat Hamamı'dır. Muradiye Vakfı'na ait bu hamam; üstü kubbeli ve tarihi dokusunu muhafaza etmiş bir hamamdır. Bunun yanında Çerkeş'in kültürel dokusunu oluşturan önemli bir zenginlik de türbelerdir. Halk hekimliği ve efsane yönüyle oldukça zengin inanışların bulunduğu bölgede Çerkeş merkeze yaklaşık 16 km. uzaklıkta bulunan Kısaç Türbesi meşhurdur. Türbede kimin yattığı bilinmese de halk hekimliği yönüyle şöyle bir inanış yaygındır:

Sıtma, felç gibi hastalıklardan yürüyemeyen çocuklar, vücudunun herhangi bir yerinde ağrısı bulunanlara [türbenin] iyi geldiğine inanılır. Rahatsızlık hissedilen bölgeye türbenin toprağı sürülür, toprak suyla karıştırılıp içilir” (Ayhan, 2012: 107).

Bölgede bu tür rahatsızlıklara şifa dağıttığına inanılan Halkaoğlu Türbesi, Kiremitçi Türbesi, Aydınlar Türbesi, Şeyhdoğan Türbesi, Aliözü Türbesi, Kadıözü Sarıkız Türbesi ve Karacaözü Türbesi de halkın inanç ve halk hekimliği kültüründe önemli yerlere sahiptir (Ayhan, 2012: 108-110).

a) Nüfus

Çerkeş'in nüfus bilgilerini içeren 1571 tarihli tahrir kayıtlarında Çerkeş merkez ve köylerinde toplan 2869 hane yer almaktadır. 1579 tarihli belgede ise 3208 hane olduğunu görmekteyiz. Hane sayılarından hareketle ortalama nüfusun 5 sayıldığı ve buna göre hesaplamaların yer aldığı bir çalışmada 16. yüzyılda

nüfusun yaklaşık 18 bin 533 olduğu tahmin edilmektedir (Aslan, t.y.: 6). İlçenin son dört yılına ait nüfus bilgileri ise aşağıdaki gibidir:

Tablo 22. Çerkeş'in Son Dört Yıla Ait Nüfus Bilgileri¹²⁶

Yıl	Toplam	Erkek	Kadın
2016	16.614	8.394	8.220
2015	16.539	8.336	8.203
2014	17.584	8.815	8.769
2013	16.255	8.076	8.179

Tablodan hareketle Çankırı genelinde olduğu gibi Çerkeş'te de yıllara göre nüfus sayılarında azalma olduğu görülmektedir 2016 yılında % 4 oranında nüfus artış hızı olan Çerkeş'te henüz 2014 nüfus sayısına ulaşamamıştır. Bu durum bölgenin göç verdiği şeklinde yorumlanabilir.

b) Eğitim

Çerkeş ilçe merkezinde 3 adet ilkokul ve ortaokul bulunmaktadır. Ayrıca bir "Çok Programlı Lise" ve bir "Anadolu Lisesi"nin bulunduğu ilçede "Pratik Kız Sanat Okulu, Sağlık Meslek Lisesi" ve "Halk Eğitim Merkezi" de eğitim-öğretime devam etmektedir. Kaymakamlık verilerine göre; toplam nüfusun %98'inin okur-yazar olduğu ilçede okur – yazar olmayan %2'lik bir kesim bulunmaktadır. Okur-yazar olmayanların yaş ortalaması ise 60 ve üzeri olarak tespit edilmiştir.

c) Ekonomi

Çerkeş, ekonomik olarak girişimciliğin çok fazla olmadığı bir bölgedir. Son dönemde kurulan Organize Sanayi Bölgesi ile Çankırı'da kalkınmaya müsait ve teşvik edilen öncelikli bölgelerdendir. Küçük sanayi esnafının yanında bölgenin istihdama ve kalkınmaya yönelik en önemli kuruluşu Aytaç Et ve Entegre Tesisi ile Hey Tekstil ve Örme Sanayi tesisleridir.

¹²⁶ Tablo Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden istifade edilerek oluşturulmuştur.

3.5. ÇERKEŞ PANAYIRI

3.5.1. Adlandırma

Çerkeş, Tosya, Gerede bölgeleri İpekyolu üzerinde ticari bir hat çizmekte olduğundan panayır yönüyle bu bölgelerle nispeten aynı özelliklere sahiptir. Nitekim Gerede bölgesinde panayıra “mayha” denilmekte iken Çerkeş’te de “mayha” kelimesi ile “deri” kelimelerinin panayır yerine kullanıldığını görmekteyiz: “Biz eskiden panayır demezdik. Mayha derdik. Mayhaya gidiyoruz derlerdi eskiden. Panayır manayır bilmezdik. Mayha dedim mi dört gözle beklerdik...” (Yüksel, 2016). Ancak gerek arşiv belgelerinde gerekse bu bölge ile ilgili çalışmalarda mayha kelimesinden çok panayır kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz. Arşiv belgelerinde yer alan bir kayıta, panayır; “Çayır Panayırı” olarak adlandırılmıştır: (Ek 23).

Kengiri panayırını müteakiben sekiz gün devam iden fakat Gerede'de kurulmakta olan mahiyetiyle aynı zamana tesadüf ettiği üzere Çerkeş kasabasında Çayır panayırı namıyla her sene bir panayır küşadı hususu 7 Saferü'l-hayr sene 215 tarihli ve 620 numaralı tezkire-i devletleri üzerine şura-yı devlet kararıyla bi'l-istizan irade-i seniyye-i cenab-ı hilafet penahi şeref-müteallik buyurulan, tasdir olunan ferman-ı âli leffen savb-ı devletlerine tesyar kılınmış olmağla ahval ve emsaline tevfikân iktizasınca ifasına himmet buyrulması babında (BOA.BEO.001253.093924.001).

3.5.2. Zaman–Süreç

Çerkeş’te kurulan panayır, Yapraklı panayırından yaklaşık bir hafta sonra kurulmaktaydı. Daha sonra Tosya, Eskipazar ve Gerede boyunca bir hat çizecek olan panayır yaklaşık bir hafta boyunca faaliyetlerine devam ederd. Kimi zaman panayırın 2 ya da 3 gün sürdüğü söylenmektedir (Yurtoğlu, 2016). Yukarıda bahsi geçen belgeden hareketle (Ek 23) panayırın Nisan ayında kurulduğu söylenebilir. Tarihî İpek Yolu güzergâhı üzerinde olan Yapraklı, Tosya, Gerede ve Çerkeş bölgelerinde panayırların birbiri ardınca kurulduğu ve tarihlerin de ona göre ayarlandığını söylemek mümkündür. Nitekim yukarıdaki belgede Gerede panayırı ile aynı tarihe denk gelmesi üzerine panayırın tehiri ile 8 gün sürdüğüne yönelik bilgiler bulunmaktadır. Çerkeş panayırının kurulmasına

yönelik iznin 1898 yılında alındığı ve “Çayır Panayırı” adıyla 8 gün boyunca kurulacağına dair bilgiler¹²⁷ de mevcuttur (Türkoğlu, 2008: 157).

Panayırın açılış zamanı ve süreleri her sene resmi yazı ile makamlara bildirilmektedir. Bu beyanlardan birinde panayırın Eylül ayında açılacağına ilgili makamlara bildirildiği yer almaktadır (BOA.DH.MKT.00555.00082). Çerkeş'te kurulan panayırın emniyet içerisinde bittiği ile ilgili arzın yapıldığı bir belgede düşünülen tarihe göre Hicri 1321, Miladi 1903 yılında panayırın Kasım ayında sona erdiği bilgisi mevcuttur (BOA.DH.MKT.00792.00026). Bu belge ve bilgilerden hareketle panayırın günleri ve süreleri, ticari güzergâh üzerinde kurulan ya da kurulacak diğer panayırların durumlarına bağlı olarak her sene değiştiğini ve ilan edildiğini söyleyebiliriz.

Panayırın en son ne zaman kurulduğuna yönelik elimizde belge olmamakla birlikte sözlü kaynaklardan elde edilen bilgilere göre (Yurtoğlu, 2016) 1960'lı yıllardan sonra panayır tekrar kurulmamıştır.

3.5.3. Mekânı ve İmarı

Panayırın kurulduğu yerle ilgili kaynaklarda somut herhangi bir bilgi olmamakla birlikte, sözlü kaynaklardan edinilen bilgilere göre Çerkeş ilçesinin girişinde (günümüzde yerleşim yeri olarak kullanılmaktadır) genişçe bir arazide kurulmuştur.

Panayır, Osmanlı Devleti döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında vakıflar aracılığı ile kurulmaktadır. Tüccarlardan alınan dükkân kiralari ve vergiler ile vakıflara para aktarılırken, panayırların sevk ve idare işi ile imarına yönelik masraflar karşılanmış olmaktadır. Özellikle Çerkeş'te Hicri 1326, Miladi 1908 yıllarında ve sonrasında bölgede faaliyet gösteren Sultan Murad Cami ve Vakfı bünyesinde yer alan dükkânların kiraya verilmesine ilişkin arşiv belgelerinden hareketle (Ek 24) panayırın mekânı ile sevk ve idaresine yönelik tespitler yapılabilir:

¹²⁷ Bu bilgi Kastamonu Vilayet Gazetesi'nde de yayınlanmıştır: Kastamonu Vilayet Gazetesi, 6 Nisan 1898 No: 1236.

2 Teşrinisani. Cevabdır. Çerkeş kasabasında Sultan Murad Camii şerifi tahtında dekakiin üç yüz yirmi altı senesi panayır icarı için tanzim kılınan müzayede kaimeleri mevki icraya vaz olmuş iken Hidayet Bey Vakfı mütevellisi tarafından talik olunan kilitlerin fek edilememesinden naşi mezkûr dükkânlar tahliye kılınmadığı cihetle olunacak muamelenin istizanı bildirilmiş ise de melfufen iade kılınan mezkûr kaimelerde imzaları muharrer kesandan (kişiler) bedeli müzayedenin talebiyle vermekten imtina eyledikleri takdirde iş bu zarar ve ziyanında müteveli i mezmure esnayı muhakemede tahsili hususunu iddiada bulunmaları lazım geleceğini cevaben işarla hâsıl olacak neticenin enbası lüzumu beyan olunur Fi 20 Kânunuevvel 326 Çankırı evkaf memuru (Ç.A.M.A. 7.314.1.).

Panayır için icara verilen dükkânların caminin altında olması panayır mekânının burası olduğu ya da merkezden açık alanlara uzanan geniş bir alanda kurulduğu şeklinde değerlendirilebilir. Ayrıca kira işlemine dair belgelerden hareketle panayırın imar ve idaresinin yöntemi de ortaya çıkmış olmaktadır (Ek 25):

Hülâsa Sultan Murad Vakfı'ndan olup panayırda icara verilen dekakinin mikdar-ı icarıyla müste'cirlerinin esamisinin mübin defterinin sene i hal mazbatasıyla beraber irsaline dair. Cennetmekân Sultan Murad Han-ı rabi-i tabşirah hazretlerinin Çerkeş kasabasında kâin musakkafat ı mevkufetinden olup üç yüz yirmi beş senesi küşad olunan panayırda icara verilen dekakinin mikdar-ı icarıyla müste'cirlerinin esamisini mübin bir kıt'a defteriyle rüsumat-ı mütenevyanın sene-i hal-i ihale mazbatasının sürat-ı irsali siyakında (sibakında) şikka-ı terkim kılına. Fi 14 Teşrinievvil 325. Çankırı Evkaf Müdürü Esseyyit Ahmet bin Raşit (Ç.A.M.A. 11.550.1).

Son dönemlerde panayırın imarına ilişkin bir diğer bilgi de panayırın panayır ağalarına toptan satılarak gelir elde edilmesi şeklindedir:

Haa bak bi de şu var. İşte bu panayırı kurduk. Muhtar der ki içinizde bu panayırı alabilecek içinizde kim var? İşte o anki panayırın masraflarını hesaplar işte mesela Recep abi ağadır ya der ki 3 bin liraya ben panayırı aldım. 3 bin lirayı köye verir. Köyden, köy sandığından oraya bişey gitmez bütün paralar Recep Abi'nin olur. 2,5 lira olur, 4 lira olur o onun sorunu ama köy sandığına 3 bin lira nakit olarak girer. Zarar da eder, kar da eder. Ona panayır ağası derler ama genelde ağa derler (Yurtoğlu, 2016).

4. BÖLÜM

ÇANKIRI-YAPRAKLI PANAYIRI

4.1. BAĞLAMSAL ÇÖZÜMLEME

4.1.1. Yapraklı Hakkında Genel Bilgiler

Çankırı'nın kuzeyinde yer alan ve en itibarlı dönemini panayırın kurulduğu dönemlerde yaşayan Yapraklı ilçesinin asıl adı arşiv kayıtlarında “Tuht” olarak geçmektedir. Tuht adının nereden geldiği ile ilgili oldukça fazla görüş bulunmaktadır. Panayır ile ilişkilendirilen görüşlerden birinde; ilçede kurulan panayır dolayısıyla Farsça “yığınak, yığınak yapılan yer, toplanılan yer” anlamında kullanılan “tude” ve “but” kelimelerinden geldiği savunulmaktadır (Bayhan vd., 2009: 3). Çankırı fethedildiği zaman Karatekin Bey'in burayı taht merkezi olarak kullandığı ve adının zamanla Tuht olarak değiştiği rivayetlerinin yanında yöre halkı tarafından farklı bir inanış söz konusudur:

Şimdi burasının esas ismi Tuht. Yapraklı sonradan oranın adını almış. Tuht demek yani derlermiş ki mesela 'ya bizden erken gidersen panayıra, ordan bize yer tut derlermiş.' Tuht kelimesi ordan kalmış. Yani bize de yer tut derlermiş. İlçenin esas ismi ordan kalma yani (Şerifoğlu, 2016).

XVI. yüzyılda Çankırı nahiyesine bağlı bir köy olan Tuht (Yapraklı) (Kankal, 2009: 45), sınırları içerisinde bulunan Yapraklı dağında kurulan panayır dolayısıyla Yapraklı olarak anılmaya başlanmıştır. Esasında yerleşim yerinin adı Tuht, panayır yapılan yerin adı orman ve yapraklı ağaçlardan mülhem Yapraklı olarak anılmakta iken, zamanla Tuht adı yerine Yapraklı adı kullanılır hale gelmiştir. Bölgenin adı ile ilgili bir diğer görüşe göre; Yaparlı – İparlı Oğuz boyunun Yaparlık adındaki kolunun bu bölgeye yerleşmelerinden dolayı Yapraklı adını alabileceği şeklindedir (Uslu, 2005: 496).

Gerek derlemelerimizden hareketle gerekse belgeler üzerinden tespitlerimize göre; bugün Yapraklı olarak anılan bölge daha önce panayır için gelen tüccarların dinlenmek ve konaklamak için kullandıkları bölgedir. Zamanla yerli

ve yabancı tüccarlardan burada konaklayanlar daimi kalmaya karar vermiş ve Yapraklı bölgesi yerleşim yeri halini almıştır.

Her sene burda panayır kurulur. Alım, satım ticari işler. İlk önce dışardan gelen şeyler (tüccarlar) burda konaklarmış. Bir gün kaldıktan sonra yukarı Yapraklı dağına çıkar, panayır kurulmuş. Burda bir gün evvel gelirler burda gecelerler, ondan sonra sabahın erkenden oraya, zaten orası 5 km. (Şerifoğlu, 2016).

XVI. yüzyılda; Çankırı (Merkez), Tosya, Kurşunlu, Kalecik, Ilgaz (Koçhisar), Kargı, Milan ve Orta (Karı pazarı) gibi nahiyelerden müteşekkil Çankırı iline 1580 tarihinde Tuht (Yapraklı) eklenmiştir. Daha önce bu bölge, Çankırı Merkez nahiyesine bağlı kasabalardan biri olarak idari taksimatta yerini almaktaydı (Kankal, 2009: 20 – 22). 19 yüzyılda Tuht (Yapraklı) ilçesine bağlı 55 köy bulunmaktaydı (Elibol, 2008: 28). 1870 yılında kaza merkezi olan Yapraklı'ya 1941 yılı itibariyle Akyazı, Alaçat, Aşağı Badiğin, Ayiseki, Bademçay, Bapsa, Bayır Akseki, Bayırzade, Belibedir, Beştut, Bütet Akseki, Buğay, Buluca, Çağabey, Çakırlar (ve Kara Köçek), Çiçek, Davutlar, Doğan Bey, Gürmeç, İncik, İğdir, Kabut, Karacaözü, Kavak, Kayacık, Kaymas, Kivçak, Kırzeyve, Kirliakçe, Kullar, Müsellim, Samiri (Samburu), Sarıkaya, Sazcağız, Sofuoluğu, Şeyhosman, Topuzsaray, Ünür, Yapraklı (Bucak merkezi), Yaka, Yenice, Yukarıyava, Yukarıbadiğin, Yüklü ve Zekeriya köyleri ile birlikte irili ufaklı 26 daha köy bağlanmıştır (Üçok, 1941: 108). 1926 yılı verilerine göre ise; Yapraklı'da 3 mahalle, 344 hane bulunurken, 1955 yılında çıkarılan kanunla Belediye ve idari teşkilat yeniden yapılandırılarak yaklaşık üç yıl sonra Çankırı'ya bağlı ilçe haline gelmiştir (Bayhan vd., 2009: 5).

4.1.2. Fiziki ve Coğrafi Çevre

Yapraklı; Orta Kızılırmak havzasının kuzeydoğusunda yer almakta olup, Çankırı il merkezine 32 kilometre uzaklıktadır. Kuzeyinde Ilgaz ve Tosya,¹²⁸ batısında Çankırı Merkez ilçe, doğuda ise Bayat ilçeleri ile çevrili olan Yapraklı, yaklaşık 719 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir (Bayhan vd., 2008: 5).

¹²⁸ Günümüzde Kastamonu iline bağlıdır.

a) Yeryüzü Şekilleri

Yapraklı'nın ortalama yüksekliği 1000 metrenin üzerindedir. Bu nedenle Acı Çay vadisi dışında kalan bölgeler genellikle engebeli, çoğu ormanlarla kaplı bir yapıya sahiptir (Bayhan vd., 2008: 5). Özellikle Yapraklı Dağı; karaçam, sarıçam, köknar ve ardıç gibi birçok ağaç türüyle zengin bir ormanlık alandır. Yapraklı Dağı ile birlikte Erikli, Sarıkaya ve Engine dağları da yine ormanla kaplıdır. Bazı araştırmalarda Yapraklı'da volkanik kayaların çok olduğu tespit edilmiştir (Üçok, 1941: 56).

Yazın oldukça kurak geçen bölgede, genellikle çayların kurduğunu ya da su seviyelerinin azaldığını söylemek mümkündür. Bölgede Acı Çay, Çakırlar çayı, Kullar çayı, Kızıl Çay, Uludere, Kızıldere, Değirmen deresi gibi irili ufaklı çaylar bulunmaktadır.

Yüksek dağların ya da engebeli arazilerin olduğu Yapraklı'da irili ufaklı birçok yayla bulunmaktadır. Teknekaya (Küçük Yayla), Sarıkaya, Yukarıöz, Aşağıöz ve Sarıçiçek yaylarıyla birlikte, yaklaşık 1650 metre yükseltiyeye sahip Büyük Yayla, bölgenin cazibe merkezlerindedir (Bayhan vd., 2008: 5). Bu yaylalardan başka bölgede Kaş yaylası, Panayırtepe, Karatepe, Asarcık yaylası, Yan yaylası gibi nispeten daha küçük yaylalar da bulunmaktadır.

b) Yer Altı Zenginlikleri ve Ekonomi

Bölgenin genel olarak tarım ve hayvancılıkla geçindiğini nazarı itibara alacak olursak; yer altı zenginliklerinden ya da bu anlamda kurulmuş bir endüstriden bahsetmek oldukça zordur. Ancak bölge bütünüyle yer altı zenginlikleri yönünden fakir de değildir. Bölgesel araştırmalarda Yapraklı ilçesine bağlı Müsellim köyünde maden kömürü yönünden zengin yatakların olduğundan bahsedilmektedir (Üçok, 1941: 81). Ancak bu maden kömürü yataklarından gerektiği gibi istifade edilemediği hem 1941'li yıllarda hem de günümüzde aşikârdır. Armutlu köyünde bakır madeninin de bulunduğu fakat bu madene yönelik bir çalışma yapılmadığı için Yapraklı halkı, endüstriyel anlamda bakır

madeninden istifade edememiştir (Üçok, 1941: 81). Maden Teknik Arama Kurumu tarafından yapılan çalışmalarda elde edilen bulgulara göre bölgede bin yıl ya da daha önce bakır işlendiği tahmin edilmektedir. Ayrıca Yapraklı merkez ve çevre köylerde alçı taşı, kömür ve tuz madenleri de bir bakıma bölgenin istifade edebileceği madenler olarak işlemeyi beklemektedir.

Tuz madeni yönüyle zengin olan Çankırı'nın bu özelliğinden Yapraklı da nasibini almıştır. Nitekim Şeyhosman köyünde göl tuzu çıktığı ve bundan ciddi istifade edildiği belirtilmektedir. Yapraklı'da taşlar arasında oldukça fazla bitki ve hayvan fosilleri ortaya çıkmıştır: "Yapraklı'dan getirtip halkevi müzesine hediye ettiğim 12 adet fosil arasında 1 tane midye cinsinden 'kardium galatına' ile muhtelif büyüklükte ve istiridye cinsinden 'kardita' fosilleri vardır (Üçok, 1941: 50, 58).

Kavak içmesi adı verilen, Yapraklı merkeze bağlı Kavak köyünde soğuk, ekşimsi, kohlen dioksitten zengin, bi karbonatlı bir sofraya suyundan bahsedilmektedir (Üçok, 1941: 79).

4.1.3. Tarihi, Sosyal ve Kültürel Çevre

Kültür tarihi yönüyle oldukça eski olan Yapraklı'da herhangi bir muhafaza gayreti olmamasına rağmen günümüzde de birçok harabenin veya tarihin mekânın kalıntılarını bulmak mümkündür. Bu yönüyle gerçekleştirilen çalışmalarda Topuzsaray ve Yüklü köylerinde harabeler tespit edilmiştir.

Yapraklı ilçesinin Karacaözü köyünde yaklaşık 256 metrekarelik bir alanı kaplayan ve yaklaşık beş yüz yıllık bir tarihe sahip "Koca Meşe" sosyal ve kültürel çevrenin oluştuğu önemli anıt ağaçlardandır.¹²⁹

Yapraklı'nın sosyal ve kültürel yapısının temel dinamiklerini külliye oluşturur. Şuca Bey Külliyesi adıyla anılan, ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı tam olarak bilinmeyen külliye, Yapraklı ilçe merkezinde Kalekapı denilen mevkide bulunmaktadır (Resim 32). 1579 yılına ait bir tahrirde Hatuniye

¹²⁹ Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi, çalışmamızın "Anıt Ağaçlar ve Etrafında Teşekkül Eden Efsaneler-Koca Meşe" adlı bölümünde yer almaktadır.

İmaretî Vakfı'na devredilen ve Tuht köyünde bulunduğu bilgisi verilen mahallelerden birinin adı "Mescid-i Şuca Bey" adını taşımaktadır (Bayhan vd. 2009: 11). Bu bilgiden hareketle külliye'nin tarihi XVI. yüzyıla kadar dayandırılmaktadır. Bunun yanında bölgede çok sayıda cami, medrese, tekke ve türbe bulunmaktadır.

a) Nüfus

1580 yılında Çankırı'ya bağlı bir kaza haline gelen Tuht (Yapraklı) bölgesinde 1521 tarihli tahrir defterinde yer alan bilgilere göre 160, 1579 tahririne göre ise 254 hane bulunmaktaydı (Bayhan vd. 2009: 4). Bu bilgilerden hareketle Yapraklı'nın kaza olması ile birlikte nüfusunda ciddi bir artışın olduğunu söylemek mümkündür.

19. yüzyılın başlarında 55 köyün bulunduğu Yapraklı'da, 1831 yılında sadece Müslümanların nüfusunun 3642 olduğu bilgisi verilmektedir (Elibol, 2008: 32). Ayrıca bölgede 1869 yılında 57 Rum'un yaşadığı ve 1926 yılında ise toplam nüfusun (782 erkek, 723 kadın olmak üzere) 1505 kişi olduğu bilgisi mevcuttur (Bayhan vd., 2009: 5). Yapraklı'nın son 4 yıla ilişkin nüfus bilgileri ise şu şekildedir:

Tablo 23. Yapraklı İlçesinin Nüfusu¹³⁰

Yıl	Toplam	Erkek	Kadın
2016	7.790	3.736	4.054
2015	7.796	3.730	4.066
2014	8.244	3.938	4.306
2013	8.639	4.177	4.462

Tabloda yer alan nüfus bilgilerinden de görüldüğü üzere, bölgenin sürekli düşen bir nüfus istatistiği bulunmaktadır. Bu durumun nedenlerinden en önemlileri şüphesi ki ekonomik nedenler ve istihdama yönelik yatırımların azlığıdır. 2016

¹³⁰ Tablo Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden istifade edilerek oluşturulmuştur.

yılında hemen hemen nüfusun aynı olduğu görülmekte iken, Yapraklı'da henüz 2013 yılına ait nüfus yoğunluğuna ulaşamamıştır.

b) Eğitim

Salnamelerde yer alan bilgilere göre Tuht (Yapraklı) bölgesinde Müslüman ve gayrimüslim mektepleri 1869'lu yıllarda faaliyetlerine devam etmekteydiler. Cumhuriyet'in ilanından sonra ise bölgede 17 adet mektebin olduğu bilgileri mevcuttur. 1926 yılında mektep sayısının azaldığı ve 17 olan mektep sayısının 6 sınıflı bir mektebe kadar düştüğü görülmektedir (Bayhan vd., 2009: 4-5). Hâlihazırda ilçede faaliyet gösteren bir "Çok Programlı Anadolu Lisesi", iki ortaokul, beş ilkokul ve özel öğrenci yurdu bulunmaktadır.¹³¹

4.2. YAPISAL ÇÖZÜMLEME

XVIII. yüzyılın gerek ticari gerekse kültürel anlamda en meşhur ve önemli panayırlarından biri olan Yapraklı panayırının ilk defa ne zaman kurulduğu bilinmese de Selçuklu dönemlerine götürülebilecek kadar eski bir panayır olduğu tahmin edilmektedir (Baykara, 2000: 125). Bazı kaynaklarda ise panayırın Ortaçağ'da kurulmaya başladığını ifade etmektedir (Onay, 1933: 7). Tarih olarak XV. ve XVI. yüzyıllara rastlayan dönemde ise "Zile Panayırı" ile "Yapraklı Panayırı" olarak belirtilen iki önemli panayırın varlığı bilinmektedir. Osmanlı panayırlarının incelendiği bir çalışmada Yapraklı panayırının Zile, Amasya, İzmir, Balıkesir bölgelerinde kurulan ve devlet tarafından imar ve idaresi sağlanan büyük ölçekli yedi ulusal panayırdan biri olduğu bilgisi verilmiştir (Şen, 1996: 11).

Kâtip Çelebi; Tuht kasabasında yaylada büyük bir pazar kurulduğundan bahsetmektedir. Bu pazarda daha önce görülmemiş güzellikte sular ile bol miktarda astar (giysi) ticaretinin yapıldığını vurgulamaktadır (Kâtip Çelebi, 2009:

¹³¹ Veriler Yapraklı İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nden alınmıştır.

647). Ayrıca Çankırı ile ilgili bir çalışmada panayır ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

Tarihin çok uzun senelerinden beri kaydettiği panayırlar arasında Çankırı panayırlarının şöhreti pek şayidir. Yapraklı panayırının çok eskiliğine işaret olarak elimize geçen ve altı asır evvel yaşamış olan Kaygusuz Abdal'ın bir şathiyatının şu parçasını yazmayı muvafık buldum:

Gider Yapraklı'ya alırım tosun

Boyunduruk bilmez, acemi olsun

Müşteri gelince semizce bulsun

Bazı bilmezlere torlak satarım (Hacı Şeyhoğlu, 1932: 142).

4.2.1. Adlandırma

Yapraklı panayır, gerek ticari gerekse kültürel anlamda uluslararası nitelikte bir panayır olduğu için kurulduğu bölgeyi cazibe merkezi haline getirmiştir. Zira asıl adı Tuht olan bu günkü Yapraklı ilçesi, panayırın kurulduğu bölgenin adını almış ve Yapraklı olarak anılır olmuştur. Panayırın kurulduğu bölgede uzun yapraklı ağaçların olması, bölgeye Yapraklı adını vermiştir (Şehitoğlu, 2016). Bu alanda kurulan panayır da “Yapraklı Panayır” olarak isimlendirilmiştir. 1932 yılında yayınlanan Duygu Gazetesi'nde Tuht ve Yapraklı panayır hakkında şu bilgiler verilmiştir:

Kankırı'dan şarka meyille, cenubu Tosya ve Koçahisar¹³² vasati muhazatında kûhi kôs içinde önü düz, etrafı kûhistan bir yüksek mahalde; cevanibi bağ ve bağçe-i İslamiye,¹³³ topraktan bir muhtasar kal'ası ve camii vardır. Ve kaza-i kasaba üzerinde, bir mürtefice yaylakta (Yapraklı pazarı) nam mahalde yıl pazarı durur ve mahal-i mezburda binazir sular vardır ve ekseriya ester (astar-elbise) alınup satılır (Onay, 1932: 3).

¹³² Çankırı'nın Ilgaz ilçesinin eski adıdır (Koçhisar).

¹³³ Bu bilgiye şu dipnot düşülmüştür: “Bu günkü ismi Yapraklı nahiyesi olan Tuht'ta vaktile birkaç da Rum ailesi vardı. Bunların o zamanlarda da bağ ve bağçe sahipleri olmadıkları anlaşılıyor. Zaten son zamanlarda bile bu Rumlar çok fakirlerdi”

4.2.2. Zaman – Süreç

Yapraklı panayırı, Eylül ayında ve ürünlerin hasat mevsiminin geldiği döneme rast gelecek şekilde düzenlenmiştir. Panayır; özellikle ayın Bedir (Dolunay) halini, aldığı zamanda kurulmuştur. Cuma namazını müteakiben başladığı, Pazar akşamına kadar iki buçuk gün kurulduğu, ertesi gün Çankırı merkezine gittiği ve Salı gününden ertesi hafta Çarşamba akşamına kadar devam ettiği bilinmektedir (Onay, 1930: 7). Panayırın zamanı ile ilgili Ömer Şehitoğlu şu bilgileri vermektedir:

Bu panayırın birkaç özelliği var. Ayın dolunay olduğu dönemde kurulur. Dolunay on beşinde olur. Gece ayın ışığından faydalanmak için ayın hareketine göre ayın 13'ü 14 15 16 17 18 hiç ışık yakmadan sabaha kadar aydınlık içerisinde insanları ve malları koruma kollama ve emniyet için bu günü tercih ediyorlar. Ağustos ayının son haftası ya da Eylül'ün son haftası panayır kurulmaktadır. Yani dolunaya denk gelecek şekilde. Her sene aynı olmuyor. 10 gün fark ediyor. Eylülün son haftası üzümler ve meyveler çıktığı için sonbahar tercih ediliyor. Bahar mevsimine geçişte soğuk olur da, yazdan sonbahara geçişte soğuk olmaz. Bizim yayladan inişimiz ekimin son haftasıdır. Yani Eylül, Ekim'de biz yayladayız (Şehitoğlu, 2016).

Arşiv belgelerinde panayır tarihi ile ilgili; “Beher sene Kengiri’da küşâd olunmakta olan Yapraklı panayırı şehr-i Safer-ül-hayr’ın on dokuzuncu günü küşâd olunmuş...” (Türkoğlu, 2008: 159) denilerek panayır tarihine not düşülmüştür. Başka bir belgede panayırın kurulduğu tarih ve mevsim ile ilgili net bilgiler paylaşılmıştır (Ek 21):

Her sene küşadı mu’tad olan Kengiri ve Yapraklı Dağı panayırının Eylül’ün on birinci Cuma ve Kengiri panayırının dahi on altıncı çarşamba Günleri açılacağına dair Kastamonu vilayetine? beher sene defterdarına 27 numara 214 tarihli telgrafname sadr-ı ali... İrsal kılınmıştır. Bu babda emr-u ferman hazret-i men lehül emrindir (BOA.DH.MKT.02090.00031).

4.2.3. Mekânı ve İmarı

Panayır yeri muhtelif kaynaklarda “Yapraklı Yaylası, Panayır Tepe veya Doruk” olarak geçmektedir (Hacı Şeyhoğlu, 1932: 142, Bayhan vd., 2009: 46). Kaynaklarda bu bölgenin Çankırı’ya 6 saat Yapraklı’ya ise bir saat mesafede olduğu belirtilmektedir (Hacı Şeyoğlu, 1932: 142). Ancak bu rakamların yürüme

mesafesi olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü panayır kurulan mekân, ilçe merkezine yaklaşık 8 kilometre, Çankırı merkeze ise araçla 1 saatlik mesafededir. Etrafı ormanlarla çevrili yüksekçe bir yerde düz bir arazi üzerine kurulan panayır; “Namazgâh” adı verilen yüksekçe bir yerde kılınan toplu Cuma namazı sonrası yapılan dua ile açılmaktaydı (Üçok, 1941: 153, Onay, 1933: 5).

Panayır yerinde yüksekçe bir yer vardı. Namazların kılındığı namazgâh denilen bir yer vardı. Bir de müezzinin ezan okuması için bir yer vardı. Müezzin direği ya da müezzin sütunu gibi (Şerifoğlu, 2016). Burada kalabalıkta namaz kılmak için çeşmenin üstünde seki halinde açık hava mescidi vardı. Namazgâh denilmektedir. (Şehitoğlu, 2016).

Panayır alanında “Kırk Pınar ya da Kırk Çeşme” adı verilen tatlı su pınarlarının¹³⁴ yer aldığı gerek yazılı kaynaklarda (Hacı Şeyhoğlu, 1932: 142) gerekse sözlü kaynaklarda özellikle vurgulanmaktadır: “Burada bir de kırk çeşme vardı. Hatırlıyorum ben yakın zamanda. Kırk tane musluk vardı hepsinden de su akardı geniş ağaç oluk vardı” (Şehitoğlu, 2016). Namazgâh adı verilen (Resim 28) yaklaşık yarım metre yüksekçe yerin 200 metre kadar uzağında panayır alanı yer almaktadır. Bugün de hâlâ duvar ve dükkân izlerine rastladığımız (Resim 29) bu alanda 999 adet dükkânın olduğu yazılı ve sözlü kaynaklarda vurgulanan bir diğer özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.¹³⁵ Bu dükkânların yanında alanın muhtelif yerlerinde kurulmuş çadırların da olduğu rivayet edilmektedir. Alana kurulan dükkânların ve panayır alanının da kendine göre ayrı bir taksimatının yapıldığını görmekteyiz. Nitekim uluslararası bir panayır olan Yapraklı panayırına; Halep, Mısır, Bağdat, İran, Kafkasya, Irak, Şam, Hint, Fas ve çevre illerden birçok tüccarın kervanla geldikleri ve alana kendilerine ayrılan kapılardan girdikleri rivayet edilmektedir:

Atlarla develerle katırlarla bu şekilde yani kervan geliyordu. Mesela Mısır’dan gelen Mısır kapısından girerdi. Şam’dan gelen Şam kapısından girer, İstanbul’dan gelen İstanbul kapısından girerdi. Burada toplansa bile herkes kendi kapısından girerdi içeri. Vatandaş bilirdi yani burası Şam’dan gelmiş, burası İstanbul’dan gelmiş, burası Mısır’dan gelmiş, ona göre alışverişini yapardı (Şerifoğlu, 2016; Şehitoğlu, 2016; Kale, 2016; Susam, 2016).

¹³⁴ Bölgede yaptığımız incelemelerde bu çeşmenin artık olmadığı, mevcut suyun Belediye tarafından ilçeye dağıtıldığı tespit edilmiştir.

¹³⁵ 999 adet dükkânın yer aldığına ilişkin bkz: (Hacı Şeyhoğlu, 1932: 142, Onay, 1930: 7, Türkoğlu, 2005: 159, Bayhan vd., 2009: 46, Sargin, 2014: 70).

Panayır alanının ülke isimlerine göre taksim edildiği ve her ülkenin kendi kapısından girdiğine yönelik şu bilgiler verilmektedir:

İcare verilen 999 dükkânı vardı. Lodos tarafında Halep, Mısır kapıları, gün doğdu tarafında Bağdat, İran kapıları, poyraz tarafında İstanbul kapıları bulunduğunu bu kapılardan civardaki şehirlerin kârvânları geldiği, kârvânların çıkardığı kös, çan sadaları gökleri kapattığı ihtiyarlarca hâlâ hikâye edilmektedir (Hacı Şeyhoğlu, 1932: 142).

Çankırı'da 1923 ve 1927 tarihleri arasında yayınlanan "Halk Yolu Mecmuası"nda (Cansız, 2014: 103) panayır mekânının bütün ayrıntıları kendine has sanatlı bir üslupla şu şekilde aktarılmıştır:

Semaya ser çekmiş, sal-dîde çınarlarla çevrilmiş lale, susam, papatya çiçekleriyle müzeyyen yeşil bir ovanın kıblesindeki tepeciğin dibinde bir vaz'ı vakurane ve dîndârâne ile dinlenen taştan yapılmış bir minber, dört tarafı çakıl taşlarıyla örülmüş büyük bir namazgâh, sağ tarafında lâ-yuad feleklerin sâ'atlerce akittiği halde duyunu bitiremediği bir çeşmenin arkasında temâşâ-gîrânı günlerce velen ve hayrete gark eyleyen çam dallarından ma'mul üzerleri purlarla örtülmüş yirmi sıra üzerinde muntazam bir surette dizilmiş 999 dükkâncıklar, arka tarafında yine çam dal, purlarıyla muhat kahve, hanlar, hayvan pazarı.

Panayır alanında yaptığımız incelemelerde bugün bile dükkânlardan kalma taş ve moloz parçaları ile dükkân taksimatına dair izleri görmek mümkündür (Resim 30). Panayıra giden yol, Yapraklı ilçe merkezinde Kalekapı (Resim 32) denilen mevkiden geçmekteydi. Buradan geçmeden panayıra gitmek mümkün değildi. Buradan geçen kervanlar, orman içerisinden patika bir yolu takip ederek (günümüzde asfaltlı araç yolu) panayır mekânına ulaşırlardı. Panayır alanından Yapraklı merkezi görülmektedir (Resim 33).

4.2.4. Ticaret ve Emtia Çeşitliliği

Genel kanaatler ve belgelerden hareketle Selçuklu döneminden Cumhuriyet'in ilanının ilk yıllarına kadar Yapraklı panayırı, Anadolu'nun ticari ve ekonomik yönüyle lokomotif pazarlarından biri olmuştur. Bunun en önemli nedeni, Sinop – Konya – Antalya üzerinden Karadeniz'i ve Akdeniz'i birbirine bağlayan kervan yolunun üzerinde olmasıdır (Türkoğlu, 2008: 158, Onay, 1933: 6–7).

Yapraklı panayırının kurulduğu bölge tarihî İpek Yolu'nu takip eden ticaret yolu olması ve ticaret yollarının kesiştiği noktada olması yönüyle oldukça cazip bir bölgedir:

Bu Çankırı'dan gelip giden yol (Resim 31) Buradan önce bu ticaret yolu; Konya, Kırıkkale, Kalecik, Çankırı, Tuht, Yapraklı, Tosya, Kargı, Boyabat ve Sinop'a doğru gitmektedir. İpek yolunu takip ediyor yani. Buradan ipek yoluna iniyor. İstanbul'dan, İzmit, Adapazarı - Hendek, Düzce, Bolu, Gerede, Eskipazar, Çerkeş, Kurşunlu, Ilgaz eski ismi Koçhisar, Tosya, Kargı, oradan yukarıya çıkıyor; Boyabat, Sinop. Bu ipek yolunun kesiştiği nokta Tosya. Doğu'ya giden yol Kargı'dan sonra Osmancık. En kestirme İpek yolu buydu. Bir diğeri de Sinop'tan Konya'ya geçen kervan yoludur, katırcı yoludur burası. Çankırı, Kalecik, Keskin'den direk Konya'ya gidiyor. Buradan Batı'ya giden ikinci bir yol var. Küçük yaylanın üzerinden Handırı'ya (Dereçatı) gider. Buradan vadinin içinden giden yol İskilip'e gider (Şehitoğlu, 2016).

Panayırdaki emtia yönüyle giysi ve yükte hafif pahada ağır eşyaların daha çok satıldığını söylemek mümkündür. Farklı ülkelerden gelen nadide kıyafetler, kumaşlar ve süs eşyaları, kendilerine ayrılan kapıdan giren tüccarların panayır alanlarında farkındalık oluşturmak adına ortaya koydukları farklı uygulamalar panayır ticaretinin canlılığını ve cazibesini göstermektedir. Nitekim Halk Yolu Mecmuası'nda (Cansız, 2014: 104) ticari canlılık şu şekilde ifade edilmiştir:

İlk günü oldu mu bir bakarsın şark tarafından bir duman kalkmış, semâya direk direk olmuş. Yüzlerce develerin üzerlerine binmiş kucaklarındaki köslerin çıkardığı velveleleriyle gelen Şam kârbânı. Garbdan katırların ve nakurdaklarının gürültüleri ile gelen İstanbul'un tüccarları. Cenûbdan önlerinde çift nakkâre, dünbelek sesleriyle sülün gibi atlara binmiş eyaletin kır serdarı.¹³⁶ Şimalinden gelen önlerinde davul zurnalarla ellerindeki hayvanât-ı vahşiyeleri çekerek tâife-i Kibtıyân der-Rumeli, kır serdarı tarafından gösterilen mahallere göçlerini indirirler. İlk günü herkes istirahatatta, ikinci gün alışveriş başlar. Ama ne alışveriş! Hazine parçalanır, altınların tıkırtısından, gümüşlerin şıkırtısından, atların kişnemesinden, develerin bağırmasından, koyunların melemesinden kulaklar tıkanır. Cuma namazını müte'akib herkes toplanır. Milyonlarca altın paralar,¹³⁷ bir taraftan öbür tarafın cebine. Eğer bu üç gün zarfında ihtiyacını te'min edemezsen gelecek seneye kadar vay haline!

¹³⁶ "Kır Serdarı" bizzat devlet tarafından görevlendirilmiş, panayırın ve kervanların güvenliğinden sorumlu muhafızdır. Bu konu ile ilgili ayrıntılar, bu bölümde "Güvenlik" başlığı altında incelenmiştir.

¹³⁷ Derleme yaptığımız kaynak kişilerin çoğu, şu anda bile panayır alanından altın çıktığını, arandığı takdirde bulunabileceğini söylemiştir. Bunları söyleyenler, yakın zamanda kendilerinin de bu altınlardan bulduklarını ifade etmişlerdir (Şehitoğlu, 2016, Susam, 2016; Kale, 2016).

Alışverişin başlaması için mutlaka kervanların sonunun kesilmesi gerekirdi. Nitekim son kervanın gelmesi ile alışveriş başladı. Ancak bu kervanın gelmesi öğle sonunu bulmakta, bu nedenle öğleden sonrayı geçkin bir vakte kadar kat'iyyen alışveriş yapılmamaktadır. Cuma namazı kılındıktan sonra alışveriş başlar ve 3 gün boyunca devam eder. Hacı Şeyhoğlu (1932: 145) burada Cuma namazı kılanların sayısının yaklaşık 150 bin kişi olduğunu söyler. Kadınları, çocukları ve namaz kılmayanları da dâhil ettiğimizde, coğrafi olarak küçük bir beldede ne kadar büyük bir çapta ticari hareketliliğin olduğu anlaşılacaktır: "Panayırda ticaret o kadar kârlı ki, toprak getirip altın götürüldüğüne dair söylentiler de vardı" (Şerifoğlu, 2016).

Panayır alanında yer alan dükkânların birçoğu çam dallarından ya da Tuht (ilçe merkezi) taraflarından getirilen kerestelerden yapılmıştır. Burada inşa edilmek üzere Çankırı merkezinden de kerestelerin kiralandığı ya da satıldığına dair arşiv belgelerinde çokça kayıtlar bulunmaktadır (Ek 26). Bu dükkânların yanında çadır veya tamamen açıkta kurulan tezgâhların da olduğu söylenmektedir. Panayıra gelen emtia; türlerine göre sınıflara ayrılmakta ve ona göre adlandırılmaktaydı: "Gelen, satılmak istenen malların nev'ine göre pürden yapılan çarşıların ayrı ayrı isimleri varmış: Manifaturacı arastası, Bağdat, Harput çarşısı, Acem çarşısı, At pazarı, Esir pazarı gibi" (Hacı Şeyhoğlu, 1932: 145). Bu cümleden panayıra gelen emtia çeşitliliği ile ilgili çıkarımda bulunmak mümkündür. Zira isimlendirmelere bakılacak olursa manifatura dışında esir ticaretinin de yapıldığı görülmektedir. Esir ticareti ile ilgili olarak Halk Yolu Mecmuası'nda şu bilgiler verilmektedir:

Bir tarafta âşiyâne-i sa'âdetinden ayırarak bilmem hangi zâlimin eline düşmüş, buralara kadar gelmiş olan gün değıştikçe velinimetini değıştiren insanlıktan mahrum efendisinin ufacık bir işaretime hayâtını feda etmek için canavar tabî'atlı esir tüccarlarının kurşunlu kırbaçları altında tir tir titreyerek gûyâ terbiye edilen siyah fakat sevimli Sudan'ın Habeş'in evlâdları, bir tarafında hangi zâlim erkeğin beş dakikalık zevkinin tatmini için işvebâzlıktan, hilebazlıktan ta'lim olunmuş Mısır'ın, Yemen'in aslen saf ve nezih nur topu gibi cariyelerinin alım-satım tüccarlarının mahalli (Cansız, 2014: 104).

Yukarıdaki bilgilerden hareketle panayırda kadın ve erkek köle ticaretinin de yapıldığını söylemek mümkündür. Bu konuya ilişkin bir hatırasını ve köle ticareti ile ilgili ayrıntıyı Hacı Şeyhoğlu (1932: 146) şu şekilde aktarmaktadır:

Cariye ve köle almak isteyenler esir pazarına giderler, beyazlarının fiyatları beş kise (kese) akçadan yirmi beş kise akçaya kadar fark edermiş. Cariyeden beyazları hizmetçilikten ziyade evin erkeklerine odalık olurlarmış. Çerkez kızları daha ziyade para edermiş. Siyahları çok para etmezmiş. Memleketimizde bunlardan dördüncü batın (nesil) olarak melezlenmiş aileler vardır. Bir gün babası panayırda satın alınmış Ferhat Ağa isminde bir Sudanlının oğlu meşhur kabadayılardan Mehmet Ali oğlu merhum Ahmet Ağa'yı kızdırmış idi. Ahmet Ağa sözü tok bir adamdı. Öfkelenerek:

-Olan sen kim oluyorsun? Senin babanı filance beş kise akçeye Yapraklı'da satın aldı demişti.

Panayıra gelen emtianın ve daha çok nereden geldiğini tablo halinde şu şekilde göstermek mümkündür:

Tablo 24. Yapraklı Panayırının Emtia Çeşitliliği ve Menşei

Emtia	Menşei
İpek	Hint
Şal	Acem
Halı	Acem
Kumaş	Yemen-Suriye
İnci - Mercan	Yemen-Suriye
Alaca	Tokat
Bakır	Tokat
Yemeni	Tokat
Gümüş	Gümüşhacıköy
Şal Dokumaları	Gürün
Hama	Halep
Kumaş	Harput
Ayakkabı	Harput
Bez	Kastamonu
Büyükbaş Hayvan	Çukurova-Uzunova
Küçükbaş Hayvan	Çukurova-Uzunova
Katır	Çukurova-Uzunova
Eşek	Kıbrıs-Mısır
Cariye	Sudan-Kafkasya

Bu ürünlerin yanında Çankırı'da o dönem bolca üretilen tiftik ve yünden yapılan ürünler de panayırın ana emtialarındandır. Tiftik ve yünün dokuması ve işleminin zor olduğu, bu nedenle Çankırı'dan başka bir yerde dokunamadığı söylenmektedir (Uslu, 2005: 144). Panayıra gelen manifatura, züccaciye, tuhafiye gibi ürünlerin yanında kamış kalem satan Arapların da olduğu bilgisi vardır (Başer, 1956: 111 – 112). Ayrıca mevsim itibarıyla meyvelerin bol olduğu zamana denk gelmesi nedeniyle, panayırdaki bol miktarda meyve ve üzüm satıldığı rivayet edilmektedir:

Bizim eskiden bazı ticari bilhassa ayakkabı deri mamullerini aldığımız yeri. Pirinç ve iplik konusunda ticaret yaptığımız yer Tosya, diğer emtia için de Kastamonu ile ticaret yapardık. Kastamonu buraya iki günlük yoldur. Burdan katırcılar üzümünü, sonbaharda meyvasını yükler getirir, karşı Hacettepe'yi aşacağı noktada yüksek zirvede o noktada geceliyor, ertesi gün sabah erkenden çıkıyor, öğleye doğru Kastamonu'ya iniyor. Doğudan gelen Halep, Bağdat, Orta Asya ipekleri, bakır işçiliği, taşınabilir, korunması kolay, çürümeyen, eskimeyen malların satışı yapılırdı. Buranın yerli halkı da kendi ürettikleri yufkayı, elmayı, armutu, peyniri, sütü, yoğurtu, pestili, pekmezi, mevsimine göre ne varsa satardı. Ki sonbaharda meyvaların en yoğun olduğu dönemdir (Şehitoğlu, 2016).

Yapraklı ilçesinde yaşayan aileler panayırdaki satılmak üzere sene içerisinde hazırlıklarını yapar, ürettiklerini de panayırdaki satardı. Nitekim bölgede her aile farklı bir meslekle uğraşmıştır. Kaynak kişiler bu ailelerin yaptıkları işlerle anıldıklarını, Demirciler, Bakırcılar gibi lakap aldıklarını ifade etmektedirler. Bu dükkânlar hâlihazırda (Resim 34) terk edilmiş vaziyette körük vs. gibi aletler de dükkân içlerinde bulunmaktadır (Resim 35).

4.2.5. Güvenlik

Farklı coğrafyalardan gelen büyük kervanların panayıra ulaşımı, can ve mal güvenliğinin sağlanması büyük bir sorundu. Ayrıca panayıra katılan dönemin idarecilerinin de güvenliğinin sağlanması gerekiyordu. Panayırın açılışına mümkün mertebe üst düzey yetkililerin de katıldığı bilgisinin verildiği bir çalışmada açılış süreci şu şekilde anlatılmaktadır:

Panayırın açılışına her zaman olmasa da zaman zaman üst düzey mülki yöneticiler katılırdı. Bu yöneticilerin panayıra ilgisi yalnızca açılış gününe münhasır değildi. Panayır öncesi ve sonrası Yapraklı'ya giden ve Çankırı'yı kazalarıyla komşu sancak ve vilayet merkezlerine bağlayan yollardaki yoğunlaşma ve eşkıya tehlikesi güvenlik tedbirleri almayı zorunlu kılıyordu. Bu güvenlik tedbirleri panayırdaki geçmişte yaşanan uygunsuzluklara da meydan vermemek için gerekliydi. Tıpkı "Ankara Paşası" gibi 1865'te Kastamonu Eyaleti Paşası da teftiş için panayır mahalline iki gün önceden gitmiş, diğer taraftan da tüccarların geliş ve gidiş yollarına kol kol asker ve "kır serdarları" çıkarmıştı (Türkoğlu, 2008: 158).

Bölgede yaptığımız derlemelerde panayırların önünü kesen eşkıyalardan bir tanesi ile ilgili şu bilgiler aktarılmıştır:

Kervan olarak geldikleri için kalabalıklar kendi kendilerini korurlardı. Ama yine de eşkıya çok olurmuş. Dikili taş dedikleri yerde eşkıyaların olduğunu duydum. Adam bir kucak parayla gidiyor eşkıya olmaz mı? En meşhuru Yan İsmail. Hatta bir mazisi var: Burda Haseki, şimdiki Reis'in (Belediye Başkanı) dedesi. Burda muhtarmış zengin ağa. Bu mıntıkada onun dediği olur herkes ona tabi olurmuş. Bu Çepnili Yan İsmail ona misafir gelmiş. Hoşbeşten sonra diyo ki tabi o zamanlar Hacı Mustafa Efendi var kutbu azam mertebesine erişmiş âlim onun namını duyuyor. 'Ya Hacı Baba diyunuz beni bi götürün nasıl bi adammış görüyüm' diyor. Haseki'yle çıkıyorlar avlu kapısından kapıyı tıkladıyorlar. Tabi onun sofularından biri bi bakıyo kapının ırığından yan İsmail. Hemen koşarak gidiyo; 'Hacı Baba Yan İsmail geldi' diyo. Hacı Baba 'gelsin' diyo. Gidiyo kapıyı açıyo buyrun diyo. Çıkıyorlar yukarı tabi bu eşkıya ya edepli adaplı oturmuyor. O arada hacı baba çay demleyin oğlum diyo yanındaki ihvanlara. Onlar çay demlerken Hacı Baba sohbe başlıyor. Sohbet ederken ederken çay da tabi geliyor. Çayı alıyo şöyle içiyo. Oturduğu yere uzanan, bilyası dağılmış teker deriz biz. Öyle otururken hemen düzelip oturmaya başlıyo, diz çökmeye başlıyo. Derken tabi çayı içiyo peşinden bi daha içiyo hiçbir şey diyemiyor. Tam orda ıslah oluyo. Haseki'ye diyo ki: 'Şimdiye kadar 250 tane adam kestim, Hacı Baba için 500 tane adam keserim' diyor (Şerifoğlu, 2016).

Bazı dönemlerde panayırla ilgili güvenlik kaygısı üst seviyelere çıkmış, ülke ya da şehir genelindeki asayiş olayları panayırları da etkilemiştir. 1892 yılında Ermeni Olayları, Çankırı'da Ermeni tüccarların da katıldığı Yapraklı panayırına ilişkin güvenlik kaygılarını üst seviyelere taşımıştır. Özellikle Sivas, Kayseri ve Merzifon taraflarından gelen Ermeni tüccarlara ilişkin asayiş problemlerinin olabileceği ihtimali üst düzey güvenlik önlemlerini gerekli kılmıştır (Türkoğlu, 2008: 158). Bu bakımdan panayırların kurulduğu her sene güvenlik raporu verilir, panayırın güvenle bittiğine dair merkezi idareye rapor verilirdi (Ek-12, 14). Ayrıca kimi zamanlar askerî geçiş bölgeleri ya da intikal zamanlarına denk gelen panayırlarda ticari ve askerî yoğunluğun artacağı ve asayiş sorunlarının

ortaya çıkacağı endişesi ile üst düzey önlemlerin de alındığı bilinmektedir. Arşiv kayıtlarında bu konu ile ilgili aşağıdaki yazı örnek gösterilebilir:

Makâm-ı Muallâ-yı Sadâret- penahiye Arıza-i Âcizânemdir. Ma'ruz-ı çâker-kemineleridir ki; Beher senen Kengiri'da küşâd olunmakta olan Yapraklı Panayırı şehir-i Safer-ül-hayr'ın on dokuzuncu günü küşâd olunmuş ve Haleb ve Kayseri ve Dârende ve Kastamonu ve sâir büldân tüccârânının sâye-i asayiş-vâye-i cenâb-ı mülûkânede hîn-i azîmetlerinde ve müddet-i ikâmetlerinde kemâliyle emniyet görmüş ve germiyyetle ahzû i'tâ ederek ferd-i vâhidin bir iğnesi zâyî' olmaksızın ve bir gûna rahatsızlık görmeksizin mahallerine avdet etmişlerdir. Panayır-ı mezkûr Anadolu'da küşâd olunan panayırların birinci derecesinde cem'iyetli olduğu ve bu sene-yi mübarekede küşâdı yetmiş yedi ve sekiz senelerine mahsuben kur'a-i şer'iyyenin icrası esnasına tesadüf edilerek sair senelerden ziyade cem'iyet bulunduğu halde le-de'l-hamd tevcihât-ı celîle-i sadâret-penâhîleriyle zerrece uygunsuzluk şöyle dursun edna bir nizâ' vukû' bulmaksızın kemal-i rahat ve emniyetle panayır-ı mezkurun hitam bulmasından dolayı umum tüccârân ve ahâli ez-dîle eyyâm-ı ömr ü ikbal ve şevket ve iclâl-i hazret-i pâdişâhîyi tekrar eylediklerini ve cânib-i hükûmete gösterilen muameleden hoşnudiyeti hâvî mu'teberân-ı tüccârân taraflarından verilmiş olan şükrâniyetname manzûr-ı âlî-i hazret-i vekalet-penahileri buyurmak üzere leffen takdime cûret kılınmış olmağla ol bâbda ve kâffe-i hâlde emr ü ferman hazret-i menlehü'l-emrindir. Kengiri'dan Gurre-i Rebiyülevvel 79 ve fî 16 Ağustos 78. Kaymakam-ı Liva-i Kengiri Ahmed Rüşdi (Türkoğlu, 2008: 159), (BOA.A.MKT.MHM.1279.RA.28.241.12).

Panayırın güvenliğine ilişkin bir diğer önlem ise yerli halkın panayıra sahip çıkması ve korumasıdır. Nitekim özellikle panayır güzergâhında yer alan köyler başta olmak üzere "İnal Özü" (Şabanözü ilçesinin eski adı) ilçesinden gençler panayırı korumakla görevlendirilmişlerdir. Ayrıca bölgede Tabanlı aşireti diye bilinen Maraş taraflarından gelen muhafızlar da bizzat devlet tarafından panayırı korumakla görevlendirilmişlerdir (Uslu, 2005: 143). Devlet bu muhafızları her türlü vergi ve yükten muaf tutmuş ve gittikleri her yerde kendilerine kolaylık göstermeleri hususunda ferman vermiştir.¹³⁸ Çankırı ile ilgili mahalli çalışmaların birinde panayırın güvenliği ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

Panayıra bir ay kala yakın köylerin delikanlıları toplanır, başlarına birer başbuğ tayin edilir. Bunlar yolların, geçitlerin emniyetini üstlenmiştir. Kastamonu, Çorum, Ankara, Kırşehir, Yozgat'tan ikişer, üçer, Çankırı'nın

¹³⁸ Yörede yaptığımız derlemelerde bu bilgiyi Faruk Kale aynı şekilde bize aktarmıştır. Kendisi yıllar önce panayırı korumakla mükellef buraya gelen aşirete mensup olduğunu ve hâlihazıra Maraşlı diye anıldığını, kimi aile mensuplarının ise Macarlara kadar dayandığını söylemiştir (Kale, 2016).

ilçeleri olan İskilip, Tosya, Kalecik, Keskin ve Çerkeş'ten birer kabile¹³⁹ sergerde ile bütün köy korucuları bunlara katılırlarmış. Şehirde bütün gençler Yapraklı'ya gittiğinden yaşlılar mahalle aralarında ateş yakıp bekçilik ederlermiş. Hükümet işlerinin ve davaların görülmesi için çam dallarından bir hükümet binası ve bir mahkeme kurulmuş (Uslu, 2005: 143-144).

Arşiv belgelerinde Çankırı'da yaşayanların sürekli şikayet ettiği "Burunsuz Alo" adında bir eşkıyanın panayıra gelenleri soymak isterken çıkan çatışma sonucunda müfrezeler tarafından öldürüldüğü bilgisi mevcuttur (BOA.DH.EUM.AYŞ.00024.0002).

4.2.6. Eğlence ve Kültürel Boyutu

Bütün panayırlarda olduğu gibi Yapraklı panayırının da kendine has eğlence ve etkinlikleri olmaktadır. Daha panayır başlamadan zihnen ve fiziksel olarak bütün şartlar bir araya getirilir ve hazırlıklar yapılırdı. Panayır için gelen kervanlar görüldüğünde "Horozun önüne küçük değnekler bağlayıp 'kaçıın geliyor hepimizi ezecek, çiğneyecek' diye bağırlar" (Kale, 2016) böylece panayırları ilan edip insanların dikkatini çekerek heyecan uyandırılmış olmaktadır. Panayır eğlencelerinin daha çok akşam olduğunda, alışverişin nispeten azaldığı zamanda yapıldığını söylemek mümkündür.

Hele gecelerindeki zevkler. Dükkânların önleri meş'alelerle dolu her taraf gündüz gibi. Bakarsın bir tarafta âbâni sarıklı, beyaz sakallı kuzaklarında on iki telli saz. Yüzleri güzel, sözleri güzel, sazları vücudun en hassas damarlarını titretir. Hüseyini'den bir fasla başlarlar. Bir tarafta küçükleri önüne katmış ellerinde saz, keman, kanun, def, diğer tarafta davul zurna önüne katılmış uzun külahlı soytarılar, bir tarafta gençler toplanmış halay çekenler. Tura oynayanlar, mahşerden bir numune bu gürültüler bu velveleler (Cansız, 2014: 104).

Panayıra gelen halkacılar farklı hediyelerle para karşılığı halka attırırken, sihirbaz ve cambazlar da insanları heyecanlandıran gösterileri gerçekleştirirdi.

¹³⁹ Günümüz idari taksimatına göre İskilip ilçesi Çorum'a, Tosya ilçesi Kastamonu'ya, Kalecik ilçesi Ankara'ya, Keskin ilçesi ise Kırıkkale'ye bağlıdır. Bu cümleden olarak; bölgenin coğrafi konumu, ticaret yolların kesiştiği alanda yer alması panayır ve panayıra katılacak tüccarların bölge için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Ayrıca güreş müsabakaları, at yarışları ve cirit oyunlarının oynandığı panayırdan günümüze kalan sadece güreşler olmuştur:

At yarışı, kılıç kalkan, güreş ve ok atma olurdu. Bu alan zaten buna müsait. Önceden de güreşler burda yapılıyordu zaten. Bu geçtiğimiz Haziran ayındaki güreşte 15 bin kişi vardı burda (Şehitoğlu, 2016).

4.2.7. Dil ve Edebiyat

Panayırın ve panayıra bağlı olayların etrafında birçok anlatının oluştuğu Yapraklı'da dil ve edebiyatın panayıra bakan yönüyle oldukça geliştiğini görmekteyiz. Nitekim yukarıda bahsettiğimiz güvenlikle ilgili uygulamada, gençlerin panayıra gittiği ve yaşlıların mahalle aralarında ateş yaktığı bilgisini paylaşmıştık. Akşam olduğunda eve dönen bu gençler, yaşlıların yaktığı ateşin etrafında toplanır ve hep bir ağızdan şu dörtlüğü terennüm ederlermiş (Hacı Şeyhoğlu, 1932: 143):

Boğaz düşkünü
Yapraklı düşkünü
Yapraklı'ya varamamış
Anasına sakız alamamış

Bugün bile yöre halkı tarafından söylenen bu dörtlükle ilgili farklı bir rivayet de şu şekildedir: "Âşıklar gelip atışma yaparlarmış. Hatta birisi demiş ki; " Yapraklı düşkünü, boğaz güçgünü, Yapraklı'ya varamadım anama sakız alamadım" demiş. O sene buraya gelememiş. Bu kelimeyi söylemiş" (Şerifoğlu, 2016).

a) Halk Hikâyeleri

Özellikle panayır güvenliği veya panayır esnasında yaşanan olaylardan mülhem yöre halkı birçok anlatıyı dillendirir olmuştur:

1. Yan İsmail

Bunların başında “Yan İsmail” adındaki eşkıyanın yöredeki kanaat önderinin tasarrufuyla nasıl ıslah olduğuyula ilgilidir. Hikâye birinci ağızdan şu şekilde anlatılmıştır:

En meşhuru Yan İsmail. Hatta bir mazisi var: Burda Haseki, şimdiki Reis'in (Belediye Başkanı) dedesi. Burda muhtarmış zengin ağa. Bu mıntıkada onun dediği olur herkes ona tabi olurmuş. Bu Çepnili Yan İsmail ona misafir gelmiş. Hoşbeşten sonra diyo ki tabi o zamanlar Hacı Mustafa Efendi var kutbu azam mertebesine erişmiş âlim onun namını duyuyor. 'Ya Hacı Baba diyonuz beni bi götürün nasıl bi adammış görüyüm' diyor. Haseki'yle çıkıyolar avlu kapısından kapıyı tıkladıyolar. Tabi onun sofularından biri bi bakıyo kapının ırığından yan İsmail. Hemen koşarak gidiyo; 'Hacı Baba Yan İsmail geldi' diyo. Hacı Baba 'gelsin' diyo. Gidiyo kapıyı açıyo buyrun diyo. Çıkıyolar yukarı tabi bu eşkıya ya edepli adaplı oturmuyor. O arada hacı baba çay demleyin oğlum diyo yanındaki ihvanlara. Onlar çay demlerken Hacı Baba sohbeta başlıyo. Sohbet ederken ederken çay da tabi geliyor. Çayı alıyo şöyle içiyo. Oturduğu yere uzanan, bilyası dağılmış teker deriz biz. Öyle otururken hemen düzelip oturmaya başlıyo, diz çökmeye başlıyo. Derken tabi çayı içiyo peşinden bi daha içiyo hiçbir şey diyemiyor. Tam orda ıslah oluyo. Haseki'ye diyo ki: 'Şimdiye kadar 250 tane adam kestim, Hacı Baba için 500 tane adam keserim' diyor (Şerifoğlu, 2016).

2. Kır Serdarı

Panayırın muhafızları ile ilgili iki adet hikâyeyi Hacı Şeyhoğlu Hasan (1932: 143-144) panayırdaki kır serdarlığı yapan “Dökül Ağa” adıyla bilinen Mustafa Ağa'dan dinlediğini söylemiştir. Mustafa Ağa'nın anlattığı bu olayı yöre halkından Mustafa Susam şöyle anlatıyor:

Kır Serdarının biri köyde panayırdaki muhafaza etme adına teftiş yapmak istemiş. Serdarın geldiğini duyan köylüler hemen köşe minderleri ile bir yer ayarlamış, kahve pişirmeye koyulmuş. Cesaretini toplayan köylülerden birkaçı içeriye girerek 'hoş geldiniz' demişler. Bölükbaşı (kır serdarı); 'Ağa! Köyünüzde hırlı hırsız var mıdır? Diye sormuş. Onlar da; 'Allah devletimize zeval vermesin. Her şey yolunda hatta kuzular kurtla dolaşıyor' demişler. Çünkü bir kere hırsız var demişler, panayırdaki soymuş demişler, hırsız bulana kadar bütün köylüyü önüne katıp dağ bayır dolaştırmış. O köy bulamayınca yan köyü de önüne katmış, hırsız arattırmış. Adamın biri dayanmamış ve suçlu benim diye itiraf etmiş. Gerçek suçlu mu yoksa değil mi bilinmez. Ama adama öyle işkenceler yapmış ki; ağızından burnundan kan gelmiş (Susam, 2016).

Küçük farklılıkların dışında aynı olaydan bahseden Hacı Şeyhoğlu; işkence ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

Suçlu suçunu inkârda devam ederse en ağır işkenceler tatbik edermiş. Mesela; parmaklarını sıkıca bağladıktan sonra aralarına ağaçtan çivi çakar, koltuğunun altına kızgın yumurta kor, vücuduna kızgın şiş batırır, ellerinden asar, velhasıl suçunu söyleyinceye kadar akla gelmedik eziyeti yaparlarmış (Hacı Şeyhoğlu, 1932: 144).

3. Allah'ın Oğlu

Hacı Şeyhoğlu Hasan'ın Çankırı halkiyatı ile ilgili neşrettiği çalışmada (Hacı Şeyhoğlu, 1932) panayıra katılan tüccarların yol boyunca ve panayır boyunca muhafızlığı ile görevlendirilmiş bir Ağa'nın hikâyesi anlatılmaktadır. Bu hikâyeye göre; Ağa bir köye denetime gitmeden önce haber göndermek istemiş. Ulak gittiği köyde kimin geleceğini sorduklarında ne diyeceğini sormuş. Ağa 'Allah'ın oğlu geliyor diye söylersin' demiş. Adam köye gitmiş ve kalabalık bir grubun köye ziyarete geleceğini haber vermiş. Köylüler kimin geleceğini sorduklarında adam 'Allah'ın oğlu' cevabını vermiş. Bu cevap karşısında şaşkınlıkla birbirine bakan köylülerden biri; 'ne bakıp duruyorsunuz? Allah'ın oğlu Allah'ın evine yakışır. Hemen camiye hazırlayalım' demiş. Camiyi döşemişler. Ağa geldiğinde camiye buyur etmişler. Ağa kızarak: 'Ne halt ettiniz? Camide oturulur mu?' deyince köylülerden biri cevap vermiş: 'Ağa sen Allah'ın oğlu geliyor diye haber salmışsın. Allah'ın oğlu ancak Allah'ın evine yakışır dedik burayı hazırladık' demiş (Hacı Şeyhoğlu, 1932: 144).

4. Mayıs

Mayıs kelimesi birçok yörede olduğu gibi Çankırı'da da hayvan pisliği anlamında kullanılmaktadır. Panayıra ticaret için gelen yabancı bir tüccar, panayır sonunda evine dönmeden önce ihtiyaç gidermek için panayır alanında bir tuvalete oturur. Ticaretten kazandığı ne kadar parası varsa hepsini keseye koymuştur. Bu arada keseyi tuvalete yakın bir yerde düşürür. Bütün aramalarına rağmen keseyi bulamaz. Panayır ertesi sene tekrar kurulur ve o tüccar Halep taraflarından

tekrar çıkar panayıra gelir. Daha önce gittiği tuvalete tekrar gitmek ihtiyacı olunca, oralarda kesesini kaybettiğini hatırlar ve etrafa şöyle bir göz gezdirir. Büyük bir mayısa ayağıyla dokunduğunda geçen sene kaybettiği kesesinin mayısın altından çıkıverdiğini görür.¹⁴⁰

b) Şiirler – Âşık Fasılları

Panayırın cazibesi halk ozanlarını ve şairleri de kendine çekmiş, gerek panayır mekânları gerekse panayırın ilgi çeken yönleri şiirlerle söylenmiştir. Bu şiirlerin bir tanesi, 2 Mayıs 1936 tarihinde Duygu Gazetesi'nde yayınlanmıştır. Panayırın mekânı ile ilgili bölümde anlattığımız “Namazgâh” adı verilen yer ile ilgili yazılan şiir şu şekildedir:

Namazgâh

Çekerim havanı ben doya doya
Bakarım dört yana aslan namazgâh
Methini kâinat hep benden duya
Yapraklı Dağı'na yaslan namazgâh

Göksünde kaybolur bendeki keder
Yanında canlanır hep umaçlarım
Rüzgârlar yüzümü kamçılar gider
Dağılır etrafa kara saçlarım

Burada hep ufka dalar gözlerim
Ateşli vücudum birden serinler
Gönlümde saklıyı duymaz özlerim
O zaman benliğim sarsılır inler

¹⁴⁰ Yapraklı'da Faruk Kale'den (2016) dinlediğimiz bu hikâyeyi Hatice Sargın da (2014: 83) küçük nüanslarla Şükrü Özdemir'den 2011 yılında dinlediğini söylemektedir.

Yeşillen çiçeklen baharın geldi
 Garipler yeridir ucun bucağın
 Ayrılık haberin bağırimi deldi
 Ağlasın boş kalan, bensiz kucağın (Coşkun Efe 1936: 4).

Yapraklı panayırına katılan bekâr gençler, kendilerine uygun eş adaylarını aramaya koyulmaktaydılar. Kadın erkek herkesin en güzel elbiseleri ile iştirak ettiği panayırdaki, panayır güzelleri ile ilgili Duygu Gazetesi'nde yine Coşkun Efe tarafından şu şiir yayınlanmıştır:

Yapraklı Güzelleri

Ağızlarda dolaşır, bir çiğnem sakız gibi
 Yapraklı güzelleri, Yapraklı güzelleri
 Sarartır her göreni, gökteki yıldız gibi
 Yapraklı güzelleri, Yapraklı güzelleri

Yeni doğmuş ay gibi, kaşlarını eğmiştir
 Arıdan çalsa gerek, dudağının balını
 En yaşlısı nihayet, on sekize değmiştir
 Gezer ay içlerinde, hem salını salını

Gözleri bir denizdir, dalgalar, fırtınalar
 Oraya düşen erkek, barınacak yer arar
 Lakin merhametlidir, boğmaz da onu sarar
 Yapraklı güzelleri, Yapraklı güzelleri (Coşkun Efe 1936: 2).

Yapraklı panayırının bu kadar meşhur olmasında ve katılımın yüksek olmasında elbette âşıkların ve âşık fasıllarının rolü yadsınamaz bir gerçektir. Panayır dolayısıyla Yapraklı'ya birçok âşık gelmekte ve burada yarıştıktan sonra hediyeler kazanmaktalardı. Ahmet Talat (Onay, 1930: 8) bu panayırdaki Arapların Ukaz panayırına benzetmiş hatta bu panayırın daha önemli olduğunu vurgulamıştır:

Bu panayır daha mühimdi. Çünkü buraya İslam memleketlerinden, Anadolu ve Rumeli'nden tacirlerle beraber şairler de gelirler, şiir mübadele ve müsabakasında bulunurlar, şöhretlerini etrafa yayarlar. Şüphesiz ki her tacir memleketine maddi kâr ile beraber birkaç da yabancı ya da Çankırılı şairlerin şiirleri ile dönerdi (Onay, 1930: 8).

Panayırdaki yerli şairler daha çok muamma ve nazire müsabakaları yaparken, hem hediye hem de şöhret sahibi olarak memleketlerine dönmüşlerdir. Ahmet Talat, Çankırılı şairlerini incelediği eserinde (1930: 8–9) Erzurumlu Emrah, Geredeli Dertli, Konyalı Şem'i, Kalecikli Mir'ati, Everekli Seyrani, Tokatlı Nuri, Beşiktaşlı Kedayi, Bayburtlu İrşadi, Giresunlu Fethi gibi birçok şairin panayıra gelerek Çankırılı Hürrem, Cünuni, Mefhari, Sabri, Hayri, Zahmi, Yâdi, Rindî gibi saz ve kalem şairleri ile yarıştıklarını söylemektedir.

Yapraklı panayırdaki, âşıklar için bir okul ve icazet merkezi olarak görülmekteydi. Nitekim âşıklar Kastamonu'da yapılacak büyük atışmalara burada hazırlanır, sazını ve sözünü güçlendirir, bir bakıma Kastamonu'da gerçekleşecek atışmalara katılma hakkını kazanırlardı (Sargın, 2014: 74). Kastamonu'ya gidecek âşıklar için İstanbul'a ulaşmak bir bakıma garanti edilmiş olmaktadır. Panayırın ve Çankırılı'nın kültürel ortamına hayran kalan Erzurumlu Emrah; burada gördüğü hürmet gereği olsa gerek dul bir kadınla evlenerek Çankırılı'ya yerleşmiştir. Fakat dul bir kadınla evlendiğini bildiği halde Erzurumlu Emrah; kadının çocuklarının olduğunu bilmemektedir. Evlendiği gece komşularında bırakılan çocuklar rahat durmayınca komşusu tarafından Emrah ve yeni eşine çocuklar iade olununca durumu anlayan Erzurumlu Emrah şunları söylemiştir:

İstemem böyle sefayı süslüce püsküllüce

Başıma aldım belayı süslüce püsküllüce (Onay, 1933: 18–19).

Erzurumlu Emrah'ın buradaki müsabakalarda ödül kazandığını ve atışmalara katıldığını yöre halkının hemen hepsi anlatmaktadır:

Erzurumlu Emrah'ın hayatını dikkatle incerseniz burada açık havada şiir yarışmaları, halk ozanlarının yarışmaları, atışmaları sazlar eşliğinde yapıldığı ve ödüllendirildiği biliniyor. Hatta iki büyük şairin de bu panayırdaki ödül kazandığı ve divanlarının olduğunu duydum ama kimdir nedir bilemiyorum. Şiir yarışmaları yapılıyor, ödül kazananlara o günün şartlarıyla verilmesi gereken hediye neyse onu veriyorlar (Şehitoğlu, 2016).

Dul ve çocuklu bir kadınla evli olmaktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle bir süre sonra Niksar'a giderek oraya yerleşen Erzurumlu Emrah; Çankırı'da bıraktığı eşine şu mısraları yazmıştır (Onay, 1933: 19, Sargın, 2014: 74):

Meyleyleme yâd ellere Allah'ı seversen
 Faşetme beni dillere Allah'ı seversen
 Billahi gülüm ben seni gülden sakınırdım
 Gösterme yüzün güllere Allah'ı seversen

Sen şahı cihansın, kerem et gezme hevayî
 Nâmahreme arz eyleme ol mâh likayî
 Değdirme siyah zülfüne her bad-ı sabayî
 Salma beni müşküllere Allah'ı seversen

Sular gibi her yana sakın çağlayıp akma
 Hasretle gönül şehrini ateşlere yakma
 Emrah'ı çıkarıp gayrıya bakma
 Meyleyleme yâd ellere Allah'ı seversen

Panayıra gelen âşıklardan bahseden Hacı Şeyhoğlu (1932: 143), panayırın en zevkli yanının âşık fasıllarının olduğunu belirtmiştir. On beş aşığın sıraya dizilerek saz ile iptidai peşrev çalmalarını, gazeller okumalarını, koşmalar okumalarını anlatırken, sonunda bir destan okunduğu ve mecliste bulunan ekâbirin irticalen methedilmesi neticesinde alınan bahşişlerin üzerinde durmaktadır:

Sonunda bir destan okunduktan sonra mecliste bulunan zenginleri irticalen methederler, bunlardan bahşiş alırlardı. Muamma asarlardı. Muamma asan aşıkı zenginlerden biri himayesine alarak mühim bahşiş verir, muamma asılı bulunduğu müddetçe bu gibi işlemde anlayanlar tarafından hediyeler verilirdi (Hacı Şeyhoğlu, 1932: 146).

Çankırı'ya gelerek atışmalara katılan şairlerden biri olan Kayserili Rüştü kendisi hakkında olumsuz kanaat belirten kişilere¹⁴¹ irticalen şu koşmayı söylemiştir (Onay, 1933: 26 -27):

Ne anlar cahili ecvefi vavi
Aşk içinde cenk ü cidalimizden
Nefse uyup gezer beyhude gavi
Tefhim ister tab'ı makalimizden

(Rüştü) yârimizi ağyarımızı
Fehmeyleriz şanu vakarımızı
Ketmeyleyen münkir miktarımızı
Havfetmez mi tîgi cidalimizden

Bu hadise cereyan ettikten sonra Rüştü'ye muhalif başka bir şair olan Pünhani, o gün bir müsabaka teklifi ile Rüştü'ye gider. Teklifi kabul eden Rüştü ile Pünhani atışmaya başlarlar. Başı C harfi ile başlayan ve sonu N harfi ile biten iki heceli kelimelerle oluşturduğu şu dörtlüğü söyler:

Civanda üç buldum âşık Rüştüya
Cenanda üç buldum âşık Rüştüya
Cihanda üç buldum âşık Rüştüya
Üç baş, elli ayak emrimde benim

Rüştü bu dörtlüğe cevap verse de “cihanıyan” gibi üç heceli kelimeleri kullandığı için mağlup sayılarak elenir (Sargın, 2014: 77).

Panayır ve panayırdaki gerçekleştirilen yarışmalar âşıklar için neredeyse hayati öneme sahip bir hadisedir. Zira panayıra dünyanın değişik yerlerinden tüccarlar ve katılımcılar gelmektedir. Bu tüccarlar beğendikleri şiirleri ya cönklerine kaydeder ya da ezberlerdi. Bu sayede tanıdıklarına bu şiirler ulaşırken bir

¹⁴¹ Çankırı'nın hatırı sayılır şahsiyetlerinden olan Hacı Müezzinzade Osman Efendi, Rüştü için “Adam sende, onun da mahiyetini anladık, hiçmiş” der. Bu sözü işiten Rüştü irticalen bu koşmayı söylemiştir (Sargın, 2014: 76).

bakıma şairin adı da farklı coğrafyalara ulaşmış olmaktadır. Kısa zamanda ünlü olan şairlerin farklı yerlerden davet alması ve rağbet görmeleri buna bağlıdır. Yani panayırlar sayesinde âşıkların icraları ve isimleri yayılmış olmaktadır (Çobanoğlu, 2000: 207).

İlçe merkezinde bugün öğretmen evi olarak kullanılan binanın panayırın kurulduğu dönemlerde âşıklar kahvesi olarak kullanıldığı söylenmektedir. Türkiye'nin muhtelif yerlerinden gelen âşıklar burarada misafir edilir, söyledikleri muammalar buradaki duvarlara asılırdı. Muammaya cevap verememenin cezası ya sazın elden gitmesi ya da sazın duvarda alt basamaklara asılmasıydı. Nitekim Çankırı dışından gelen bir âşıkla ilgili anlatılan olayda durum aynen yukarıdaki şekilde cereyan etmiştir. Söylediği şiirler nedeniyle küçümsenen âşık, namaz kılmak için camiye gittiğinde orada gördüğü şamdan hakkında bir muamma söyler:

Bir acayip nesne gördüm beş baş var
Onun beş başının da beş başı var
Bunlar da cuşa gelip ağlayınca
Her birinde gözlerinin yaşı var

Cevabı “şamdan” olan bu muammayı kendisini hakir gören âşıklar çözemeler ve sazlarını duvarın en alt kısımlarına asarak yenilgiyi kabul ederler (Sargın, 2014: 82).

Âşıklar, gerek kendi yaşamlarından gerekse Yapraklı ve panayır hakkında etkilendikleri mekânlardan ve olaylardan mülhem şiirler söylemiş, bize de o dönemle ilgili deliller bırakmışlardır. Bunlardan bir tanesinde Kastamonu yolu üzerinde bulunan bir hanla ilgili âşık şunları söylemiştir.

Sakla samanları gelir zamanı
Bir karış kar yağdı kiraz zamanı
Sattım samanı
Yaptırdım hanı

Kahvehanelerde söylenen şiir ve deyişlerden bir kısmı ise şu şekildedir:

Gel kelamın fitta ise
Sükûtun olsun zehep
Kemal ehli kemalatı
Buldular sükûtla hep

Sadakat insana yakışır
Görse de ikrah
Doğruların yardımcısıdır
Hazreti Allah

Çek elini masivadan
Topla aklını başına âşık
Ecel demir yükletmiş
Kalkmaktadır gayık

Hiç tefekkür etmedin Hakk'a
Geçti ömrüm boşuna
Yazık sana yazık (Sargın, 2014: 82).

Yapraklı panayırında şiirleri ve atışmaları ile kendisinden söz ettiren âşıklardan Miratî ve Kemalî arasında gerçekleştiği rivayet edilen bir fasılda Kalecikli Miratî, Tosya'dan gelen Miratî isminde başka bir şairle karşılaşır. Bu karşılaşmada Tosyalı Miratî isimlerini ayırt etmek üzere faslı bırakmasını söyler. Miratî bu teklifi kabul eder ve faslı bırakarak meydanı Tosyalı Miratî'ye bırakır. Aralarında gerçekleşen atışma ve muamma sonucunda Kalecikli Miratî kazanır. Bu sonuç Kalecikli Miratî'nin ününü İstanbul'a kadar taşımış ve İstanbulda gerçekleşen âşık fasıllarına katılmasına zemin hazırlamıştır (Onay, 1933: 38).

Panayıra iştirak eden şairlerin bir kısmından haberdar olmakla birlikte, başarısız olan, defterlerde kaydı tutulmayan ya da halk arasında şiirleri rağbet görmeyip sözlü geleneğe yaşamayan şairlerin de olduğu unutulmamalıdır. Yapraklı panayıra büyük bir okul olduğundan sayıca oldukça fazla şairin yolunun buradan geçtiğini söylemek mümkündür. Bu şairlerin isimlerinin hatırlanmaması yarışmalarda başarısız olmalarından ve bir daha Çankırı'ya uğramadıklarındandır. Bu bakımdan kayıtlara geçirilen şiirlerin ve şairlerin panayıra gerçekleşen atışmalarda başarılı oldukları söylenebilir.

4.2.8. Geleneksel Mutfak Kültürü

Yapraklı panayıra, kurulduğu dönemlerde bölgenin sosyal, kültürel ve ekonomik olarak birçok geleneğine doğrudan etki etmiş ve belirleyici olmuştur. Mutfak kültüründe de bu etkiyi gördüğümüz Yapraklı'da panayıra denilince umumun ittifakı ile “panayıra helvası” ya da “Yapraklı helvası” denildiği görülmektedir. (Resim 12). O gün mutlaka herkesin evine giren panayıra helvası ile ilgili şu anekdotlar aktarılmıştır:

Panayıra has Yapraklı isimli sert, cevizli panayıra helvası yapılırdı. Bu helva bugün bile yapılmaktadır. Çekiçle kırardık biz onu. Biz adını Yapraklı helvası diye biliriz (Yılmaz, 2016).

Bu helvanın dışında üç tane daha helvanın olduğunu söyleyenler bu helvalara sahip çıkamamaktan yakınmaktadır:

Yapraklı helvası var bizim panayıra helvası. Şimdi bizim burda üç çeşit helva oluyor. Biri un helvası, iki çekme helvası, bir de yapraklı helvası sert helva. Üç çeşit helva olurdu. Fakat biz bunlara sahip olamadık. Hep başkaları patentini aldı. Sert olana panayıra helvası deriz biz. Esas Yapraklı panayıra helvası diye geçer (Şerifoğlu, 2016).

Panayıra helvasını anlatırken şu ayrıntıları vermektedir:

Panayıra fakir, zengin herkes ailesine mutlaka bir hediye alırdı. Bu zaruri ihtiyaçlarından başka köylü-kasabalı, yerli-yabancı herkes panayıra helvası; cevizli pekmez ve şekerden yapılırdı. Helva koymaya mahsus ince kadavra tahtasından yapılmış yüz dirhemlikten iki okkaya kadar helva alır, sepetlere konurdu (Hacı Şeyhoğlu, 1932: 146).

Helvanın kendine has tekniklerle ve içeriği zengin doğal ürünlerle yapıldığı söylenebilir. Günümüzde Çankırı merkezde satılan helvanın o dönemde yapılan panayır helvasından farklı olduğunu belirten yöre halkı, helvanın özel tarifini şu şekilde anlatmaktadır:

Panayır helvasının ilk çıkışı burdan. Çerkeş'te öküz helvası diyolar ama farklı o. Onu biz de yaparız pekmeze olur o. Bu helvanın sert oluşu onun özelliğidir. Ağzına aldığı zaman çöğen otu vardır onda. Bütün tahin helvalarında çöğen otunun suyu vardır. Çamaşır yıkamalara da birebir. Sabun olarak da kullanılır. Helvanın mayasıdır. Mide rahatsızlığına sindirime iyi gelir (Şehitoğlu, 2016).

Helvanın ana maddesinin çöğen otu olduğunu vurgulayan kaynak kişilerden panayırdaki yapılan ve yöreye özgü başka bir tarifi de öğreniyoruz:

Şimdi o çöğen suyuyla bir şey daha yapılır. Sonbahar olduğu zaman pekmezi yaparken, pekmezi geniş bir leğenin içerisinde çöğen otuyla devamlı karıştırmak suretiyle o kırmızı, koyu kırmızı, kan kırmızı olan pekmez altına hafif bir ısı verirsün beyaz bir kaymak olur. Harika bir kaymak olur. Bak öbür kaymaktan değil. O kaymak durdukça tadını bozuyor, bizim kaymak durdukça pekmeze dönüşür. Pekmezi ısıtırken devamlı karıştırıyorsun içine koyduğun çöğen otu o koyu kırmızı pekmezi beyaz bir renge dönüştürür. Ama harika olur ekmeğin arasına çalıp yiyeceksin. Hem çöğen var mide sindirimi için, öbür taraftan kan veren pekmez var (Şehitoğlu, 2016; Kale, 2016).

Panayıra has yöresel yiyeceklerden biri de cevizli çörek adı verilen özel bir çörektir: "Cevizli çörek, bu bölgede yaygın olan, panayırdaki çok yapılan bir yiyecek. Biraz uzun vadeli dayanır çünkü. Rulo halinde yaparlar ve külde pişer." (Şehitoğlu, 2016). Panayır alanında kıştan kalma karı biriktirmek ve yazın sıcak günlerde kurulan panayırdaki istifade etmek üzere hazırlanmış kar kuyularının olduğu vurgulanmaktadır. Panayırdaki bu kar ve pekmezi karıştırmak suretiyle kar helvası yapıldığını vurgulayan yöre halkı, kuyu kebabının da panayırın en çok tercih edilen yiyeceklerinden olduğunu söylemektedir. Ayrıca meyve kurularından karıştırmak suretiyle özel bir yiyecekten bahseden Ömer Şehitoğlu, bazı yörelerde "kavut" adıyla bilinen bu özel tarifi şu şekilde anlatmıştır:

Bir de iç Anadolu bölgesinde kavut diye tabir edilen pudra var. Öyle deyim ben. Elma kuru bir, armut kuru iki, ayva kuru üç, ahlat kuru dört, kavrulmuş leblebi beş, kavrulmuş karpuz çekirdeği, hafif kavun çekirdeği, kabak çekirdeği... Bunların hepsini un değirmeninde öğütürsün pudra

haline gelir. Hepsini ayrı ayrı kurutursun, birleştirirsin. Ayrı ayrı kurutur sonra bir araya getirirsin. En ince ayarda öğütürsün. Vitamin gücü çok fazladır. Kışın eve benim gibi bir ihtiyar geldiği zaman içine bir kaşık da pekmez koyarsın pekmezinen karıştırırsın ihtiyarın bütün vitamin gücünü sağlar o. Aynı zamanda uzun süre kişinin direncini sağlıyor (Şehitoğlu, 2016).

Bölgenin meyvelerinden en çok tercih edilen özel bir armutun olduğunu öğreniyoruz. Panayırda ya da panayırın kurulduğu mevsim itibariyle olgunlaşan bu armutla ilgili şu bilgiler verilmiştir:

Bir de kurutulmuş elma armut çok yapılır. Aşağıda bahçelerde çok elma armut vardı. Babamın 'Battalın bahçe' derler Amasya elması, Ankara armudu var. Bir de bu bölgeye has burunsuz armut var. Çok farklı bi armut. Rahmi var Karamanların¹⁴² Rahmi. Burunsuz armudu diyo götürdüm doktora anam ameliyat oldu diyo. Neyse diyo. Hocam bi ikramım olsun dedim yoo gerek yok didi diyo. Neyse diyo verdim diyo şöyle 3 4 kilo diyo. Zabalayın diyo anamın başına gelmiş diyo "O armut nerde?" (gülüşmeler). Bol suludur. Kumlu değildir. Avucu doldurur. Deveci armudunun yarısından fazladır (Kale, 2016).

4.3. İŞLEVSEL ÇÖZÜMLEME

4.3.1. Ekonomik İşlevler

Şehirlerdeki küçük esnafın gerçekleştirdiği ticaret genellikle çarşı ve pazarlarda dükkânlarda olmaktadır. Para ile tutulan tellallar çarşı pazar gezerek malın reklamını yapar satışı için yardımcı olurlar.¹⁴³ Panayırda hemen her türden eşya satılmaktadır. Büyük çaplı ticaretin yapıldığı panayırlar, zamanla buldukları bölgelerde piyasayı belirleyen ve ekonomiye yön veren bir işleve sahip oldular. Dolayısıyla sadece alışveriş değil, piyasa gücünü ve ekonomik temayülü tespit etmek ve öğrenmek isteyen ekonomistlerin de uğrak mekânı haline geldiler. Panayırda yer alan ekonomik güç ve tüccarların elinde dönen para miktarı büyüdükçe, panayırlar kısa sürede para piyasası haline geldiler.

¹⁴² Panayırın muhafazası için Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde buraya gönderilen Karaman'dan gelenlerin buradaki genel adıdır. Panayırdan sonra aile geri dönmemiş, Yapraklı'ya yerleşmiştir.

¹⁴³ Gölpınarlı, 1973: 3041, 3100.

Nitekim Orta Çağ'da Avrupa'da panayırlar Avrupa'nın para piyasası olarak değerlendirilirlerdi (Pirenne, 2013: 118).

Ortaçağ Avrupa'sının ekonomisine yönelik yapılan bir çalışmada panayırlarla ilgili "her panayırdaki, satışların yer aldığı açılış döneminden hemen sonra bir ödemeler dönemi geliyordu. Bu ödemeler, yalnızca panayırlarda taahhüt edilen borçları temizlemekle sınırlı kalmıyor, çoğu kez önceki panayırlarda yükümlenilen borçları da bir karara bağlıyordu" (Pirenne, 2013: 118) ifadeleri, panayırlarda borçlanma ve veresiye ticaretinin olduğunun göstergesidir. Ekonomistler kredi ve poliçe işlemlerinin kökenini burada aramanın doğru olacağını ve borçların daha sonra başka bir yerde sahibine ödenmesini sağlayacak olan bir yönüyle senet işlemlerinin yine panayırlarda gerçekleştiğini söylemişlerdir. On üçüncü yüzyılda bu durum panayırlarda "denkleştirme" ya da takasla borç tahsil uygulamalarının yapıldığını göstermektedir (Pirenne, 2013: 118-119).

Avrupa'da uzun süren savaşlar sonucunda özellikle yirminci yüzyılın başlarında bozulan ekonomiyi yeniden canlandırma çabalarının yoğunlaşması farklı arayışları netice vermiştir. Nitekim Belçika'da belediye ve il idari yönetimlerinin oluşturduğu bir komisyon bu arayışlar neticesinde Brüksel'de beynemil bir panayırın kurulmasının ekonomiyi yeniden canlandıracağı hususunda karar kılmışlardır:

Maksat tayin ettikten sonra belediye reisi muavinlerinden bazı zevat milli iktisadın yükselmesi için menafi-i umumiyyeye hadim olabilecek teşebüsatı Brüksel şehrinin ne suretle meydan tatbika koyabileceğini tedkik ettiler. Birçok müzakerattan sonra bu hususta yapılacak en faydeli bir teşebbüsün beynemil bir ticaret meşheri olabileceğine karar verdiler (İTO, 1928: 8).

Bu kararı 31 Mart 1919 yılında yazılı halde yayınlayan komisyon, panayırların, ne tarafa gideceğini şaşırmış Belçika ekonomisini rayına oturtacak yegâne organizasyon olduğunu ve sanayinin bu organizasyon sayesinde yeniden toparlanacağı kanaatiyle aşağıdaki kararını bildirmiştir:

Hayat-ı iktisadiyemizin mecra-yı tabiiyesine ircaı ve sarf-ı sanayimize lazım gelen mevad-ı ibtidaiyenin menbalarını bulmak ve mahsulat-ı dâhiliyemize mahreçler tedarik etmek emeliyle, Brüksel belediye meclisi tarihi ananelerine tabian her sene gerek müttelik ve gerek bitaraf memleketlerin

arasındaki münasebetleri temin etmek üzere beynelmilel bir numune panayırı yapılmasına karar vermişlerdir. Belediye meclisi heyet-i idaresi bu kararı tatbika memur olmuştur. Belçika kralı panayırı himayesine almakla ona resmi bir sıfat vermiş, ticaret ve vekaleti, panayırın teşkil ve tesisinde büyük bir amil olmasına ve ticaret ve sanayinin yükselmesi için onu en mühim bir vasıta haline getirmeye çalışmıştır (İTO, 1928: 9).

Dünyada yeni keşiflerin yapıldığı dönemlerde, özellikle XIII. yüzyılda İtalyan tüccarların yoğun faaliyetleri göze çarpmaktadır. Champagne bölgesinde yer alan panayırlar da bu tüccarların hâkimiyetinde iken, iki yüzyıl sonra Lyon panayırlarına da hâkim olurlar. Bu sayede Avrupa'nın bütün servetinin el değiştirdiği kabul edilmektedir (Braudel, 1990: 27). Büyük çaplı ekonomik faaliyetlerin merkezi olan panayırlara sahip olmak, o bölgenin de ekonomik gücünü elinde bulundurmaya anlamına gelmektedir. Bu durumu sürekli gündemde tutan Osmanlı Devleti, halktan herhangi bir talep gelmese bile panayırları organize eder, ticari canlılığı sağlar ve otoritesini, kontrol mekanizmasını sürekli yenilemiş olurdu. Kütahya sancağına bağlı bir arşiv belgesinde yer alan bilgiler bu görüşümüzü desteklemektedir:

Kütahya sancağı mülhakatından Eskişehir kazasının cesamet ve ehemmiyet-i mevkiisine binaen Kadir kavağı ile zaten hayvan bazarı olan mahalde beher sene Eylül'ün yirmi birinci gününden Teşrin-i Evvel'in beşinci gününe kadar on beş gün devam etmek üzere müceddeden bir panayırın küşadına müsaade-i seniyye mülıkane erzan kılınması inha ve işar olunmuş ve bu misullü panayırlar ahalinin ahz-ü itasınca teshilat ve muhasenatı müste'zim olacağından mezkûr panayırın ol vechle küşadı hususunca bi'l-istizan irade-i seniyye-i şehriyari şeref müteallik olmağın mukteza-yı münifi üzere salifüz-zıkr panayırın on beş gün imtidad etmek üzere beher sene Eylül'ün yirmi birinde küşadı hususuna ruhsatı Divan-ı Humayun'dan emir gelmiştir (Erdoğan, 1999: 101 – 102).

Panayırlar, sadece nakit paranın döndüğü ticaret mekânları olarak değerlendirilmemelidir. Panayır ticaretindeki temel prensipler, uygulanan kanunlar zamanla farklı coğrafyalarda kurulan panayırlarda ve ekonomik ilişkilerde usul yönüyle birliğin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Geleneksel mübadele anlayışını yaşatan bir fonksiyonu da vardır. Panayırların açılması ve devam etmesi için yöneticiler tarafından uygulanan bir dizi ekonomik kolaylıklar da söz konusudur. Bu kolaylıkların başında vergi indirimi ya da tamamen

vergiden muaf olma gelmektedir.¹⁴⁴ Buna mukabil kredili ve nakde yönelik alışverişin yapıldığı yerlerde panayırlar zaman içerisinde önemini kaybetmiş, varlıklarını devam ettirememişlerdir. Ancak geleneksel ekonomi anlayışının, mübadele anlayışının devam ettiği yerlerde panayırlar sürekli yayılarak varlığını devam ettirmişlerdir (Braudel, 1991: 13). Özellikle XVIII. yüzyılda Avrupa'da panayırların bulunduğu yerler, marjinal ekonominin yerleri olarak değerlendirilmektedir. Bu yerlerde oldukça önemli bir görevi ise sarraflar üstlenmekteydi. Sarraflar özellikle Ortaçağ Avrupası'nda panayırlarda kendilerine bir yer bulur ve farklı ülkelerin paralarını, altınlarını sikkelerini değerlendirir ve bu paraların ekonomik değerinin tespiti işlemini yürütürdü (akt. Güçlüay, 2001: 297). Bir bakıma bankacılık işlevi yürüten sarraflar, borç para vermek, borçları ödemek gibi işlemlerin yanında, kredili alışverişe imkân sağlamaktaydı. Panayır kurulan bölgelerde alışverişlerin birçoğu vadeli yapılır ve bir sonraki panayırdaki ödenecek şekilde vade düzenlenir:

Çiftçinin parası olduğu zaman panayır kurulur, elindekileri satar, kışlık ihtiyacını alır. Elindeki fazla malları da satar, bütçesine katkıda bulunur. Vadeli ticaret de olur. Mesela bi halı alırız seneye panayırdaki ödeyeceğiz deriz, halı kaç lira 30 lira. 40 liraya adam bi sene durur. Ne sepet ne senet. Sadece söze dayalı. Söz. Güvene dayalı. Sözümüz senettir diyoruz yetiyor (Yurtoğlu, 2016).

Ekonomiye ve iş gücüne katkıları oldukça fazla ve kapsamlı olan panayırlar, açıldıkları sürece yöre halkına veya dışardan çalışmak için gelen birçok kişiye iş imkânı sağlaması bakımından oldukça önemlidir. Yedinen yetmişe herkes için yapabileceği bir iş bulunan panayırlarda çocuk işçilerin ağır yük taşıma faaliyetleri dışında çalışabileceği izni de verilmektedir.¹⁴⁵ Kendine has ekonomik bir sektör haline gelen panayırlardan geçimini sağlayan, başka bir gelir kaynağı olmayan insanların sayısı hiç de az değildir. Panayırlar üzerine yöresel ve

¹⁴⁴ Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu "Gelir Vergisi Kanunu" başlığı altında vergiden muaf esnafı yayınlamıştır. Buna göre; "panayır ile kamu kurum ve kuruluşlarınca geçici olarak belirlenen yerlerde" satılan ürünler vergiden muaf tutulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz: Gelir Vergisi Kanunu. (1998). *T. C. Resmi Gazete*, 4369/26, 22 Temmuz 1998.

¹⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. (2004). *T. C. Resmi Gazete*, 25425, 6 Nisan 2004.

küçük çaplı derleme çalışmalarında bu durum daha somut ve net gün yüzüne çıkmaktadır.¹⁴⁶

Yöresel meyve ve sebzelerin dışında, yerli halkın ihtiyaç duyduğu farklı yörelerde yetişen ürünleri almak için panayırlar bulunmaz bir fırsattır. Zira gerek ekonomik gerekse sosyal ve fiziki açıdan farklı coğrafyalara giderek ihtiyaçlarını gideremeyen yöre halkının panayırlar sayesinde ihtiyaç duyduğu hemen her ürün ayağına kadar gelmiş olmaktadır. Bunun yanında panayırların ekonomik alanda en önemli faydasından biri; yabancı ülkelerden veya kendi ülkesinden ama farklı yörelerden gelen tüccarların rekabet ortamı oluşturmasıdır. Bu sayede yöre halkı ihtiyacını ucuz ve kaliteli ürün alarak gidermiş olmaktadır. Nitekim Evliya Çelebi “Seyahatname”sinde “...ve cümle sığâr u kibarı beyâz abâ işleyüp yılda bir kerre Dolyan panayırında metâ’ların fûruht ederler. Ve ona altı arşın abâyı altmış yetmiş akçeye verirler, gayet ucuzdur” (Kahraman vd., 2003: 313) derken panayırların bu özelliğini vurgulamaktadır. Bu bakımdan büyük çapta mal alışverişi için panayırlar dört gözle beklenen ticari ve ekonomik organizasyonlardır.

Panayıra gelen ürünler ve farklı tüccarların birbirlerinden öğrendikleri teknikler, yeni iş kollarının doğmasına ve farklı ürünlerin yetiştirilip istifade edilmesine imkân sağlamıştır. Özellikle uluslararası ticaret yolları üzerinde kurulan bu panayırlar, ekonomik ilişkiler neticesinde farklı faaliyet kollarının gelişmesine ve ilerlemesine fırsat sağlarken, sanayi ve yerli üretimin etrafında ticari bir hareketliliğin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Genç, 2007: 272). Bu ticari hareketlilik uluslararası ürünlerin bir bakıma envanterini tutan, piyasa arz talep dengesini belirleyen bir boyut kazanmıştır. Nitekim 19. yüzyılın başlarında İran’dan gelen ipeğin azalmasıyla Anadolu’nun birçok yerinde ipek dokumacılığının geliştiği söylenebilir (Doğan, 2011: 41). Bursa, Tokat, Amasya ve Giresun gibi illerin ipekli kumaşları rağbet görürken, İran’da ipeğin azalması Anadolu’yu ipek ticaretinde zorlayıcı bir unsur olarak değerlendirilebilir (Beşirli, 2005: 153).

¹⁴⁶ Çanakkale panayırlarının incelendiği bir makalede (Çalışkan, 2008: 237); yazarın birçok esnafla görüşmeler yaptığı ve bu görüşmeler neticesinde birçok esnafın 45 yıl, 25 yıl, 30 yıl gibi uzun yıllar geçimini panayırlardan sağladığı bilgisine yer verilmiştir.

Farklı coğrafyalarda kurulan panayırlar, ulusal ticaretin gelişmesinde de önemli rol oynamaktadır. Anadolu'da kurulan panayırlarda, panayırlar arası ticaret denilen bir ilişkinin ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Devlet erkânı ve ekonomistleri tarafından özellikle takip edilen bu panayırlara bizzat yerinde görülmesi ve incelenmesi için görevlendirmeler yapılmakta, uluslararası piyasa kontrol edilmektedir. Yerli ürünlerin tanıtılması ve ithal ürünlerin de tespiti için oldukça önemli olan uluslararası panayırlara Cumhuriyet döneminde bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından görevlendirmeler yapılmıştır. 3 Ekim 1930 tarihli Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk imzalı bir kararnamede (Ek 9) 8 Temmuz 1936 tarihinde Şam'da kurulacak panayıra Sümerbank Yerli Mallar Pazarı Müdürü Ekrem Bey'in görevlendirildiği bilgisi yer almaktadır (BCA.030.18.01.02.69.85.8).

Belli ürünlerle ön plana çıkmış panayırlar birbirlerine o ürünlerden satarken ticari canlılığı da muhafaza etmiş olmaktadır. Bu panayırların her birini farklı bir devlet ekonomisi olarak değerlendirdiğimizde yöre halkına sağladığı iş imkânları ile ekonomik rahatlığın yanında coğrafi ürün çeşitliliği ve meslek kollarının gelişmesinde ne kadar etkili olacağı tahmin edilebilir. Bunun en belirgin örneği Balıkesir'de kurulan panayıra Konya'dan, Tokat'tan ve Kayseri'den muhtelif emtianın nakledildiği Osmanlı Arşivlerinde (Ek 10) yer almaktadır. Osmanlı arşiv belgelerinden hareketle, Balıkesir panayırına İstanbul'dan "tuhafçı" esnafı tarafından "ipekli şalaki", "çiçekli şali" gibi dokuma ürünleri getirilirken, Tokat'tan ham halat gönderildiği bilgisinin yer aldığı belgede şu ayrıntılar yer almaktadır (Doğan, 2011: 41):

Devlet-i ikbal-i ebedi ile sağ olsun ve bir tevennir-i ikballeri fevrinde-i hezar-ı çerağ olsun. Cenab-ı ıtakk zat-ı sıhhatlerine ifate ve afatdan ma'sun ve masivat idüp saye-i devlet vaye-i merhametleri bu abd-ı kemineri üzerinden ebed-i makrun eylesesü için devletlü, atufetlü, merhametlü velini'metim ve kesirü'l matlub ve'l-kiram efendimiz Sultanım Hazretleri Balıkesir bazarı için Tokad canibinden zuhur idüb kırk iki buçuk ham halat katır yükü zuhur idüb on iki buçuk yükü medine-i İzmir'e rahi olub baki otuz yükü bu tarafda kalub balada tahrir olunduğu minval üzere mirileri tahsil olunub ve Balıkesir'e rahi olmağla ve dahi haccac-ı müslimiye ile Haleb canibinden altı yükü Haleb eşyası zuhur idüb anların dahi mirileri tahsil olunub emanetçi Mustafa kulları yediyle hak-ı pay-ı devletlerine irsal olmağın arz-ı hali çaker-anem tahririne ictisarat kılınmışdır...(BOA, C..ML.,No:14465).

Panayırlar, sadece yöre halkını ekonomik anlamda rahatlatmamış, gerek alım satımdan gerekse ödenen vergilerden elde edilen gelirlerle devleti ve devletin bazı birimlerini de ekonomik anlamda rahatlatmıştır. 1784 tarihli sicil defterindeki kayıtlara göre, panayırlarda toplanan vergilerden; “Hâkim Efendi, Karesi mutasarrıfı, Serdar Ağa, bac bazar ağası, Kethüda Efendi, hademeler, Kâtip Efendi” gibi birçok kişi kendilerine uygun görülen miktarlar kadar (Tablo 3) hisselerini almaktaydılar (akt. Doğan, 2011: 52). Bu durum, devletin panayır sevk ve idaresi adına fazladan maddi külfete girmesine engel olduğu gibi, panayır etrafında farklı meslek kollarının ve memuriyet imkânlarının ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır.

Büyük şirketlerin, ürettikleri ürünleri teşhir edip reklamını yapabileceği yegâne mekânlar olarak panayırlar, belli bir döneme kadar bu günkü reklam piyasasının tamamını elinde bulunduran organizasyonlardı. Teşhir ettiği ürünün toptan veya perakende satışını yapan tüccar, reklam için ayrıca bir ücret ödemediği gibi, oluşan rekabet neticesinde reklama ayıracağı parayı tüketici lehine fiyat indirimi olarak kullanıyordu. Bu durumda satan da alan da memnundu denilebilir.

Panayır kurulan şehirlerin ekonomik ve stratejik durumları panayıra etki eden unsurların başında gelmektedir. Ancak panayırların şehirlerin gelişimi üzerinde de etkileri bulunmaktadır. Yani panayır kurulan bölgelerde panayırların ticari hareketliğinden kaynaklanan cazibesinden dolayı şehirleşme başlamıştır. Ortaçağ'da özellikle bu duruma dikkat çeken Umberto Eco, şunları söylemektedir:

Panayırların şehirlerin gelişimi üzerindeki kısmi etkisi tamamıyla görmezden gelinmemelidir. Ancak bazı istisnalar da söz konusudur. İtalya başlı başına buna örnek oluşturur. Çünkü şehirlerin yoğun bir şekilde gelişmesine rağmen bu bölgedeki panayırlar çok da belirleyici öneme sahip değildir. Ancak bu durum, yarımada'daki tüccarların faaliyetlerini ara vermeden sürdürebilmesine, dolayısıyla da panayırları geliştirme ihtiyacı hissedilmemesine atfedilebilir (Eco, 2014: 163).

4.3.2. Siyasi ve Hukuki İşlevler

Panayırlar, birçok insanın bir araya geldiği mekânlar olması nedeniyle siyasi ve hukuki açıdan avantaj ya da dezavantaj diyebileceğimiz birçok sonucu da doğurmaktadır. Nitekim oldukça fazla sayıda insanın bir arada olması, ticari anlaşmaların yapılması gerek panayır esnasında gerekse panayırdan önceki sene içerisinde birçok uyuşmazlığı beraberinde getirmektedir. Panayırdaki kurulan mahkemeler bu uyuşmazlıkları anında karara bağlarken, muhatapların ve umumun nazarına ilanının, duyurulmasının kolay olması, hukuki açıdan önemli bir boşluğu doldurmaktaydı. Panayır esnasında oluşabilecek anlaşmazlıkların yanında, sene içerisinde herhangi bir uyuşmazlığın çözümünde dahi panayırlar önemli bir işleve sahiptir. Panayır sayesinde kadılar, yargıçlar halkın ayağına gelmiş olmakla beraber, sene içerisinde görüşülmesi, yakalanması mümkün olmayan insanların, müşteki ve davalıların, suçluların panayıra iştiraki hukuki açıdan işleri oldukça kolaylaştırmaktadır. Bu sayede panayırlarda birçok dava ve husumetler halledilir, karara bağlanırdı (Yılmaz, 1997: 4). En önemlisi; panayır esnasında oluşabilecek kırgınlıkların, husumetlerin bir şekilde panayır bitmeden karara bağlanmasıyla, bütün bir sene boyunca devam edecek hak arayışlarının, husumetlerin ve düşmanlıkların önüne geçilmiş olmaktadır. Bu sayede şahısların hukuksuz hak arayışlarıyla toplumsal ve kişisel birçok zararın engellendiğini söylemek mümkündür.

Panayırlarda bir bakıma özgür ve kurallardan azade ortamların oluşması nedeniyle dönemin siyasilerini eleştiren ve aleyhte propaganda yapan kulis çalışmaları da oldukça fazla olmaktadır. Nitekim 15. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'da kiliseleri ve dönemin idarecilerini eleştiren insanların oldukça fazla olması nedeniyle panayırlar ve her türlü eğlence yasaklanmaya çalışılmıştı. Hatta Fransa'da bölge idarecisi olan Monsenyör, kendisini eleştiren ve etrafında halkalar halinde kendisini yuhalayarak dansçıları ve maskeli adamları görünce doğrudan krala başvurarak panayır ve cümbüşü yasaklayan ferman çıkartmıştı (Ehrenreich, 2009: 126). Siyasi olarak yönlendirme gücüne sahip ortamların oluştuğu panayırlar, tarih boyunca kimi zaman yasaklanmış, kimi zaman da siyasi otorite tarafından desteklenmiştir. Yasaklama tavırlarının arkasında yatan

ticari faaliyetlerden ziyade insanların bir araya gelebileceği her türden eğlence ve aktivite organizasyonlarıydı. Panayırların ise bu işlevinden dolayı doğrudan hedef haline geldiği zamanlar olmuştur. Nitekim İngilizlerin kilise ve cemaatlara para toplamak için kullandıkları şenlikler dâhil, sayısız panayırı kapattığı da olmuştur (Ehrenreich, 2009: 127).

Siyasi olarak istikrarsızlığın olması, panayırlarda açılacak dükkânların ekonomik ve güvenlik yönüyle zafiyet yaşamasına neden olmuştur. Bu yönüyle panayırların kurulabilmesi ve sorunsuz devam etmesi ve bitmesi panayır kurulan bir ülke için siyasi gücün ve istikrarın belirleyici etkenlerinden olmuştur. Avrupa'da 14. yüzyılda Flander kontluğu ile Fransa kralları arasında gerçekleşen savaşlar, o dönemde siyasi ve ekonomik olarak oldukça önemli işlemlere haiz panayırların sonunu hazırlayan en önemli etkendi (Pirenne, 2013: 119). Ayrıca panayır sayesinde farklı coğrafyaları, değişik kültürleri görme ve tanıma imkânı bulan tüccarların aktardığı bilgi ve tecrübeler özellikle Arap yarımadasında İslamiyet'in kabulünden sonra panayır kurulan bölgelerin fetihlerini kolaylaştırıcı bir unsur olmuştur (Yüksel, 1994: 311).

Ekonomik faaliyetlerin büyük çapta cereyan ettiği panayırlara egemen olmak, o bölgenin siyasi ve ekonomik üstünlüğünü eline geçirmek anlamına gelmektedir. Nitekim XIV. yüzyıldan beri İtalyan tüccarların ve bankacıların egemen olduğu Bruggess ve Londra kentlerinde, ekonomik gücü elde tutmanın "uzak ve doyumsuz bir denizin" de egemenliğini elinde tutmak anlamına geldiği görüşü hâkimdir (Braudel, 1990: 28). Bir belde için belli zamanlarda düzenli kurulan büyük bir panayır ya da pazar yerine sahip olmak, komşularla ticari ve ekonomik ilişkiler kurabilmek oldukça büyük bir ayrıcalıktır (Mumford, 2007: 315). Bu durum, panayır kurulan bölgeyi siyasi açıdan üstün ve güçlü kılarken, hukuki açıdan ayrıcalıklı hale getirmektedir. Nitekim panayırlarda farklı beldelerden gelen tüccarların olması, mensubu oldukları ülke ya da beldelerle panayırın organize edildiği bölge arasında hukuki anlaşmaların ve ayrıcalıkların olmasını zorunlu kılmaktadır. Yabancı tüccarlara yönelik herhangi bir güvenlik zaafı panayır kurulan bölgeyi siyasi ve hukuki açıdan zayıflatacaktır. Selçuklu döneminde Yeşilirmak ve hattı boyunca Sivas-Tokat-Amasya şehirlerini takip

eden ticaret kervanları ve panayırlar dolayısıyla bölgeye ilgi artmış, Selçukluların siyasi ve ekonomik olarak güçlü hale gelmesini sağlamıştır. Çünkü bu ticari hat Azine Pazarı'ndan Hindistan'a, oradan da Güney Rusya'ya uzanan oldukça geniş bir coğrafyayı kapsamaktaydı (Ülgen, 2012: 363; Esterabadi, 1190: 277; Özcan, 2006: 211). Böyle bir bölgeyi elinde tutmak, panayır ve pazarlarına sahip olmak siyasi ve ekonomik olarak üstünlük anlamına gelmektedir.

Osmanlı'da panayırlar; sultanın verdiği emirlerin ya da fermanların ilan edildiği mekânlardandır. Nitekim günümüz şartlarında teknolojik imkânların da getirisiyle birçok insana ulaşan her türlü bilgi ve belge, o dönemde geniş insan kitlelerinin bir araya geldiği panayırlarla mümkündür. Dolayısıyla panayırlar bir bakıma belli bir döneme kadar kanun ve fermanların ilan edilerek uygulamaya girdiği resmi gazete işlevini görmekteydi. Panayırlarda alınan vergiler ve bu vergilerin miktarları ile muhatapları yasal bir zemine oturtulmuş, herhangi bir anlaşmazlığa fırsat verilmemiştir. Bu durum, panayır ticaretin hukuki bir zeminde cereyan ettiği anlamına gelmektedir. Bunun yanında panayırlarda meydana gelen asayiş olayları ve bu olaylar karşısında uygulanacak yaptırımlar için de ayrı bir hukuki mevzuatın gerekliliği idarecileri bu alanda düzenlemeler yapmaya itmiştir. Nitekim Osmanlı döneminde bazı tüccarların panayırlarda ödenmesi gereken bac ve vergileri ödememek için mallarını kendilerine ayrılmayan kaçak bölgelerde gizli olarak satmaya çalıştıkları vakidir. Şikâyetler üzerine bu durumun önüne geçmek için merkezden özel bir görevli memurun pazar bacı aldığı çuval ya da abanın üzerine bac alındığına dair işaret konulması kararlaştırılmıştır (Su, 1936: 915).

Bir bölge için panayır gibi büyük çaplı bir organizasyonun sorunsuz sevk ve idaresi önemli bir başarı ve saygınlık sebebi olarak değerlendirilebilir. Nitekim her panayır sonrasında panayırın güvenle ve sorunsuz sona ermesine yönelik memnuniyet ifade eden yazışmalara arşivlerde oldukça fazla rastlanmaktadır (Ek 11).

4.3.3. Sosyal ve Psikolojik İşlevler

Panayırlar, kuruldukları bölgelerin sadece ekonomik yönden canlanmasını sağlamakla kalmamış, insanların sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarına da cevap veren merkezler haline almıştır. Hemen her yaştan insanın kendisine göre bir sosyal alan bulabileceği panayırlar, insanların senenin yorgunluğunu ve sosyal yıpranmayı üzerinden atmasına imkân sağlayan organizasyonlar olarak, katılımcıların ve ziyaretçilerin büyük heyecanla beklediği zaman dilimleridir. Gezi yazılarında ve tarihî çalışmaların birçoğunda dünyanın hemen her yerinde bu psikolojinin aynı olduğuna dair tespitler yer almaktadır. Nitekim Venedik ve etrafında kurulan panayırların ticari faaliyetlerden daha ziyade eğlence, müzik ve düşünler için kurulduğu söylenmektedir. Ağustos ayı ortalarında kurulan bu panayırlarda büyük evlenme törenleri, eğlenceye ve yemeğe yönelik aktivitelerin yapıldığı, zengin ve üst düzey alıcılar için kürk ve mücevher tarzı ürünlerin satıldığı belirtilmektedir (Braudel, 1991: 33).

Panayırlar; ilk dönem yerleşik hayatın kurulduğu ve yarı göçebe Bedevilerin yerleştikleri şehirleşme sürecini başlatma görevini üstlenmişlerdir. Panayır ortamları, herkesin kendini rahat hissettiği, sosyal statünün ve bütün hiyerarşilerin ortadan kalktığı ortamlardır. Bu ortamlarda hemen her kesimden insanlar kimliklerine ve statülerine bakmadan doğal ve samimi davranışlarla eğlenme, hoşça vakit geçirme, şakalaşma imkânına sahip olmaktadır. Öyle ki; düşüncelerin de herhangi bir çekinceye gerek kalmaksızın ifade edildiği bir bakıma özgür ortamlardır. Dolayısıyla insanlar, panayırlarda rahatlar, nefes alır ve üzerinde baskı kuran sıkıntılarından bir süreliğine uzak kalarak deşarj olma fırsatını yakalamış olur. Avrupa'da panayırlarda gerçekleştirilen bazı ritüeller, özellikle taç giydirme ve taç alma törenlerinde halkın normal zamanda söyleyemeyeceği birçok düşüncüyü panayır ortamında dile getirmesi, otoriteyi kırmak ve sıradanlaştırmak için bir eğlenceye dönüştürmesi panayırların toplumsal bir ihtiyacı nasıl karşıladığına örnek gösterilebilir. Bu ortamlarda iki arkadaş arasındaki samimiyet, bir feodal ve bir köylü arasında da görülebilir (Kuyumcu, 2014: 225). Bu durumun aksine bazı toplumlarda panayır ve panayırlarda yer alan eğlenme çeşitleri bir bakıma sınıf farklılığının tezahürü

olarak değerlendirilmekteydi. 18. yüzyılda İngiltere’de üst tabakadan insanlar; opera, balo gibi eğlencelerin yapıldığı merkezleri kendilerinin hakkı olduğunu düşünerek sahiplenirken, panayırların ve cümbüşlerin yapıldığı eğlence merkezlerinin ise alt tabakadan insanlara ait eğlence mekânları olduğunu savunmaktaydı (Ehrenreich, 2009: 146).

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde tamamen sosyal amaçlı panayırlar da düzenlenirdi (Şen, 1993: 11). Bu panayırlar, bazı cemaatler tarafından düzenlenen, eğlence ve dinî içerikli panayırlar olup cemaat mensuplarının bir arada olması ve yeni üyeler kazanma amaçlı organize edilirdi. Bu panayırlar, bazı dinî törenler ve ritüellerin de hemen herkes tarafından rahatlıkla görülmesi ve yaşanmasına hizmet eden önemli panayırlardır.

Hemen her sınıftan insanın rahatlıkla katılabildiği ve aynı ortamı paylaştığı panayırlar, özellikle orta sınıf denilen kesimin medenileşme sürecine doğrudan etki eden, kimi zaman unutulmaya yüz tutan ya da özlem duyulan kültürel değerlerin hatırlandığı büyülenme, özlem ve nostalji mekânlarıdır (akt. Featherstone, 1996: 52). Bu görüşten hareketle panayırlar için haz duyulan bölgeler tanımı yapılmıştır. Bu tanıma gerekçe olarak; panayırların yerel, şenlikli ve komünal olmaları ile gerçek dünyadan kopuk olmaları gösterilebilir (Sungur, 2011: 20). Bir bakıma belli zamanlarda belli yerlerde oldukça katı olan sınıf ayrımları panayırlardaki birliktelik, sadelik ve kendi olma gibi temel davranış modelleri ve sosyalleşme ile ortadan kalkmış olmaktadır. Arap yarımadasında çok eski ve köklü bir yapıya sahip olan panayırlar, ticari ve ekonomik işlevlerin yanında sosyal ve kültürel olarak da önemli işlevlere sahipti. Bu panayırların bir kısmı ulusal, bir kısmı ise uluslararası bir yapıya sahipti. Özellikle uluslararası panayırlarda farklı milletlerden insanlar ve kabileler bir araya gelerek ikili ilişkiler, kültürel birliktelikler kurulurdu. Bu panayırlarda anlaşmazlıklar çözüme kavuşturulur, karşılıklı anlaşmalar imzalanır, edebî ortamlarda şiirler okunurdu (Avcı, 2013: 16).

4.3.4. Kültürel İşlevler

Panayırlar, kuruldukları bölge itibariyle yerel olarak değerlendirilse de gerek tüccar gerekse katılımcı yönüyle farklı kültürlerden birçok insanın bir araya geldiği mekânlar olması yönüyle uluslararası bir niteliğe sahiptir. Bu yönüyle panayırlar; yerel kültürle farklı kültürlerin imtizacından müteşekkil popüler geleneğin oluştuğu mekânlar olarak değerlendirilebilir.

Farklı kültürlere ait emtia, giyecek ve yiyeceklerin bir arada bulunduğu, yöresel yemeklerden eğlence tarzlarına, edebiyattan müziğe kadar birçok kültürel imgeyi birleştiren ve yeni kültür ortamları oluşturan panayırlar sayesinde hemen her kesimden insan kendisine ait olmayan ama güzel gördüğü yeni kültürel unsurlarla tanışır. Bu unsurların birçoğu toplum tarafından kabul görür ve kültür bir bakıma yerleşmiş olur. Hiçbir zaman kültürel üstünlük kaygısı güdülmeyen, kendine has değerlerin en doğal haliyle sergilendiği panayırlarda, insanlar farklı kültürlerin en doğal ve ham halini yaşayarak, görerek öğrenir ve etkileşim kurar. Özellikle teknolojinin, sosyal ağların ve haberleşmenin yaygın olmadığı dönemlerde moda, sanat, edebiyat gibi küresel kültürün çok önemli parçacıklarını bir araya getiren ve yeni alıcılara ulaştıran yegâne araç panayırlardır.

Panayırların uzun yıllar boyunca devam etmeleri, kültürel faaliyetlerin yeni kuşaklara aktarılmasına aracılık etmeleri, kültürlerin farklı coğrafyalara dağılması gibi işlevlere sahip olması, bütünüyle folklorun temel işlevlerini icra ettiğini göstermektedir. İşlevsel Halkbilimi kuramının önde gelen isimlerinden W. Bascom'un tespit ettiği (2010: 71) dört temel işlevle doğrudan ilişkilendirebileceğimiz panayırlar şu şekilde izah edilebilir:

Hoşça Vakit Geçirme, Eğlenme ve Eğlendirme İşlevi

Yukarıda bölümlere ayırarak ayrıntılarını verdiğimiz panayır eğlencelerinin bu bağlamda değerlendirilmesi doğru olacaktır. Zira bütün yıl özellikle tarımla uğraşan insanlar için biriken negatif enerjinin bir bakıma panayır eğlenceleri ile

bertaraf edildiği söylenebilir. Cambazlar, halkacılar, ayıcılar, orta oyunları, kuklacılar, ateşle oynayanlar, dansçılar gibi birçok aktivite panayıra katılan büyük küçük herkesin ilgiyle izlediği ve katıldığı eğlenceli aktivitelerdir.

Değerlere, Toplumsal Kurallara ve Törelere Destek Verme İşlevi

Panayırlar, farklı kültürlerden birçok insanın bir araya gelebildiği ender organizasyonlardandır. Bu bakımdan kendine özel kuralları olan bir organizasyondur. Panayıra katılacak insanların panayırın kurulduğu bölgede geçerli ve umuma mâl olmuş toplumsal kurallara uyma zorunluluğu vardır. Özellikle küçük yaştaki çocukların anne ve babalarından dinlediği, büyük tembihlerle uyarıldığı toplumsal kurallar ve yaşam biçimine yönelik dikteler, panayır sayesinde kendine uygulama alanı bulmaktadır. Burada çocuklar ve gençler birlikte yaşamayı, kamu hukukunu, ticaret hukukunu, töreleri ve ikili ilişkileri öğrenir. Özellikle farklı kültürlerden tüccarlarla, katılımcılarla ikili ilişkilerin sürdürülmesi hemen herkesin bu kuralları uygulamada hassasiyet göstermelerini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda panayır esnasında ortaya çıkabilecek olumsuzluklara müdahale etmek ve karara bağlamak için kurulan seyyar mahkemeler de kuralları koruma, uygulama ve destek vermede oldukça önemli bir konumu işgal etmektedir.

Eğitim ve Kültürün Gelecek Kuşaklara Aktarılarak Eğitilmesi

Panayır esnasında ya da panayıra hazırlık aşamasında kültürel faaliyetleri büyük bir dikkatle izleyen genç nesil, kendilerinden yaşça büyük kültür uygulayıcılarından kendi kültürlerine dair hemen her şeyi öğrenme imkânı bulur. Panayırdaki sergilenen kültürel faaliyetlerin yanında özellikle panayır için uygulanan temel kültürel prensipler toplum tarafından o kadar benimsenmiştir ki; yeni nesile aktarılacak en önemli düsturun bu olduğu kanaatindeyiz. Zira kültürel uygulamaların öğretilerinin yanında kültürün kutsallığı ve muhafazası adına bu bilincin verilmesi, yaşayarak öğrenen çocuk için oldukça eğitici ve öğreticidir. Özellikle Çankırı bölgesinde panayır eğlencelerinde ya da yaren adı verilen

eğlencelerde yaşanan bir olay bu konuda oldukça çarpıcı bir örnektir. İbadet neşvesiyle yapılan bazı ritüeller ve kültürel disiplinin boyutlarını gözler önüne sermesi açısından Hacı Şeyhoğlu (1932: 44) anlattığı vakayı aynen naklediyoruz:

Birgün elyevm sağ bulunan Çoruk oğlu Ahmet Ağa'ya eğlenceye katılanların (yaran eğlenceleri vs.) neş'esini bozmamak için ocak sahibinin cenazesi olsa bile haber veremezmiş öyle mi? Demiştım. Derhal aynı halin bizzat başından geçtiğini şöylece hikâye etti: Kırk sene evvel sohbet yiyordum. (Sohbetlere katılma, eğlenceye iştirak etme) Ocak sırası (ev sahipliği) bana geldi. Ocak telaşında iken on yaşında bulunan çocuğum hastalandı. Tam ocak gecesı yaran yukarıda gülüp eğlenirken aşağıda çocuk öldü. Anası feryat etmek istedi; derhal men (ederek) ve çocuğın üzerine bir yorgan örterek anasını yemeği pişirmeye sevk ettim. Kimsye de duyuramadım. Ta ki yemek yindi, ocak hitam buldu. Sabah ezanı okunuyordu. Yaran gitmeye kalkınca küçük başağaya meseleyi haber verdim. O da hemen yaranı oturttu. Büyük başağa ve yarana meseleyi haber verdi. Herkez mütehayır kaldı. Der'akap faaliyete geçtiler. Kimisi gassal getirdi, kimisi mezarcılarını götürdü. Cenazeyi birlikte yıkadık, camiye beraber götürdük, namazını kıldık, defn ettik, andan sonra dağıldılar

Bu olayda kültürün ve kültüre sahip çıkmanın ne derece önemsendiği çarpıcı bir şekilde ortaya konulmuştur. Panayırda uygulanan bu tür kültürel faaliyetlerin izleyicisi, katılımcısı olan genç nesil, bir sonraki panayırda o kültürel faaliyetin uygulayıcısı olacağı bilinciyle hareket ederek hemen her olayı hafızasına kaydetmekte ve kültürel belleğe kodlamaktadır.

Kişisel ve Toplumsal Baskılardan Kaçıp Kurtulma İşlevi

Panayır ortamları hiçbir kast sistemini kabul etmeyen, herkesin rahatlıkla eğlendiği ve alışveriş yaptığı ortamlardır. Panayırlarda gerçekleştirilen bazı ritüeller, özellikle taç giydirme ve taç alma törenlerinde halkın normal zamanda söyleyemeyeceği birçok düşüncüyü panayır ortamında dile getirmesi otoriteyi kırmak ve sıradanlaştırmak için bir eğlenceye dönüştürmesi panayırların toplumsal bir ihtiyacı nasıl karşıladığına örnek gösterilebilir. Bu ortamlarda iki arkadaş arasındaki samimiyet, bir feodal ve bir köylü arasında da görülebilir (Kuyumcu, 2014: 225). Normal zamanlarda ciddi bir toplumsal baskı altında birçok faaliyeti gerçekleştiremeyen halk, panayırlarda bir bakıma bu baskıdan kurtulmuş olur.

SONUÇ

Panayırlar; sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan birçok özelliği ile oldukça önemli organizasyonlardır. Ancak günümüz çalışmalarında panayırların daha çok ekonomik yönü ön plana çıkmaktadır. Hâlbuki panayırlar; ekonomik bir faaliyet olmanın yanında kültürel ve sosyal açıdan değerlendirilebilecek geleneksel bir yapıdır.

Panayırlarla ilgili yapılan bilimsel araştırmalar genel olarak değerlendirildiğinde sayının oldukça az olduğu görülecektir. Bu çalışmaların büyük çoğunluğu Ekonomi, İktisat gibi disiplinlere ait çalışmalardır. Çalışmamızın Giriş bölümünde ayrıntıları verilen istatistikler doğrultusunda panayırlarla ilgili çalışmalarda sosyal ve kültürel birçok işlevin arka planda kaldığı söylenebilir. Bunun en önemli nedeni kaynak sıkıntısıdır. Özellikle günümüzde faaliyet alanı bulamayan, ortadan kalkmış panayırlarla ilgili arşiv belgelerinde ekonomik veriler ve bilgiler geniş yer tutmaktadır. Bu da panayırların ekonomik işlevine yönelik çalışmalarda teşvik edici, kolaylaştırıcı bir unsur olarak değerlendirilebilir. Panayır araştırmalarının başında kavramsal bazı problemlerin çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Çünkü araştırmaların genelinde panayır kelimesi; fuar, festival, sergi, karnaval gibi kavramlarla karıştırılmakta hatta birçok yerde birlikte kullanılmaktadır. Panayırların elbette sergi, festival, karnaval gibi organizasyonlarla benzeşen yönleri vardır. Ancak gerek organizasyon yapısı, gerek emtia çeşitliliği ve gerekse eğlence ve kültürel boyutu ile ticari potansiyeliyle panayırlar kendi içerisinde bir bütünlüğü olan, kuralları olan ve geleneği olan başlı başına bir organizasyondur.

Arşiv kayıtları incelendiğinde birçok belgede panayır yerine, pazar kelimesi ile not düşüldüğü görülmüştür. Ayrıca panayır kelimesi yerine kullanılan farklı adlandırmalar da araştırmacıların bütüncül bir bakış açısıyla panayırları değerlendirebilmelerini zorlaştırmaktadır. Çalışmamızın ilgili bölümlerinde panayır adlandırmalarının yöresel olarak değişiklik gösterdiğine ilişkin bilgiler verilmiş, bazı bölgelerde panayır yerine “deri”, “mayha” gibi kelimelerin kullanıldığı belgelerle ve derlemelerle izah edilmiştir. Bazı araştırmalarda bu

kullanım farklılıklarına dikkat edilmediği için “Mahya Panayırı” gibi yanlış değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu yanlış yaklaşımların önüne geçilmesi adına çalışmamızın panayirlara kavramsal olarak genel bir değerlendirmenin yapıldığı bölüm oldukça önemlidir.

Günümüz panayırları gelenekten bağımsız değildir. Tarihi arka planı incelenmeden günümüzde kurulan panayırları anlamaya çalışmak doğru sonuçlara ulaşmaktan uzaktır. Bu nedenle çalışmamızın bir bölümü özellikle panayırların tarihine ilişkin tespit ve değerlendirmelerden oluşmaktadır. Bu sayede günümüz panayırlarını karşılaştırmalı bir bakış açısıyla değerlendirmek mümkün olacaktır. Bu bakımdan panayırların zamanın şartlarına ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak kısmen değişikliğe uğradığını söyleyebiliriz. Fakat bu değişiklik organizasyonun genel formunu bozmamıştır. Kimi yerlerde canlı hayvan ticareti sona ererken, kimi yerlerde panayırın eğlence kısmında teknolojiyle birlikte yenilikler ve değişimler meydana gelmiştir. Bununla birlikte bazı panayırlar tamamen değişmiş, festival ve fuar olarak devam etmiştir / etmektedir. Tarihi süreç içerisinde farklı coğrafyalarda kurulan fakat birbirleri ile bağlantılı olan panayırlarda azalmalar, artışlar görülse de kentleşme ve ticaret yollarının değişmesi, ihtiyaçların temininde kolaylıkların yaşanması panayırları sona erdirmiş ya da yerini değiştirmiştir. Kimi yerlerde ihtiyaç olmasa da gelenek muhafaza edilmiş, kimi yerlerde ise ihtiyaç olarak değerlendirildiği için panayırlar ilk haliyle muhafaza edilmiştir. Panayırların sona erdiği yerlerde panayır eğlenceleri ve güreşler festival adı altında varlığını sürdürmektedir.

Panayır geleneği, birçok gelenekle iç içe girmiş, neden-sonuç ilişkisi içerisinde geleneğe etki etmiştir. Kimi bölgelerde panayır öncesinde gerçekleştirilen kültürel faaliyetlerle panayırın başladığı ilan edilirken, kimi bölgelerde ise panayır ile birleştirilen birçok kültürel aktivite bulunmaktadır. Panayır organizasyonlarının birleştirici cazibesi farklı aktivitelerin panayır organizasyonları ile gerek takvimsel olarak gerekse içerik yönüyle bütünleşmesinde önemli rol oynamaktadır. Bazı bölgelerde panayır organizasyonları bünyesinde gerçekleştirilen aktiviteler neticesinde sembolleşen anıt ağaçlar, türbeler, gezmeler olduğu tespit edilmiştir. Bu da öncesi ve

sonrasıyla panayırın bütün bir yılın değerlendirildiği, insanların toplumsal statüden bağımsız eğlenip senenin yorgunluğunu attığı ve ihtiyaçlarını giderdiği vazgeçilmez bir organizasyon olduğunu göstermektedir. Öyle ki; zengininden fakirine, herkesin birbirleri ile iletişim kurabildiği, sınıf ve seviye farkı gözetmeksizin eğlenebildiği, ihtiyaçlarını karşılayabildiği panayırlar bir terapi merkezi gibidir. Kimi bölgelerde ise panayırlar, halk takviminin önemli unsurlarındandır. Panayırdaki toptan alım satımlarda vade bir sonraki panayıra bırakılırken, farklı coğrafyalarda yaşayan insanlar için bir araya gelme, hasret giderme bakımından buluşma mekânıdır. Hatta evlilik zamanlarının belirlenmesinde “panayır sonrası” denilen bir zaman dilimi vardır ki bu da panayırın birleştirici işlevinden istifade etme gereksiniminden ziyade evlilik için gerekli her türlü emtianın bir araya geldiği ucuz ve kaliteli ürüne ulaşma imkânından ortaya çıkmış bir terimdir. Sosyal hayatla bütünleşmiş organizasyonlar olan panayırlarla ilgili üretilen terimler ve kullanılan deyimler bununla da sınırlı değildir. Panayır kelimesi ile türetilmiş kullanımlar çalışmanın ilgili bölümünde değerlendirilmiştir. Böylece panayırın dile etkisi tespit edilmiştir. Bu etki dille sınırlı kalmamış, halk anlatılarına, özellikle de efsanelere gerek mekân gerekse içerik ve zaman bakımından kaynak olması yönüyle de etki etmiştir. Panayır esnasında yaşanan olağanüstü olaylar, tesir gücü yüksek hadiseler, panayır faaliyetleri ile ilgili anlatılar, panayıra katılan katılımcılardan eşkıyalara varıncaya kadar birçok anlatı ile edebiyatımız da zenginleşmiştir. Arap yarımadasında panayırlarda okunan şairlerden Anadolu coğrafyasında panayırlarda dillendirilen destanlar da bu zenginliğin bir parçası olmuştur. Aşık fasıllarının da önemli icra mekanlarından olan panayırlar, bir bakıma okul işlevi görmekte ve aşıkların yarıştığı ortamlar olarak değerlendirilmektedir.

Panayırlar sosyal ve ekonomik hayatı şekillendirmede de çok önemli rol oynamıştır. Farklı coğrafyalardan dili, kültürü farklı tüccarların panayıra katılması kültürlerarası etkileşimi sağlamıştır. Ayrıca panayırlar arası iletişimi sağlayan, farklı dilleri konuşan tüccarlar arasında iletişimi sağlayan “panayır kâtipleri” adı verilen bir statünün oluşmasına da neden olmuşlardır. Bu etkileşim ve ticari potansiyelin büyüklüğü panayırın kurumsallaşmasını zorunlu kılmıştır. Tüccarların kendi aralarında koyduğu kurallardan uluslararası ticari kurallara

varıncaya kadar panayır organizasyonlarında çok önemli kurumsallaşmalar ve hukuki statü oluşumu gerçekleşmiştir. Ticari kaidelerden güvenlik ve asayişe, mekânın seçilmesinden imar ve idaresine varıncaya kadar birçok husus ulusal ve uluslararası anlaşmalarla hükme bağlanmıştır.

Çalışmanın ilgili bölümlerinde kavramsal, işlevsel ve teknik detayları ile panayır kültürünün kapsamlı izahı yapılmış olsa da örnek panayırların incelenmemesi eksik olacaktır. Bu nedenle Türkiye'nin yedi bölgesinde gerek adı gerekse format yönüyle çizilen çerçeveye uygun organize edilen panayırlar ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu sayede tarihi süreç içerisinde panayırların değişimleri ya da sabit yönlerine dikkatler çekilmiştir. Ayrıca günümüzde de kurulan panayırlara farkındalık oluşturulmuştur. Panayır kurulan coğrafyanın ekonomik, sosyal ve kültürel durumu bu sayede görülebilir hale gelmektedir. Çünkü sosyal statünün kalktığı eğlence ve ticarete uygun panayır mekânları, halkbilimciler için önemli bir uygulama alanı ve laboratuvarıdır. Bu sayede toplumun kültür ve sosyolojik röntgenini çekmek mümkün olmaktadır. Panayırdaki yer alan emtia çeşitliliği, eğlence tarzları, yemek kültürü, ev gereçleri, el emeği ürünler gibi birçok unsur bölge kültürünü yansıtan araçlardır. Böylesine zengin ve farklı imgeler panayır sayesinde bir araya gelmekte hatta birçoğu panayıra özel icra edilmektedir.

Nesiller arasında kültürel bağlılığın muhafazasında önemli işlevi olan panayırların korunması, bilinmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması da oldukça önemlidir. Teknolojik gelişmeler, kültürel değişimler ve etkileşimler kimi zaman bu organizasyonun aleyhinde olsa da devlet politikası haline getirilmek suretiyle panayırların devamlılığı sağlanmalıdır. Panayır organizasyonlarının yerel halkın ya da popülist yaklaşımların inisiyatifine bırakılmayacak kadar önemli olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Bu çalışmayla Türkiye genelinde ve Çankırı özelinde panayırla birlikte bölgelerin kültürel yapısının çözümlenmesinin yapılması, tespit ve değerlendirmelerin kayıt altına alınması ile panayır kültürünün gelecek kuşaklara aktarılması amaçlanmıştır. Benzer çalışmaların artması bu kültürün sürdürülebilir olması yönünde katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, A. (2014). *Tarihi Çardak Panayırı ve Yağlı Güreşleri*. İstanbul: Dahi Yayıncılık.
- Akarpınar, B. (2004). Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçişte Panayır-Sergi-Fuar-Festivalin Durumu ve Türkiye Örneği. *Milli Folklor*, 16(64), 25-36.
- Akça, V. (2007). Trakya'da Panayır Zamanı: Pavli. *Evrensel Kültür*, 190, Ekim, 44-48.
- Aksoy, F. F. (Aralık 2013). *Çağa Uygun Dayanışma, Çağa Uygun Komşuluk*. Erişim: 4 Mayıs 2016, Solfasol Gazetesi: <http://gazetesolfasol.com>, s. 8.
- Akuzun, A. (2015). Ürgüp Eski Pazarları. *Ürgüp Dergisi*. 54, 14-17.
- Alus, S. M. (1994). *İstanbul Yazıları*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Yayınları.
- And, Metin. (1982). *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Arvas, A. (2011). Çankırı'da Bir Maden: Tuz Mağarası. *Çankırı Araştırmaları*, 8, 87-92.
- Aslan, Y. (t.y.). XIX. Yüzyıl Tahrirlerine Göre Çerkeş. *Çankırı Araştırmaları*. Erişim: 12. 04. 2016, www.cansaati.org
- Aşçı, U. D., Yastı, M. (2008). Derleme Sözlüğü'nde Kullanılan Gün Adları. *Turkish Studies*, 3,(3), 102-128.
- Atamgüç, Z. (1935). Sergi ve Panayırlar (Ekonomik Önemleri), İstanbul: *İktisat ve Ticaret Mecmuası*, 2(20), 29 – 31.
- Atsız, N. (1992). *Aşık Paşaoğlu Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- Avanos Belediye Başkanlığı. (8 Haziran 2015). *Halk Şenliği Kapsamında Halk Panayırı Şartnamesi*. Erişim: 13 Mayıs 2016.
- Avcı, C. (2013). *İlk Dönem İslam Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, S. (2016). Ezine Panayırı Başlıyor. Erişim: 12 Nisan 2016, <http://www.ezine.bel.tr/icerik.asp?b=GUNCELHABERLER&is=107q11142q10q1h>
- Aydın, A. S. (1976). Fuar – Sergi – Panayır. *İller ve Belediyeler Dergisi*, 363, 5-6
- Ayhan, B. (2012). *Çankırı İnanç Rehberi*. Çankırı: Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2005). *Kubbealtı Lugatı-Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Bakhtin, M. (2001). *Karnavalın Romana*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Balcı, E. (2008). Osmanlı Panayırları İçin Bir Envanter Denemesi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 174, 147 – 149.
- Bars, M. E. (2014). Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Şor Kahramanlık Destanlarına Yansımaları, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 27, 379 – 398.
- Bascom, W. R. (2010). Folklorun Dört İşlevi. (Çeviren: Feryal Çalış). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. (Editör: M. Öcal Oğuz ve Selcan Gürçayır). Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Başer, Tayıp. (1956). *Dünkü ve Bugünkü Çankırı*. Ankara: İstikbal Matbaası Yayınları.
- Baydemir, H. (2011). Özbek Koğırçak (Kukla) Tiyatrosu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (17), 63 – 74.
- Bayhan, A. A., Salman, F., Çelik, A. (2009). *Tarihi ve Kültürel Değerleri İle Yapraklı*. Çankırı: Yapraklı Belediyesi Yayınları.
- Baykara, T. (2000). *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadi Tarihi (XI – XIV. Yüzyıllar)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Baykara, T. (2001). *Türk Kültür Tarihi'ne Bakışlar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Belediye Kanunu.(1930). *T. C. Resmi Gazete*, 1471,14 Nisan 1930.

- Beşirli, M. (2005). *Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Matbaası.
- Bıldır, F. (2008). *Dursunbey (Balıkesir) Yöresi Halk Edebiyatı ve Folklor Ürünleri Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Bingöl, C. (1997). *Çankırı'nın İdari, Nüfus ve Sosyal Yapısı (1839 – 1903)*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Boratav, P. N. (2011). Mudurnu'nun Abant-Dibi Köyleri Üzerine 1940 yılında Yapılmış Bir İncelemeden Notlar. *Sosyoloji Konferansları*. 17, 94-122.
- Boratav, P.N. (1973). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınları
- Bozkurt, N. (2000). İltizam. *İslam Ansiklopedisi* (c. 22, s. 154). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Bölükbaş F. (2015). Geyve (Taraklı) Panayırı Açıldı. *Geyve Yöresi*. Erişim Tarihi: 03 Şubat 2016.
- Braudel, F. (1990). *Akdeniz: Mekân ve Tarih*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Braudel, F. (1991). *Maddi Medeniyet ve Kapitalizm*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Braudel, F. (1995). *The Mediterranean and the Mediterranean Worlds in the Age of Philip II*. Berkeley- Los Angeles: U. of California Press.
- Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2015). Yerel Etkinlikler Takvimi. Erişim: 08.02.2016, <http://www.bursakulturturizm.gov.tr/Eklenti/37289,bursa-2015-festivaller-fuarlar-ve-yerel-etkinlikler-tak-.pdf>.
- Cansız, D. (2014). *Halk Yolu Mecmuası (1923 – 1927)*. Çankırı: Çankırı Belediyesi Yayınları.
- Coşkun Efe. (14 Mart 1936). Yapraklı Gözelleri. *Duygu*, s. 2.
- Coşkun Efe (2 Mayıs 1936). Namazgâh. *Duygu*, s. 4.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük* (1. bs.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çakır, C. (2006). Fuarların Doğuşu ve Türk Fuarcılık Tarihine Genel Bir Bakış. Panayırlardan Dünya Ticaret Merkezlerine, İktisat, Tarih ve Zihniyet Dünyamız, (Müsiad Ekonomi Kitaplığı), 9-23.
- Çakır, H. A. (1967). Tarih Bölümü, *Çankırı İl Yıllığı*. Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, 57 – 63.

- Çalışkan, V. (2008). Geleneksel Periyodik Ticaret Mekânları Olarak Panayırlar: Çanakkale Örneği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 217 – 245.
- Çalışkan, V. (2015). Türkiye’de Panayırlar: Geleneksel Bir Ticaret Sisteminin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Etkilerinin Mekânsal Analizi. TÜBİTAK Projesi, 113K239.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. (2004). *T. C. Resmi Gazete*, 25425, 6 Nisan 2004.
- Çamlıca, M. A. (1949). Panayır Tiyatrosu. *Şadırvan Dergisi*, 1(11), 13.
- Çankaya, C. Kırsal Bölgelerde Spor Eğitimi ve Değnek Aşırma Oyunu, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 83-95.
- Çankırlılı Ozan, (1938a), Kale Gezmesi. *Duygu*, 30 Nisan 1938: 3.
- Çankırlılı Ozan, (1938b), Hacet Tepesi Gezmesi. *Duygu*, 7 Mayıs 1938: 3.
- Çankırlılı Ozan, (1938c), Taşmescit Gezmesi. *Duygu*, 14 Mayıs 1938: 3.
- Çankırlılı Ozan, (1938d), Karaköprü Gezmeleri. *Duygu*, 21 Mayıs 1938: 3.
- Çetin, F. (2011). Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde Çankırı Sancağı. *Çankırı Araştırmaları*, 8, 93 – 103.
- Çoban, Y. (2011). *Atatürk Dönemi Tarım, Sanayi ve Ticaret Sergileri*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Çobanoğlu, Ö. (1999). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (1999). Halkbilimi Açısından Gelenek, Turizm ve İcad Edilmiş Gelenek Bağlamında Ayvalık Şeytan Sofrası Örneği. *Milli Folklor*, 6(43), 7-12
- Çobanoğlu, Ö. (2000). *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Darıyerli, Y. (2008). *Panayır. The Country Fair*. İstanbul: Ağustos Yayınları.

- Demirel, M. (2009). XIX. Yüzyılda Çankırı (Kengiri)'de İdari Yapı. *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, 4, 9 – 14.
- Demirtaş, B. (2011). Saray Nahiyesi Balçık Panayırı (18 – 20 yy.). *Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 40 – 54.
- Dervişoğlu, M. (2014). *Halkbilimi Açısından Kırkpınar Güreşleri*. İstanbul: Edirne Valiliği Kültür Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan, M. (2011). *İmparatorluktan Cumhuriyet'e Panayırlar*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Duran, F. S. (1938). *Türkiye Coğrafyası*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Durmaz, U. (2016). *Güney Marmara Panayırları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Durmaz, U. (Ekim 2014). *Kültür Ekonomisi ve Sürdürülebilir Kalkınma Açısından Geleneksel Bir Oluşum Olan Panayırlara Bir Örnek: Gönen Panayırı* [Bildiri], 2. Uluslararası Genç Halkbilimciler Sempozyumu, Ankara.
- Eco, U. (2014). *Ortaçağ – Katedraller, Şövalyeler, Şehirler*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ehrenreich, B. (2009). (Çev: Nil Erdoğan, A. Ekim Savran), *Sokaklarda Dans-Kollektif Eğlencenin Bir Tarihi*. İstanbul: Versus Yayınevi.
- Eker, G. Ö. (2009). *İnsan Kültür Mizah*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Eker, G. Ö. (2016). Modern Hayatın Yeniden Kurgulanan Gelenekleri Hollanda Queen's Day Festivali. *Milli Folklor*, 28 (111), 136-148.
- El-Faruki, İ.R. (1997). *İslam Kültür Atlası* (Çev: M. Kibaroğlu ve Z. Kibaroğlu). İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Elibol, A. (2008). *XIX. Yüzyıl Başlarında Çankırı*. Çankırı: Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları

- Ercan, Y. (2001). *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler-Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Erdoğru, M. A. (1994). 18-19. Yüzyıl Osmanlı Panayırları ve Hafta Pazarlarına Dair Belgeler. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi*, 5, 49 – 129.
- Erdoğru, M. A. (1999). *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hafta Pazarları ve Panayırlar*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Ergel Şefik (2014), Şefik Ergel (65), ile 10 Mayıs 2014 tarihinde Onur Akdoğan tarafından Çankırı'da yapılan derleme
- Ergin, O.N. (1995). *Mecell-i Umur-ı Belediye IV*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Esterabadi, Aziz bin Erdesir (1990). *Bezm-u Rezm*, (Çev: Mürsel Öztürk). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eyuboğlu, İ. Z. (1991). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Faroqhi, S. (1997). Trade: Regional, Inter-regional and International. Halil İnalçık with Donald Quataert (Ed.). *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*. (s. 474-530). Cambridge: Cambridge University Press.
- Featherstone, M. Çev. Mehmet Küçük. (1996). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ful, Ş. D. (1998). *Antik Devirlerde Lydia'da Panayırlar, Fuarlar ve Pazar Yerleri*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Gelir Vergisi Kanunu. (1961). *T. C. Resmi Gazete*, 10700, 6 Ocak 1961.
- Gelir Vergisi Kanunu. (1998). *T. C. Resmi Gazete*, 4369/26, 22 Temmuz 1998.
- Genç, M. (2007). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.

- Girgeç, N. (2008). *Zile Panayırı Üzerine Halkbilimsel Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Gökmen, A. (1995). *Çankırı'nın 22 Nolu Şer'iyye Siciline Göre XIX. Yüzyıl Başlarında (H.1218 – 1223, M.1803 – 1808) Çankırı Sancağı*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Göksu, D. Kuzu, F. (10 Şubat 2016). Tarım ve Hayvancılık Fuarı Sürprizlerle Dolu. *Ege Haber Gazetesi*, s. 7.
- Gölpınarlı, A. (1973). *Mesnevi ve Şerhi*,(C. VI; 4283-4286). Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Kültür Yayınları.
- Güçer, L. (1987). XVI-XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Ticaret Politikası. *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, 1, 1 – 128.
- Güçlüay, S. (2001). Ortaçağ'da Ticari Müesseseler (Bankalar, Birlikler, Şirketler). *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 295-304.
- Güleç, H., Türker, E. (2011). "Çan" Yöresinde Kutlama, Hidrellez ve Bir Ramazan Geleneği. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3), 93 – 118.
- Günersel, Ş. (1997). *Türkiye'nin Turizm Tanıtımında Kültürel Değerlerin Kullanımı ve Önemine Bir Örnek: Festivaller*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Gündüz, N., Arabul, M. Y., Karaman M., Yetkin Ö., Güney E. (2015). *Ergene'nin Yeşerttiği Şehir: Pehlivan köy* [Elektronik Sürüm].Trakya: Trakya Kalkınma Ajansı.
- Gürlek, Z. (2016). Bölgeden Haberler-Afyonkarahisar Tarım Fuarı ve Panayırı. *Martı*. 18, 7.
- Güven, S. (2013). *Panayır İnsanları* [Belgesel], İzmir: TRT Belgesel
- Hacı Şeyhoğlu, H. (1932). *Çankırı Târih ve Halkıyâtı*. Çankırı: Çankırı Vilayet Matbaası
- İstanbul Ticaret Odası (1928). *İstanbul Beynelmilel Sergi ve Panayır Küşadı Meselesi*. İstanbul: İstanbul Cumhuriyet Matbaası.

- Kahraman, S. A., Yücel D., Robert D. (2003). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 8. Kitap*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kaim, A. A. (2006). Sözlü Edebiyat ve Gösteri Kültürünün Buluşma Noktası: “Meddah” Tek Kişilik Tiyatro, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46, (1), 271 – 282.
- Kallek, C. (2003). Pazar-Panayır. *İslam Ansiklopedisi* (c. 34, s. 194-203) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kankal, A. (2009). *XVI. Yüzyılda Çankırı*. Çankırı: Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kankal, A. (2005). 16. Yüzyıl Osmanlı İdarî Taksimatında Çankırı Sancağı ve Çankırı Kazası, *Çankırı Valiliği III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri*, 28-29 Eylül 2005, Ankara: Atatürk Kültür ve Sanat Merkezi.
- Karacan. (t.y.).*Büyük Sözlük ve Genel Kültür Ansiklopedisi*. İstanbul: Karacan Yayınları.
- Kastamonu İl Özel İdaresi. (2014). *2010-2014 .Stratejik Plan*. Kastamonu: İl Özel İdaresi.
- Katip Çelebi (2009). *Kitâb-ı Cihânnümâ li-Kâtip Çelebi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Katma Değer Vergisi Genel Tebliği (90 Seri No'lu). (2005). T.C. Resmi Gazete, 25864, 3 Temmuz 2005.
- Kiye, S. (28 Ağustos 2013). Çardak Panayırında Evliliğe Adım. Gelibolu Gaste. Erişim: 08 Haziran 2016, <http://gelibolugaste.com/haber/yerel-haber/panayir-gelenegi-devam-ediyor/7826.html>.
- Kotar, E. (1971). *Menkul Kıymetler Borsalarında Borsa Emirleri ve Muhasebesi*. Ankara: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2004). *Saz Şairleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kuyumcu, N. (2014). Rabelais’de Hiciv ve Hicvin İfadesinde Dil ve Dil Ötesi Unsurların Kullanımı. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3, (2), 222 – 231.
- Küçük, C. (1998). Hollanda. *İslam Ansiklopedisi* (c. 18, s. 221). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Küçük Kurt, S. (28 Ağustos 2012). Zafer Panayırı Üzerine. *Afyon Haber*. Erişim: 14 Şubat 2016, <http://www.afyonhaber.com/zafer-fuari-panayiri-uzerine-8230/29086/>.
- Küpeli, Ö. (1999). Osmanlı Devleti'nde Panayır Organizasyonları ve Gönen Hacı İsa Panayırının Tarihine Dair, *Osmanlı*, 3, 490-497.
- L. De Light-P.W. de Neeve, "Ancient Peiyodie Markets: Festival and Fair" Atheneum 66, Amsterdam, 1968.
- M. Etem. (1931). *Sergi ve Panayır*. İstanbul: Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları
- Meydan Larousse (1992). Meydan Larousse On Beşinci Cilt. S. Kılıçlıoğlu ve N. Araz ve H. Devrim (Ed). İstanbul: Sabah Yayınları.
- Meydan Larousse (1992). Meydan Larousse Yedinci Cilt. S. Kılıçlıoğlu ve N. Araz ve H. Devrim (Ed). İstanbul: Sabah Yayınları
- Miller, L. G. (2004). *Building The Tourism Mega-Cluster: What Works and What Doesn't*, Montreux: Executive Forum.
- Miller, L. G. (2004). *Building The Tourism Mega-Cluster: What Works and What Doesn't*, Montreux: Executive Forum.
- Milli Folklor Araştırma Dairesi. (1973). *Türkiye Belirli Günler Takvimi (Şenlikler, Festivaller, Anma günleri, Fuarlar, Panayırlar, Sergiler, Bayramlar v.b. günler)*. Ankara: Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- M. T. A. (2010). *Çankırı İli Maden ve Enerji Kaynakları*. Ankara: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü.
- Mumford, L. (2007). *Tarih Boyunca Kent*, (Çev: Gürol Koca-Tamer Tosun) İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- Nazır, B. (2009). Dersaadet Ticaret Odası ve Uluslararası Sergiler, *History of Studies*, 1(1), 179-196.
- Oğuz, Ö. (2013). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Okay, M.O. (2002). *Bir Başka İstanbul*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat
- Onay], Ahmet. Talat. (1930). *Çankırı Şairleri*. Çankırı: Çankırı Matbaası.
- Onay], Ahmet. Talat. (1933). *Âşık Tokatlı Nuri*. Çankırı: Çankırı Matbaası.

- Onay], Ahmet. Talat. (1932) Üç Yüz Yıl Önce Çankırı Coğrafyası. *Duygu*, 22 Kanun s. 3.
- Orhonlu, C. (1990). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı*, İstanbul: Eren Yayınları.
- Orkon, C. R. (1936). *Balıkesir Coğrafyası*. Balıkesir: Balıkesir Halkevi Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2000). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840 – 1880)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (1985). *Türk Kültür Tarihine Giriş IV*. Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Özarslan, M. (1999). *Erzurum ve Çevresinde Âşıklık Geleneğinin Bugünkü Durumu*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Özarslan, M. (2001a) *Erzurum Âşıklık Geleneği*, Ankara: Akçağ Yayınları
- Özarslan, M. (2001b). Âşıklık Geleneği İçinde Âşık Müziği ve Kimi Problemler, *Erdem*, 13, (38), 399 – 409.
- Özarslan, M. (2003). Türk Kültüründe Ağaç ve Orman Kültü. *Türkbilig*, 5, 94 – 102.
- Özcan, K. (2006). Anadolu'da Selçuklu Kentler Sistemi ve Mekânsal Kademelenme, *Metu Jfa*, 23(2), 21-62.
- Özcan, K. (2006). Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri –Pazar ya da Panayır Yerleşmeleri, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 205-224.
- Özcan, T. (2007). Pazar (Osmanlı Dönemi). *İslam Ansiklopedisi* (c.34, s. 206-208). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özdemir, N. (2012). *Kültür Ekonomisi ve Yönetimi*. Ankara: Hacettepe Yayınları.
- Özdemir, N. (2005). *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özdemir, N. (2008). *Medya Kültür ve Edebiyat*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık
- Özdemir N. (2010). Hz. Ali ve Yaz Kış Yaprağını Dökmeyen Kutlu Ağaç. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 56, 103 – 108.

- Özdemir, Z. (1998). *Kaplıcalar Şehri Gönen*. Ankara: Gönen Belediyesi Yayınları.
- Özgüven, B. (2010). A Convention Centre On The International Road: The Osijek Fair During The Ottoman Period, *Alternative Politics*, 2(1), 1-17.
- Özkan, O. (2002). *Çankırı Gelenekleri ve Yaran Kültürü*. Çankırı: Kayıkcı Matbaacılık.
- Özmen, N.(12 Temmuz 2015). *Panayır-Risk-Siyaset*. Erişim: 14.05.2016. Akdeniz Gerçek: <http://www.akdenizgercek.com/yazar.asp?yazilD=11394>.
- Peker, E. H. (2008). Bursa Panayırları. Erişim: 18 Şubat 2016. Ağ Sitesi: http://www.bursadakultur.org/panayir_bursa.htm.
- Pirenne, H. (2012). *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (Uygur Kocabaşoğlu, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Püsküllüoğlu, A. (2012). *Türkçe Sözlük* (1. bs.). İstanbul: Can Yayınları.
- Sargın, H. (2011). Çankırı Aşıklık Geleneği ve Çankırlı Aşık Durmazı (Bilal Durmaz). *Çankırı Araştırmaları*, 8, 121 – 156.
- Sargın, H. (2014). *Çankırı Âşıklık Geleneği ve Âşık Durmazî*. Çankırı: Çankırı Belediyesi Yayınları
- Sarıhan, E. (19 Ekim 2016). *Geleneksel Seben Panayırı*. Erişim: 13.12.2016. Ağ Sitesi: <http://www.memleketimbolu.com/haber/13949/geleneksel-seben-panayiribasladı>
- Sepetçioğlu, M. N. (1999). *Dünden Bugüne ve Yarına-1*. İstanbul: İrfan Yayınları
- Sevim, A., Pehlevan, C. (2005). Dünden Bugüne Çankırı: Çankırı'nın Tarih Öncesi, *Çankırı Valiliği III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri*, 28-29 Eylül 2005, Ankara: Atatürk Kültür ve Sanat Merkezi.
- Sevim Erol, A. (2009). Çankırı İlinin Antropolojik Önemi. *Çankırı Araştırmaları*, 4, 41 – 45.
- Sinop İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2015). Yerel Etkinlikler Takvimi. Erişim: 08.02.2016, <http://www.sinopkulturturizm.gov.tr/Eklenti/49567,sinop-ili-2016-yili-festivaller-ve-yerel-etkinlikler-ta-.pdf>
- Softa, S. (2012). Çankırı'da Çiğdem Gezmesi. *Çankırı Araştırmaları*, 9, 119 – 148.
- Softa, S. (2011). Milli Mücadele'de İstiklal Yolu ve Çankırı'da Hanları. *Çankırı Araştırmaları*, 7, 9 – 26.

- Su, M. K. (1936). Balıkesir Panayır ve Pazarı. *Kaynak*, 36, 914 – 915.
- Sungur, S. (2011). Tüketimin Küreselleşmesi ve Tüketim Tapınakları: Postmodern Panayır Yerlerinde Alışveriş. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 14, 7 – 35.
- Sülün, U. (2007). *İhracatın Geliştirilmesinde Fuar, Sergi ve Panayırlara Yönelik Mali Teşviklerin Etkinliği (1990–2005 Dönemi Analizi)*. İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları.
- Sümer, F. (1985). *Yabanlu Pazarı*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri – Boy Teşkilatı – Destanları*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Şahin, G. (2008). Son Yıllarda Canlılık Kazanan Kocatepe Zafer Yürüyüşü ve Önemi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, (2), 263 – 265.
- Şahin, İ. (1993). Çankırı. *İslam Ansiklopedisi* (c.8, s. 216 – 218). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Şahin, M. (2013). İlk ve Orta Çağlarda Zile. *History Studies (International Journal of History)*, 5, (3), 207 – 222.
- Şapolyo, E. B. (1938). Ankara'da Cirit Oyunu. *Ülkü Dergisi*, 12, (68), 165-168.
- Şemseddin S. (1317). *Kamus-ı Türkî*, İstanbul.
- Şimşek, Z., Kondur, Y., Şimşek, E. (2009). Anıtsal Ağaçlardan Koca Meşe'nin Ekoturizm Açısından Önemi ve Ana Zararlısı Meşe Teke Böceği (Coleoptera: Cerambycidae)'ya Karşı Korunması, *Çankırı Araştırmaları*, 4, 221 – 230.
- Şen, Ö. (1996). *Osmanlı Panayırları (18-19. Yüzyıl)*. İstanbul: Eren Yayınları.
- Şener, E. (1971). Fuarların Tarihi ve İzmir Fuarı. *Hayat Tarih Mecmuası*, 2(7), 54.
- Talat, A. (22 Kanun 1932). Üç Yüz Yıl Önce Çankırı Coğrafyası. *Duygu*, s. 3.
- Toy, S. (2015). Sürdürülebilir Yaşam Sosyal Sorumluluk Projemiz İçin Bolu'dayız. *Avaz Gençlik Dergisi*, 12, 14.
- Trakya Umumi Müfettişliği İktisat Müşavirliği (1937). Cumhurbaşkanlığı Cevdet Sunay Arşivi. Ankara

- Tunçel, H. (2009). Geleneksel Ticaret Mekânı Olarak Türkiye’de Haftalık Pazarlar. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 4(2), 35 – 52.
- Türer, Ö. (Eylül 2014). *İzmir Koyun, Keçi Panayırı Davetiyesi*. Erşim: 13 Mart 2016, <http://ukon.org.tr/duyurular/pdf/21.09.2014.izmir.koyun.keci.panayiri.davetiyesi.pdf>.
- T.Ü.İ.K. Nüfus Tahmin Bilgileri, 2000-2006, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2007-2016.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük* (11. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu
- Türk Dil Kurumu. (1977). *Derleme Sözlüğü*. (C.9), Ankara: Türk Dil Kurumu
- Türk Hukuk Kurumu (1991). *Türk Hukuk Lugatı* (3. bs.). Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (Kasım 1942). Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Borsaları ve Esnaf Odaları Teşkilî Hakkında Kanun Lâyihası ve Adliye ve İktisat Encümenleri Mazbataları, (No: 63 1/890) s.12. Erşim: 13 Ekim 2016, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d06/c030/tbmm06030024ss0063.pdf>.
- Türkmen, S. (2006). Müzikteki Dönüm Noktalarına Genel Bir Bakış, *Üniversite ve Toplum*, 6, 4, 70 – 78.
- Türkoğlu, Ö. (2008). Tarihi Yapraklı Panayırı Hakkında Bazı Notlar. *Çankırı Araştırmaları*, 3, (3), 157 – 160.
- Türkoğlu, Ö. (2005). XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Çankırı ve Bir Belediye Defterinin Işığında Çankırı Belediyesi. (Haz: K. Karatatar ve M. Kavaklı). *Geçmişten Geleceğe Çankırı III. Bilgi Şöleni: 28 – 29 Eylül 2005 – Çankırı: Bildiriler* (s. 284 – 289). Çankırı: Atatürk Kültür ve Sanat Merkezi.
- Türkoğlu, Ö. (1999). *Çankırı İl Yıllığı*. Çankırı: Kayıkçı Matbaacılık.
- Türkoğlu, Ö. (1999). *Salnamelerde Çankırı / Kastamonu Vilayeti Salnamelerinde Çankırı Sancağı (1869 – 1903)*. Çankırı: Çankırı Valiliği Yayınları.
- Ulusoy, M. İ. (06.08.1984). Dünden Bugüne Çankırı. *Bizim Çankırı Gazetesi*.
- Uslu, N. A. (2005). *Karatekin Eli, Yaren Diyarı Çankırı’dan Sözler*. Çankırı: Çankırı Eğitim Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları.

- Uslu, B. (1 Kasım 2016). *Çorum Haber Gazetesi*, s. 12.
- Usta, N. (2012). İnanç Turizminden Kültür Turizmine: Midilli Adası'nın Agiagos Dağ Köyü Örneği. *K.M.Ü. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14, 167.
- Üçok, A. K. (1941). *Çankırı Coğrafyası*. Ankara: Okuyan Adam Yayınları.
- Ülgen, P. (2012). Geç Ortaçağ Avrupa'sında Pazar ve Panayır İlişkisinin Ticaret Hayatındaki Rolü ve Türk-İslam Dünyasındakilerle Karşılaştırılması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(21), 359 – 381
- Ürün, A. K. (2003). Edebiyat ve Ticaretin Buluştuğu Noktalar. *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, III, (10), 161 – 165.
- Veziroğlu, N. G. (2005). *Eğirdir Ansiklopedisi ve Hamidoğlu Tarihi Oyunu*. Isparta: Eğirdir Belediyesi Yayınları.
- Yakışık, H. (2009). Çankırı'nın Tarihi Kökleri, *Çankırı Araştırmaları*, 4, 173 – 181.
- Yalçın, E. (2012). *Milli Mücadelede Çerkeş*. Ankara: Ames Matbaa ve Ajans.
- Yaman, R. (2013). Dörtdivan Panayırı 14-28 Eylül'de Yapıldı. *Divankav Bülteni*. 14, s. 42.
- Yeğin, B., Aşkın, A. Vd. (2011). *Çankırı İl ve Çevre Durum Raporu*. Çankırı: Çankırı Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü.
- Yeldemez, Z., Özer, M., Çakır, M.(2015). *Kütahya (Tanıtım)*. Kütahya: Ekspres Matbaası.
- Yıldırım, F. (2010). *Festival ve Karnavalların Turizm Açısından Önemi ve Türkiye'deki Festivallerin Turizm İçerisindeki Yeri*. Uzmanlık Tezi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- Yıldız, T. (2013). *Hanönü İlçe Analizi*. Kastamonu: Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı Yayınları.
- Yılmaz, İ. (1997). *Panayırlar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Yılmaz, D. (2013). Sivas Poşalarında Müzik. A. Akat vd. (Haz.). *1. Uluslararası Müzik Araştırmaları Sempozyumu-Müzik ve Kültürel Doku: 16 Ekim 2012-Trabzon: Bildiriler* (s.159-180). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.

- Yüksel, A. T. (1994). Yakın Doğuda Ticaret Merkezleri ve Panayırlar. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 309 – 334.
- Y.Y. (1934). *İzmir Şehri Beynelmilel Dördüncü 9 Eylül Panayırı Umumi Talimatnamesi*. İzmir: Cumhuriyet Matbaası.
- Y.Y. (1972). *1972 Yılında Yurdumuzda Açılacak Fuar, Sergi ve Panayırlar*. Ankara: T.C. Ticaret Bakanlığı İç Ticaret Genel Müdürlüğü İç Piyasalar Şubesi Yayınları.
- Y.Y. (2016). Adetler ve Gelenekler. Chios Travel Guide. Erişim: 20 Haziran 2016, <http://www.chios.gr/tr/chios-kesfedin/kueltuer/adetler-ve-gelenekler>.
- Y.Y. (1935). *Arsıulusal İzmir Panayırı Genel Reğlömanı*. İzmir: Cumhuriyet Matbaası
- Y. Y. (2015). *Toprak Bayramında Toprak Panayırı*. Erişim: 15 Mart 2016, <http://www.bodrumguncelhaber.com/toprak-bayraminda-toprak-panayiri/?print=pdf>.
- Y.Y. (1968). *Bolu İl Yıllığı*. Bolu: Milli Eğitim Basımevi.
- Y.Y. (15 Birinci Teşrin 1932). Panayır. *Duygu*, s. 1.
- Y.Y. (16 Birinci Teşrin 1937). Panayır. *Duygu*, s. 1.
- Y.Y. (22 Birinci Teşrin 1938). Panayır. *Duygu*, s. 3.
- Y.Y (1986). Fuar. *Büyük Larouse-Sözlük ve Ansiklopedi*. (c.9, s. 4318). İstanbul: Gelişim Yayınları.
- Y.Y. (1968). *Bolu İl Yıllığı*. Bolu: Milli Eğitim Basımevi.
- Zeyrek, A. G. (2014). *Boyabat İlçe Analizi*. Sinop: Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı

KAYNAK KİŞİLER

Kaynak kişiler, soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmıştır. Ayrıca kaynak kişilerle ilgili bilgiler; **soyadı, adı, yaşı, cinsiyeti, mesleği, öğrenim durumu, derlemenin yeri ve derlemenin tarihi** olmak üzere tasnif edilerek düzenlenmiştir:

1. **Açıkgöz, Nermin**, 40, Bayan, Ev Hanımı, Lise, Çankırı, 23.11.2016.
2. **Arslan, Emine**, 45, Bayan, Ev Hanımı, Lise, Manyas, 18.09.2016.
3. **Ateş, Süleyman**, 65, Erkek, Çiftçi, İlkokul, Çankırı Merkez, 16.03.2016.
4. **Doğan, Sami**, 60, Erkek, Emekli, İlkokul, Çankırı Merkez, 16.03.2016.
5. **Gölpınarlı, Yüksel**, 80, Erkek, Sahaf, Lise, İstanbul Kadıköy, 17.02.2016.
6. **Göncüoğlu, Suat**, 56, Erkek, Emekli, İlkokul, Manisa, 18.08.2016.
7. **Gündüz, Ahmet**, 58, Erkek, Emekli, İlkokul, Bursa Merkez, 12.04.2016.
8. **Güneş, İsmail**, 61, Erkek, Emekli, İlkokul, Çankırı Merkez, 17.03.2016.
9. **Kale, Faruk**, 61, Erkek, Hayvancılık, İlkokul, Çankırı Yapraklı, 24.02.2016.
10. **Kınacı, İsmet**, 56, Erkek, Zabıta Memuru, Lise, Çankırı Yapraklı, 24.02.2016.
11. **Klimantaki, Yani**, 71, Erkek, Müzisyen, Lise, İstanbul Kadıköy, 17.02.2016.
12. **Koca, Yasin**, 60, Erkek, Emekli, Üniversite, Bursa Merkez, 12.04.2016.
13. **Sağır, Hüseyin**, 57, Erkek, Esnaf, Lise, Balıkesir Karesi, 20.08.2016.
14. **Sarı, Hüseyin**, 58, Erkek, Emekli, Üniversite, İstanbul, 18.11.2016.
15. **Softa, Sadık**, 60, Erkek, Öğretmen, Üniversite, Çankırı Merkez, 25.02.2016.

16. **Susam, Mustafa**, 68, Erkek, Emekli, İlkokul, Çankırı Yapraklı, 24.02.2016.
17. **Şehitoğlu, Ömer**, 63, Erkek, Emekli Öğretmen, Üniversite, Çankırı Yapraklı, 02.03.2016.
18. **Şerifoğlu, Mahmut**, 67, Erkek, Çiftçi, İlkokul, Çankırı Yapraklı, 24.02.2016.
19. **Tuncer, Dilaver**, 57, Erkek, Zabıta Amiri, Yüksekokul, Ankara Keçiören, 16.04.2016.
20. **Turan Hikmet**, 75, Erkek, Emekli, Yüksekokul, Aydın, 16.08.2016.
21. **Uysal, Zekeriya**, 35, Erkek, Esnaf, Yüksekokul, Ankara, 18.10.2016.
22. **Yıldırım, İsmail**, 78, Erkek, Muhtar, İlkokul, Çankırı Yapraklı, 24.02.2016.
23. **Yılmaz, Tahsin**, 86, Erkek, Emekli Yüksek Ziraat Mühendisi, Üniversite, Ankara Keçiören, 22.02.2016.
24. **Yılmaz, Metin**, 57, Erkek, Müfettiş, Üniversite, Ankara Keçiören, 16.04.2016.
25. **Yılmaz, Üzeyir**, 45, Erkek, Sağlık Çalışanı, Lise, Samsun Bafra, 23.12.2016.
26. **Yurtoğlu, Güven**, 52, Erkek, Öğretmen, Üniversite, Çankırı Çerkeş, 25.02.2016.
27. **Yüksel, Mehmet**, 51, Erkek, Emekli, Lise, Bolu Gerede, 23.02.2016.

EKLER

Ek 1. İzmir Koyun Keçi Panayırına Ait Afis

**3. İZMİR
KOYUN & KEÇİ
PANAYIRI**
Küçükbaş Damızlık Hayvan Pazarı
14 - 15 Eylül 2013 **SEFERİHİSAR**
10:00 - 18:30

Sektör Tanıtım Stantları
Söyleşiler - Seminerler
Müzik Dinletileri
Koyun - Keçi Güzellik Yarışmaları
Köylü Pazarı
Çoban Onurlandırması
Konser

www.koyunkacipanayiri.com

Kaynak: İzmir İli Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Birliği

Ek 2. Dursunbey Yağlı Güreşleri ve Emtia Panayırına Ait Afis

73. GELENEKSEL DURSUNBEY YAĞLI PEHLİVAN GÜREŞLERİ
27 Ağustos 2012

RECEP KAYA **MURAT YEMİL YEMİL** **MURAT HİKMET**

TEKİR KOMİTESİ

- Kemal KUTAYLIÖZER
Kızılay
- Mustafa YILMAZ
Belediye/Kızılay
- Emincan KIYMAZ
Belediye/Merkezi Üyesi
- Mustafa KAPMAZ
Belediye/Merkezi Üyesi
- Cahit FİDANCI
Belediye/Merkezi Üyesi
- Erdem ÖZER
Belediye/Merkezi Üyesi
- Abdullah SOYKAN
H.Kurdu ve Tuğraç Madenci

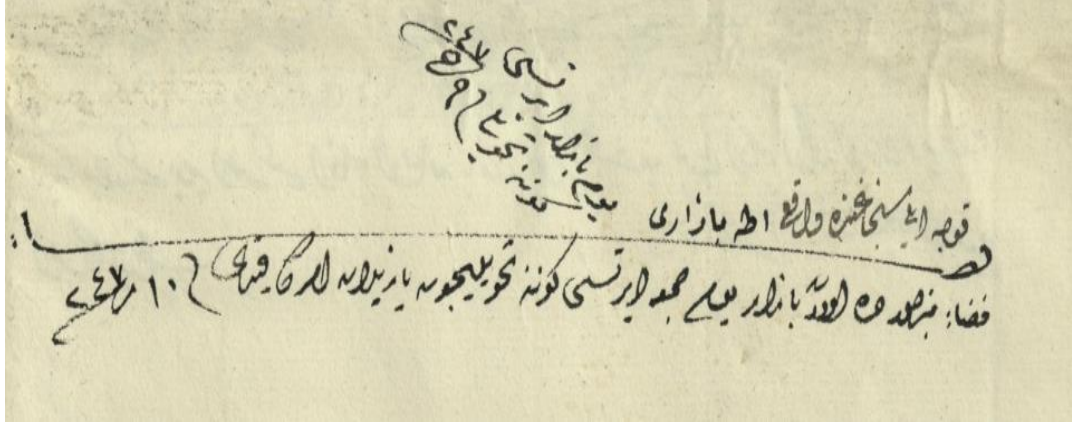
TOPHAM ODULU

ERZİ	1000 TL	1) KOPARAN	100 TL
ERKALCI	500 TL	2) ÖZSUN	100 TL
ERDİTA	500 TL	3) ÖZSUN	100 TL
4) DİSTAN K BOY	500 TL	4) ÖZSUN	100 TL
5) DİSTAN K BOY	500 TL	5) ÖZSUN	100 TL
6) DİSTAN K BOY	500 TL	6) ÖZSUN	100 TL
7) DİSTAN K BOY	500 TL		

DURSUNBEY EMTİA PANAYIRI
23-27 Ağustos 2012
DURSUNBEY BELEDİYE BAŞKANLIĞI
Telefon: 0 266 662 10 18 & Fax: 0 266 662 10 28
www.dursunbey.bel.tr

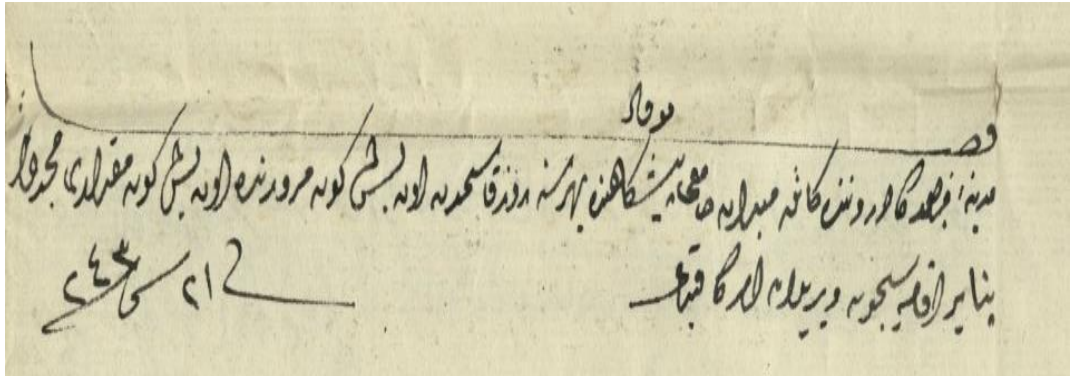
Kaynak: Dursunbey Belediye Başkanlığı

**Ek 3. Kocaeli Sancağına Bağlı Adapazarı'nda Kurulan Pazarın (Panayırın)
Cumartesi Gününe Alınmasına Dair Emrin Kaydı**

Kaynak: (BOA.A.DVN.00039.00017.0001)

**Ek 4. Tokat Kazası'nda Kurulan Panayırın Ne Zaman ve Ne Kadar Süreyle
Kurulacağına Dair Emrin Kaydı**

Kaynak: (BOA. A.DVN.00039.00017.0001)

Ek 5. Türkiye’de Açılacak Beynelmîlel Panayır ve Sergilerin Vergi ve Resimlerden Muafiyetine Dair Kanun Değişikliği

231
11897

Sis. 17156

T. C.
BAŞVEKÂLET
NEŞRİYAT VE MÜDEVVENAT DAİRESİ
MÜDÜRLÜĞÜ

Türkiyede açılacak beynelmîlel panayır ve sergilerin
vergi ve resimlerden muafiyetine dair olan
2761 sayılı kanunun 3 üncü maddesinin
değiştirilmesi hakkında kanun

Kanun No: 3508

Kabul tarihi: 27/6/1938

Neşri tarihi: 9/7/1938

Madde 1 — 3/6/1935 tarihli ve 2761 sayılı kanunun 3 üncü maddesiyle 24/5/1934 tarih ve 2442 sayılı kanuna eklenen (J) fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

Beynelmîlel panayırların ve sergilerin methal ve cebhesinde ve bu panayır ve sergiler içinde mal teşhir edilen ve satılan pavyonlarla panayır içinde kurulu her türlü eğlence ve oyun yerlerinde tenviratta veya muharrik kuvvet olarak sarfedilen elektrikler (panayırların ve sergilerin açılmasından 15 gün evvel başlayıp kapanmasından 15 gün sonraya kadar) istihlak resmine tâbi değildir.

Madde 2 — Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 3 — Bu kanunun hükümlerini icraya Maliye Vekili memurdur.
1/7/1938

Aslına uygundur.

1938 AD 1652

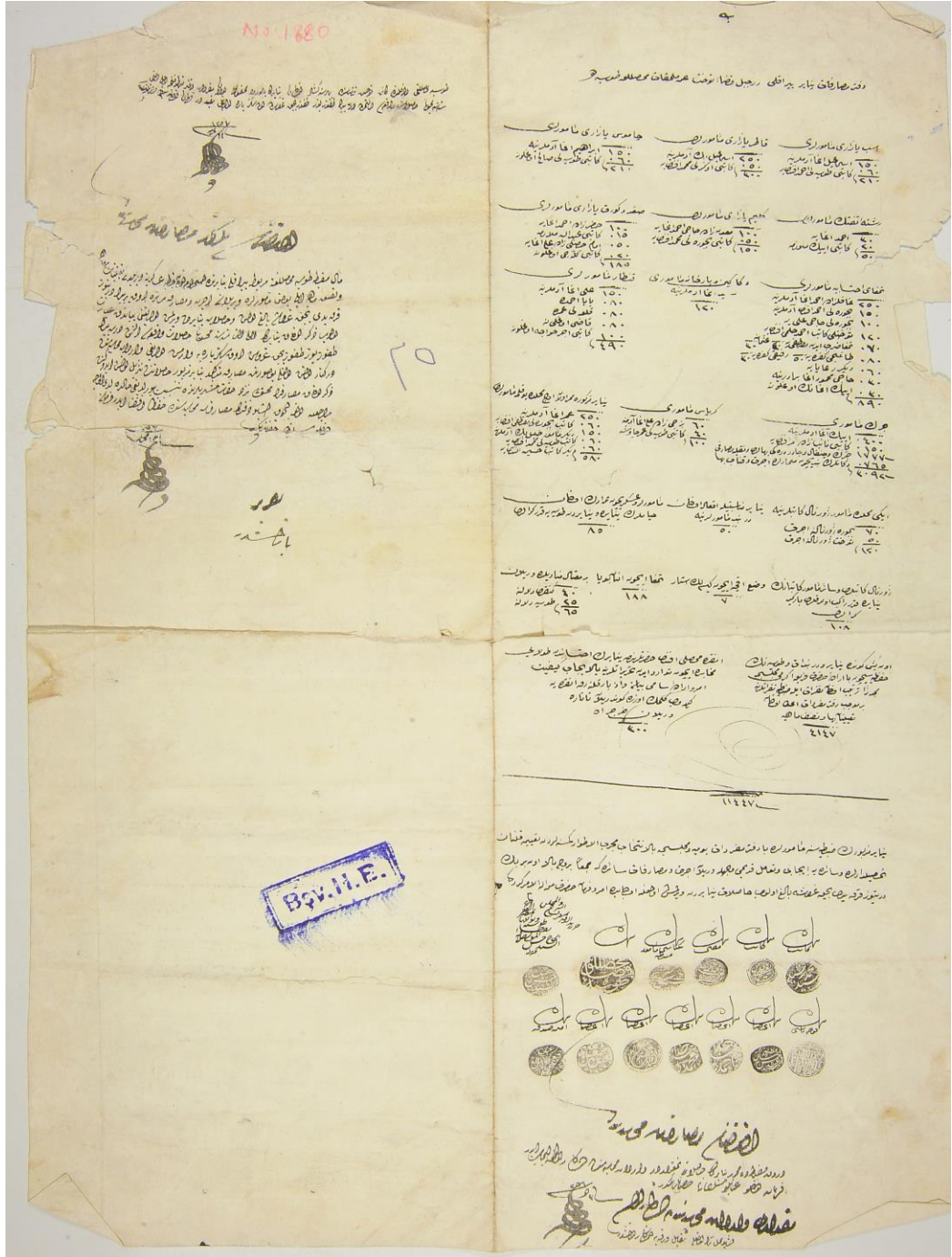

Kanun No.	Başlığı	Düster Tertib	Cild	Sahife	Resmî Gazete Sayı
Kanun 2442	1871 numaralı kanunun ikinci maddesinin tadiline dair kanun	3	15	521	2712
2761	Türkiyede açılacak beynelmîlel panayır ve sergilerin vergi ve resimlerden muafiyetine dair kanun	3	16	1292	3028

2310011897

Kaynak: Milli Kütüphane Arşivi Yer Numarası: 1935 AD 336, Ankara: Başvekâlet Müdürlüğü, 1935.

Ek 6. Yapraklı Panayırından Elde Edilen Gelirlerle Memurların Ücretlerinin Karşılandığını Gösteren Belge

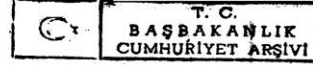
Kaynak: (BOA. C.. İKTS. 00038. 01880).

Ek 7. İzmir Uluslararası Panayırına Katılacak Yabancı Tüccarlara Pasaport ve Ücret Düzenlemesi

T. C.
BAŞVEKALET
Kararlar Müdürlüğü

Sayı: 2
1025

KARARNAME

Eylül ayında açılacak olan İzmir Beynelmilel Panayırına gelecek kimselere 2552 sayılı kanunun hükmüne göre göre meccanî pasaport vizesi verilmesi ve bu pasaportu hamil olanların 20 ağustostan 20 eylül 1934 tarihine kadar Türkiyeye girmelerine ve burada oturmalarına müsaade edilmesi; Hariciye Vekilliğinin 21/7/934 tarih ve 65842/55I sayılı tezeresi ve Dahiliye Vekilliğinin 29/7/934 tarih ve 5974/9037 sayılı müteleanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 29/7/934 te tasvip ve kabul olunmuştur.

29/7/934

REİSİCÜMHUR

Yazı M. Kemal

Bş. V.

[Signature]

Ad. V.

[Signature]

M. M. V.

[Signature]

Da. V.

[Signature]

Ha. V.

[Signature]

Ma. V.

[Signature]

Mi. V.

[Signature]

Na. V.

[Signature]

İk. V.

[Signature]

S. İ. M. V.

[Signature]

G. İ. V.

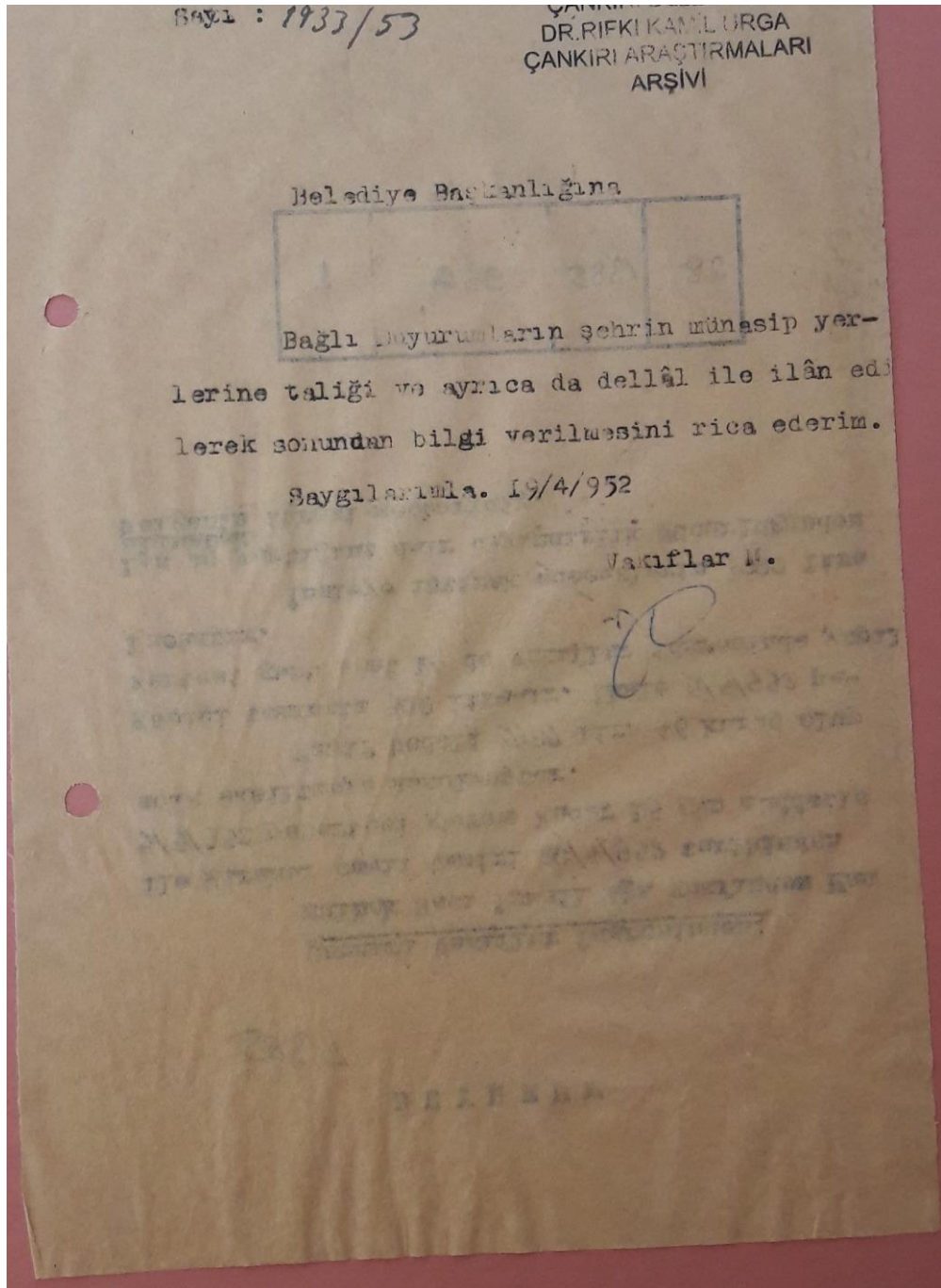
[Signature]

Zr. V.

[Signature]

030	18	61	02	47	53	15
-----	----	----	----	----	----	----

Kaynak: (BCA.030.18.01.02.47.53.15)

Ek 8. Duyuruların Tella ile İlanına Dair Emir Yazısı

Kaynak: (Ç.A.M.A. 1933. 53).

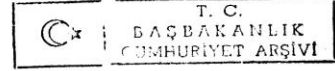
Ek 9. Uluslararası Panayirlara Görevlendirme Yazısı

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ

Kararname

Karar sayısı
2

5511

8.temmuz.936 tarihinde Şam Panayırına gönderilen Sümer Bank Yerli Mallar Pazarı Müdürü Ekremin dönme yol parası için 200 liralık döviz müsaadesi verilmesi ve tahakkuk edecek harcırahının İktisad Vekâleti bütçesinin haricî sergiler faslına konulan tahsisattan tediyesi; İktisad Vekilliğinin 13/10/936 tarih ve 16154 sayılı tezkeresi ve Maliye Vekilliğinin 26/10/936 tarih ve 54244/14877 sayılı mutaleanesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 3/10/936 da onanmıştır.

3/10/936

REİSİCÜMHUR

K. Atatürk

Bş. V.

J. Hüner

Ad. V.

E. Sancar

M. M. V.

K. D. D. D.

Da. V

S. Kaya

Ha. V.

A. B. D. D.

Ma. V.

E. D. D.

Mf. V.

J. D. D.

Na. V.

A. C. D. D.

İk. V.

C. D. D.

S. İ. M. V.

S. R. D. D.

G. İ. V.

K. D. D.

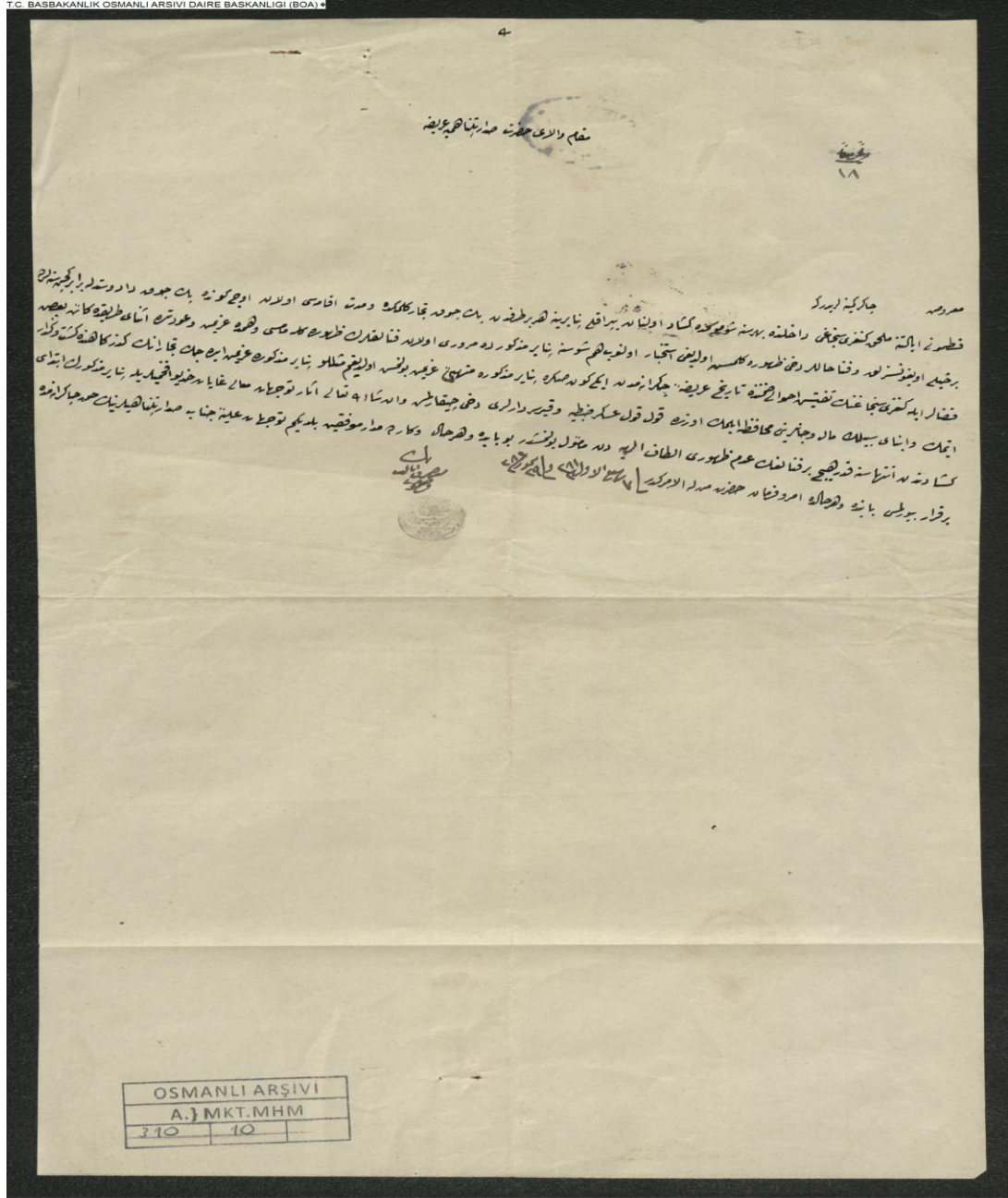
Zr. V.

M. D. D.

0,30 18 01 02 69 85 8

Kaynak: (BCA.030.18.01.02.69.85.008)

Ek 11. Kengiri'de Her Sene Olduğu Gibi Bu Sene de Kurulacak Panayırda Gereken Emniyetin Sağlanmış Olmasından Memnun Kalındığı

Kaynak: (BOA. A..MKT..MHM.00310.00010.001)

Ek 12. Seferihisar Panayırı Davetiyesi

4. İZMİR KOYUN KEÇİ PANAYIRI

20-21 EYLÜL 2014
SEFERİHİSAR

- Damızlık Hayvan Pazarı
- Ürün Tanıtım Stantları
- Keçe Çalışmaları

- Müstahsil Pazarı
- Teknoloji Noktaları
- Çocuk Oyun Alanı

- Paneller
- Küçükbaşın En Güzelleri
- Müzik Dinletileri

Kaynak: İzmir İli Koyun Keçi Yetiştiricileri Birliği.

Ek 13. Trakya Umumi Müfettişliği Bölgesinde Kurulan Panayır ve Sergiler

TRAKYA UMUMİ MÜFETTİŞLİĞİ
İktisat Müşavirliği

(Trakya Umumi Müfettişliği bölgesinde kurulan PANAYIR ve SERGİLERİ)

PANAYIRLAR

<u>Nisan</u>	<u>Mayıs</u>	<u>Haziran</u>	<u>Temmuz</u>
2- İslleburgaz, merkez	1- 3 Uzunköprü	4-8 Biga, Çarşamba köyü	
8-10 Hacıraholu, merkez	5- 7 Edirne, Sarayıçi	8-11 Biga, merkez	
	20-25 Pınarhisar, merkez	8-10 Çorlu	
	26 Kırklareli, Karanmur		
	26-31 Ayvıcık, merkez		
<u>Ağustos</u>	<u>Eylül</u>	<u>Birinci Teğrin</u>	<u>İkinci Teğrin</u>
12 Edirne, merkez	2- 5 Çanakkale, Çınarlı	5 - 8 Tezirci, merkez	8 Pınarhisar
12-19 İslleburgaz, merkez	7- 9 Çerkesköyü		
22-28 Edirne, Çardak	8-15 Keşan, Sebsepeazar		
24-26 Vize, merkez	13-16 Uzunköprü, B.Köprübaşı		
31-2 Ey. Saray, merkez	15-17 Hacıraholu, merkez		
	16 Kırklareli, Karanmur		
	18-19 Fehliyan köyü, merkez		
	21-25 Malkara, merkez		
	25-27 Çorlu, merkez		

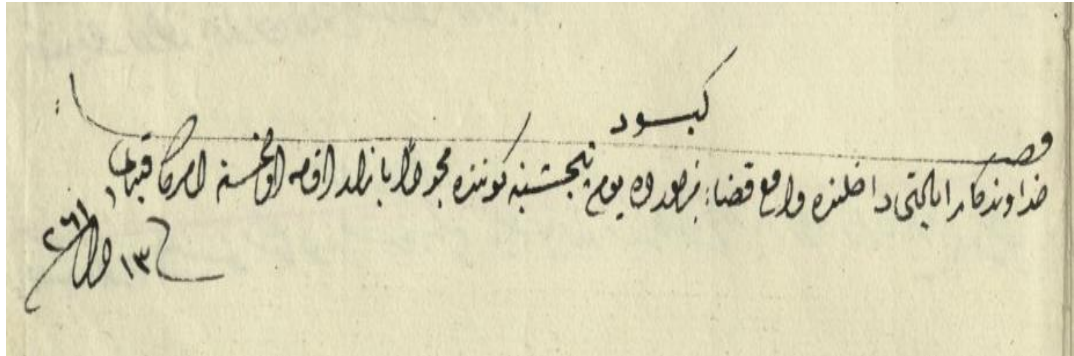
SERGİLER

19 Ağustos	-	İslleburgaz
6 Eylül	-	Edirne
25 -	-	Çorlu

2-101/100-0

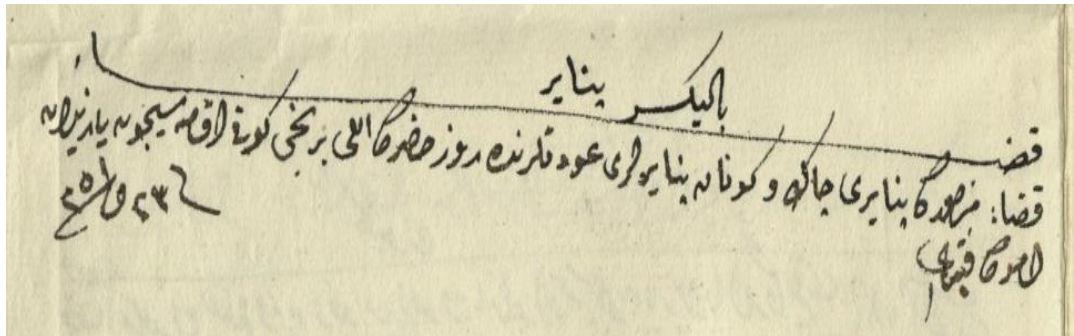
Kaynak: Atatürk Kitaplığı, A.W-8, D5C, 32-2

Ek 14. Kepsut Panayırı

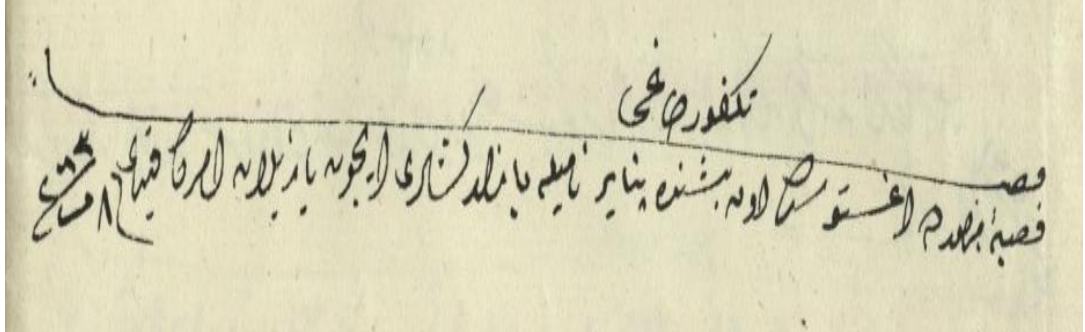
Kaynak: (BOA.A.DVN.00039.00017.001)

Ek 15. Balıkesir Panayırı

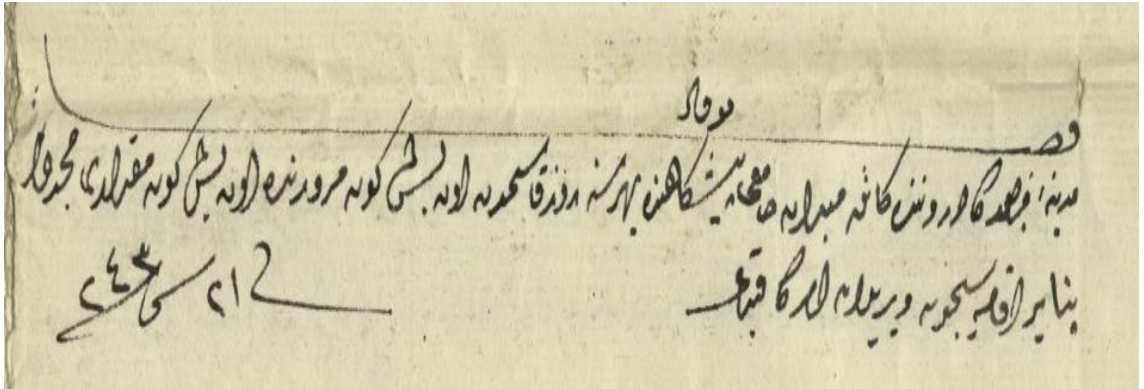
Kaynak: BOA.A.DVN.00039.00017.001

Ek 16. Tekirdağ Panayırı

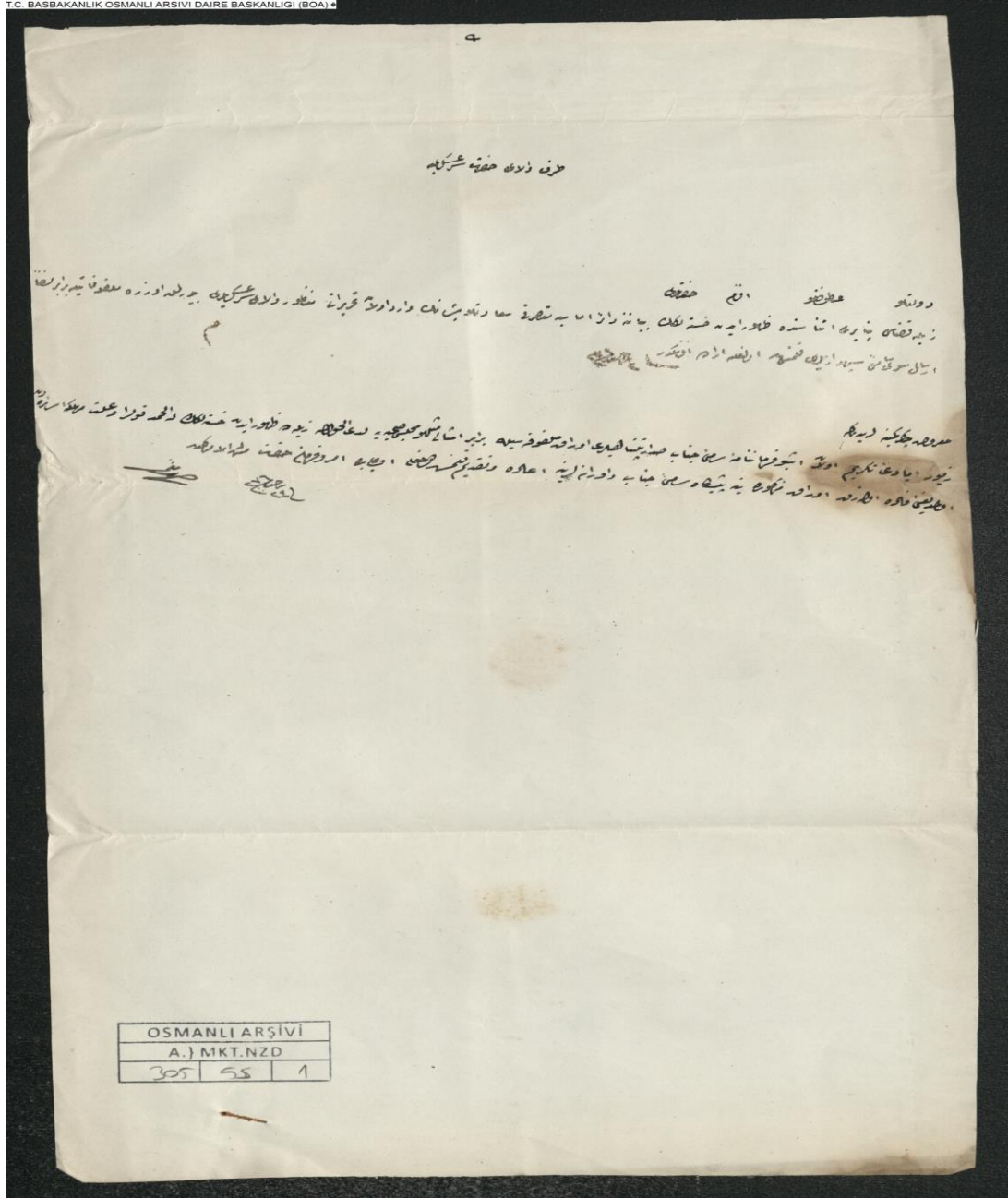
Kaynak: (BOA.A.DVN.00039.00017.001)

Ek 17. Tokat (Zile) Panayırı'na Dair Arşiv Belgesi

Kaynak: BOA.ADVN.00039.00017.001

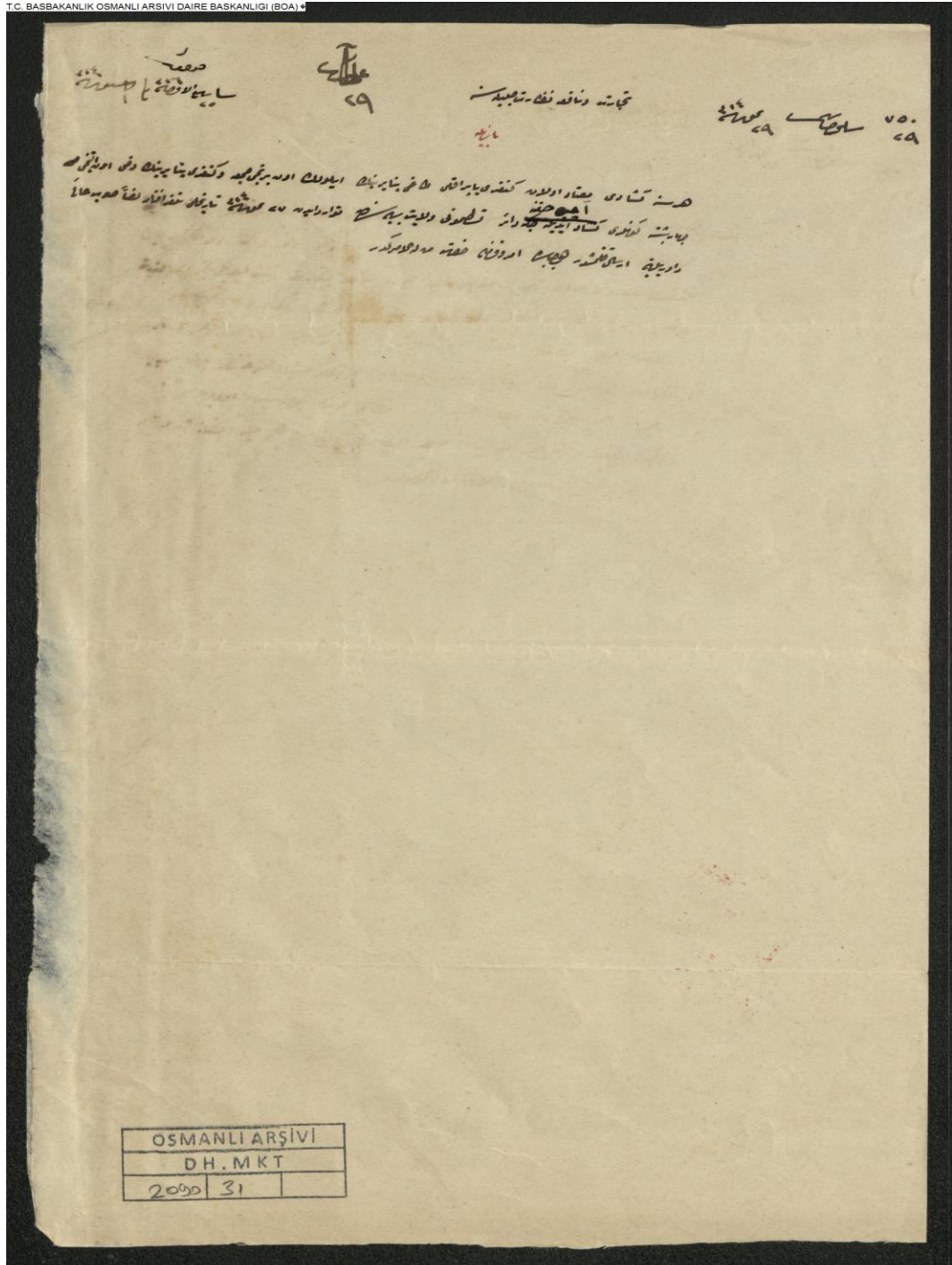
Ek 19. Zile Kazası'nda Panayır Esnasında Zuhur Eden Hastalığın Kolera vb. Tehlikeli Hastalıklardan Olmadığını Gösteren Arşiv Belgesi

A.) MKT. NZD. 00305. 00055. 001

Kaynak: (BOA. A. MKT. NZD. 305, 55)

Ek 21. Çankırı ve Yapraklı Panayırının Açılış Tarihleri

DH.MKT.02090.00031.001

Kaynak: BOA.DH.MKT.02090.00031

Ek 22. Destan Metni

**Amasya'nın Keşli Köyünde Kocasını Uyurken
Öldüren Katil Gelinin Acıklı DESTANI**

<p>Yeni bir cinayet Amasya ilinde Söylensin destanım halkın dilinde Söyleyin böylemidir yeni gelinde Bakın kocasına kıydı bu gelin</p> <p>Akşamın vaktinde yatağa yattım Saçmayı yiyince kantere battım Zalim geline canımı sattım Yalancı dünyada soldum anneler</p> <p>İsmim Alidir bende maf oldum Gelin kurşunundan anne vuruldum Açılmış bahçede kül gibi soldum Seni zalim nasıl kıydın canıma</p> <p>Gece yarısıydı kimse uyanmaz Böyle acıya vîjdan dayanmaz Yemin etme boşa kimse inanmaz Onyedî yaşında soldum anneler</p> <p>Gelin kocasına böylemi yapar Vuruldu Alide kanları akar Dağılmış kellesi gözleri bakar Genç yaşında öldüm anneler</p> <p>Duyan komşular yanıma doldu Hallimi görenler sararıp soldu Yanmayın dostlar gelinden oldu Onyedî yaşında soldum anneler</p> <p>Dostunun mektubu elinde durur Gelin kocasını beyninden vurur Şu kâhbe dünyada dillerim kurur Yalancı dünyada soldum anneler</p> <p>Zalim kadın insan nefesine uyar mı İnsan kocasına böyle kıyarmı Düşünmediniz mi millet duyarmı Seni zalim nasıl kıydın canıma</p>	<p>Garip annem babam böyle duymasın Benim bu ahtımı ele koymasın Böyle gelinlerde ipste sallansın Gece yarısında öldüm anneler</p> <p>Evimde uyurken akıttım kanı Dünyada kalmıştır ihtiyar anam Ben bu derdimin hangine yanam Yalancı dünyada soldum anneler</p> <p>Savcı beyle doktor halime bakar Kalbimi sökünce kanlarım akar Böyle ölmekle bağrımı yakar Seni zalim nasıl kıydın canıma</p> <p>Keşlik köyünde yasın tutuyor Bahçeli evimde Baykuş ötüyor Benim bu göz yaşım ona yetiyor Kara talihime yansın anneler</p> <p> Cenazemin üstünde kuşlar geziyor Acelsiz ölümdür kalpler eziliyor Aşıklar gelmiş destan yazıyor Böyle acıya duyan ağlasın</p> <p>Aşık değilim destan yazarım Söyleyi söyleyi gurbet gezerim Duyan anne, baci bağrın ezerim Hakikattir kardeş bende yazarım</p> <p>Yeter aşık İsa bu kadar yeter Yazmış olduğum destan burada biter Yirmibeş kuruşla adam mı batar Nasıl kıydın tatlı canıma</p>
--	--

Yazan :
Amasyanın Gümüşhacı köyünden
Halk Şairi İSA GEDİK
Fiatı : 25 Kuruştur. 17/7/1969

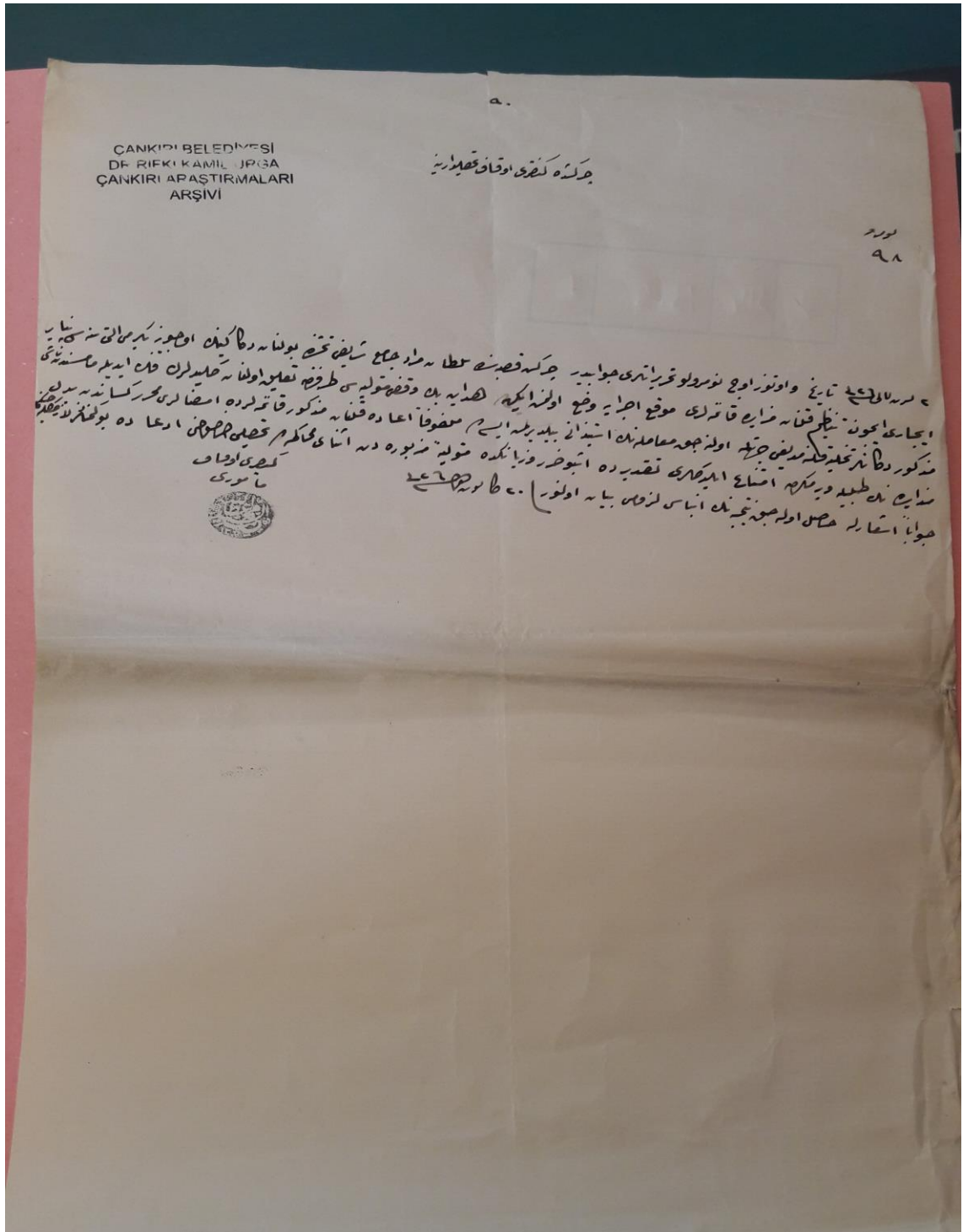
Kaynak: Metin Yılmaz Arşivi

Ek 23. Çerkeş Çayır Panayırı

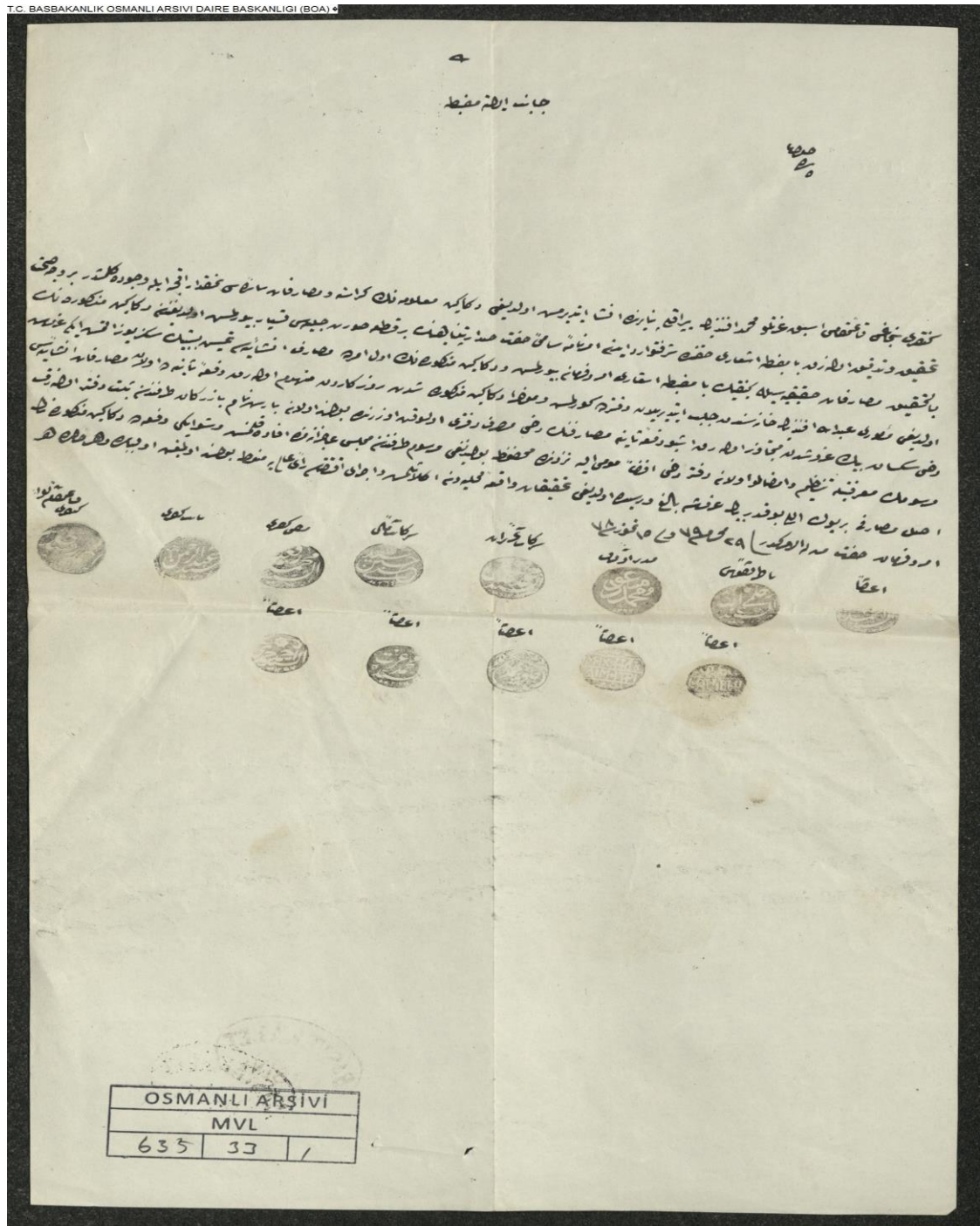
<p>Handwritten notes and numbers at the top left of the page.</p>		<p>Handwritten notes and numbers at the top right of the page.</p>	
<p>Handwritten numbers: ۵, ۷, ۸</p>	<p>Handwritten numbers: ۴, ۴</p>	<p>Handwritten text: واحد قصبه</p>	<p>Handwritten numbers: ۱۹۰۰</p>
<p>Main body of handwritten text in Ottoman Turkish script, describing land measurements and details.</p>			
<p>OSMANLI ARŞİVİ BEO 1253 93924</p>			
<p>Handwritten numbers: 2016 and C2016/2016</p>			

Kaynak: BOA.BEO.001253.093924.001

Ek 24. Çerkeş Sultan Murad Cami Dükkânların Panayır İçin Kiraya Verilmesi

Ek 26. Çankırı Sabık Kaymakamı Mehmed Efendi'nin Yapraklı Panayırı'nda İnşa Ettirmiş Olduğu Dükkanların Kereste ve Diğer Masrafları Hakkında

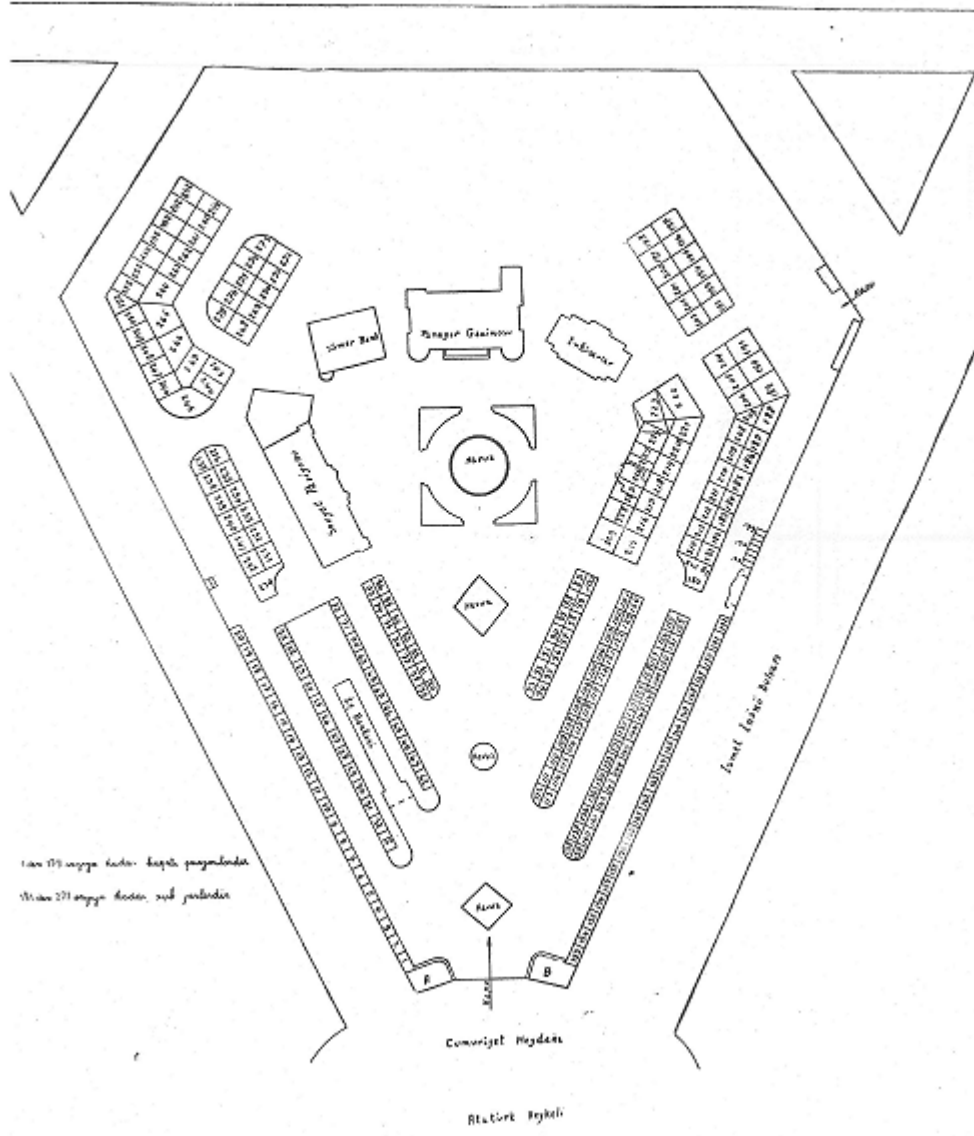

MVL.00635.00033.001

Kaynak: BOA.MVL.00635.00033.001

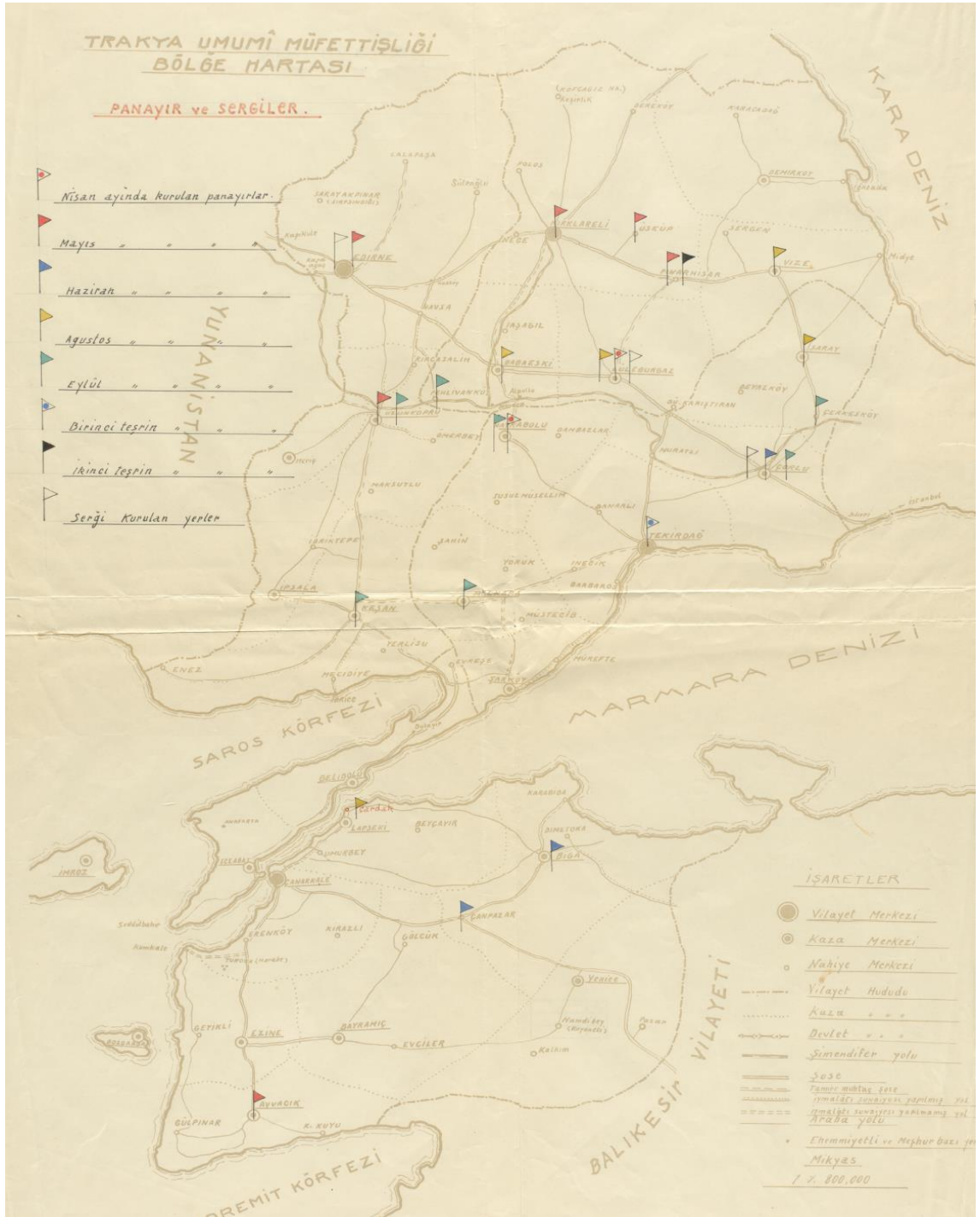
HARİTALAR

Harita 1. 9 Eylül Panayırı Krokisi

Kaynak: Atatürk Kitaplığı, Ord. Prof. F. K. Gökay Kitaplığı, No:1476

Harita 2. Trakya Umumi Mufettişliği Bölge Haritası – Panayır ve Sergiler

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Arşivi No: 01008979

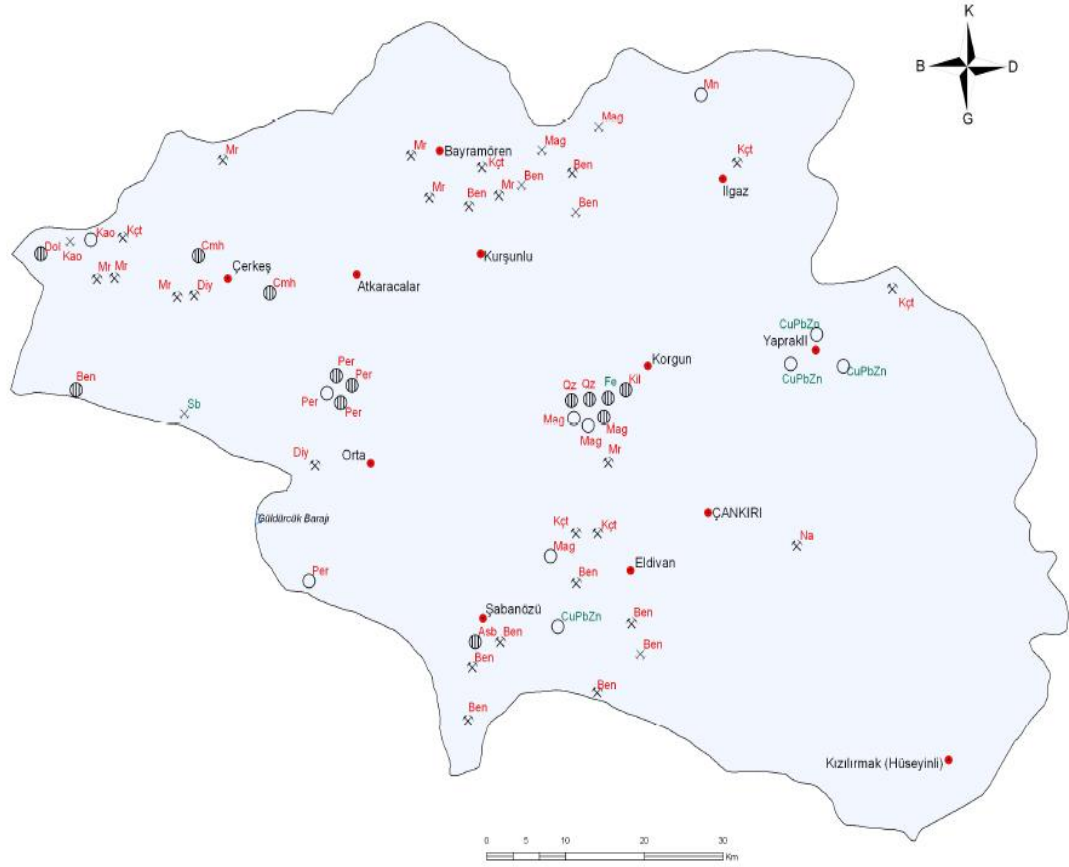
Harita 4. Türkiye Haritası'nda Çankırı

Kaynak: Çankırı Valiliği

Harita 5. Çankırı İli Maden Haritası

ÇANKIRI İLİ MADEN HARİTASI / MINERAL MAP OF ÇANKIRI

AÇIKLAMALAR / EXPLANATIONS

○ ZUHUR / EXPOSURE

⊕ YATAK / ORE DEPOSIT

× İŞLETME / MINE

× ESKİ İŞLETME / OLD MINE

● Yerleşim merkezi
Urban center

METALİK MADENLER
METALLIC MINERALS

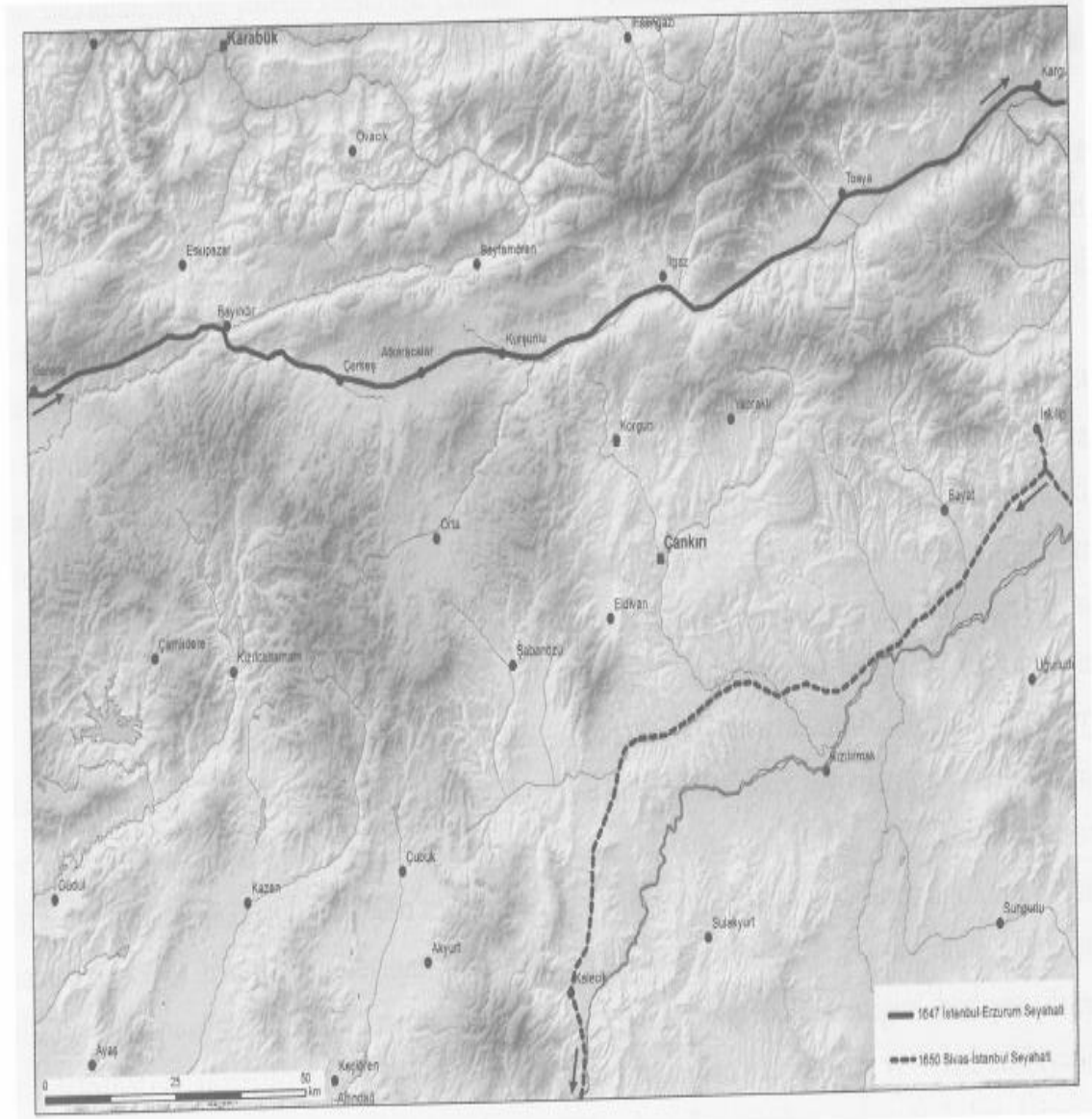
ENDÜSTRİYEL HAMMADDELER
INDUSTRIAL RAW MATERIALS

Asb Asbest
Asbestos
Ben Bentonit
Bentonite
Cmh Çimento Hammaddeleri
Cement Raw Materials
CuPbZn Bakır-Kurşun-Çinko
Copper-Lead-Zinc
Diy Diyatomit
Diatomite
Dol Dolomit
Dolomite
Fe Demir
Iron
Kao Kaolin
Kaolinite
Kçt Kireçtaşı
Limestone

Kil Kil
Clay
Mag Magnezit
Magnesite
Mn Mangan
Manganese
Mr Mermer
Marble
Na Kaya Tuzu
Rock Salt
Per Perlit
Perlite
Qz Kuvarzit
Quartzite
Sb Antimuan
Antimony

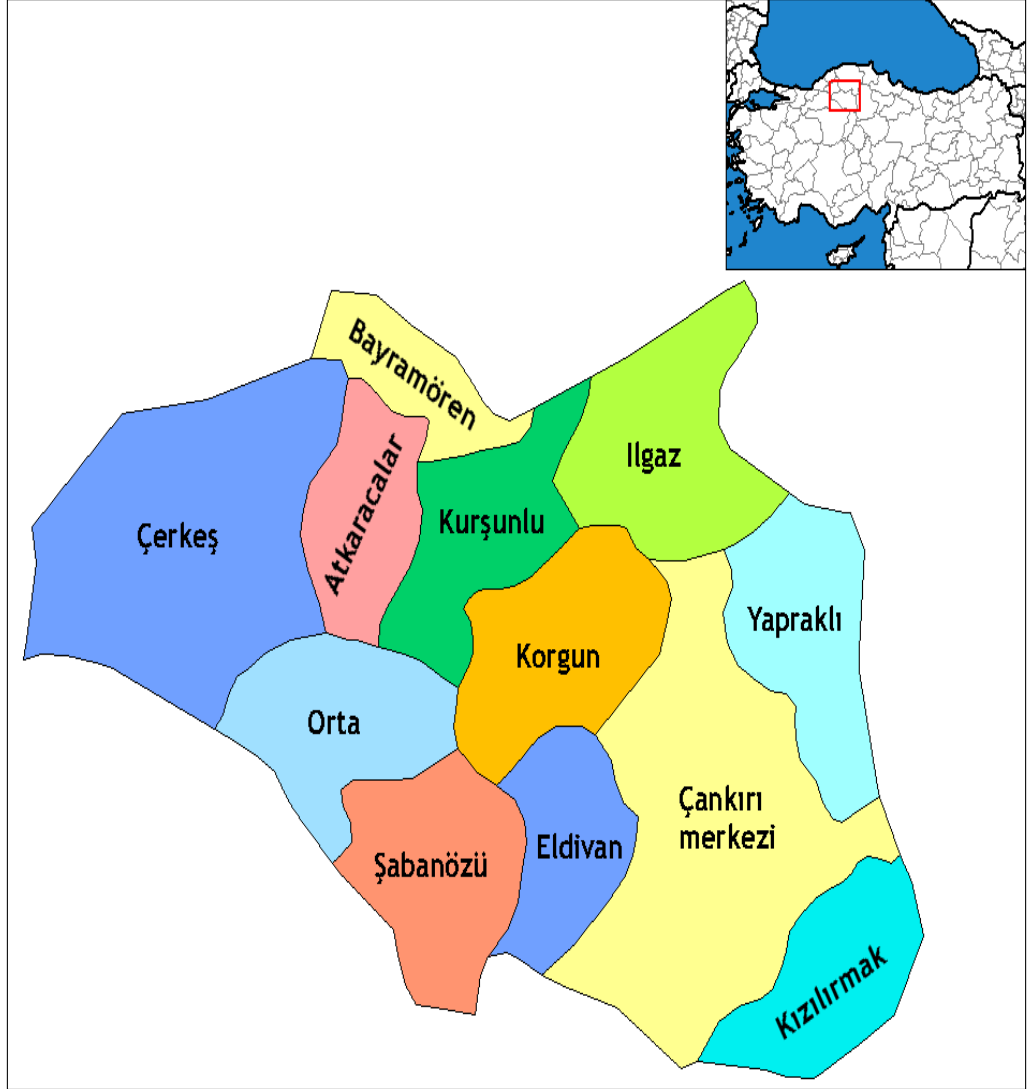
Kaynak: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü

Harita 6. Evliya Çelebi'nin Çankırı Sancağı'ndan Geçtiği Güzergâhlar

Kaynak: Dr. Murat Ataol tarafından hazırlanan harita (Çetin, 2011: 103)

Harita 7. Çankırı'nın İlçeleri

Kaynak: Çankırı Valiliği

RESİMLER

Resim 1. Panayırlarda Kurulan Döner Salıncak

Kaynak: Cemal Sepici. Fotoritim Dergisi.

Resim 2. Panayirlarda Kurulan Kale ve Bayan Kaleci

Kaynak: Dariyerli, Y. (2008). *Panayır. The Country Fair*. İstanbul: Ağustos Yayınları.

Resim 3. Halka Oyunu ve Halkacılar

Kaynak: Dariyerli, Y. (2008). *Panayır. The Country Fair*. İstanbul: Ağustos Yayınları.

Resim 4. Hedef Vurma Oyunu

Kaynak: Dariyerli, Y. (2008). *Panayır. The Country Fair*. İstanbul: Ağustos Yayınları.

Resim 5. Panayır-Lunapark Eğlenceleri

Kaynak: Cemal Sepici. Fotoritim Dergisi

Resim 6. Langirt Oyunu

Kaynak: Darıyerli, Y. (2008). *Panayır. The Country Fair*. İstanbul: Ağustos Yay.

Resim 7. Cambaz

Kaynak: Hüseyin Çakmak Özel Arşivi

Resim 8. Ateşle Oynayanlar

Kaynak: www.fotokritik.com (15.02.2016).

Resim 9. Dönme Dolap

Kaynak: http://www.bursadakultur.org/panayir_bursa.htm (18.02.2016).

Resim 10. Seyyar Oyuncakçı

Kaynak: Metin Yılmaz Arşivi.

Resim 11. Kukla Gösterisi

Kaynak: (Baydemir, 2011: 70)

Resim 12. Panayır Helvası (Yapraklı Helvası)

Kaynak: Metin Yılmaz Arşivi

Resim 13. Çardak Panayırında Tanışıp Evlenen Çift

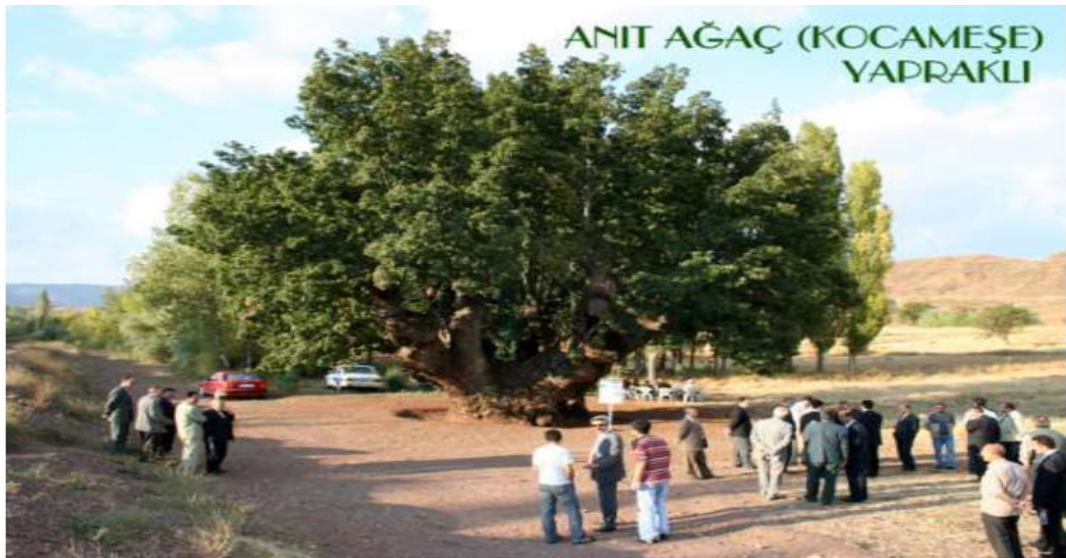
Kaynak: Soner Kiye Arşivi (Gelibolu Gaste)

Resim 14. İzmir 9 Eylül Panayırı

Kaynak: <https://www.facebook.com/izmirNostaljisi/photos/pb.191259674413353.-2207520000.1461433275./472848576254460/?type=3> (25.03.2016).

Resim 15. Koca Meşe

Kaynak: Çankırı Valiliği.

Resim 16. Paşa Sultan Çamı

Kaynak: Çankırı Valiliği

Resim 17. İnandık Vazosu

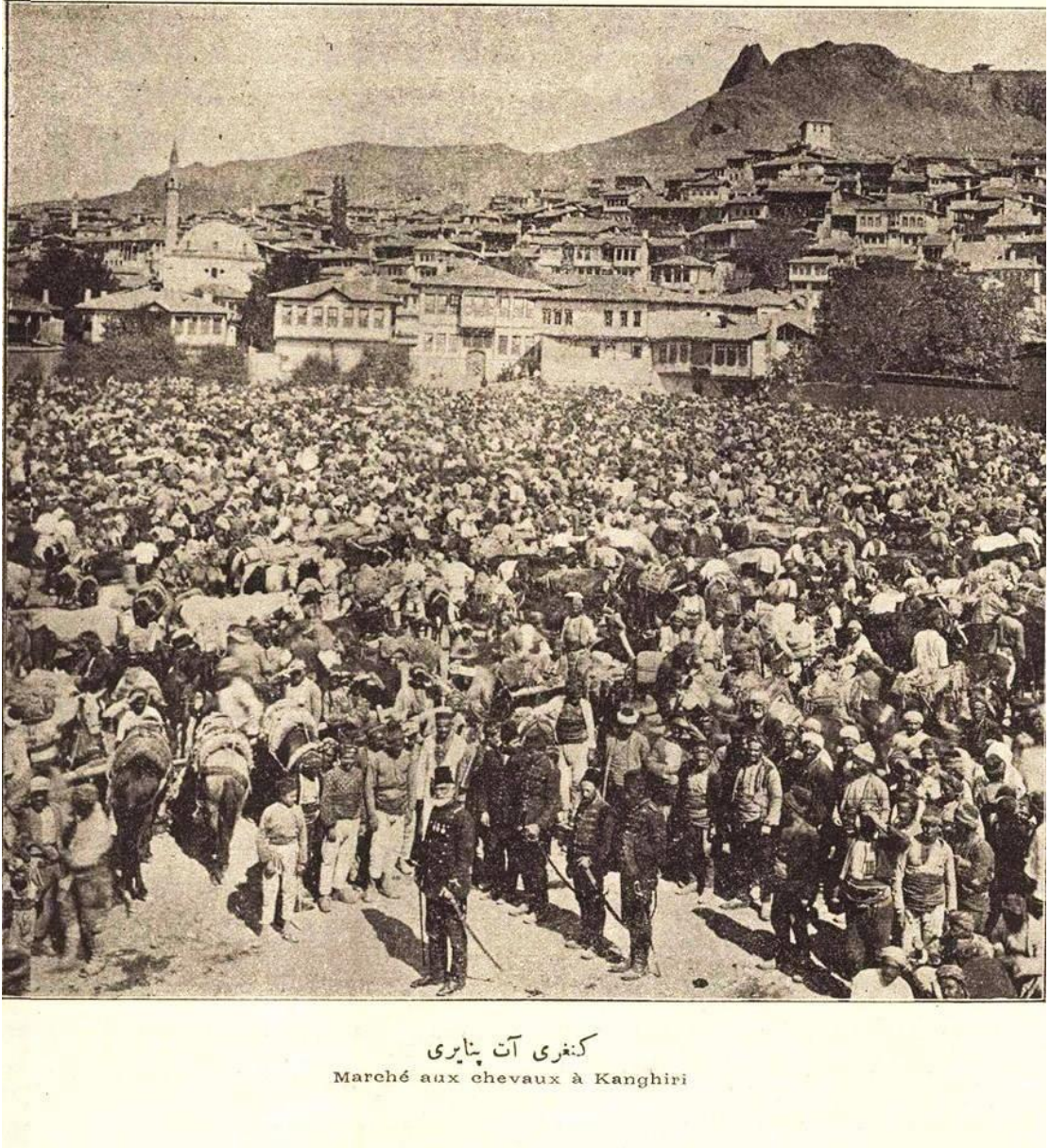
Kaynak: Metin Yılmaz Arşivi.

Resim 18. Taş Mescit

Kaynak: Çankırı Belediyesi.

Resim 19. Çankırı (At) Panayırı

Kaynak: Metin Yılmaz Arşivi

Resim 20. Çankırı Panayırı ve Fetih Şenlikleri

Kaynak: Metin Yılmaz Arşivi

Resim 21. Lunapark

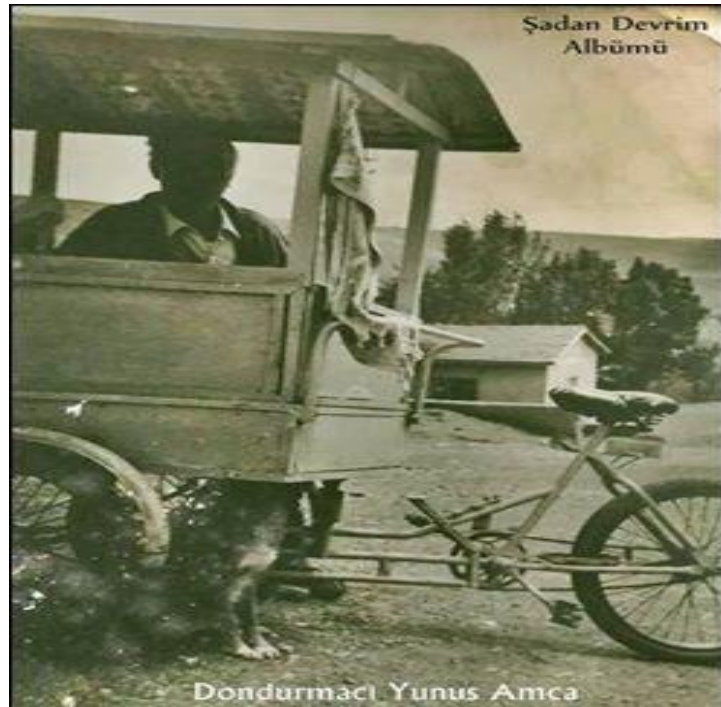
Kaynak: Metin Yılmaz Arşivi

Resim 22. Yazma Çöreği

Kaynak: <http://lezzetler.com/yazma-coregi-cankiri-vt85286> (15.03.2016)

Resim 23. Dondurmacı (Yunus Amca)

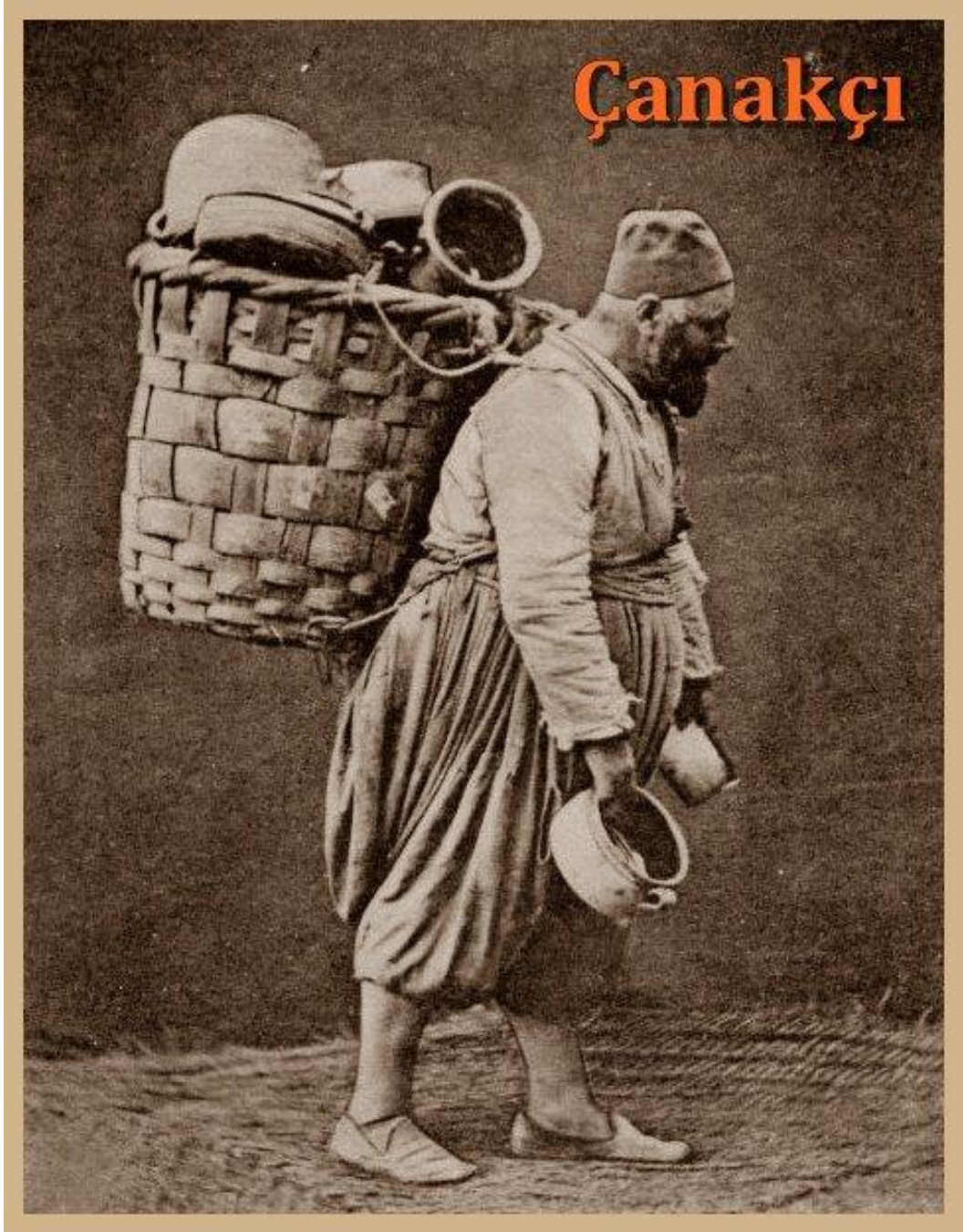
Kaynak: Şadan Devrim Albümü

Resim 24. Horoz Şekeri

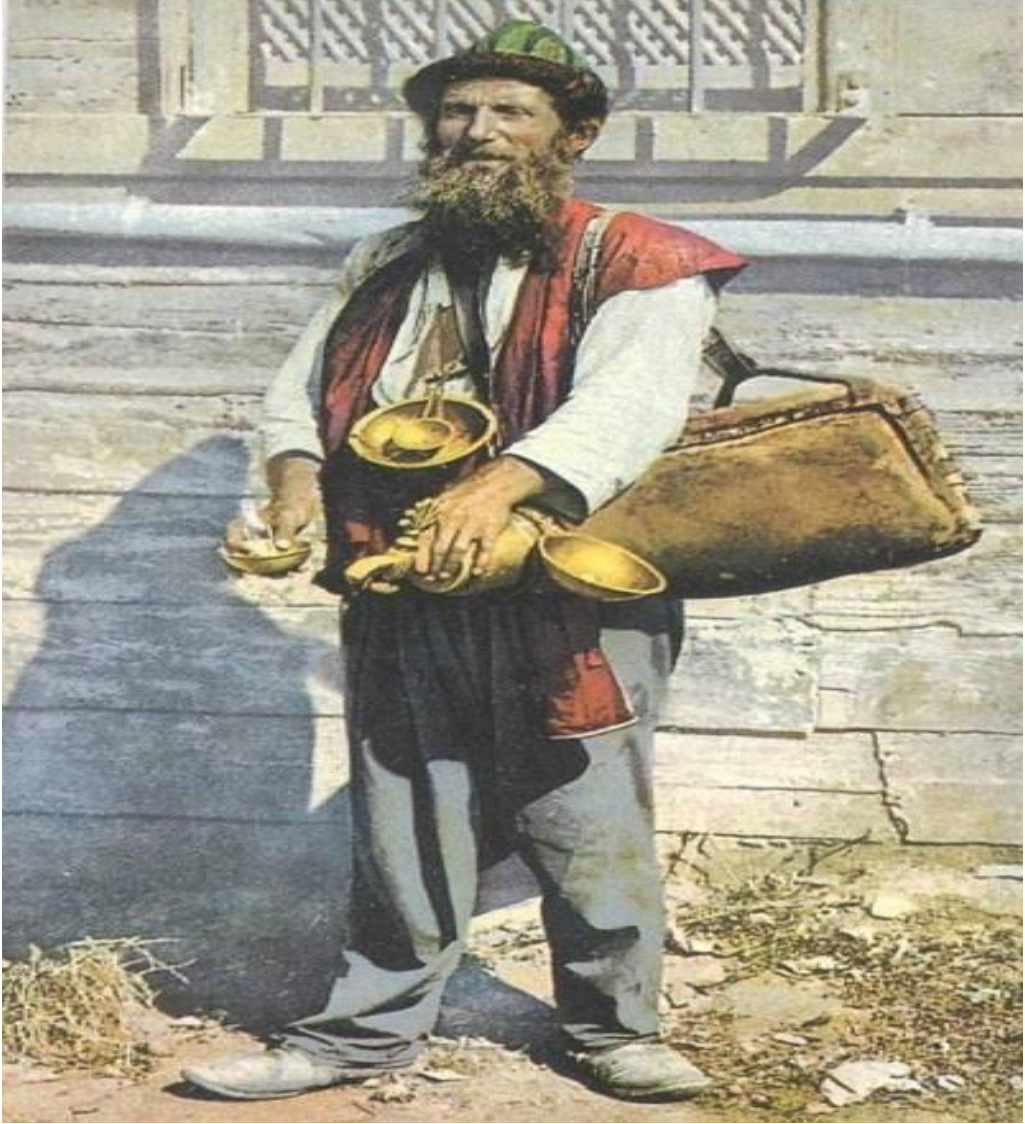
Kaynak: Metin Yılmaz Arşivi

Resim 25. Çanakçı - Tabakçı

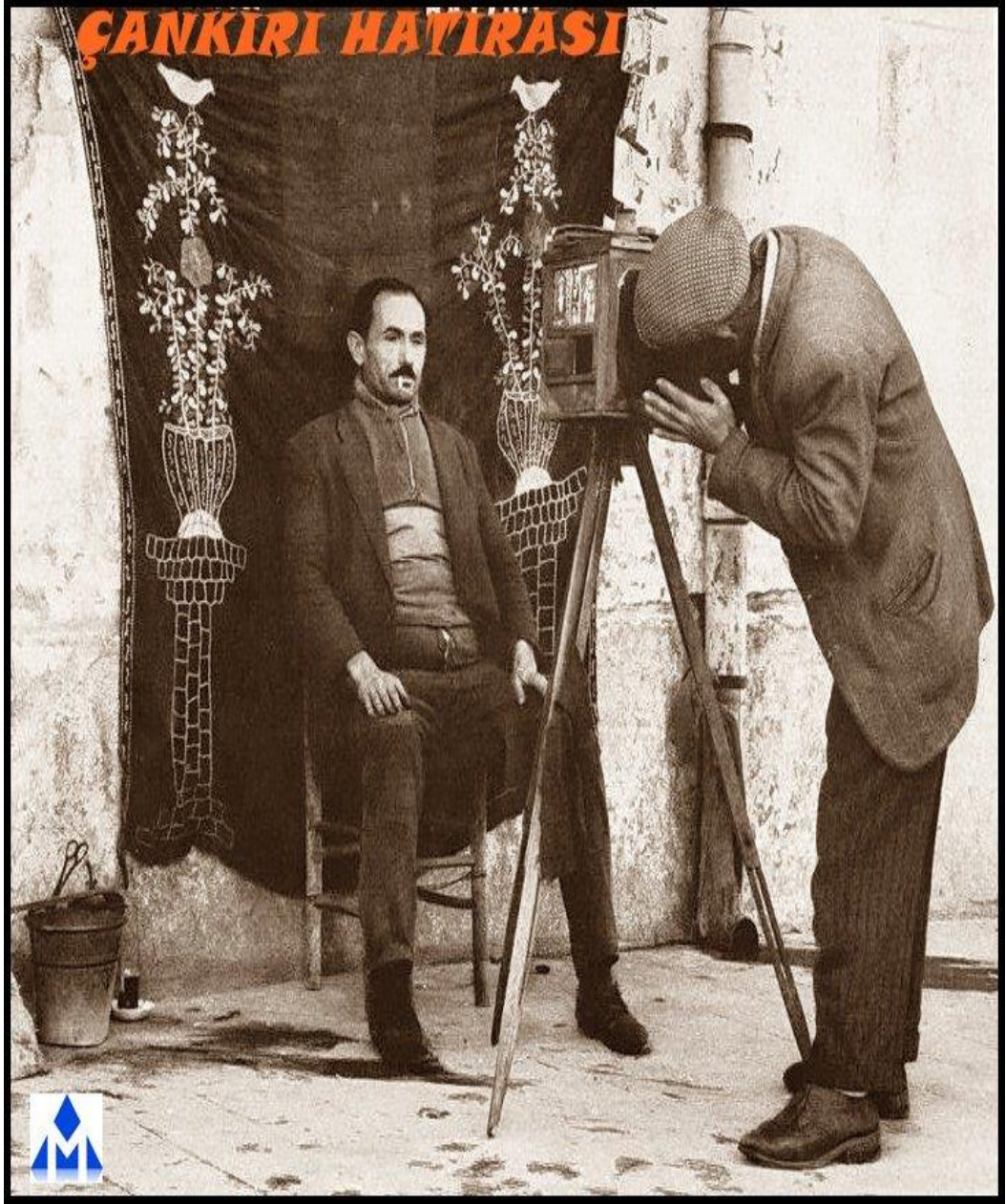
Kaynak: Metin Yılmaz Arşivi

Resim 26. Sucu – Şerbetçi

Kaynak: Metin Yılmaz Arşivi

Resim 27. Fotoğrafçı Ahraz

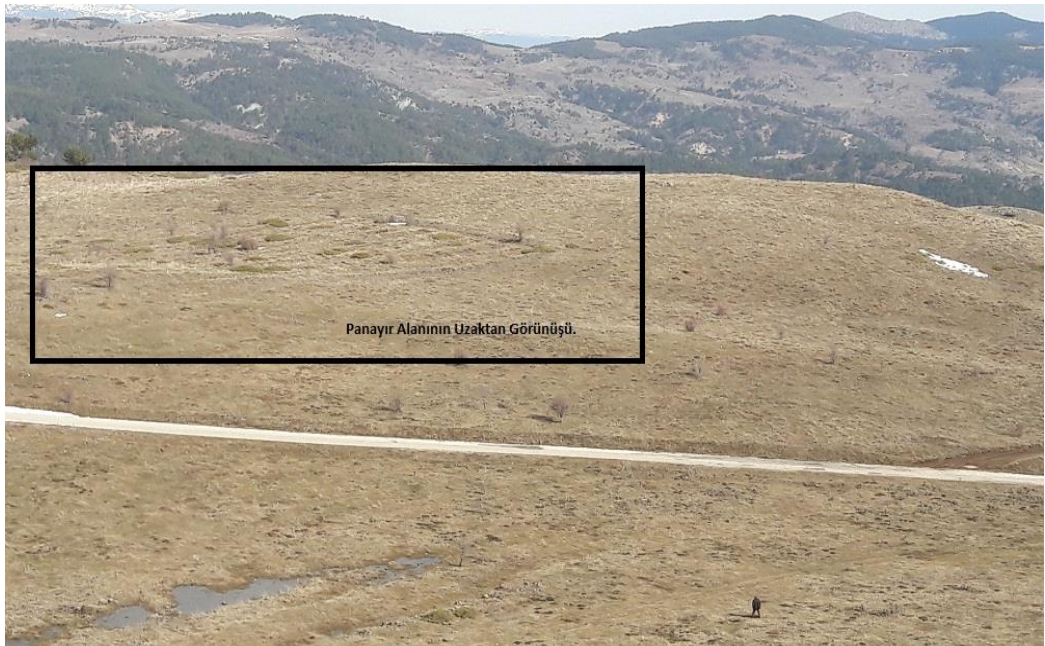
Kaynak: Metin Yılmaz Arşivi

Resim 28. Namazgâh

Kaynak: Murat Karaca Arşivi

Resim 29. Yapraklı Panayır Alanının Uzaktan Görünüşü

Kaynak: Murat Karaca Arşivi

Resim 30. Yapraklı Panayır Alanı Kalıntıları

Kaynak: Murat Karaca Arşivi

Resim 31. Yapraklı Panayır Alanından Geçen Kervan Yolu

Kaynak: Murat Karaca Arşivi

Resim 32. Kale Kapı (Panayıra Giden Yol)

Kaynak: Murat Karaca Arşivi

Resim 33. Panayır Alanından Yapraklı İlçe Merkezinin Görünüşü

Kaynak: Murat Karaca Arşivi

Resim 34. Panayırdaki Satılan Demir ve Bakır İşlerinin Yapıldığı Dükkânlar

Kaynak: Murat Karaca Arşivi

Resim 35. Demir, Bakır İşlemeciliğinde Kullanılan Körük

Kaynak: Murat Karaca Arşivi

DERLEME ESNASINDA ÇEKİLEN RESİMLER VE KAYNAK KİŞİLER

Resim 1. Yapraklı Merkez Kahvehane

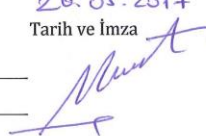
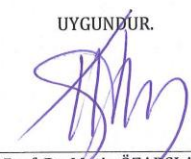
Resim 2. Panayır Alanı

Resim 3. Panayır Alanından Yapraklı Merkezinin Görünüşü

Ek 27. Orijinallik Raporu

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p>
Tarih: 26/05/2017
Tez Başlığı / Konusu: Türkiye'de Panayır Kültürü ve Çankırı Panayıruları
<p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 296 sayfalık kısmına ilişkin, 26/05/2017 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Tuminin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 2 'dir.</p>
<p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, 2- Kaynakça hariç 3- Alıntılar hariç/dâhil 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç
<p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p>
Gereğini saygılarımla arz ederim.
<p>26.05.2017 Tarih ve İmza</p>
<p>Adı Soyadı: Murat KARACA</p> <p>Öğrenci No: N11241281</p> <p>Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı</p> <p>Programı: Türk Halkbilimi</p> <p>Statüsü: ☐ Y.Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>
<p>DANIŞMAN ONAYI</p> <p>UYGUNDUR.</p> <p>Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN</p>

Ek 28. Etik Kurul İzni

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU**

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih: 26/05/2017

Tez Başlığı / Konusu: Türkiye'de Panayır Kültürü ve Çankırı Panayıruları

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

26.05.2017
Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Murat KARACA
Öğrenci No: N11241281
Anabilim Dalı: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
Programı: TÜRK HALKBİLİMİ
Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Prof. Dr. Mevlan ÖZARSLAN

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>
Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr